A miniszterelnök beszéde.

Tisza István gróf mindenekelőtt örömét fejezi ki a miatt, hogy a most szóbanforgó kérdések tulnyomó részét illetőleg teljesen egyetért Apponyi Albert gróffal. Nagy nemzeti érdeket lát abban, hogy e kérdés területének minél nagyobb része legyen olyan, a melyen minden magyar ember egyetért. (Helyeslés.) Ez az egyetértés a kérdés tulnyomó nagy részében konstatálható ugy Apponyi nyilatkozataiból, mint hallgatásából, mert az anyag egy részét nem mellőzte volna hallgatással, ha egyet nem értett volna vele. A mit a szóló a nemzetiségi nyelvnek a közigazgatásban való szerepléséről, a közigazgatási tisztviselők nyelvtudásáról, a társadalmi kérdésekről s a választási kérdésekről mondott, azzal Apponyi, ugy látszik, egyetért. Le lehet tehát számolni az ellenzéki sajtó ama nagyhangu frázisaival, a melyek a magyar nemzeti állam presztizsének e kérdésekben való csökkenéséről szólnak. Az erdélyi magyar társadalom levonhatja ebből a következtetéseket a jövőre nézve is, ha az ellenzéki sajtó máskor ismét ily merész vádakat tenne érdemtelenül oly férfiak ellen, a kik egész életüket a magyarság szolgálatában töltötték. Kéri tehát a magyar társadalmat, hogy a jövőben az ily üres vádaskodással szemben ne tanusitson ismét gyermekes hiszékenységet.

Apponyinak az a nyilatkozata, hogy ő az állami iskolák tanitási nyelve ügyében más álláspontot foglalt el, mint a minisztérium ultra-soviniszta tisztviselői, nagyon érdekes és helyes nyilatkozat volt. Örömmel vette tudomásul Apponyinak nyilatkozatait arról is, hogy a német nemzetiségi vidékeken az állami iskolákban is megengedte az anyanyelv tanitását és hogy a tanitóképző intézetekbe bevitte a nemzetiségi nyelveket. Nagyon sajnálja, hogy Apponyi nem iktatta törvénybe, a mit e téren készséggel megtett.

A kormány hajlandó a gyermekeket anyanyelvükön is megtanittatni irni-olvasni, és hajlandó gondoskodni arról, hogy a tanitó értse azt a nyelvet, mely tanitványai többségének anyanyelve, és hogy ezt a nyelvet az oktatásban kisegitőül használja. Azt a szóló sohasem mondta, hogy a magyar nyelven való hitoktatást Apponyi rendelte el; csak azt mondotta, hogy a gyermeket vallásoktatásban anyanyelvén része-

sitsék. A nemzetiségi politika kérdéseiben Apponyi doktrinér álláspontot foglal el. A szóló e téren helytelenit minden intézkedést, mely erősiti a centrifugális erőket és gyengiti az állam egységét. Vajjon, ha megtagadjuk a családoktól azt a jogot, hogy gyermekeiket anyanyelvükön oktassák a vallásra, ezzel a magyar nemzeti poziciót erősitjük? Ellenkezően, tápot adunk a nemzetiségi agitációnak. Az anyanyelven való hitoktatást tehát meg kell engednünk ugy a nép-, mint a középiskolában. A telepitési politika dolgában a látszólagos ellentét ellenére is egyetért, legalább lényegileg Apponyival. A telepitési politikának nem az a célja, hogy óriás költséggel üvegházi növényeket neveljünk. A mikor a magyar kisbirtokososztály bocsájt ki rajokat magából ide a hazába is, akkor az a természetes föladat, hogy olcsó hitelt nyujtsunk és előmozditsuk a birtokvásárlást itthon. Ha végig nézünk a koaliciós kormány erdélyi telepitési akcióján, az is bizonyára csak defenziv akció volt; ezt a föladatot, a magyar birtoknak magyar kézben való megtartását akarja teljesiteni a mai kormány is. Apponyi kifogásolta a szólónak a görög-katolikusok külön autonomiájára vonatkozó, mult áprilisi nyiatkozatát, ez a kifogás azonban tárgytalan, mert a külön autonomia tervét már régen elejtette. Jól tudja a kormány is, hogy még mindig sok görög-katolikus magyar maradt a dorogi püspökség területén kivül; ezen fokozatosan segiteni fog; de viszont ezzel szemben Nagykároly és Szatmár vidékén egy néhány olyan községet is csatoltak a dorogi püspökséghez, a mely község lakóinak kilenctized része román. Ezeket minden nehézség nélkül vissza kell csatolni a román egyházmegyébe. Viszont a román egyházi felsőbbség alól föl fognak szabaditani számos községet. A görög keleti magyar püspökség ügyében a szóló semmi olyan nyilatkozatot nem tett, a mi a jövőre nézve a kezét megkötné.

A nem magyarnyelvü felekezeti iskolák ügyében Apponyi főként azt kifogásolja, hogy nem okleveles segédtanitó félévnél tovább is alkalmazható. A törvénynek erre vonatkozó rendelkezését a román tanitóhiány miatt ugyse lehetett végrehajtani. Hiába van sok magyar tanitónő állás nélkül, ha kevés a görög keleti román tanitó, a ki a kántori teendőket is el tudja végezni. A mig ez a hiány megvan, addig meg kell en-

gedni a segédtanitók alkalmazását. Apponyi nagyon büszke a tanitók esküjére vagy fogadalmára, a föliratokra az iskolák falain s azokra a bizonyos angyalkákra, a melyeket oda festettek. Ezeknek azonban tulnagy jelentőséget tulajdonitani nem lehet. Apopnyi azt mondja, hogy nem az épitkezési igényeket kell leszállitani, hanem állami iskolákat kell épiteni. Az épitkezési mánia rettenetes pusztitásokat okozott az országban. Szegény, kis hegyvidéki községekben lát az ember negyven-ötvenezer koronás iskolákat.

Huszár Károly: Ott is vannak panamák!

Tisza István gróf: A tanfelügyelők ellen irányuló nemtelen vád ellen a legnagyobb felháborodással tiltakozom.

Huszár Károly: Nem azt mondtam!

Tisza István gróf: Ha nem azt mondta, annál jobb. A tanfelügyelők között is vannak, a kiket elkapott az épitkezési láz; éppen ezért, a legegyszerübb iskolatipusokat kell megállapitani. Tagadhatatlan, hogy a minisztérium szakközegeinek tulbuzgalma nagy nehézségeket állitott a felekezeti iskolák fejlődésének utjába. A törvényt nem korrektül hajtják végre, ha egy felekezeti iskolát az épület elégtelensége miatt bezárnak, s azután ugyanabban az épületben a községi vagy állami iskola folytatja müködését. Az ily tanfelügyelői tulbuzgóságnak véget kell vetni. Aponyi délibábokat lát, a mikor tetszetősnek látja még azt az ideát is, hogy az elemi iskola négy első évfolyama legyen felekezeti és nemzetiségi, a két felső tanfolyam pedig, a melybe már csak nagyon kevés gyermek jár, legyen állami. A szólónak is emlitették ezt az ideát, neki azt ajánlották, hogy az első három vagy két osztály legyen felekezeti s a többi állami, de a szóló még ehhez sem járult hozzá. A népiskolában a tapasztalat szerint lehet két nyelven tanulni; a románoknak bele kell nyugodniok abba, hogy nekik is meg kell birkózniok ezzel a feladattal.

Apponyinak a kritikája különben nem nagyon következetes; azt mondja most, hogy a legfőbb hiba, hogy a szóló egyáltalán tárgyalt a románokkal. Ha ez igy volna, akkor itt lett volna az ellenzék, a mikor a szóló az interpellációra felelt; távolmaradtak, mert azt hitték, hogy itt majd valami rettenetes hazaárulás történt s ennek bevallása után teljes fölháborodással jöhetnek majd ide. A mikor ez elmaradt, egyszerre

eszükbe jutott a régi zsidó anekdota a szegény menyasszonyról, a kinek az orra nem tetszett a vőlegénynek. (Derültség.) Hogy a tárgyalással nem történt hazaárulás, az ma már nyilvánvaló abból is, hogy Mihályi Tivadar felolvasta Kossuth Ferencnek a nemzetiségi párthoz intézett invitáló levelét. A mi a paktum vádját illeti, ismételten kijelentette, hogy paktumot meg sem kisérelt; a mit végzett, az a kapacitálás munkája volt. Meghallgatta a nemzetiségiek panaszait és óhajtásait és tájékoztatta őket a kormány álláspontjáról. Ez csak annyiban köti őt, mint minden becsületes embert köt a nyilatkozata; kereken tagadja azonban, hogy bárminő oly obligót vállalt volna, a mely minden becsületes politikusnak általános obligóján tulmegy. Igéretek nem történtek, csak az ellentétek eliminálására törekedett. Igyekezett kapacitálni a románokat, hogy térjenek oly álláspontra, a hol közös jóvoltukon vállvetve dolgozhatunk. Ez épitő nemzeti munka volt. (Taps.) E nemzetnek mindig azok voltak a katasztrofális napjai, a mikor benn az ország határain belül egymásra támadtunk. Ennek az országnak aggodalmat keltő helyzete abból támadt, hogy megbomlott az egyetértés közöttünk. Az egész politika, melyet e Ház és a kormány követ, az egyesités politikája, az egyetértésé a királlyal, a horvátokkal és a nemzetiségiekkel, hogy teljes egyetértésben álljunk a nemzeti politika szolgálatában. (Zajos éljenzés és taps a jobboldalon.) Komikus dolog antidemokratikusnak nevezni azt az embert, a ki a választók számát csaknem megkétszerezte.

Apponyi azt is mondotta, hogy Magyarország, e kis sziget, nem állhat meg az európai áramlatokkal szemben. Igaz, hogy most Európa népeit végzetszerü áramlat hajtja, a melynek eredményét a parlamentárizmus roskadozásában, a közélet nivójának sülyedésében mindenütt tapasztalhatjuk. Nem tudom, ugymond a szóló, hogy ellen fogunk-e tudni állni ez áramlatnak, de tudom, hogy ellenállni megpróbálunk, mert belepusztulunk, ha nem tudunk ellenállni. Ez a maroknyi nemzet máskor is szembe tudott már helyezkedni az európai fejlődés áramlataival; például nem vette be a hübériséget soha és fentartotta Szent István koronájának egységét mindig s elpusztult volna, ha nem tudott volna a maga egyéni érdekéből, jelleméből és szükségleiteiből kifolyó oly magyar álla-

mot teremteni, a milyenre nekünk szükségünk van. (Taps a jobboldalon és a középen.) Mi lett volna a magyar nemzetből, ha mint mindenütt másutt, úgy itt is a fejedelmi abszolutizmus vezetett volna be bennünket a modern államalakulatba?! Ha az Úristen fönn akarja tartani ezt a nemzetet, akkor meg kell, hogy adja az erőt, hogy az oly áramlatokkal szemben, melyek létfeltételét fenyegetik s a halál leheletét fujják rá, ellen tudjunk állni. Ezt vallom végső erőm megfeszitéséig és ezért kérem a Házat, hogy a határozati javaslatot elfogadni méltóztassék. (Zajos éljenzés és taps a jobboldalon.)

11-én *Beöthy* Pál elnök délelőtt fél tizenegy órakor nyitja meg az ülést.

Richter János az első szónok a munkapárti oldalon. Elismeréssel adózik gróf Apponyi Albertnek nagy beszédeért, de még inkább elismeri Tisza István nemzetiségi politikáját.

Gróf Bethlen István beszéde:

T. Képviselőház! Bár azon párt megbizásából jelentkeztem szólásra, amelyhez tartozni szerencsém van, azt hiszem, leghelyesebben akkor járok el, hogyha a mai napon lehetőleg tartózkodom a pártpolitikától. (Helyeslés a jobb- és a baloldalon.) Mert a napirenden levő tárgyat sokkal nagyobb jelentőségünek, sokkal fontosabbnak tartom, semhogy erre ne törekedjem. (Helyeslés jobbfelől.) De éppen azért csak mély szomorusággal és hazafias aggodalommal konstatálhatom, hogy 50 év parlamenti történetében ez az első eset, hogy a magyar pártok a nemzetiségi kérdésben nem értenek egyet, hogy a magyar pártoknak felfogása a nemzetiségi kérdésben nem kongruens, és hogy most már a felfogásoknak az a szétszakadása, amely annyi politikai kérdésre kiterjed, erre a kérdésre is ki akar terjedni.

Felszólalásomnak hivatását és feladatát tehát abban látom, hogy ujra kellő világitásba, kellő fénybe helyezzem azt a politikát, kellő világitásba helyezzem nemzetiségi politikánk eddigi alapjait és fundamentumait, azokat az alapokat, amelyek ugyszólván 50 éven keresztül dogmáját képezték a ma-

gyar nemzetiségi politikának, amely fundamentumoktól 50 éven keresztül egyetlenegy jelentősebb államférfia sem tért el a magyar közéletnek, s amely fundamentumoktól első izben önök akarnak a tuloldalon eltérni. (Igaz! Ugy van! balfelől.) Ezzel a jelentőséggel szemben kötelességemnek tartom figyelmeztetni önöket, hogy a felelősség ezért kizárólag a tuloldalt fogja terhelni. (Felkiáltások jobbfelől: Viseljük! Zaj a baloldalon.) Bocsánatot kérek, az eddigi nemzetiségi politika tradicióinak megfelelő, ugyszólván a legitim alapon mi állunk és önöknek kötelessége a bizonyitás, hogyha ezen alapoktól eltérni akarnak. (Igaz! Ugy van! balfelől.)

Én mindenekelőtt, t. képviselőház, az önök figyelmébe ajánlom egy meghalt, nagyhirnevü magyar államférfiunak egynéhány mondását, aki a választóihoz intézett beszédében, rövid szavakkal kifejtette a nemzetiségi politikára vonatkozó nézeteit, azokat a nézeteket, amelyeket önök is a mai napig magukénak vallottak, hogy olyan államférfiunak nézeteit, aki önök előtt is bizonyára tekintélyszámba megy. Ez az államférfi: *Tisza Kálmán*. 1894-ben nagyváradi választóihoz beszédet intézett és kiterjeszkedett a nemzetiségi kérdésekre általában. Ezen kijelentései közül csak hármat akarok citálni. Az egyik a nemzetiségi kérdésnek alap-principiumára vonatkozik és a következőkép szól (Olvassa): „Azt tartom, hogy a nemzetiségi kérdésben vannak kötelességei az államnak, vannak a társadalomnak. Az államnak kötelességei az állami élet korlátai között minden faj iránt egyformán, még mi értünk magyarokért sem különben, megtenni mindent, ami annak jólétét előmozditja. De aki ezzel be nem éri; aki az ország integritásának felbontására törekszik, vagy egyáltalában bármi mással akar érvényesülni, azzal éreztesse a magyar állam a törvény teljes szigorát.“ „És ezen törekvések közé számitom én azt, midőn egyes külföldiek, egyes tulzók nem a kormányokkal, de fajrokonokkal szövetkeznek a magyar állam ellen.“

De Tisza Kálmán ugyanekkor nyilatkozott a paktumpolitikára nézve is. Bizonyos vonatkozásban, talán nem abban a vonatkozásban, amely ma előtérben van, de a mai viszonyokra is alkalmazhatólag, ezt mondja erről: „Vajjon szabad-e az ilyeneket, akik bevallottan a magyar állam elleni törekvésekkel léptek a passzivitás terére, szabad-e azokat igé-

retekkel, előnyök kilátásba helyezésével csábitgatni a törvényhozás termébe? Az én meggyőződésem szerint ez óriási hiba volna. Ott van a jog, ott van a szabadság, ott a mód: jöjjenek be, szivesen látjuk őket. De külön igéretekkel csábitani, csalogatni: ez a magyar államnak önmegalázása volna nemcsak a románokkal, de mindenkivel szemben is."

Gróf *Tisza* István miniszterelnök: Nagyon helyes!

Gróf *Bethlen* István: És, t. képviselőház, a nemzetiségi kérdés és a magyar pártviszonyok közt való összefüggésre vonatkozólag Tisza Kálmán szintén nyilatkozik, amikor azt mondja (Olvassa): „Legyünk ellenfelek, de se a tanácskozás termében, sem azon kivül ne tünjünk ugy fel, mintha mi egymás nézetét üldözni akarnánk. (Mozgás.) Mert higyjék el nekem, most is a nemzetiségi kérdések felujulásának egyik oka abban rejlik, hogy elkezdték a tulzók már hinni, hogy a magyar pártok közt kitörőben van a Magyarországnak is valaha annyira ártott pártviszály (Mozgás.), hogy csak lesni kell az alkalmat és készülni, hogy ebből a tulzók hasznot huzzanak."

Én azokat, amiket Tisza Kálmán 1894-ben mondott, most is helyeseknek vallom.

Gróf *Tisza* István miniszterelnök: Én is! (Felkiáltások a jobboldalon: Mi is!)

Gróf Bethlen István: És azt hiszem, t. Ház, hogy e bevezetés után legjobban teszem, ha in medias res megyek és a paktumtárgyalásokkal kezdem, amelyek napirenden vannak, (Halljuk! Halljuk!)

A miniszterelnök ur beszámolt február 20-iki beszédében azon tárgyalások sikertelenségéről. Őszintén megvallom, e sikertelenséget a mai viszonyok közt, aránylag talán a legjobb megoldásnak tartom, a legjobb megoldásnak azért, mert azokat célra nem vezetőknek, elhibázottnak tartottam kezdettől fogva, attól féltem, hogy e tárgyalásoknak nyomán az ország keleti felében a nemzetiségi ellentétek csak erősbödni, csak elhatalmasodni fognak. El fognak hatalmasodni, akár lesz sikere e tárgyalásoknak, akár nem. Mert első esetben a siker esetén a magyarságnak kellett volna tartania attól, hogy az erőviszonyok az ő hátrányára módosulnak, az ő hátrányára fordulnak. A második esetben pedig azért, mert a miniszterelnök ur által tárgyalásai folyamán jogosaknak elismert igé-

nyek az ő részéről való ki nem elégitése a románság körében kellett volna, hogy bizonyos bizalmatlanságot támasszon, aminek következménye csak az lehet, hogy ezeknek nyomán még hatalmasabb, még erősebb agitáció fog megindulni abból a célból, hogy ezen tulzó körök a helyzettel való elégedetlenségüket a monarchia mérvadó faktorai előtt bizonyitsák és arról tanuságot tegyenek.

T. képviselőház! Én a két baj közt mindenesetre az utóbbit tartom a kisebbnek és ezért csak megelégedéssel konstatálhatom, hogy a miniszterelnök urnak tárgyalásai sikerrel nem jártak. De a sikernek ezen hiánya, azt hiszem, nem ment fel minket a Háznak ezen az oldalán, hogy magát azt a tényt, hogy a miniszterelnök ur ilyen alkudozásokba belement és azt az indokolást, mellyel ezt a tényt igazolni akarja, behatóbb kritika és birálat tárgyává tegyük.

Én, t. Ház, magával a ténnyel, hogy a miniszterelnök ur ilyen alkudozásokat folytatott, hosszasabban fgolalkozni nem akarok, hiszen minden objektiv szemlélő előtt ez a tény ma már tisztázva van és tisztázva van az, hogy a miniszterelnök ur nemcsak a kapacitáció fegyverének segitségével, hanem jobban nevezve, az engedmények segitségével való kapacitáció utján akarta a román köröket arra rábirni, hogy programmjuknak bizonyos pontjairól letegyenek.

A miniszterelnök ur e beszédében elsősorban utalt arra a kétségtelen nagy érdekközösségre, amely a magyar nemzet és a román faj között Európa ezen exponált pontján fennáll és arra, hogy román ajku polgártársaink ez érdekközösség gyakorlati konzequenciáit magukra nézve eddig le nem vonták, mert ennek történelmi faktorok által felidézett félreértések állottak utjában.

E nagy érdekközösségnek gyakorlati következményei a miniszterelnök szerint abban állanak, hogy a román faj a maga részéről ráhelyezkedjék az egységes magyar állameszme alapjára és ráhelyezkedjék a monarchiának dualisztikus szerkezetére, ezeket az alapokat elfogadva és magáévá téve, együttes erővel, a magyarsággal karöltve védjék azokat meg azokkal a támadásokkal szemben, amelyek bizonyos föderalisztikus törekvések részéről a jövőben valószinüen fenyegetni fogják.

Én ezt a teóriát a magam részéről teljesen elfogadom. Én

ezt röviden a magyar teóriának nevezhetem, a magyar nemzet és a román faj kölcsönös viszonyáról és arról a világpolitikai feladatról, amelyet Európa e pontján betölteni vannak hivatva. Figyelmezteti azonban a miniszterelnök urat arra, hogy ezzel a teóriával szemben egy másik is áll, amely talán a független román királyság hivatalos köreinek magatartásából eddig nem tünt ki, de amely a hazai románság intelligenciájának széles köreiben annál nagyobb elterjedésnek örvend, amely teória a maga részéről szintén abból az érdekközösségből indult ki, amelyet a miniszterelnök ur felemlitett és megállapitott.

Ez a teória el van terjedve nemcsak a mi románjaink körében, hanem a Lajtán tul, az osztrák hivatalos körökben, az osztrák népeknél is általánosságban. Természetes, hogy ezen hivatalosan vallott felfogás mögött a mi hazai román intelligenciánk és különösen a nacionalista politikusok részéről ott óhajkodik az a hátsó gondolat, hogy majd annak idején, ha sikerül nekik a föderalizmust kiküzdeni, ha sikerül a programmjukat valóra váltani, Erdély autonomiáját létesiteni, kellő időben, kellő előkészités mellett nem fog változtatni az erők mérlegén semmit, s ezt majd a szláv törekvésekkel szembeállithatják, hogyha Erdély Romániához fog csatoltatni, mert amennyiben a monarchia ereje gyengül, annyira gyarapodik Románia és ez végeredményében az erőkön változtatni nem fog.

Ha ezt a két teóriát, mely egymással szemben áll, szemügyre veszem, azt látom, hogy ezek a teóriák tulajdonképen nem élettelen, szürke teóriák, nem egy szobatudós gondolatai, melyeket ő a világtól távol élve, a maga fejében kidolgozott, ezek mögött a csak látszólag szürke teóriák mögött tulajdonképen két népfajnak ösztöne, faji öntudata áll, amely ma már benne él a primitiv ember lelkében, de amely megfogamzott akkor, amikor az első gondolkozni képes ember ezt a faji öntudatot konkrét politikai célokkal megjelölni és irányitani tudta. Azok az ellentétek tehát, melyek e teóriák mögött rejlenek, tulajdonképen a faji ösztönöknek, a faji öntudatnak, a történelmi fejlődésnek, a jó és balsorsban, de az örömben is megszületett nemzeti ideáloknak ellentétei és épp azért kiegyenlithetetlenek, mert azokat a félreértéseket, melyeket az

emberi intézmények fogyatékossága állitott válaszfalképpen a nemzetek közé, az emberi elmének nagyobb logikája, az emberi intézmények tökéletesbülése ki tudja küszöbölni, de azokat az ellentéteket, melyek nem ilyen dolgokból származnak, amelyek nem félreértésekből, amelyek nem az intézmények fogyatékosságából származnak, hanem amelyek a faji ösztönöknek, az érzésnek, a vágynak, a történelemnek és a nemzeti ideálok ellentétességéből származnak, nem fogja kiegyenliteni semmiféle emberi okoskodás soha.

Sajnos, azok az ellentétek, amelyek most már évszázadok óta a román faj törekvése, a román politikusok aspirációi és a magyar felfogás között mutatkoznak, nem félreértéseken, hanem az érzések, a vágyak, az ideálok, a történelemnek ellentétességén alapulnak. A történelem, a történelemben rejlő igazságok, a történelemben megnyilatkozó nemzeti karakter teljes félreismerése volt tehát az, mikor a miniszterelnök ur azt gondolja, hogy ő egyszerü kapacitáció utján ezeket az ellentéteket meg fogja szüntetni.

Igen nagy sulyt helyezek arra, hogy éppen a mai viszonyok között ennek a most felállitott tételnek igazságát bizonyitsam a történelem világossága mellett.

Magyarországon 1848-ban nem létezett egységes román nemzetiségi párt. Az erdélyi és bánáti románok külön pártokba voltak csoportosulva, külön programmal, külön törekvésekkel, amelyek nagyjában és egészében hasonlitottak egymáshoz, sokban azonosak is voltak, de a különbség mégis a kettő között abban állott, hogy a bánáti románok ugy a programmban, mint azon eszközök megválasztásában, amelyekkel programmjuk megvalósitására törekedtek, sokkal mérsékeltebbek voltak, mint az erdélyiek.

Popea Miklós nagyszebeni görög-keleti érseki vikárius és Baritz György román történetiró 1881-ben hivták össze Nagyszebenbe azt a konferenciát, amelynek hivatása lett volna, hogy az 1879. évi iskolatörvények által teremtett helyzetet megvitassa, megvitassa ennek a törvénynek következményeit a román népre vonatkozólag.

Ezen konferencián képviseltették magukat először az összes románok, még pedig kerületenkint két-két küldöttel és ez a konferencia állapitotta meg az egységes román nemzetiségi

pártot, állapitotta meg annak programmját és küldte ki azt a kilenctagu nemzeti komitét, amely azóta is müködésben van. Programmját a párt következőképen fogalmazta meg. Kilenc pontban sorolta fel, amelyek következőképen hangzanak (olvassa):

1. Állittassék helyre Erdély autonomiája. 2. Az ország románlakta vidékein a közigazgatásba és igazságszolgáltatásba a román nyelv, mint hivatalos nyelv, hozassék be. 3. Ugyanitt minden hivatalnok a románok soraiból vétessék. 4. Revideáltassék a nemzetiségi törvény a fentiek értelmében és lojálisan hajtassék végre. 5. A román egyházak és iskolák autonomiája bővittessék, az államkincstár részéről pedig a román nép adófizetése arányában dotáltassék. 6. Hozassék be az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választói jog. 7. A párt megfelelő eszközökkel fog minden magyarositási törekvés ellen küzdeni. 8. A párt együtt fog müködni azokkal, akik a nép érdekeit szivükön viselik. 9. A dualizmus kérdését a párt egyelőre függőben tartja. Erre későbbi időpontban fog határozni.

Ez a programm a pártnak későbbi konferenciáin, amelyeket 1887-ben, 1890-ben, 1892-ben, 1893-ban és 1894-ben tartottak, még bővült. Igaz, hogy 1894-ben Hieronymi akkori belügyminiszter a pártot feloszlatta, de ennek dacára is a pártnak egyes tagjai 1895-ben résztvettek az általános nemzetiségi kongresszuson Budapesten, 1905-ben pedig végre Szebenben választói konferenciát tartottak 97 tag részvételével, Popea Miklós elnöklete alatt.

Ezen a konferencián a pártnak a programmja nem módosult, csak bővült egyes pontokkal, a melyek közül a következőket vagyok bátor felemliteni. 1887-ben kimondotta a párt a passzivitást; 1890-ben a komité tagjainak számát 25-re emelte föl; ezen konferencia, a programm 6. pontjában, óhajtja a monarchia egyesülését gazdasági téren Romániával, helyteleniti a két állam közötti vámsorompót és követeli, hogy a monarchia és Románia között nemcsak egy állandó jóbaráti viszony tartassék fenn, hanem hogy köztünk egy katonai egyezmény jöjjön létre — és erre méltóztassék figyelni —, de csak azon föltétel mellett, ha a magyarországi románok sérelmei meg fognak szüntettetni.

Az 1892-iki konferencia határozta el a memorandumot, amelyet Bécsbe is vittek. Igaz, hogy eredmény nélkül, sőt a párt tagjai ellen bünper indult meg, amelynek rendjén a komité egyes tagjai igen sulyos büntetésben részesültek. Ez a konferencia határozta el, hogy a hazai és külföldi sajtó utján felvilágositja az egész világot a román nép sérelmeiről; ez inditotta meg azt a rágalmazási hadjáratot, a melyre a multkor több képviselőtársam is hivatkozott és ennek egyik monstruózus ténye volt azon replika, amelyet a román tanuló ifjuság bocsátott világgá és amelynek eredménye volt azután a replika-pör.

A párt ezen odiózus müködésének volt következménye, hogy Hieronymi Károly, akkori belügyminiszter, kénytelen volt a pártot feloszlatni és amikor ugyanezen évben a párt ez ellen tiltakozott, egy ujabb miniszteri rendeletet bocsátott ki, amely ma is érvényben van és amelyben 15 napig tartó elzárással és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel fenyegeti meg mindazokat, akik a párt működésében részt vennének, vagy a maguk részéről azt elősegitenék. (Felkiáltások a baloldalon: Akkor meg kellene büntetni a miniszterelnököt is! Elnök csenget.) 1905-ben választói konferenciát tartottak. És ezen választói koneferencián a programm egy ujabb ponttal bővittetett, amennyiben kimondották, hogy a hadseregben a német nyelv uralmát fentartandónak vélik.

Ha végignézünk ezen a programmon és annak egyes pontjain, akkor három momentumot találunk, amely szemünkbe tünik. Az egyik az, hogy ugy a programm, mint annak megfelelőleg a pártnak a működése kimerült az egységes magyar állameszme elleni harcban. Kimerült azon követelésekben, amelyek oda irányulnak, hogy Magyarország területi részekre bontassék és az egyes részterületeken a nemzetiségek külön jogokkal ruháztassanak fel. A másik szembetünő momentum az, hogy ezen eszmekörön kivül egyetlen egy eszmét, egyetlen egy gondolatot sem tudott a párt sem a multban, sem a mai napig produkálni, mely kizárólag a népnek gazdasági, kulturális vagy egyéb működésére lett volna irányitva. A harmadik szembetünő momentum az, hogy az egész programmban és azon nyilatkozatokban, amelyek a párt részéről azóta nyilvánosságra jutottak, nincsen említés téve azon esz-

közökről, azon egész hadi szertárról, amelynek segitségével a pártnak ezen programmját odakünn az életben valóra váltani törekszenek.

Tulajdonképen nem a programm van a pártért, hanem a párt van azért a programmért, amely a történelmi fejlődése folytán évtizedek alatt azon történelmi faktorok ingere és közreműködése folytán keletkezett, amelyek ma is még működésben vannak, talán még fokozottabb mértékben.

Ezek a faktorok voltak a multban a faji ösztön és a faji öntudat, azután pedig az az udvari politika, amely 1691. óta meg nem szünt Magyarországon és különösen Erdélyben a nemzetiségek faji öntudatát, faji ösztöneit felébreszteni, azok kivánságait, aspirációit legyezgetni, hogy ezek segélyével a magyarság erejét megtörje.

Ezekhez a faktorokhoz járult 1861. óta a független román királyság proklamálása és a román királyságban szervezkedett román társadalomban a nemzeti egységre való törekvés minden erővel. Ma már nem Bécs a vonzópontja ezeknek a román nemzetiségi törekvéseknek és aspirációknak, hanem Bukarest és a román nemzetiségi urak, mikor fontos elhatározások előtt állanak, nem Bécsbe, hanem Bukarestbe mennek tanácsért és azért, hogy nekik utmutatást adjanak. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Hogy mennyire arra törekedett a határőrvidéki katonai ezredek parancsnoksága, hogy a románságban a faji öntudatot felébressze, kifejlessze, annak illusztrálására egy igen rövid kis példát hozok fel. Besztercenaszód vármegyében ma is fennáll és virágzik négy község: Romuli, Parva, Népos és Salve név alatt. Ezek a nevek sem nem magyarok, sem nem románok, sem nem szlávok, ugy, hogy az előtt, aki a történelmet nem ismeri, tulajdonképen érthetetlen, hogy ezek a nevek honnan eredhettek. Valóban ez a négy község négy telepes község, amelyet a határőrvidéki parancsnokság a románokból telepitett abban az időben, mikor felállitották a határőrvidékeket és ezen neveket azért adták, mert a négy község neve együtt annyit jelent, hogy: salve Romuli parva népos, vagyis hogy Romulus utódai, Romulus népe meg van mentve a jövő számára. (Derültség balfelől.)

Ezután a Hora-Kloska lázadásról beszél, a melynek ke-

gyetlensége és azok a vérlázító tettek, amelyek annak folyamán elkövettettek, mind a szociális forradalomra utalnak. E forradalom bizonyos jelenségei mégis arra mutatnak, hogy a népben már felébredt a faji öntudat. Hiszen elég, ha emlékeztetek arra, hogy Hóra magát Dácia királyának nevezte, elég, ha emlékeztetek arra, hogy igen sok vidéken, amikor a császári hadak parancsnoka a népre a „császár", az „imperator" nevével akart megnyugtatólag hatni, hogy a nép igen sok helyt azt felelte, hogy: Mit nekünk a császár, mit nekünk az imperator! Nekünk Dácia királya, Hóra parancsol, aki megparancsolta a magyarság kiirtását!

Mikor 1791-ben a kolozsvári országgyülésen felolvasta a kormányszék kancellistája az u. n. Supplex Libellus Walachoriumot, ezt a nevezetes okmányt, a teremben siri csend uralkodott. Egyszerre megkondultak a városnak tüzet jelző harangjai és a Rendek helyeikről fölkelve, az ablak felé szaladtak, hogy megnézzék, hogy a város mely részében ütött ki a tüz. A szintén jelen volt Wesselényi Miklós odakiáltotta nekik: „Ne szaladjatok, ne fussatok sehová; elég nagy tüz ég ebben a teremben; (Ugy van! Ugy van! a baloldalon.) elég, hogyha ezt a tüzet eloltani mi leszünk képesek!"

És valóban, t. Ház, mikor ezt a történelmi képet magam elé idézem, nem tudom, min csodálkozzam inkább; azon a merészségen-e, hogy most ezt a nagy tüzet, amely már két évszázad óta lobog, azt a tüzet, amelyet nemcsak a Magyarországon lakó nacionalista körök szitank, hanem amelyet szitanak odaát Ausztriában a hivatalos körök, amelyet szitanak most már Ausztria összes népei, szit egy független román királyság; szit egy reánk nézve kedvezőtlen európai konstelláció: mondom, nem tudom, min csodálkozzam inkább: azon-e, hogy ezt a tüzet egy pohár vizzel akarják eloltani (Ugy van! Ugy van! balfelől.), vagy pedig történelmünknek azon a teljes félreismerésén, mely megnyilvánul abban a kezdeményezésben, amelynek szemtanui vagyunk.

Nem fogok hosszasan foglalkozni az 1848-iki eseményekkel (Halljuk! Halljuk! balfelől.); hiszen ezek mindnyájunk előtt ismeretesek; csak arra mutatok rá, hogy az az élethalálküzdelem, mely azokban az években az erdélyi magyarság és a román népfaj között lefolyt, azon követeléesk jegyében küz-

detett meg, amelyeket az 1848 május 15. és 16-iki népgyülés Balázsfalván állitott föl és amelyek a mai román nemzetiségi párt programmjával ujra azonosak és identikusok.

T. képviselőház! A májusi események visszahatásaképpen a marosvásárhelyi törvényszéknél alkalmazott román ifjak, élükön Janku Ábrahámmal, 1848-ban szükségesnek látták, hogy egy népgyülésen formulázzák és konkretizálják ujra programmjukat, követeléseiket a magyar alkotmánnyal szemben. Ez a népgyülés igen nagy részvétel mellett tartatott meg május 15-én és 16-án 1848-ban Balázsfalván és formulázta 16 pontban azokat a követeléseket, amelyek részben ma is tárgyát képezik a román aspirációknak. Ezen 16 pontból tizenkettőt már akkor teljesitett volt a magyar országgyülés, mert hiszen azok demokratikus, mert hiszen azok magyar nemzeti követelések voltak. Négy pontban foglalhatók össze azok a követelések, amelyek speciális nemzetiségi követelések. Az egyik az, hogy állittassék helyre Erdély autonomiája; tiltakoznak az unió ellen; követelik a román nyelv érvényesülését a közigazgatásban, a törvénykezésben és a tisztviselői karban. Ez a népgyülés küldte ki a huszonöttagu komitét, amely ma is müködésben van és küldött még ki Saguna, későbbi érsek-metropolita vezérlete alatt egy küldöttséget a császárhoz, hogy a román nép követeléseit neki átadja. Saguna ezen küldöttség élén Olmützbe is utazott és azon követeléssel lépett föl, nemcsak az erdélyi, hanem az összes magyarországi és bukovinai románok nevében is, hogy a monarchia területén levő összes románság egy autonom területben egyesittessék, hogy egy külön tartomány, egy román tartomány állittassék föl, amelynek központja Erdély legyen, ezen tartomány élére külön román törzsfőnök kerüljön s a császár vegye fel „az összes románok császárja" cimet is többi cimei közé. Az elnyomatás éveiben meg nem szüntek ezen követeléseik érdekében deputációkkal Bécsbe fordulni; 1861-ben rábelyezkedtek az októberi diploma és februári pátens alapjára, bementek a külön erdélyi tartománygyülésbe s ott az oláh nyelvet tartományi nyelvi rangra emelték; bementek végre a Centralparlamentbe, ahová egyetlenegy magyar ember sem tette volt be a lábát.

De nem folytatom tovább történeti fejtegetéseimet. (Hall-

juk! Halljuk! balfelől; felkiáltások: Nagyon érdekes!) Célja ezen történelmi fejtegetéseknek az volt, kimutatni, hogy az a programm, amelyet a nemzetiségi párt magáénak vall, két évszázad történelmi fejlődésének eredménye, hogy ezt a programmot nem Papp György és társai fogalmazták, hanem megfogalmazták nagy és történelmi faktorok, megfogamlazta az erő és hatalom, és a legszentebb meggyőződésem szerint, csak az erő és hatalom fogja ezt a felállitott programmot megszüntetni.

Ezekhez a faktorokhoz 1861 óta hozzájárult még a független román királyság proklamálása. Már utaltam arra, hogy ez a faktor ma már sokkal nagyobb szerepet visz a nemzetiségi mozgalmainkban, mint a többi. Hiszen ezelőtt pár évvel egy interpelláció keretében rámutattam arra, hogy a román nemzetiségi törekvések, a román nemzetiségi pártnak törekvései, ma már irredentikus jelleggel birnak. Rámutattam a bizonyitékok egész halmazával arra, hogy ezeknek vonzó pontja ma már Bukarest. Akkor a nemzetiségi pártnak egyes tagjai ezen vád ellen védekezni próbáltak, de egyetlenegy konkrét állitásomat meg nem cáfolva, általános tagadásra szoritkoztak. Éppen azért, t. képviselőház, felmentve érzem a mai napon magam az alól, hogy ujabb konkrét bizonyitékokkal ezen állitásomat támogassam, de azt hiszem, hogy ha a miniszterelnök ur hivatást érzett és érez magában arra, hogy a román nemzetiségi kérdést megoldja, ugy nem a paktálás, nem az alku lett volna az ut, amellyel e kötelességét teljesithette volna... hanem első sorban az lett volna a kötelessége, hogy a monarchia mérvadó faktorait felvilágositsa arról, hogy e törekvések ma már nemcsak Magyarország állami egységét, hanem egyuttal a monarchia nagyhatalmi állását, a dinasztia fényét és a monarchiának a pragmatika szankcióban lefektetett területi integritásának elvét is veszélyeztetik.

T. Ház! Eddigi fejtegetéseimben célom az volt, kimutatni, miszerint ki volt zárva, meggyőződésem szerint naivitás volt azt hinni, hogy ezen az uton a nemzetiségi párt részéről várható az, hogy programmját fel fogja adni. Legföllebb az lett volna elérhető, hogy látszólag feladja programmjának egy pontját. De csak azért, hogy most már az állam erkölcsi és anyagi támogatásával ugyanazt a politikát folytassák, ame-

lyet a multban is folytattak. Hogy most már az állam és kormányzat erejének igénybevételével ujra folytassák azt a támadó küzdelmet künn a perifériákon, amelynek mi, erdélyi magyarok, szemtanui vagyunk.

De levonom történeti fejtegetéseim konzequenciáit: sulyos politikai hibának tartottam, amikor a miniszterelnök ur e tárgyalásokba indult, sulyos politikai hibának tartom azért, mert ahelyett, hogy az illető bécsi köröket és a monarchia hivatott faktorait felvilágositotta volna a román nemzetiségi kérdés egész mivoltáról és lényegéről, ahelyett ezen körökben és az egész világ előtt azt a látszatot keltették e tárgyalások, hogy itt nem kiegyenlithetetlen ellentétekről van szó, hogy itt nem olyan törekvésekkel állunk szemben, amelyek a magyar faj erejét, a magyar állam egységét, a magyar állam erejét, tehát egy a világpolitikában is igen fontos faktor, a világpolitikában is számot tevő és a szükséges faktor erejét megtörni alkalmasak, hanem csak oly félreértésekről van szó, amelyeket könnyü szerrel, baráti kézzel eliminálni lehet és amely félreértések azért jöttek létre, mert a magyarság zsarnokpolitikát követ. Akaratlanul is azt a látszatot keltette a miniszterelnök ur fellépése és igazolta azoknak a köröknek a fellépését, akik a magyarsággal szemben rágalmakat terjesztenek idebenn az országban és egész Európában. És én attól félek, hogy ez az eljárás igenis hamar meg fogja magát boszulni. Meg fogja magát boszulni, nem a miniszterelnök uron, nem is azon a párton, amely a miniszterelnök ur álláspontját védi, hanem meg fogja magát boszulni a magyar nemzetnek jó reputációján, meg fogja magát boszulni a magyar állam nemzetiségi politikáján és meg fogja magát boszulni abban a magatartásban is, amelyet a nemzetiségek velünk a jövőben követni fognak.

Tovább megyek a kritikámban. A miniszterelnök ur nemcsak azt a reményét füzte a tárgyaláshoz, hogy ezen az uton a román nemzetiségi párt rááll az egységes magyar állameszme alapjaira, hanem azt a reményét is füzte tárgyalásaihoz, hogy ezek az urak elfogadják a dualizmust, ráállnak annak alapjára és velünk közösen védik meg ezen alapokat azokkal a körökkel szemben, melyek részéről ujabb támadás várható a magyar állami egység ellen.

T. képviselőház! Mindnyájan és minden gondolkozó magyar ember látja és érzi, hogy ezen körök részéről a dualizmus és a magyar államegység elleni ujabb támadás készittetik elő. Mindnyájan kell, hogy érezzük, hogy igenis nagy és nehéz küzdelmeknek állunk az előestéjén.

Minden magyar ember látja, hogy nehéz küzdelmek előtt állunk, de nem erősödünk, ha a nemzetiségiekkel paktálunk. A helyzetet pesszimisztikusan látja és szükségesnek látja a veszély előtt a magyarságot szervezni. Arról van szó, hogy az az áldatlan harc, mely két éve tart, megszünjön. A magyar nemzet egyesitése az egyetlen mód a megerősödésre. Közömbösség vett erőt az egész magyar közéleten, mert utálattal fordult el a politikától. Ideje, hogy meghozzák az áldozatot a veszélyek elhárítására. Kötelessége ez a tuloldalnak, mert a történelem eseményei hamar követelhetik azt. Kérdi, ha a miniszterelnök minden vágya teljesül, ha a románok lemondanak és elfogadnak, vajjon kaptunk volna-e ellenszolgáltatást? Kérdi, mily garanciát bir arra, hogy mások nem folytatták volna-e a programmot, melyet a komité mostani tagjai folytatnak? Minő garancia van arra, hogy megszünik a politika odakint, minő garanciája van arra, hogy megszünik a támadó jellegü birtokpolitika? Vajjon megszünik a románok terrorisztikus iskolapolitikája? Hiszen a románok célja az elrománositás. Van-e garancia arra, hogy a gyülölködő nacionalista szellem, melyet minden román intézményben támogat a nemzetiségi párt, a komité, megszünik? Ha erre a miniszterelnök nem kapott és nem is kaphatott garanciát, akkor az egész paktum nem lett volna egyéb, mint egy ajándék az államtól a magyarság rovására. A miniszterelnök most még engedmények nélkül akar engedményeket adni. Tisza sem tárgyalásai előtt, sem alatt nem látta szükségesnek az erdélyi magyarság gazdasági ismeréit megkérdezni. E helyett szóba állott és elismerte a román nemzetiségi pártot és komitét, mely ellentétben áll a magyar alkotmánnyal, mely az utolsó napig is a büntető törvénykönyvvel jutott ellentétbe. A szerencsétlen erdélyi magyarságot még szinleg se kérdezte. Ezzel megsértette az erdélyi magyarságot; erről a helyről tiltakozik ez ellen. Tiltakozik az unió eszméje nevében, mert apáink azért alkották, mert nem gondolhatták, hogy szóba állhatnak valaha oláhokkal, vagy

ellenségeinkkel, anélkül, hogy megkérdeznének bennünket erdélyi magyarokat. (Az ellenzék hosszan és zajosan éljenzi a szónokot.)

Az általános bírálat után az engedmények bírálatára tér át. Két általános megjegyzést óhajt tenni. A miniszterelnök Apponyinak adott válaszában azt mondta, hogy miután egyes részletekre vonatkozólag hallgatott, bizonyára egyetért vele. Előre kijelenti, hogy bár nem tér ki minden részletre, nem ért egyet egyikkel sem. A miniszterelnök továbbá azt mondta, hogy az ellenzéki és erdélyi sajtó gyermekes rémlátásait ne fogadják komolyan. Az erdélyiek nem gyermekes rémlátással vannak, csak türelmesek, méltóságteljesen türték a tárgyalásokat. Sajnos, ezek az aggodalmak beváltak. Helyes, ha az erdélyiek minden kis mozdulathoz ragaszkodnak, mert hiszen kisszerűek a viszonyok, az erdélyi magyarság helyesen teszi, ha ragaszkodik pozíciójához és tartózkodik minden engedménytől. (Zajos helyeslés a baloldalon.) Áttér az egyes engedményekre. A román nemzetiségi párt elismerése az első pont. Nézete és felfogása szerint nem szabad elismerni oly pártot, mely a magyar alkotmánnyal ellentétben áll. Hivatkozik Hieronymira, aki ujabb rendeletben 15 napi elzárást és 100 forint büntetést szab ki arra, aki a párt érdekeit előmozditja. Ha ezt végre akarnók hajtani, akkor a miniszterelnököt kellene 15 napra elitélni. A köztársasági párttal szemben, mely pedig igen veszélytelen, eljárt szigorral a kormány és a párttal, mely a büntetőtörvénykönyvvel állandóan szemben áll, paktál, szóba áll, elismeri, annak engedményeket ad. Nem helyesli továbbá, hogy az adminisztrációban a román nyelv tudását tegyék kötelezővé. Ez megbontaná a tisztviselői kart és a tisztviselők elhelyezkedése, kinevezése szempontjából a román szempont jutna érvényre. A beadványok román nyelvüségében semmi eredményt nem lát, csupán aggodalmainkat sulyosbitja a dolog. Aggodalmas továbbá, hogy a tárgyalások nyelve a beadványok nyelve legyen. A gazdasági kérdések tekintetében helyes és szükséges, hogy a magyar állam a gazdasági érdekeket egyformán, nemzetiségi különbségek nélkül támogassa. De a gazdasági egyesületek támogatásával homlokegyenest ellenkező álláspontot van, mert ezek a román nemzetiségi párt fenhatósága alatt ellenünk dolgoznak. Saját

pénzünkkel ellenségeinket tápláljuk. A telepitések kérdésében hogy állunk? Midőn szemtanui vagyunk a magyar birtokok óriási módon idegen kézre való jutásának, a miniszterelnök azt mondja, hogy telepitési politikánk nem agressziv. Ezt csak akkor lenne szabad mondani, ha a románok sem folytatnának agressziv politikát, birtokainkat nem szednék el. Első eset különben, hogy erről a miniszterelnök tudomást vesz, kijelenti azonban, hogy a Tisza álláspontja merőben ellenkezik a valósággal. Hivatkozik a külföldi államok telepitési politikájára, különösen Németországéra, hol az ország északkeleti részében történtek eredményes telepitések. Ugyanezt látjuk Angliában és Oroszországban is. Mivel akarja tehát a miniszterelnök a védelmi munkát pótolni. Azt mondja, hogy a kisbirtokos osztály propagativ erejére számit. (Derültség a baloldalon.) Az erdélyi kisbirtokososztály viszonyaira, ha csak egy pillantást vetünk, nyomban látjuk, hogy a miniszterelnök kijelentései mily légből kapottak. A pontos adatokkal azt mutatja ki, hogy az utolsó öt évben évenkint 10 millió korona értékü kisbirtokot adtak el magyar kézből. Az altruista bankhoz nem jelentkezik vevő, nincs magyar kisbirtokos vevő. Ha a miniszterelnök lemond a telepitésről, lemond a kisbirtokosság érdekeiről. Ez doktrinér álláspont, amely nem állhatja meg a helyét. (Helyeslés a baloldalon.) Tovább füzi fejtegetéseit. Nem tartja helyesnek a kulturpolitika teljes megváltoztatását azért, mert az egyes vidékeken sérelmes. A magyar kulturpolitikának a román nemzetiségi kérdésben az lehet az álláspontja, hogy az állami iskolák és a románság összebékitésére nem szabad oly intézkedéseket tenni, melyek a felekezeti iskolákat ugy megerősitik, hogy az állami iskolák egész feleslegesek lesznek rájuk nézve. Az 1907. törvénycikk helytelen magyarázatával és helytelen végrehajtásával nem érthet egyet. A tanfelügyelők máris helytelenül hajtják végre a törvényt, az állam pénze bőségszaruból hull az érdemtelen felekezetiekre. Annak, hogy a román nyelvet bizonyos mértékben tanitsák az állami iskolában, föltételt kell szabni, csakis olyan vidékeken lehet végrehajtani, ahol erre tényleg szükség van. A miniszterelnök békülési rohamai odáig jutnak, hogy a felekezeti iskolákban lehetetlennek tartja a magyar nyelv tanitását. Erdélyben 540 községben a magyar gyerekek felekezeti

iskolákba kötelesek járni és igy magyarul nem tanulhatnak, igy elolahosodnak. Mikor majd itt állami iskolákat állitanak fel, nem lesz magyar tanköteles. A gimnáziumok kérdésében nemcsak kapacitált, hanem oly engedményeket adott a miniszterelnök, melyek saját nézetével is ellentétben állanak. Kimutatja ezt az állitását Tisza István beszédéből. Azt hiszi, ennyi is elég annak igazolására, hogy ha a miniszterelnök nem is jutott ellentétbe az alkotmánnyal, az alkotmány mögötti erőket gyengitette. Az erdélyiek aggodalmai igazoltak. A tárgyalások nem szünetelnek, ujra fölvétetnek és ujabb engedmények csikartatnak ki. A miniszterelnök kijelentette, hogy nem hajtja végre a nemzetiségi törvényt. Ezzel a legsulyosabb birálatot mondta önmaga ellen a miniszterelnök. Aki másodszor is becsapatja magát, annak balek a neve. (Zajos helyeslés a baloldalon.) Bucsut mond a paktumtárgyalásoknak, nem azzal a hangulattal, amivel a miniszterelnök, aki, ugy látszik, igen kellemes órákat töltött a románokkal. Egy illuzióval szegényebb lett, mert a miniszterelnöknek a választói jognál a nemzetiségi kérdésre vonatkozó kijelentései megsemmisültek előtte. A miniszterelnök Apponyival szemben a kibékülési kisérleteket alkalmasnak mondta a félreértések eloszlatására. Kijelenti, hogy a tisztességes közigazgatás enyhiti a kérdést, de a nemzetiségi politikánkat csak akkor intézhetjük el, ha évtizedeken át erőviszonyainkat gyarapitjuk. Ennek becsületes, tisztességes kormányzat az előföltétele és hogy egy lépés se történjen az ország keleti felében a magyarság gyöngitésére. Miután a miniszterelnök mindkét hibát elkövette, nem fogadja el válaszát. (Az ellenzék hosszasan ünnepli a szónokot, lelkesen tapsol és éljenez.)

Elnök félhárom órakor egy óra szünetet ad.

Szünet után *Juriga Nándor* (tót nemzetiségi) szólalt fel. Azt fejtegeti, hogy a politikai magyar nemzetet nemcsak a magyar nemzetiség alkotja...

Szász Károly elnök figyelmezteti a szónokot, hogy ebben az országban magyar nemzetiség nincs, hanem van magyar nemzet. (Helyeslés balról.)

Juriga Nándor: A népjog megtagadása az, ha valaki kifogásolja, hogy egy kormányférfi szóba áll a nép képviselőivel. Kifejti azután, hogy az egész nemzetiségi kérdést és a

béke akadályát az okozza, hogy már az alapfogalmakban félreértések vannak. Minden félreértés a nemzet és a nemzetiség fogalmának más-más magyarázatából származik. Mi a nemzet? Leghelyesebb a szónak tartalmát nyelvbölcseleti alapon keresni. A nemzet és nemzetiség egy alanynak különböző formáju kifejezése. A nemzetiségi kérdés elsősorban nyelvkérdés, a kultura kérdése. Hosszasan ismerteti a nemzetiségi kérdést a külföldön és azt a következtetést vonja le, hogy a nemzetiségieket sehol sem tudták elnyomni. Az ellenzék maradi, mert nem a természettudomány, nem a szociológia és a bölcselet alapján áll. Azért vetette fel gróf Tisza István a nemzetiségi kérdést, hogy megmutassa Európa előtt, hogy az ellenzék maradi, reakciós. (Nagy zaj a baloldalon Felkiáltások: Ezt maga sem hiszi el!) A nagy német és nagy orosz tenger között a magyar államnak az volna a hivatása, hogy egy nagy független államban egyesitse az itt lakó különböző népeket. Vezetőjük, birájuk lehetne, mert a magyar megmutatta sokszor, hogy bátor, vitéz, tud élni és halni. Örül, hogy Tisza oly bátor kézzel rátért a nemzetiségekkel való egyezkedésre, mert ez a jövő álláspontja. Kéri Tiszát, hogy maradjon meg ezen az uton és ebben a reményben a miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

12-én *Beöthy Pál* elnök háromnegyed tizenegy órakor nyitja meg az ülést.

Sághy Gyula az első szónok az ellenzéki oldalon. Gróf Apponyi Albert nagyszabásu és az egész kérdést kimerítő beszéde iránt teljes elismeréssel adózik. Ebből a hatalmas beszédből óhajt kiindulni, leszögezvén a miniszterelnök tévedéseit, rámutatván helytelen álláspontjaira. Erre a beszédre nem adott kimerítő választ a miniszterelnök. Nem adott megnyugtató feleletet a kerületek beosztásáról és a telepités kérdésében sem. A telepitési akció tekintetében homlokegyenest szemben áll az ellenzék a kormánnyal. Az ellenzék követeli az aktiv telepitési akciót, mert meggyőződése, hogy a magyar nemzeti érdeknek megfelelő telepitési politikát csak az állam irányitásával és hathatós támogatásával lehet folytatni. A miniszterelnök nem egyezik Apponyi álláspontjával az iskolai kérdésben.

Szterényi József államtitkár egy tulzó román képviselővel állott szemben a koalició idejében és az államtitkár ezer szavazattal győzött. Közben a tulzó román meghalt és az időszaki választásokon, midőn egy a magyarság kebelében elhelyezett román, Siegescu József lépett fel Szterényi Józseffel szemben, Siegescu győzött nagy többséggel. Minek tulajdonitható ez? Annak, hogy az Apponyi-féle iskolatörvény az összes pópákat, tanitókat a magyar érzelmü román mellé hangolta. Gróf Apponyi Albert a magyar nyelvnek az oktatásban való érvényesülése tekintetében is kimutatta, hogy ez — ugy, amint ő kontemplálta — sem a vallásos érzületre nincs hátrányos hatással, sem pedig másrészt az anyanyelvnek a vallásoktatásban való érvényesülését nem gátolja meg. Más volna, ha Apponyi azon az álléspontón lett volna, hogy a vallásoktatás kizárólag csak az állam nyelvén eszközlendő. De hiszen kimutatta, hogy még a felsőbb oktatásban is érvényesülhet azért a tanulók saját anyanyelve is. De mit szóljak a miniszterelnök urnak a magyar cimer kérdésében gróf Apponyi Albert állás pontjával és az 1907. évi XXVII. törvénycikkben foglalt intézkedésekkel s emben elfoglalt eltérő, ellenkező álláspontjáról? Ez a törvény elrendeli, — ha jól emlékszem, 37. szakaszában, — hogy a magyar cimer nemcsak az állami, hanem a szorosabb Magyarországhoz tartozó összes iskolákon elhelyezendő. A miniszterelnök ur ennek, épp ugy, mint az eskünek, nem tulajdonit gyakorlati jelentőséget, sőt az előbbit nagyon gunyos lekicsinyléssel fogadja.

A cimer az állami egység és az állami szuverénitás jelvénye, amely azelőtt, még az ő boldogult atyja idejében, oly kegyeletben és tiszteletben részesült, amely méltó volt annak jelentőségéhez és fontosságához, mert, mikor Horvátországban a magyar cimert — ha jól emlékszem — az államvasutak épületéről sértő kezek lerombolták, akkor a közös hadsereg asszisztenciája, katonazene mellett, teljes ünnepséggel helyeztetett az vissza, mert ebben az állami szuverénitás sérelmét látták akkor is. (Ugy van! Ugy van! a bal- és szélsőbalon.) Ma pedig a miniszterelnök ur egészen ugy nyilatkozik, mint azok, akikre az 1879: XLI. t.-c. 39. szakasza kéthónapi elzárást és 300 forint pénzbüntetést szab ki. Ha csak pár év előtt mert volna egy miniszterelnök, vagy akármilyen miniszter ilyen nyilat-

kozato tenni a Házban, ha ilyen kicsinyléssel mert volna nyilatkozni, meg vagyok győződve, hogy az összes pártok karöltve közremüködtek volna arra, hogy 24 óráig se maradhasson a miniszterelnöki, avagy akármelyik miniszteri székben. Ez mutatja egyrészt a t. miniszterelnök ur nemzeti érzékének sivárságát, de mutatja másrészt azt is, hogy a magyar közéletben már hová sülyedt le a nemzeti érzés. Mikor az a többség, amely a miniszterelnök háta mögött ül, támogatja az ilyen beszédet, amely a magyar cimerrel, mint a magyar nemzeti szuverénitás jelvényével szemben olyan nagy sérelmet követett el és azt tapsviharral és hosszu éljenzéssel fogadja.

Ezeket tartottam szükségesnek gróf Apponyi Albert távollétében, aki betegség által van hátráltatva abban, hogy a miniszterelnök urnak az ő beszédére adott válaszát kellőleg méltathassa, kifejteni és ezekben kimutatni, hogy az igen t. miniszterelnök urat gróf Apponyi Albert képviselőtársam álláspontjától egy teljesen áthidalhatatlan ür választja el. Ugy politikai, mint az erkölcsi felfogás kérdéseiben és a nemzeti állam kiépitésének követelményei tekintetében egy egész világ választja el őket egymástól és azt hiszem, bennünket is, ugy tőle, mint a t. tuloldal felfogásától. Azt hiszem, nem kell tartanom attól, hogy gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam e tekintetben rámcáfol; meg vagyok róla győződve, hogy most jelzett felfogásommal teljesen egyetért. Ezen bevezetés után áttérek, t. Ház, felszólalásom tulajdonképeni tárgyára a miniszterelnök urnak Bujanovics Gyula t. képviselőtársam interpellációjára adott válaszára és itt a Házban tett további kijelentéseire s az ő álláspontjával szemben a magam álláspontjának a kifejtésére. Elismerem, hogy vannak a t. miniszterelnök ur válaszában olyan részletek, amelyek magukban véve egészen helyesek, amelyeket részünkről mi is akceptálhatunk, amelyeket már gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam is érintett. Nem óhajt részletesen foglalkozni a miniszterelnök válaszával. Kijelenti azonban, hogy a választ még akkor sem fogadhatná el, ha álláspontjaik teljesen kongruensek lennének. Azért nem, mert oly komitéval bocsátkozott tárgyalásokba, melyet Hieronymi Károly elitélt, amely az alkotmánynyal szembe helyezkedett. Nem óhajt foglalkozni az előző kormányok nemzetiségi politikájával. Csupán Wekerle politiká-

jára mutat. Wekerle a komitét nem ismerte el, hanem más formákban, mint magánemberekkel, illetve az egyházi vezetőkkel, tárgyalt velük. Kossuth Ferencre hivatkozik, aki kijelentette, hogy a Mihályi Tivadarhoz intézett levele nem jelenti a nemzetiségi párt elismerését. Nagyon nagy különbség van az egyenrangu félként való tárgyalásokba bocsátkozás és a között, ha mint magánemberekkel érintkezünk. Lealázkodást lát abban, hogy a miniszter azt mondja, hogy sajnálja: hogy az eszmecserék eredményre nem vezettek. Hiszen az eszmecserék eredménnyel jártak: itt vannak az engedmények. Nem szabad a szavakkal játszani; hisz ez komédia. A nemzetiségek valótlan hirekkel árasztják el a külföldet elnyomásukról. Meggyőző érvekkel fejti ki, hogy a nemzetiségieknek Magyarországon van a legjobb dolguk. Hivatkozik a külországok nemzetiségi elnyomására, Romániában élő honpolgáraink helyzetét kellene a külföld elé vinni. Rámutat és éles világitásba helyezi a román agitátorok munkáját. Akármily csekély nemzeti érzéssel biró miniszterelnök legyen valaki, ilyen tárgyalásokba nem szabad bocsátkoznia. Mert a nemzetiségiek nem akarnak lemondani céljaikról, céljuk az, hogy államot alkothassanak az államban és meggyöngitsék európai konflagráció esetére nemzetünket. A miniszterelnök csak étvágyat adott nekik. A románok célja nem a mérséklés, hanem a tulzó álláspont nemzeti egységünk ellen.

Ebben az országban jogfosztásokról nemzetiségi kérdésben, szó sem lehet. Sajnos, a közkormányzat terén sok sérelem van és jogfosztás, de nem a nemzetiségiek, hanem éppen a magyarokkal szemben. A polgári jogok gyakorlásánál, a választásnál működik a terror. A tulzó románok panaszkodnak, hogy elnyomják őket, nincs terjeszkedési tehetségük. És ime, mit látunk, tisztelt Ház, egész sereg elrománositott község van, ahol a nevek még magyarok. Ezekben az elrománositott emberek sokszor tulzó románok és éppen a t. Házban is vannak ilyen renegátok. A miniszterelnök nagyon csalódik, ha azt hiszi, hogy a román nemzetiségi komité tagjai, akik föntartották maguknak a szabad kezet, tartózkodni fognak. Talán azok, akik a miniszterelnökkel tárgyaltak, egy időre mérséklik magukat, de a lelkiismeretlen izgatók munkája nem szünik meg soha. Azt bizonyitja kitünő alapossággal a román lapokból,

hogy ujabban ezek az orgánumok még hevesebben izgatnak, követelődznek. A magyarság — füzi tovább a szónok emelkedett szavait, — mindig megadta a jogokat a nemzetiségieknek. 1848-ban fölszabaditották a magyar és oláh jobbágyokat egyaránt és mi történt, tisztelt uraim? A nemzetiségiek, a románok, féktelenül öldösték a magyarokat Erdélyben. Igy fizettek a hálátlanok a jogokért, ez volt az izgatók munkája.

Áttér a dorogi püspökség ügyére, idézvén az oláh lapokat, amelyek elég szemérmetlenek a merénylettel kérkedni, hencegni. Lendületes erővel fejti ki, hogy az ellenzék mindig küzdeni fog az egységért a nemzet kebelében. Az igazságos közigazgatásban látja a nemzetiségek beolvasztásának módját. Hivatkozik gróf Károlyi Gyula interpellációjára a főrendiházban. A miniszterelnök ennek kapcsán elismerte már némileg a külföldi kapcsolatot. A többség lelkiismeretére appellál, kéri a kormányt az utolsó órán, álljon meg az uton, amely a nemzeti egység megbontására vezet. Fölolvassa lendületes szavait, amellyel a sajtójavaslatnál elmondott beszédét végezte, melyben, mint Coriolanust, visszalépésre inti Tisza Istvánt, álljon meg a rombolás utján. Nem fogadja el a választ.

Mán Lajos arra hivatkozik, hogy a miniszterelnök február 20-iki beszéde a nemzetiségi kérdést teljesen megvilágitotta; e beszéd után a nemzetiségek többé nem is panaszkodhatnak, hogy ők el vannak nyomva. Apponyi Albert gróf is kijelentette, hogy ő is óhajtja a nemzetiségi békét; de ha valaki békülni akar, akkor az a legelső dolog, hogy szóba álljunk azokkal, a kikkel békülni akarunk; érthetetlen tehát Apponyinak az az álláspontja, hogy magát a tárgyalás tényét is kifogásolja. Örömmel konstatálja, hogy a miniszterelnök hazafias és bátor föllépésének nyomában a nemzetiségi ellentétek enyhültek; de elismerését fejezi ki azoknak a románoknak is, a kik a miniszterelnököt nemes törekvésében támogatták. Bizonyosnak tartja, hogy ennek a politikának, ha nem is azonnal, de meglesz az eredménye. A szóló mondhatja, hogy a románok között nagyon sokan vannak, akik a régi iskolának hivei és akik szintén óhajtják a testvéri békét és egyetértést a magyarokkal. Bethlen gróf tegnapi beszdével szemben, nyilatkozatokat olvas föl annak bizonyságára, hogy a románok között is nagyon sokan voltak, akik nem voltak oly rossz hazafiak, mint

a hogy őket Bethlen gróf tegnap feltüntette. A miniszterelnök válaszát tudomásul veszi. (Éljenzés jobbról.)

Désy Zoltán szólalt fel ezután. Elfogadja mindazt, amit gróf Bethlen István elmondott. Ismét hangoztatja azt a régi nézetét, hogy kár együtt tartani ezt a Házat. Legjobb volna föloszlatni. Ha részt vesz a vitában, ezt parancsolja a mult. A román néphez a becsülés, tisztelet szálai füzik. Előre tudott a paktumtárgyalásokról, de nem akart a dologba beleavatkozni. Bárhogy tisztelje is a románokat, nem lehet a rokonszenve akkora, hogy a tárgyalásban, mint a másik licitáló felet, támogassa őket. Ha visszatér a dolgok eredetéhez, azért teszi, mert egyes dolgok nélkül nem érthetők. A románok 48-iki követelése azoknak egyenjogositására szoritkozott és ha ezt a kérdést előzőleg megoldották volna, sok keserüséget el lehetett volna kerülni. Rámutat arra a körülményre, hogy nemcsak a román nép volt kizárva az erdélyi alkotmány által, hanem a magyar nép nagyrésze is, hiszen csak a magyar nemesség és a városi polgárság szabadittatott fel. Az a kivánság azonban, amit a románok a balázsfalvi gyülésen követeltek, hogy a román mint nemzet elismertessék és hogy nyelvi területek szakittassanak ki számukra, az egységes népképviseleti alkotmányba nem fért bele. De jöttek szomoru idők, amikor lelkiismeretlen államférfiak mindent igértek a nemzetiségieknek s a német nyelvet erőszakolták a magyarra és a nemzetiségiekre egyaránt. Ezek a lelkiismeretlen államférfiak akadályozták meg azt, hogy a tárgyalások sikerrel járhassanak. Eljutottunk az 1868. évi XLIV. t.-cikkhez, amely egységes területet, egységes törvénykezést és joguralmat állapit meg. A törvény keresztül ment s jogegyenlőséget kapott minden ajku polgár s a törvény kimondja, hogy az ország minden ajku polgára csakis egy nemzetet, egységes és osztatlan magyar nemzetet alkot. Az a vita tehát, amely a federativ és az egységes állam között folyt, lezáródik az 1868. évi XLIV. t.-c. megalkotásával. A román kivánságok bármily jogosak lehettek 1848 előtt, épp oly jogosulatlanok a 68-iki törvény utján. Ezek tehát lezárt akták. Az 1868. évi XLIV. t.-c. nem érte el a közmegnyugvást.

Eljutottunk 1887-hez, amikor a románok kimondották a passzivitást. A legnagyobb szerencsétlenségnek azt tartja, hogy hosszu évtizedeken át nem tárgyalták ezt a kérdést a

képviselőházban. Ehelyett a nemzetiségek a külföldre vitték kívánságaikat. Állapitsák meg, mit jelentenek a 68-iki nemzetiségi törvény intézkedései és azokat aztán végre kell hajtani, tekintet nélkül a románok vagy a tulzók magatartására. De nem nyughatik meg a miniszterelnök eljárásában, mert ezzel a törvény intézkedései a küzdelem hevében versengés eszközévé sülyedhetnek s odáig nem szabad mennünk, hogy a törvény hatalmi érdekek kielégitésére használtassék föl. Nem fél a kulturák szabad versenyétől, mert bizik a magyar kultura erejében. A közigazgatás birálatára tér át ezután és felháborodással állapitja meg, hogy ma olyanok a viszonyok, hogy a legkorruptabb tisztviselőt felmentik s a legbecsületesebbet elitélik. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Elmondja, hogy alispán korában Szolnok-Dobokában a nemzetiségek nevében Mihályi Tivadar fölkereste. Mondhatom — ugymond — a legszégyenteljesebb perce volt életemnek, mikor előterjesztette kérését, amely szóról-szóra igy hangzott: Bánjék emberileg a mi népünkkel. Sajnos, meggyőződtem, hogy erre a kérésre szükség volt. Ezek a bajok mindnyájunk bajai, mert nemcsak az ő népével bántak igy, más néppel is. De el kell képzelnünk a nemzetiségi eszmék centrifugális erejét, el kell képzelni, hogy mindezek a bajok, mindezek a nyomoruságok micsoda hatást gyakorolnak annak az állampolgárnak a lelkére. Élelmét Amerikában szerzi meg, a népjogok, szabadság körében él, és amikor visszajön, — ezek nem mesék, amiket elmondottam, szomoru valóságok — akkor ezeket a viszonyokat találja idehaza. Az idők sokat változtak ezen a téren, elismerem. De azért még mindig ott állunk: óriási a teendő mindezeken a területeken. És éppen nálunk, a legnagyobb a teendő. Mert mentől nagyobb a centrifugális erő, annál nagyobb kell, hogy legyen a jognak, a jogbiztonságnak, az anyagi és erkölcsi jólétnek az ellensulyozó ereje. (Taps a baloldalon.) Nem tudom másképp a nemzetiségi kérdést megoldani, mintha olyan helyzetbe hozom Magyarországon őket, a melynél jobbat, legalább is a közeli környezetben, nem találnak. (Taps a baloldalon.)

És itt térek rá arra, amire a miniszterelnök ur is hivatkozott és amiről ismételten nyilatkozott, t. i. a választójog kérdésére. Azoknak a panaszoknak, azoknak a sérelmeknek, amelye-

ket a románok emeltek, kilenctized része a választási visszaélésekre vonatkozik. Áttanulmányoztam memorandumaikat, programmjaikat és egyet látok: lépten-nyomon ezt a panaszt: korrupció és erőszak a választásoknál. Kezdik az anyagi választói jogon és kimutatják és igazuk volt, hogy az általuk lakott terület legnagyobb részére kivételes rendszabályok állapittatnak meg. Folytatják az eljáráson; ők azt hitték, hogy az is kivételesen csak rájuk szól és vázolják ezt az eljárást, mint Scotus Viator. Nem az a baj, hogy itt járt Scotus Viator, hanem, hogy látott olyan dolgokat, amelyeket szégyelni kell. Nem vagyok hajlandó Scotus Viator politikai nézetével még csak foglalkozni sem, annál kevésbbé azonositom magam vele, de sem én, sem az egyén, sem a társadalom nincs védve az ellen, hogy vádakat ne emeljenek ellene. De egy kell, hogy meglegyen, nevezetesen, hogy azok a vádak ne legyenek igazak. És bocsánatot kérek, nem szabad erre a térre lépni Magyarországnak, amelyet évszázados multja kötelez a törvénytiszteletre és a jogmegbecsülésre. Jöhetnek döntő momentumok, amikor törvény, jog, jogbiztonság mind semmi, mert az állam létéről van szó. De egy állam, amelyet állandóan a suprema lex alapján kormányoznak, vagy végveszéllyel küzd, vagy kormányférfiai nem éppen ütik meg azt a mértéket, amelyet meg kell ütni. (Taps a baloldalon.) A nemzetiségeknek csak egy kivánságuk lehet, hogy se különleges jogszabályok ne állittassanak fel rájuk nézve, sem a kerületek kikerekitésénél különleges eljárás velük szemben ne alkalmaztassék. Az az eljárás, amely egyformán mér magyarnak és nemzetiségnek, semmi oldalról meg nem támadható és az egyedüli helyes.

Tisza István: Nagyon helyes!

Désy Zoltán: De van ennek a kérdésnek egy másik lényeges része s ez a nemzetiségi kérdéssel, specialiter a román nemzeti kérdéssel, függ össze.

A románság a maga egész gondolatmenetében a mult bizonyos keserüségeit tükrözteti vissza. Annak a 48 előtti multnak keserüségét, amikor nagy tömegeik jobbágyminőségben lakták ezt az országot. A román nép predesztinálva van a demokráciára. Nem is lehet egyéb, mint demokrata, mert nincsen arisztokráciája

Végzetes baj az, hogy a demokráciának egyik lényeges posztulátuma megint a nemzetiségi alkotmányjogi kérdéssel szemben lépett fel. De azért az, hogy a demokráciára szükség van, hogy a demokrácia ereje megold még más minden kérdést, melyet most egyetértőleg akarunk megoldani, ezen az igazságon semmit sem változtat. Mi nem akartunk külön tárgyalásokat; mi azt akartuk, hogy bejöhessen ebbe a Házba mindenki, aki törvényes alapon, szellemi és erkölcsi képességénél fogva bejöhet és ezáltal elintéztünk volna sok mindent és igy a nemzetiségi kérdést is. A miniszterelnök urnak azonban amiatt, mert a demokráciának utjába állott, kellett, hogy folytassa ezeket a tárgyalásokat a román párttal és kellett volna, hogy folytassa azokat a többi prtokkal is.

A kérdés, szerintem, röviden igy áll. A román nemzetiségi kérdésnek különböző okai, különböző elemei vannak. Sajnálatomra, a legkevesebb sulyt tulajdonitom a nemzetiség eszméjének magának. Elismerem ugyan hatását, de sokkal nagyobb hatást tulajdonitok azoknak, amik itt pro et kontra történtek, azoknak a bajoknak, amelyek előállottak. Ezek ellen a bajok ellen szorosan magának a nemzetiség tekintetében nem tudjuk más panaceáját, nem tudjuk más megoldását, mint ráállani arra az alapra, amelyre Deák Ferencz állott reá, az 1868. évi XLIV. t.-c. alapjára és annak ma is érvényben levő részét végrehajtani. Végrehajtani pedig nem kormánytetszés, vagy nem tetszés, hanem kötelező törvénymagyarázat alapján. De, azt hiszem, felesleges jó magaviseletért adni valamit, mert én azért nem adnék semmit, sem az egyik pártnak, sem a másik pártnak, hanem adom azért, mert az közérdek s akkor pedig megadom abban az esetben is, ha bármiképp viseli is magát egyik, vagy másik faj ebben az országban. A bajok többi részét együtt kell orvosolni saját bajainkkal, ennek pedig egyetlen egy orvossága van: demokrácia és jogállam. Ezt az országot a törvényesség tartotta fenn eddig; mikor erről az alapról lelépett, a nemzetiségek és a magyarok egyaránt az örvénynek mentek neki. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps a baloldalon. Szónokot számosan üdvözlik.)

Berzeviczy Albert azzal a kijelentéssel kezdi beszédét, hogy fölszólalásában mellőzi a ridleg pártszempontokat, mert egyetért Bethlen István gróffal arra nézve, hogy a nemzeti-

ségi kérdés végleges megoldása csak a magyarságnak egyetértése által biztositható (Helyeslés jobbfelől.) és mert még a jelen viszonyok közt sem szeretné egészen kizártnak tekinteni azt, hogy a kérdés lényegére nézve, vagy legalább a kérdés némely részére nézve egyet tudjunk érteni. (Helyesls jobbfelől.)

A miniszterelnök szóban forgó akciójának megitélésénél nem zárkózhatik el attól a vezető szemponttól, hogy ő köztudomás szerint, évek óta mindennemü, a nyilvánosság előtt tett nyilatkozatában következetesen ezt, az ebben az akcióban megnyilvánuló fölfogást vallotta a nemzetiségi kérdésről általában és a román kérdésről különösen. (Ugy van! a jobboldalon.) Mikor miniszterelnökké lett, a szónok meggyőződése szerint, rá nézve morális lehetetlenség volt e kérdésnek most már hivatalos, felelős hatáskörben való fölvétele elől kitérni. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) Még csak az időpontot megválasztania sem állott módjában, és éppen azért teljesen alaptalan az a vád, mintha a miniszetrelnök, aki ezt a kérdést és ezt a programmot ugyszólván magával hozta a miniszterelnöki székbe, bármily külső körülmények nyomása alatt vette volna azt kezébe. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.)

Hogy az időpont ezekre a tárgyalásokra nézve nem volt kedvező, ebben teljesen egyetért a szóló Apponyi Albert gróffal. Azt gyakran tapasztalhatjuk, hogy ha valamely nemzeti állam a politikában nagy sikereket ér el, ha nemzetközi pozíciójában emelkedik, ezt az illető nemzetnek másutt lakó fajrokonai rendesen ugy érzik, mint a maguk sikerét, habár, azt hiszem, nagyon kevés joggal, és hogy az ilyen nagy sikerek ezeknek a fajrokonoknak önérzetét szintén megnövelik; kívánságaiknak, törekvéseiknek nagyobb lendületet adnak. (Ugy van! a jobboldalon.) Ez történt most is, a mikor Románia az európai s különösen a balkáni politikában tagadhatatlanul nagy sikereket ért el, és a mikor Románia poziciója nemzetközi szempontból igen jelentékenyen emelkedett.

Ez befolyásolta a kimenetelre nézve kedvezőtlenül hazai románjaink állásfoglalását. Másrészt a miniszterelnök abban a nehéz helyzetben volt a külpolitikai konstelláció következtében, hogy ki kellett magát tennie annak a gyanunak, mintha ezzel az egész akcióval a legutóbbi időben Románia és a monarchia között némileg megzavart jó viszony helyreállitására

törekedett volna. Már pedig, hogy az ő akciójának nem volt az a célja, azt legjobban tanusitja az a körülmény, hogy ez az akció sikert nem ért el és ez semmiképpen sem alterálta viszonyunkat Romániához; még kevésbbé érintette a miniszterelnök ur pozicióját. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.)

Részemről is meg akarom kiérelni a tárgyalásokba bevont kérdéseket — ha nem is valamennyit — részleteikben vizsgálni, annál inkább, mert ez az egész vita azt a benyomást teheti ránk, hogy mig nagyon kevés tényleges ellentét nyilatkozik a részletek vizsgálatánál, nagy lendülettel és hévvel támadják általában a miniszterelnök állásfoglalását és eljárását. Ugy, hogy minél jobban mélyedünk a részletek vizsgálatába, azt hiszem, nemhogy uj ütközőpontokat találnánk, de ellenkezőleg, az eredetileg látott ütközőpontok nagy részét is teljesen el fogjuk veszteni szemünk elől. A miniszterelnök közölte velünk azokat a válaszokat, a melyeket ő a román komiténak mult évi április hónapban előterjesztett és itt Mihályi Tivadar t. képviselő ur által ismertetett pontozataira adott, és közölte velünk azt az állásfoglalást, a mellyel ő a tárgyalásokat a maga részéről befejezte. Az a csekély eltérés és azok a hozzáadások, a melyek a mult évi áprilisban összeállitott pontozatok és az ez évi februári pontozatok között mutatkoznak, ezek az eltérések és ezek a hozzáadások mutatják azt a csekély előhaladást, a melyet e tárgyalások folyamában a miniszterelnök ur a románok álláspontja felé tett. (Ugy van! jobbfelől.)

Azt hiszem, Apponyi Albert gróf tisztelt képviselőtársam, helyesen állitja föl az alaptételt, a mikor azt mondja beszédében, hogy „minden olyan sérelmük, — tudniillik a románoknak, — amely nem egy volt nemzetiségi közjogi egyéniségnek koncepciójából, hanem az egyén valami kellemetlenségéből indul ki, orvosoltassék; ebben a törekvésben, bár a metódust nem helyeseljük, teljesen egyetértünk.“ A kérdés csak az, hogy vajjon a miniszterelnök egész akciójában csakugyan elismert-e olyan sérelmeket, a melyekben a nemzetiség közjogi egyéniségének koncepciója jön megitélés alá? Én azt gondolom, hogy minden intézkedés, amely e tárgyalások folyamán kilátásba lett helyezve, vagy valamelyik bevett vallásfelekezetet, mint olyant érinti, vagy érint egy hitközséget, mint iskolafentartó tényezőt, vagy érint végre olyan, bizo-

nyos nemzetiséghez tartozó egyéneket, kiknek főképp nyelvi tekintetben, a tanitás tekintetében kedvezményeket, könynyebbségeket, előnyöket nyujt. Én tehát az akció egész fonalán sehol a nemzetiségek közjogi egyéniségének elismerését nem találom. (Ugy van! jobbfelől.)

A fősérelem, ugylátszik, az, hogy a miniszterelnök a román nemzeti párt komitéjával tárgyalt. Megvallom, magam is jobban szerettem volna, ha e tárgyalások sohasem veszitették volna el a fajrokonaik körében befolyással biró egyének kapacitálásának formáját. De hogy a román nemzeti komitéval való tárgyalás valami igen veszedelmes prejudiciumot és novumot tartalmazna (Fölkiáltások balfelől: Igen, tartalmaz!), azt átlátni képes nem vagyok, különösen annak konstatálása után, a mi Mihályi Tivadar beszédéből tünt ki, hogy a nemzetiségi pártot a koalició országgyülés-többsége is, mint parlamenti pártot, annyira elismerte, hogy a bizottságokban való képviselettel is megkinálta. (Mozgás a baloldalon.) És megvallom, hogy mindaz, amit erre a kérdésre nézve a két álláspont megkülönböztetésének bizonyitékául Apponyi Albert gróf képviselő ur és Sághy Gyula képviselő ur fölhoztak, mindaz aligha alkalmas arra, hogy valaki a két álláspont tényleges különbözősége felől meggyőződjék. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.)

De maga a paktum kérdése, azt találom, a t. ellenzéket sajátságos ellentmondásba keverte. Egyrészt nagy veszedelmet, nagy bajt, nagy jogföladást látnak abban, hogy a paktumra kisérlet tétetett; másrészt kifogásolják, helytelenitik, hogy a miniszterelnök ur bizonyos rendszabályokat és pedig olyan rendszabályokat, a melyeknek nagy részét igen kiváló ellenzéki képviselő urak is helyeseknek ismertek el, hogy ilyen rendszabályokat kilátásba helyezett és foganatba venni hajlandó ellenérték nyujtása nélkül. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon és a középen.) Tehát ugyanazok, a kik a paktumot helytelenitik, helytelenitik azt is, hogy ellenérték nyujtása nélkül, habár magukban véve, tárgyilag helyes rendszabályokat helyezett a miniszterelnök ur kilátásba. Ebben, azt hiszem, kiegyenlithetetlen az ellentmondás. A részletek során haladva, nem akarok tüzetesebben foglalkozni a telepitési kérdéssel, mert az erre vonatkozó viszonyokat kevésbbé ismerem, és

mert különösen az erdélyi földbirtokviszonyokra nézve rendkivül érdekes, beható tanulmányra valló fejtegetéseket hallottunk Bethlen István gróf t. képviselőtársunktól, a kinek különben a román nemzetiségi kérdés történeti fejlődésére vonatkozó fejtegetései is, azt hiszem, mindnyájunknak legnagyobb érdeklődésével találkoztak. (Igaz! Ugy van! jobbfelől és a középen.)

A vallási kérdésekre azért nem kell bővebben kiterjeszkednem, mert ezek a vita folyamában meglehetősen tisztáztattak. Kitünt, hogy a görög-katolikus egyházra nézve a miniszterelnök ur nem intendál egyebet, mint azt, hogy ezen egyház helyzete a katolikus autonomia körében a maga speciális viszonyaira való figyelemmel nyerjen rendezést. A görög-keleti magyar hitsorsosok helyzetére nézve a miniszterelnök ur kijelentése szintén mindenkit megnyugtatott arra nézve, hogy ezen kérdésnek, a mely, fájdalom, szintén rendezetlen, de a melynek rendezését kellő időben, a két görög-keleti egyház szervezésekor elmulasztották, hogy ezen kérdésnek rendezése elől egyáltalában kitérni nem akar. (Helyeslés a jobbfelől.) A hajdudorogi püspökségre nézve pedig az itt hallott fejtegetések mindenkit meggyőzhettek arról, hogy a hitközségeknek csak oly kicserélése van tervbe véve, a mely a magyar nyelvü hiveknek semmiféle kárával nem járhat.

Rátérhetek most az iskolakérdésre, a mely legközelebb érdekel és itt elsősorban a középiskolára tartozó kérdésekkel foglalkozom. A miniszterelnök válaszában utalt arra, hogy az 1907-iki költségvetés óta gyakorlattá vált középiskoláknak, és pedig nemcsak középiskoláknak, de más tanintézeteknek a törvényben megszabott módozatokon kivül, a költségvetési törvénybe való egyszerü beállitással bizonyos segitségeket nyujtani. Megvallom, azt tartom, hogy amikor a törvényhozás és a kormány erre az utra lépett és az eddigi gyakorlattól eltért, ez nem volt üdvös, ez semmiképp sem célszerü és nagyon örülök, hogy a miniszterelnök ur kijelentése után, most már számithatunk arra, hogy különösen a középiskolákat illetőleg, más módon, mint az 1883: XXX. törvénycikkben a középiskolai törvényben előirt módon, más módozatok és feltételek mellett, és másképp, mint az abban biztositott állami ingerencia kikötése mellett, segitséget adatni nem fognak. (Ugy van! a

jobboldalon.) Ebben a tekintetben, azt hiszem, hogy ezentúl mindenütt a clara pacta boni amici elve fog érvényesülni.

Egyébként a miniszterelnök nézete szerint, a középiskola terén tehető koncessziók oly természetüek, hogy azok csak a középiskolai törvény módositásával vihetők keresztül, miért is, azt hiszem, hogy ha ezek sorra kerültek volna, mert gondolom, ma nem aktuálisak, valószinüen a tervezett középiskolai reform keretében találtak volna elintézést.

Hogy a nemzetiségi nyelv az illető vidék középiskoláiban azokra nézve, kiknek anyanyelve, mint kötelező tantárgy tanittassék, ezt a nem magyar tannyelvü középiskolákra már az 1883-iki középiskolai törvény kimondja. A magyar tannyelvü iskolákra a törvény módositása volna erre szükséges, és megvallom, hogy én ezt fölöslegesnek tartanám, és semmiesetre sem célszerünek. Fölfogásom szerint, módot kell nyujtani arra, hogy nemcsak az illető nemzetiségi csoporthoz tartozó ifjak, de a magyar ifjak is alkalmat találjanak az illető nemzetiségi nyelvet a középiskolában megtanulni. (Ugy van! a jobboldalon.) Tehát az, hogy az a nyelv, mint fakultativ tantárgy szerepeljen a középiskolában, helyes, de hogy bárkit kötelezzessek annak tanulására, ezt azért nem tartom helyesnek, mert a nem magyarajku ifjakat erre kötelezni talán fölösleges, mivel, ha ők maguk nem kivánják saját anyanyelvüket az iskolában tanulni, alig volna értelme, hogy az a magyar tannyelvü iskola kényszeritse erre, de másrészt az egész kötelezésnek alapja ugyanis csak az volna, hogy az illető tanuló minő anyanyelvünek vallja magát, és eo ipso menekülne az illető nyelv tanulásától. Osztozom ezenfelül Richter János t. képviselőtársam nézetében a tekintetben, habár minden következtetését nem teszem magamévá, — hogy nem célszerü és nem tanácsos a magyar tanintézetben járó ifjak közt születésük, nyelvük, anyanyelvük szerint megkülönböztetést tenni, és az egyik anyanyelvüt más tanterv szerint tanitani, mint a másikat. Még kevésbbé tartanám helyesnek, hogy a nemzetiségi nyelvek görög-pótló tárgynak vétessenek föl. Nem tekintve azt, hogy ez is a törvény módositását igényelné, megvallom őszintén, bármily tisztelettel viseltetem a román és hazai szláv nyelvek és irodalom iránt, azt mégis kissé komikusnak tartanám, ha az általános humanisztikus képzésben a görög nyelv

és irodalom művelő erejét ezeknek a nyelveknek és irodalmaknak képző és művelő erejével akarnók pótolni.

Nem érthetek egészen egyet azzal sem, hogy a vallástan a magyar tannyelvü középiskolában az illetők anyanyelvén tanittassék. E részben Apponyi Albert gróffal vagyok egyetértésben. Még az alsó osztályokban ennek szüksége fennforoghat inkább kisegitésképpen, a legfelsőbb osztályokban azonban, nézetem szerint, abszolute nem, mert hiszen az a nemzetiségi ifju, ki egy magyar tannyelvü középiskolát jár végig, a középiskola legfelsőbb osztályában szükségképp már folyékonyan beszél magyarul, s ha könnyen meg tudja érteni a magyar nyelvü tanitást a történetből, fizikából, irodalom-történetből, bölcsészetből, hogy arra nézve éppen csak a vallás tantételei volnának olyanok, melyeket ő más nyelven, mint a maga anyanyelvén megérteni nem képes... (Zaj a középen. Mihályi Tivadar közbeszól.).... a mire nézve a magyarnyelvü tanitás reá nézve értelmetlen magoltatás volna, ezt a nézetet nem osztom. Az anyanyelvnek alkalmazása a vallástanitásban még a magyar tannyelvü középiskolák legfelsőbb osztályaiban is ugy tünnék föl, mint az illető valláshoz tartozók elszigetelése a többi tanulóktól, a mi azt hiszem, káros következményekre vezetne a középiskola belső életében.

Nunc venio ad iortissimum. Áttérek a népnevelés kérdéseire, melyekre nézve sietek kijelenteni, hogy az én álláspontom ma is az, a melyet abban a törvényjavaslatban foglaltam el, melyet 1904 október 20-án, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter tettem a képviselőház asztalára és a mely az 1902-re összehivott országgyülés képviselőházi irományainak 68. száma alatt található meg. E törvényjavaslatot akkor, mikor benyujtottam, a Ház a közoktatásügyi bizottsághoz utasitotta, a közoktatásügyi bizotság előadására már referenst is választott és csak a közbejött obstrukció akadályozta meg, hogy ezen törvényjavaslat tárgyalást nyerjen. Apponyi Albert gróf idézett is ebből a törvényjavaslatból, részben tévesen, mert ő az 1904. év tavaszán e tárgyban megtartott ankét elé került szöveget olvasta, holott a szöveg éppen az ankét tárgyalásai következtében módosult és módositva került a képviselőház elé.

Apponyi is elismerte, hogy ő ezt a javaslatomat fölhasználta az ő törvényjavaslata szerkesztésénél, bár az ő törvény-

javaslata, melynek sokkal szerencsésebb sorsa volt, mint az enyémnek, mert az csakugyan törvénnyé lett, nem terjedt ki arra az egész matériára, melyet az én törvényjavaslatom felölelt. Az én törvényjavaslatom az Apponyi gróf akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére létesült 1907. évi XXVII. törvénycikktől abban különbözik, hogy az utóbbiban felölelt tárgyakon kivül kiterjeszkedik a tankötelezettség végrehajtására, a népiskola tagozására, szervezésére, a tanrendszernek lényegére, továbbá a tanitóképzésre és az állami tanfelügyeletre is. Apponyi gróf ez alkotását, az 1907-iki törvényt igy is, habár, ismétlem, nem terjeszkedik ki mindezekre a tárgyakra, igen becses alkotásnak tartom és örömmel hallottam a miniszterelnök ur nyilatkozatát, hogy ő e törvényt csak a nemzetiségi sérelmek orvosolhatása végett revizió alá venni nem hajlandó, mert azt tartom, hogy talán el lehet várni a második Tisza-kormánytól, hogy ha a népnevelési törvénynek a reviziójához egyszer hozzálátna, akkor nemcsak az itt szóban forgó részletekre szoritkoznék, hanem megvalósitaná talán azokat az intenciókat is, melyeket e reformra nézve az első Tisza-kabinet táplált.

Az állami népiskolákat érdeklő kérdésekre nézve a differenciák már Apponyi gróf s a miniszterelnök ur polémiája folyamában majdnem teljesen eltüntek. Én egészen egyetértek a miniszterelnök urral és Apponyi gróffal arra nézve, hogy az állami népiskolákban az anyanyelvnek hely adandó, különösen a vallásoktatás terén. (Helyeslés a jobboldalon.) Legyen szabad erre nézve saját álláspontom tisztázása végett fölolvasni törvényjavaslatomnak idevonatkozó pontjait. A 14. szakasz szerint (olvassa): Az állami elemi népiskolákban minden köteles tantárgy magyar nyelven az iskola helyiségeiben nyilvánosan tanitandó, a hit- és erkölcstan tanitásánál azonban a magyar tanitási nyelv mellett az illető egyházi főhatóság kivánatára tannyelvül a gyermek anyanyelve is használható. Továbbá (olvassa): Az olyan elemi népiskolák mindennapi tanfolyamában, a melyekben magyar a tanitás nyelve és a melyekbe magyarul nem beszélő növendékek is járnak, ezeknek anyanyelvi oktatása felől az iskolaföntartók a lehetőséghez képest gondoskodnak.

Ennek magyarázatát megtaláljuk a megokolásban. Itt tör-

ténik utalás arra, hogy (olvassa): Már most is számos állami iskolában gondoskodva van róla, hogy az azokba járó és magyarul nem beszélő gyermekek számára az anyanyelvükön való irás-olvasás a harmadik osztálytól kezdve, vagyis a midőn a gyermek magyarul irni és olvasni megtanult, tanittassék.

Erről a javaslat zárópontjában a lehetőséghez képest, szintén gondoskodik. Tovább ezt mondja a megokolás (olvassa): A javaslatnak végső pontja még a felől is gondoskodik, hogy a magyar tannyelvü elemi iskolába járó és magyarul nem beszélő növendékek is anyanyelvükön a lehetőséghez képest oktatásban részesitendők. Az anyanyelvükön való oktatást minden iskolában, minden növendéknél azért lehetetlen megvalósitani, mert a 16.725 elemi népiskola közül 12.169 csak egy tanitóval biró osztatlan népiskola — ez az arányszám azóta mindenesetre javult — és az ezen iskolába járó vegyesajku, sok helyen két, három, sőt négy nyelvet beszélő gyermekek anyanyelvi oktatására lehetetlen kellő nyelvismerettel biró tanitókat találni.

Én tehát csak a lehetőség korlátai között kivántam e tekintetben intézkedni. Azt hiszem, ez közel áll ugy ahhoz, amit a t. miniszterelnök ur kontemplál, mint ahhoz, amit Apponyi gróf kiván, ha nem is megy talán annyira. E szerint én azt a latitüd-öt, a melyet gróf Apponyi magának föntartott a maga törvényében, az állami iskolák magyar tannyelvére nézve, illetve abban, hogy a magyar nyelvet tannyelvül az állami iskolára nézve a törvényben kifejezetten ki nem mondta, javaslatomban bizonyos határig szintén biztositottam.

A felekezeti iskolákra nézve a miniszterelnök ur tervei aggodalmakkal találkoztak, egyrészt a segédtanitók alkalmaztatásának meghosszabbitott határideje, másrészt a magyar kisebbségek nyelvi védelme és végül az állami népiskolák mellett felállitható felekezeti népiskoláknak állami segitése tekintetében. A segédtanitók alkalmazásának idejére nézve én az 1913. XVI. törvénycikk 2. szakaszát olyan rendelkezésnek szeretném tekinteni, a mely csak kivételképpen, elháritathatatlan szükség esetében fog alkalmaztatni s a mely a tanitói állások javadalmazásának rendezése és a megfelelő felekezeti és nyelvi kvalifikációval biró tanerők számának szapori-

tása után önmagától feleslegessé fog válni. (Helyeslés jobbfelől.) Apponyi Albert grófnak abban teljesen igaza van, hogy a tanitóképesités hivatva van bizonyos garanciákat nyujtani az illető tanitó működésére nézve és éppen e garanciák hiánya miatt nem tanácsos oklevéllel nem biró tanitókat, segédtanitókat hosszabb ideig működésben hagyni. Csakhogy a mostani tanitóképesités, fájdalom, nagyon csekély mértékü garanciát nyujt, és épp ezért tudom most kétszeresen sajnálni, hogy annak idején a kormány akaratán kivül álló körülmények megakadályozták az első Tisza-kormányt törvényjavaslatának letárgyaltatásában, mert az én törvényjavaslatomban a képesités államilag szervezett bizottság elé volt utasitva, és az ily képesités mindenesetre hathatós garanciát nyujtott volna a tanitók egyéniségére és működésére nézve. (Helyeslés a jobboldalon.)

A magyar kisebbségek védelmét a nem magyar tannyelvü népiskolákban Apponyi gróf, a mint azt maga is mondta, az én javaslatomból vette át. A törvénynek erre vonatkozó rendelkezéseit végrehajtani annál is inkább kell, és ez annál kevésbbé tekinthető sérelemnek, mert ugy Apponyi Albert gróf, mint a miniszterelnök ur, kimutatták — különben az én javaslatom megokolásában is van erre számos példa — hány helyen működik tényleg megfelelő sikerrel a kétnyelvü oktatás a népiskolákban. Külön állami iskolák felállitása által a magyar kisebbségeknek, magyar nyelvü, magyar szellemü oktatásáról mindenesetre még sokkal hathatósabban lehet gondoskodni, mint azok által a rendszabályok által, melyeket az Apponyi-féle törvény 18. szakasza nyujt, de azt hiszem, a miniszterelnök ur határozott kijelentései után, melyeket itt is, a főrendiházban is tett, és különösen azon kijelentése után, hogy a tannyelv semmiféle visszafejlesztésébe a kormány belemenni nem fog, nem lehet kételyünk az iránt, hogy az Apponyi-féle törvény 18. szakasza ott, a hol állami iskolát felállitani nem lehet, és addig, a mig fölállitani nem lehet, becsületes és lelkiismeretes végrehajtásban fog részesülni.

A kétnyelvü tanitásra meg kell jegyeznem, hogy az oly elrendezést, mely szerint a népiskola felső tagozatában érvényesül a magyar oktatás, nem tartom egészen értéktelennek és e tekintetben az Apponyi-féle törvénynek javaslatommal

egyező ama rendelkezését, mely szerint a népiskolai ismétlő oktatás nyelve mindenütt magyar, igen becsesnek és fontosnak tartom. És itt nem akarok kitérni az elől, hogy egy reminiscenciát említsek fel a javaslatnak az ankétre való tárgyalásából, mikor is ezt a rendelkezést, hogy az ismétlő oktatás nyelve mindenütt magyar legyen, az ankéten egy görög-keleti szerb főpap, boldogult Bogdánovics Lucián későbbi patriárka, az akkori budai szerb püspök inditványozta. A magyar nyelv tudásának követelményére nézve csak azt akarom konstatálni, hogy a miniszterelnök ur ama meghatározása, mely szerint a gyermek gondolatvilágát meghaladó fogalmaknak kifejezése magyar nyelven tőle kivántatni nem fog, teljesen megfelel az én javaslatom vonatkozó passzusának, hol a magyar nyelv tudásának követelménye ilyképen van kifejezve „az elemi népiskola mindennapi hat évi tanfolyama alatt a magyar nyelvet a gyermek annyira elsajátitsa, hogy az ő életviszonyainak megfelelő gondolatait magyarul helyesen ki tudja fejezni."

Nagyon óhajtanám, hogy az igen t. miniszterelnök ur amaz igéretét, hogy az állami népiskola felállitása valamely helyen nem lesz akadálya annak, hogy ott felekezeti népiskola állittassék föl és állami segitségben is részesittessék, ne nyerjen alkalmazást oly esetekben, a minőket az én törvényjavaslatom Apponyi gróf által idézett 46. szakaszának végső pontja kizár, vagyis, hol a felekezeti iskola fölállitása tisztán csak megokolatlan dacból látszik történni az állami népiskolával szemben. (Helyeslés.)

Apponyi Albert gróf teljesen hozzájárult amaz eszméhez is, hogy a képzőkben az illető vidék nemzetiségi nyelve tanittassék, s ő már ebben az irányban az állami képzőkre nézve kötelezően intézkedett. Az én javaslatom is tartalmazott intézkedést, habár nem kötelezőt az összes tanitóképzőkre vonatkozóan a nemzetiségi nyelv érdekében.

Most rátérek a nemzetiségi törvény megitélésére és arra, a mit a miniszterelnök ur e tekintetben kinyilatkoztatott és a mi, nagy meglepetésemre, többszöri ellenmondást keltett az ellenzék részéről. Bethlen István gróf részéről és még határozottabban Désy Zoltán részéről. Nekem nagy elégtételemre szolgál, hogy a mit a miniszterelnök ur e törvényre nézve mondott, az körülbelül megegyezik azzal, a mit rövid idővel

ezelőtt szinte a nyilvánosság előtt egy Eötvös József báróról való megemlékezésem keretében kifejeztem. Ott ezeket mondtam (olvassa): „Eötvösnek már nem igen lehetett része a csalódás amaz érzésében, mely a törvény létrejöttét követően a magyarságon mindinkább erőt vett a nemzetiségek szószólóinak nem szünő sérelmi politikájával és a magyarságtól való elzárkózásával szemben. De viszont ez a sérelmi és elzárkózási politika is mindinkább uj jogcimet vélt merithetni abból, hogy a testvéri összesimulást hiába váró magyarság mind kevésbbé igyekezett a nemzetiségeknek a törvényben kilátásba helyezett hasznokat gyakorlatilag érvényesiteni, sőt egyremásra kénytelen volt az állami nyelv elsőségét és közösségét uj meg uj törvnyhozási intézkedésekkel juttatni kifejezésre. Az 1868-iki nemzetiségi törvény tehát kétségkivül nem hozta meg azokat a gyümölcsöket, a melyeket Eötvös várt tőle. De ennek oka nem a törvény alapgondolatának helytelenségében rejlik, mint inkább abban, hogy az a szellem, melyben Eötvös a nemzetiségi kérdést a legteljesebb szabadság és egyenlőjoguság alapján a magyarság tulsulyának javára megoldatni kivánta és remélte, hiányzott elsősorban maguknál a nemzetiségek nagy részénél és e tapasztalás hatása alatt — nincs ok tagadnunk — magánál a magyarságnál is."

A nemzetiségi törvény megitélésére nézve sajátságos fölfogással találkozunk maguknál a tisztelt nemzetiségek képviselőinél. Egyrészt, mint valóságos magna chartára hivatkoznak erre a törvényre, és követelik annak végrehajtását, másrészt igen gyakran olyan követelésekkel állanak elő, a melyek nemcsak hogy nem folynak a nemzetiségi törvényből (Ugy van! jobbfelől.), hanem egyenesen ellenkeznek e törvénnyel. (Ugy van! jobbfelől.) Például hallottuk Mihályi Tivadar tisztelt képviselőtársamnak egyébiránt nagyon konciliáns beszédét, a melyben ő, mint a hazai románság egyik követelményét állitotta föl azt, hogy gondoskodás történjék románnyelvü oktatásról az oktatás minden fokán. Apponyi Albert gróf idézte Goldis Lászlónak egy nyilatkozatát, a mely a románok számára Magyarországon már román egyetemet is követel. Már pedig, méltóztatik tudni, hogy a nemzetiségi törvény világosan kimondja, hogy az egyetem tannyelve a magyar és hogy továbbá a nemzetiségi törvényben foglaltatik egy rendelkezés,

a mely azt mondja, hogy az anyanyelven való oktatásról gondoskodni kell egészen addig a pontig, a hol az akadémiai képzés kezdődik, a minek világos következése az, hogy tehát az akadémiai fokon a képzés, vagyis mindennemü felsőbb oktatás nyelve a magyar. (Ugy van! jobbfelől.)

Ha ezt szem előtt tartjuk, akkor csakhamar ki kell világlania annak is, hogy mennyire alaptalanok azok a panaszok, a melyekkel a nemzetiségek 1868 óta az iskolai kérdésekben létrejött törvénnyel és különösen a középiskolai törvénnyel szemben előállnak. Mert hiszen elképzelhetné-e valaki azt, hogy egy nemzetiségi ifju a felsőbb oktatásban tisztán magyar nyelven részesülhessen, ha ő a középiskolában magyarul tökéletesen meg nem tanult? Ennélfogva világos, hogy a középiskolai törvénynek az a rendelkezése, a mely sok ellentmondással szemben biztositotta azt, hogy a középiskolában mindenki megtanuljon magyarul, nem átlyukasztása a nemzetiségi törvénynek, hanem egyenesen konzekvenciája annak. (Ugy van! jobbfelől.)

Azonban az kétségtelen, hogy ez a törvény, az 1868. évi XLIV. törvénycikk, minden tekintetben lex imperfecta ,a mely nagy részében nem is annyira diszpozitiv, mint inkább deklaratórius jellegü, a hol diszponál, ott is igen sok helyen hozzáteszi „a lehetőségig", „a lehetőség szerint" kifejezéseket, intézkedéseihez sehol sem határidőt, sem szankciót nem füz. Természete az etnográfiai kérdésekbe benyuló törvényeknek, hogy csak nagyon nehezen és lassan mennek át az életbe. Nemcsak a tisztelt nemzetiségeknek, nekünk magyaroknak is voltak és vannak sérelmeink e tekintetben, nyelvi kérdésekben rendelkező régi és végre nem hajtott törvények szempontjából. Ott van az 1840. évi VI. törvénycikk, mely szerint az anyakönyvek mindenütt magyarul irassanak és minden felekezetnél a lelkészek csak olyanok lehetnek, a kik magyarul tudnak. Ott van az 1848. évi II. törvénycikk, mely a horvát követeket kötelezi, hogy hat hónap mulva magyarul beszéljenek. Kimondja, hogy minden itélőszéknek és szentszéknek is nyelve a magyar legyen, az összes iskolák oktatási nyelve a magyar legyen. Tény, hogy ezek a törvények évtizedeken át semmiképp végrehajtva nem lettek. Tény, hogy azok rendelkezéseinek egy nagy része törvény által kifejezetten hatályon kivül

helyezve nincs. És tény, hogy a mi ezeknek a törvényeknek rendelkezéseiből azóta az életbe valóban átment, az majdnem mind ujabb törvények intézkedéseinek és rendelkezéseinek a következménye.

Az 1868-iki nemzetiségi törvény alapján tehát valóban hasztalanul keresnők a megegyezést. Keresnünk azonban, meggyőződésem szerint, mégis kell. És én egyáltalában nem tudok az igen t. miniszterelnök urnak szemrehányást tenni azért, hogy ő annyi buzgalommal, odaadással a legnemesebb intencióval és bizonyos idealizmussal is megkisérelte ezen a téren a megegyezés létesitését. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Sőt, elismerem, hogy a meghiusult megegyezésnek is van bizonyos jó hatása. (Ugy van! jobbfelől.) Az az őszinteség és jóakarat, a mely ezeket a tárgyalásokat mindkét részről jellemezte, bizonyos közeledést és barátságosabb hangot eredményezett, a mely itt a Házban is feltünővé vált, ugy Mihályi Tivadar t. képviselőtársam beszédében, mint annak fogadtatásában. (Ugy van! a jobboldalon.) Az elfogulatlan külföldi közvélemény is lehetetlen, hogy e tárgyalásoknak benyomása után, a kérdést némileg másképp ne itélje meg.

E tekintetben nem lehetek egy véleményen Bethlen István gróffal, a ki a meghiusult tárgyalások hatását éppen abban látja, illetve attól tart, hogy a külföld, a helyett, hogy felismerné, mennyire veszedelmes a mi állásfoglalásunkra és a monarchia konzisztenciájára nézve is nálunk a nemzetiségi törekvés, e helyett, ellenkezően, a tárgyalásokból azt a benyomást fogja meriteni, hogy hiszen itt jelentéktelen kis félreértések eloszlatása forog szóban. Ellenkezőleg, én azt tartom, miután, fájdalom, tagadhatatlan tény, hogy a külföld közvéleményében igen nagy mértékben el van terjedve az a hit, hogy mi a nemzetiségeket elnyomjuk s ellenük mindenféle atrocitásokat követünk el, ez iránt legyünk tisztában, ez a vélemény a külföldön, fájdalom, az illető sajtó valótlan állitásai következtében nagyon el van terjedve, és azt hiszem, hogy ezzel az elterjedt véleménnyel szemben meglesz a tárgyalások eredménytelenségének is az a hatása, hogy a külföldi elfogulatlan közvélemény látni fogja, hogy hiszen itt nemzetiségek elnyomásáról, atrocitásáról szó sem lehet, még ha azt veszik is alapul, a mit a nemzetiségek kivántak, hogy ha a helyzetnek

azt a megitélését veszik is alapul, a mely az ő nyilatkozatukban nyilvánult meg.

A most folyó itteni vitából konstatálható az, a mit különben mindenki rég tudott, ha tudni akarta, hogy t. i. itt a nemzetiségek erőszakos beolvasztására Magyarországon semmiféle faktor nem törekszik. (Ugy van!) Őszintén megvallva, az én hitem szerint a nemzetiségek erőszakos beolvasztásáról nemcsak azért nincs itt szó, mert ezt senki nem akarja, de azért is, mert ez teljes lehetetlenség. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) Ilyen beolvasztások történtek régebben. Európának majdnem minden állama nyujt rá példát, nyujt rá példát saját hazánk is. Ez történhetett addig, a mig a nemzetiségi többségek sem birtak az ő nemzetiségi különállásuknak, vélt felsőbbségüknek, nemzeti, faji sajátságuknak és egyéniségüknek a tudatával és becsérzetével. A mint egyszer ez a tudat, ez a becsérzet a nemzetiségi többségben felébredt, felébresztette ugyanazt az érzetet, ugyanazt a tudatot a kisebbségben is és azontul minden beolvasztási kisérlet csakis az ellenkező eredményt szülhette. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.)

Én azt hiszem, hogy a miniszterelnök ur megértette a kor intő szavát, mikor a nemzetiségi béke utjára akart lépni. Bár csak a másik fél is megértené! Mert, higyjék el nekem, igen tisztelt nemzetiségi honfitársaim, nekünk magyaroknak kivánatos és szükséges a béke önökkel, önökre nézve ez a béke a helyzetnek, a viszonyoknak egyenes kategorikus imperativusa. (Ugy van! Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.) A nemzetiségi törekvés, mely a mult század hetvenes évei óta, a német és olasz egység létrejötte óta, föllobuzdulva, mind nagyobb erőre kap és mindig uj és uj köröket von, már oda jutott, hogy ha utján meg nem áll, valóságos bellum omnium contra omnes fog előállni, és attól félek, visszatérünk a XX. században a barbárságra, a mire a Balkánon is legutóbbi időben szemlélt események már némi példát nyujtanak, a hol tisztán a nemzetiségi, az etnografiai viszonyok, a statisztika megkorrigálásához hozzáfogtak, vassal, tüzzel és vérrel. (Igaz! Ugy van! jobbról.) Én azt hiszem, hogy a Balkánon végbement gyászos eseményeket az illető népek fajrokonai nagyon könnyen hajlandók kimenteni és enyhiteni, mert hiszen az éppen az óriás tévedés a nemzetiségi eszme mai kifejlődési stádiumában,

hogy minden faji és nyelvi csoport a faji és nyelvi jogok következményeire nézve azt kívánja, hogy azok nála álljanak meg, a kisebb törekvésekre nézve azonban már ki ne terjedjenek. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.)

Eötvös József báró kimutatta már, hogy a nemzetiségi törekvések céljukhoz csak a létező államok teljes feloszlatásával vezethetnek. Mert, hiába tagadnánk, minden nemzetiségi törekvésben benne rejlik nemcsak a különállásnak, hanem az uralomnak a gondolata is (Ugy van! jobbról.) Korunk legnagyobb és legfájdalmasabb problémáját látom abban, hogy ugyanakkor, a mikor az állami célok modern fejlődése mindinkább előtérbe lép, az állandó alkotó nemzetek elemei mindinkább differenciálódnak, mindinkább dekomponálódnak, hogy minduntalan — körülbelül félszázad óta lehet ezt megfigyelni — uj meg uj nemzetiségi csoportok és nemzetiségi kérdések támadnak. Nem is oly régen volt, mikor Horvátországban alig ismertek különbséget horvát és szerb között; mikor Galiciában alig voltak észlelhetők ellentétek lengyelek és rutének között. Ma láthatjuk, hogy még Németországnak is van nemzetiségi kérdése a dánokkal, a poseni lengyelekkel és az elszásziakkal. Dél-Franciaországban is mutatkozik a nemzetiségi különbség; Belgiumban is mindinkább előtérbe lépnek a flamandok és előidézik a wallonok elszakadási törekvéseit; Svájcban az olaszok, a franciák kezdik lerázni akarni a német igát; Angliában az irek uj nyelv konstruálására térnek át.

Ismétlem, a nemzetiségi törekvések oda jutottak, hogy ezen a téren valami megállásnak okvetlenül kell a közel jövőben mutatkozni. Valóban itt az ideje, hogy ezek a jelenségek mindenkit gondolkozóba ejtsenek és meggyőzzenek arról, hogy a nemzetiségi eszmét végiggondolni nem lehet, hogy a nemzetiségi eszme csak bizonyos korlátok között érvényesülhet. Nevezetesen, hogy a nemzetiségi nyelvi különállásnak nem lehet minden körülmények között következménye a politikai különállás (Élénk helyeslés jobbfelől.) és hogy viszont a nemzetiségi nyelvi közösségnek, együvé-tartozásnak nem lehet szükséges következménye a politikai együvé-tartozás. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Szóval, hogy az etnikai nemzet és a politikai állam fogalma minden esetben nem fedhetik egymást s hogy ennélfogva meg kell találni a módját annak, hogy különböző

népfajok nyelvi és kulturális szempontjaik tiszteletbentartása és szabad fejlődése mellett mégis elismerjék a történelmileg kifejlett közös állam egységének követelményeit, azoknak alávessék magukat, és hogy a legerősebbnek a nyelve általános érintkezési nyelvül szolgálván, ilyképpen megtalálják a békés, barátságos együttélést egy közös államban. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon és a középen.)

Ha egyszer a nemzetiségek ennek az elháríthatatlan szükségessége előtt meghajoltak, méltóztassék elhinni, hogy a köztünk fenforgó kis bajok, surlódások és nehézségek játszva el lesznek oszlathatók. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

De ennek a szükségszerüségnek elismerését nem láthatom abban a föltételes, mondhatnám fölmondásra szóló hazafiságban, a melynek nevében nekünk rendszerint a nemzetiségi követeléseket és sérelmeket föltálalni szokták. És ha nem vonatkoztatom is ezt Mihályi képviselő urnak beszédére, az ő beszédében sem látom visszatükrözve a szükségszerüség elismerését, a mikor azt mondja, hogy mindenekelőtt döntsük el, vajjon van-e a magyarság és a románság között érdekközösség? Ilyen kérdést fel lehet vetni két, egymástól független állam, két egymástól független nemzet között, a mikor arról tárgyalnak, hogy kössenek-e egymással szövetséget, vagy nem, a mikor mindkettő tudja, hogy mindkettő teljes birtokában van létfeltételeinek, ha szövetséget nem is kötnek. De ezt a kérdést egy közös haza polgárai között fölvetni nem lehet! (Élénk helyeslés jobbfelől.)

És, bocsánatot kérek t. képviselőtársamtól, ha határozati javaslatát sem tekinthetem másnak, mint szélmalom elleni harcnak, a mely akkor, a mikor olyan tendenciák ellen száll sikra, a melyeket senki sem táplál, tulajdonképpen csak azt árulja el, hogy nem eléggé komolyan akarja a békét. Pedig erre van szükség. Komolyan kell akarni a békét, és tisztába kell jönni azzal, hogy a nemzetiségeknek nincs más boldogulásuk, mint a barátságos, békés megegyezés a magyarsággal. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.) Mihelyt egyszer el lesz ismerve, mihelyt ezt a szivek is át fogják érezni: meglesz a béke és meglesz a sérelmek orvoslása. Ebből a fölfogásból indulva ki, én a miniszterelnök ur válaszát készséggel veszem tudomásul és elfogadom Jakabffy Elemér határozati javasla-

tát. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps jobbfelől és a középen. A szónokot számosan üdvözlik.)

Az elnök: Az ülést öt percre felfüggeszti s a szünet után újra megnyitja.

Vertán Endre azt bizonyitja, hogy a miniszterelnök a románokkal formális tárgyalásokat folytatott, mert mindkét fél kivánságokkal állott elő és azok teljesitésétől tették függővé egymásra nézve a felajánlott ellenértékek megtartását. Foglalkozik Berzeviczy beszédével, amely sok tekintetben vág az ellenzék álláspontjával, mert helytelennek tart sok olyan kedvezményt, amit a miniszterelnök hajlandó lett volna megadni. A miniszterelnök azt mondta, hogy az ország minden polgárának egyforma jogban kell részesülni; ez helyes, de ez nem egyeztethető össze azokkal a külön jogokkal, amelyeket nekik felajánlottak. Ismerteti a román nemzeti komité programmját, amelynek legjellemzőbb pontja Erdély autonomiájának követelése. A történelmi magyar állam egységét veszélyezteti az ő törekvésük, ezért bünnek tartja a velük való paktálást. Minden törekvés csak addig jogosult, ameddig az állami eszmével nem ellenkezik. A román nemzeti komité akciószabadságának elismerése valósággal buzditás a románoknak az önálló nemzeti létért való harcra. A kormány választókerületeket is igért a románoknak, noha az anyagi választói jog szerint sokkal több szavazatot kapnak, mint amennyi kulturális és gazdasági fejlődés alapján megilleti őket. Hosszasan birálja a kilátásba helyezett engedményeit, iskolai és egyházi téren is kimutatja, hogy azok nemzeti szempontból milyen veszedelmet rejtenek magukban, mert a románok a meglevő törvényes intézkedéseket sem tartják meg, és ahol csak lehet, oláhositanak. A kormány mindenkor tárgyalhatott volna a románokkal, csak most nem, amikor a magyar pártok között is ilyen éles ellentétek vannak és amikor a külpolitikai helyzet bizonyos kényszer látszatát keltheti. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul. (Zajos helyeslés és éljenzés balfelől.)

Schuller Rezső szász nemzetiségi képviselő az első szónok, aki azt fejtegeti, hogy a nemzetiségi kérdés alapja a faji érzés, a mely a nemzetiségekben éppen ugy megvan, mint a magyarokban. A magyarországi nemzetiségi kérdésnek az a karakterisztikuma, hogy az ország egyik népe a magyar, a

maga történeti igényeit érvényesiteni akarja a jövőben is és vezető szerepet akar vinni. Minden fajban megvan az önzés és ennek az érzésnek gátat vetni, vagy ezt szabályozni nagyon nehéz és csak esetről-esetre lehetséges. Elhiszi, hogy a magyarságra nézve nagyon kellemes volna, ha valamennyi nemzetiséget egy csapásra ki lehetne cserélni fajmagyarokkal, de miután ez nem lehetséges, a nemzetiségi kérdésben a reálpolitika utjára kell lépni. Nagyon helyteleniti, hogy a magyarság még a családi nevekre és a régi történeti helynevekre is befolyást gyakorol. A helységnevekről szóló törvény és a népoktatási törvény mindenesetre sérelmes a nemzetiségekre. A mi a népoktatást illeti, nem a magyar nyelv tanitása ellen tesznek óvást, hanem ama mérték ellen, a melyet a magyar nyelv oktatására nézve az Apponyi-féle törvény kitüzött. Az egyesülési és gyülekezési jogot is liberálisan kellene kezelni. Az oly intézkedéseket azonban, amelyet az egységes állam helyett a föderativ állameszmék szolgálnák, a maga részéről mindenesetre helytelenitené. (Helyeslés a jobboldalon.)

Károlyi Mihály gróf nagyon sajnálja, hogy a miniszterelnök alkuszerü tárgyalásba bocsátkozott a román nemzetiségi komitéval, mert a miniszterelnök oly párt megbizottjával tárgyalt, amely pártot rendeleti uton feloszlattak. A miniszterelnök a minap, förendiházi beszédében, azt mondotta, hogy ő nem ismerte el a külön nemzetiségi pártot, mint a hogy az ilyen pártalakulást hivatalosan elismerni nem is szokás. Ezzel szemben a szónok felolvassa a román nemzetiségi komiténak a tárgyalások befejezte után kiadott nyilatkozatát, a melyben a komité konstatálja, hogy a miniszterelnök a román nemzetiségi párt létjogosultságát elismerte. A politikai pártok elismerése vagy el nem ismerése nem oly mellékes dolog, mint a miniszterelnök most mondja, hiszen alig néhány hónapja, hogy törvényt készitett arra, hogy egy politikai párt, a köztársasági párt el ne ismertessék. Csodálja, hogy mikor törvényt hoztak egy nyolcvan tagból álló párt megszüntetéséről, akkor valami könnyü dolognak tartották egy olyan pártnak a leszerelését, amely mögött az ország határain belül három millió ember, az ország határain tul pedig egy egységes nemzeti állam él.

A miniszterelnök azt mondja, hogy a román nemzetiségi

párt lényegesen mérsékelte követeléseit és hogy ő éppen ezért folytatott vele tárgyalást. A szóló ezt a mérsékelést sehol nem látja, se abban a 11 pontban, a melyet a minap Mihályi Tivadar felolvasott, sem azokban a nyilatkozatokban, a melyeket a komité a tárgyalások befejezése után nyilvánosságra hozott.

A tárgyalás olyan időben történt, hogy ezeket a tárgyalásokat lehetetlenség összeköttetésbe nem hozni a külpolitikai helyzettel. Ha csak a látszata is hozzáférkőzik a tárgyaláshoz annak, hogy külső befolyás is érvényesülhet, akkor már ez a látszat is tiltó akadálya a tárgyalásnak. A bukaresti követ ismeretes nyilatkozatának minden betüjéből csak az olvasható ki, hogy igenis idegen befolyás érvényesül a tárgyalásban és hogy a miniszterelnök a tárgyalások folyamán presszió alatt állott. A mikor az a látszat fölmerült, hogy a külsőpolitikai helyzet is befolyást gyakorol a tárgyalásra, akkor a tárgyalást azonnal be kellett volna szüntetni és jobb időre halasztani. Mindenkinek az az érzése, hogy a miniszterelnök és a bukaresti követ nyilatkozatai után az egyik félnek okvetlen el kellett volna hagynia a helyét. Akárhogy akarta volna a miniszterelnök a dolgot kimagyarázni, a dezavuálás megtörtént. A miniszterelnök a delegációban kijelentette, hogy tárgyalásai semmi vonatkozásba nem hozhatók a külügyi helyzettel. A szónok felolvassa a miniszterelnöknek erre való nyilatkozatát és miután a főrendiházi beszédéből azt a részt, a melyben kijelenti, hogy ő soha nem állitotta, hogy a román tárgyalásnak külügyi vonatkozásai nincsenek. (Derültség balról.)

A munkapárt végtelen nyugalommal fogad mindent, a mit a miniszterelnök mond, ma fehéret mond, holnap feketét, a többség egyaránt tapsol neki. Az ellenmondásokat észre sem veszik. Bánffy Dezső báró képes volt megbuktatni Agliardi nunciust és megbuktatta magát Kálnoky grófot, a külügyminisztert. Régebben a miniszterelnök is tartott még valamit magára, a mikor „valami előkelő idegent" emlegetett és ezzel az osztrák miniszterelnököt megbuktatta. A mikor azonban most a bukaresti követ a mi dolgainkról az állam egységét sértő módon nyilatkozott, a miniszterelnök még köszönetet is mondott neki, hogy oly kegyes volt őt dezavuálni. Czernin gróf nyilatkozatának lényeges tartalma az volt, hogy ha a paktum létre nem jön, akkor a monarchia és Románia között

a jó viszony nem lehetséges. Vagy igaz, a mit mondott Czernin gróf és akkor most a paktum meghiusulása után a jó viszony a monarchia és Románia közt többé fenn nem áll, vagy pedig a látszólagos sikertelenség ellenére is csakugyan létrejött a paktum titokban és a miniszterelnök valóban végre is hajtja a tárgyalások folyamán tett igéreteit. Az ellenzék méltán kiváncsi lehet arra, hogy a két eset közül melyik igaz.

A miniszterelnök ezt a kérdést tisztázni meg se kisérli, mert nagyon jól tudja, hogy ez a kisérlet neki az állásába kerülne. A miniszterelnök nem a románok kedvéért, hanem a kerületei miatt tárgyalt hónapokig a kedves románokkal. De arra, hogy talán a magyar pártokkal is tárgyaljon és igyekezzék velük megegyezni, nem is gondol a miniszterelnök, sőt minden eszközt megragad arra, hogy ily tárgyalás lehetségessé ne váljék. A miniszterelnök jellemét ismerve, természetesnek tartja, hogy inkább tárgyal a nemzetiségekkel, a kik az állam egységét nem ismerik el, de az ő hatalmát készséggel elismerik, mint azokkal a magyar pártokkal, a melyek a nemzeti állam egységéért küzdenek, de a miniszterelnök kényuralmát elismerni nem hajlandók. (Taps a baloldalon.)

Ezután a nemzetiségi kérdés megoldásának módjáról beszél. A nemzetiségi kérdést a do ut des álláspontjára helyezkedve, nem lehet megoldani soha; az államra nézve megalázó, ha az állampolgárok egy része föltételekhez köti, hogy mikor lesz jó hazafi; az államnak föltétlen joga van alkalmazkodást követelni; viszont a polgárokra nézve is lealázó, ha csak paktum utján tudják elérni sérelmeik orvoslását. (Taps balról.) Mihályi Tivadar azt mondta a minap, hogy a demokrácia kérdését nem lehet megoldani addig, mig a nemzetiségi kérdést meg nem oldják, a szóló ezt a tételt megforditja: a nemzetiségi kérdést nem lehet megoldani addig, mig Magyarország rá nem lép a demokrácia utjára. Klasszikus példa erre az amerikai Unió, a melynek államai nyelvi és faji tekintetben annyira különböznek egymástól. Ott nincs nemzetiségi kérdés, pedig az állam nyelvének ismeretét szigoruan megkövetelik az állam minden polgárától s mindenkitől, a ki az állampolgári jogot meg akarja szerezni, hetvenhárom kérdésre terjeszkedő, igen szigoru közjogi vizsgát követelnek; viszont azonban a legmesszebbmenő demokrácia érvényesül az egész

kormányzásban és közéletben. Végül csodálkozását és megbotránkozását fejezi ki a miatt, hogy a miniszterelnök a minap a nemzeti címer angyalairól viccelődve és sértően nyilatkozott. Az elnök, a ki oly buzgón védelmezi a palotaőrök becsületét, a nemzet címerének védelmét nem tartotta kötelességének. A miniszterelnök a szellemeskedésével menjen Bécsbe vagy Bukarestbe, vagy maradjon a munkapárt falai közt. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul.

A miniszterelnök beszéde.

Tisza István gróf miniszterelnök nem akar ezuttal eltérő kérdésekkel foglalkozni, csupán a rezolucióról akar megjegyzést tenni, melyről Károlyi azt mondta, hogy a munkapárt lenyelte. Olvassa el Károlyi gróf azt a beszédet, melyet a rezolució kérdésében való meghátrálás mellett Andrássy Gyula gr. elmondott (Helyeslés a jobboldalon) és abban meg fogja találni nagyon helyes, nagyon hazafias okait ennek a meghátrálásnak. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy mozgás és zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)

Én mindig nemcsak teljes lojalitással, de benső megelégedéssel szoktam azt konstatálni, hogy olyan kiváló férfiakkal egyetérthetek, a kiktől a politika mezején számos mélyreható kérdésben eltér az álláspontom. (Zajos fölkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: A kiket kidobatott! Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Nagy zaj.) Károlyi ellentmondást lát a hazai román nemzetiségi párt vezéreivel folytatott megbeszélések és a külügyi helyzet közötti kapcsolatot illetően tett kijelentésem tekintetében. A képviselő ur itt egy, bizonyára jóhiszemü, fogalomzavarba esik. A mit én mindig kereken tagadtam (Mozgás a szélsőbalon.) ... és a mit kereken tagadok most is, az az, hogy eljárásomnak bárminő tekintetben külső politikai okai lettek volna. (Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Állitottam ismételten azt, hogy ebben a tekintetben fölfogásomnak 20 esztendő óta — fájdalom, nem gyermekkorom óta, mert akkor már rég nem voltam gyermek — ismételve adtam kifejezést és hogy ugy, mint máskor, a mostani akció alatt is kizáróan a magyar nemzeti politika szempontjai irányitották

eljárásomat. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Mozgás és zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)

Ebben a vonatkozásban állitottam ismételten azt, hogy (olvassa): „az én akciómnak semmiféle külügyi vonatkozása nincs." (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Valamennyi beszédemben mondottam, hogy elhatározásomra semminemü befolyást a külügyi helyzet nem gyakorolt. Ugyanebben a beszédben mondottam azt is, hogy nem is tartom helyesnek azt a fölfogást, mintha ennek a kérdésnek továbbfejlődése Románia külső politikájára és a Romániával való viszonyunkra döntő befolyást gyakorolna.

Fölolvassa minapi beszédének azt a részét, a melyben a Romániával való viszonyról szólott s igy folytatta: Soha mást nem állitottam, minthogy eljárásomra befolyást a külügyi szempont nem gyakorolt, másrészről nem vontam tagadásba, hogy igenis, jó hatással lehet a román közhangulatra s ennélfogva ezzel is melegebbé tehetnők a Romániával való viszonyunkat. (Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és szélsőbaloldalon; felkiáltások: Czernin! Elnök csenget.) De erről, azt hiszem, ma még korai volna beszélni; remélem azonban, hogy a tények igazat fognak nekem adni. Ezek a megbeszélések eredménytelenül végződtek, de azért egyáltalán nem adtam föl a reményt, hogy Romániával való barátságos viszonyunk nemcsak fönnmarad, de szilárdulni is fog. (Zaj. Az elnök csenget.) Mindenkit meghallgattunk, én is kérek némi előzékenységet. (Helyeslés jobbfelől.)

A Czernin-féle incidensre nincs szándékom többet visszatérni. (Mozgás és zaj a bal- és szélsőbaloldalon.) A t. képviselő urak nagyon sokszor igyekeznek olybá föltüntetni az én csekély személyemet, mintha én, nem tudom, ilyen vagy olyan bátorságommal kérkednék, a miben igazán ártatlan vagyok. Azt hiszem, a magam bátorságáról igazán nem szoktam beszélni. De egyet mindenesetre, az erkölcsi bátorságnak azt a mértékét, a mely szükséges arra, hogy az ember ezt a felelősséggel teljes állást a közérdekhez hiven és állásához méltón töltse be, ezt igenis, vindikálom magamnak. (Élénk helyeslés jobbról.) Azt az erkölcsi bátorságot, hogy ha én valamiben meggyőződtem arról, hogy az ország érdeke tőlem mit kiván, semmiféle támadás nem fog engem ettől a helyes uttól elté-

riteni. (Élénk helyeslés és taps jobbról.) Ezek után rátér munkatársának és bajtársának, Berzeviczynek (Éljenzés.) a beszédére, melynek egy-két részletével nem ért egyet. Ez is egy jele annak, hogy a meggyőződés nélküli munkapártban még régi, vállvetett küzdelemben megedzett barátok között is, mindenki követi a maga és tiszteli a más meggyőződését. (Élénk helyeslés jobbról. Zaj a bal- és szélsőbaloldalon.) Berzeviczy kifogást tett az ellen, hogy a középiskolákban egyik nemzetiségi nyelvet tanulják. Ha azt akarjuk, hogy a magyar fiatalság megtanuljon valamely nemzetiségi nyelvet annyira, a mennyire azt a gyakorlati élet igényei kivánják, — ez egészen más valami föladat, mint hogyha azokat, a kiknek anyanyelvük ez a nyelv, ebben az anyanyelvben intézményileg oktatásban részesitsük, ugy hogy ez mindenesetre kettős föladat. Az elsőt sürgősnek tartom, mert eminens nemzeti érdeknek tartom, hogy a magyar intelligencia, a mely állami és társadalmi téren kilép az életbe, a nem magyar ajku néppel anyanyelvén érintkezzék. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) A másik kérdés, a nem magyar nyelvüeknek, az illető anyanyelvü tanulók részére való intenzivebb oktatás, nézetem szerint is oly kérdés, a melyhez csak akkor szabad nyulni, ha teljesen megjavult a helyzet a tekintetben, hogy bizonyos, a nemzeti politika sarkköve ellen irányuló tendenciák kiküszöböltessenek.

A vallástanitásra nézve elismerem, hogy a gimnáziumnak, kivált felsőbb osztályaiban, az ifjak valamennyien tudnak magyarul, hogy a vallást magyarul is tanulhatják. De előttem a nemzetiségi probléma összes vonatkozásainál az egyedüli cinozura az, hogy valamely rendelkezés erősiti-e a centripetalis vagy gyengiti-e a centrifugális irányt. És, ha ezt a mértéket alkalmazom, pedig ez az egyedüli helyes, azt látom, hogy azzal, hogy az összes egyéb tudományok mellett a vallásoktatást is magyarrá tesszük, a magyar kulturális érdekeket nem mozditjuk elő, mert arra nézve a részletkérdés közönyös, viszont erősitünk bizonyos centrifugális hajlamot, módot nyujtunk agitatórikus tevékenységre, a melyre nézve a nemzeti politika azt kivánja, hogy alóla igyekezzünk kirántani a gyékényt. Ezért elismerem a felekezetek ama jogát, hogy a vallást az egész vonalon a gyermekek anyanyelvén tanitsák. (Helyeslés a jobboldalon.)

Désy beszédére térve, az ügy érdekében, benső örömömet fejezem ki a románokkal szemben való rokonszenves hangon, mely egész felszólalásán végigvonult. Van nekünk elég terünk arra, hogy egymás között veszekedjünk, nem kell éppen olyan momentumokat kikeresni, melyeknél igen nagy nemzeti érdek van abban, hogy a hazában lekó nem magyar ajku polgárok azt lássák, hogy ebben a kérdésben ,az iránt uk való méltányos és rokonszenves magatartás és érzület kérdésében magyar emberek között a pártkülönbsg sem vonhat megkülönböztető vonalat. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Egyetértek előadásának más jelentékeny részével is. Egyben-másban tulsötét volt a kép, melyet megfestett. Mindig sajnálom ezt a tulzást, azért, mert különösen ilyen alkalmakkor, mindig akadnak külső ellenségeink közt olyanok, a kik ilyen nyilatkozatokból fegyvert kovácsolnak a magyar állam és a magyar nemzet diszkreditálására. De ezen fönnakadni nem akarok. Elismerem, hogy sulyos bajaink vannak és ezek sok tekintetben okai az elégedetlenségnek és támpontot nyujtanak a nemzetiségi agitációra is. Itt ugyanazt látjuk, a mit például a katonai kérdésekben is. A katonai kemény és sokszor brutális eljárás vált ki elégedetlenséget egyes nemzeti társadalmakban is. Láthattuk nemrég, hogy egy nagy egységes nemzet társadalmi és politikai életében ilyen jelenségek milyen mélyreható elégedetlenséget és izgalmat támasztottak. De ott az megmarad a maga objektiv minőségében a katonai fegyelemnek és a polgári fölfogásnak összeütközése gyanánt. Minálunk az a fatális körülmény, hogy mi nemzeti hadsereggel nem birhatunk, minden ilyen kérdést egyuttal bizonyos nemzeti éllel is ruház föl. Itt már mindenütt az idegen szoldateszkának a magyar nemzet ellen irányuló erőszakoskodását látják benne sokan.

Igy van ez a nemzetiségi kérdéssel való vonatkozásban is. Hiszen a román nemzetiségi sérelmek között van például az erdészetnek eljárása a legelőkérdésben és más sérelmek is, melyeknek azonban semmiféle nemzeti vonatkozásai nincsenek. (Igaz! Ugy van! jobb[illegible]t kéri, hogy e bajokért ne keressünk egymásban bünbakot. A mi közigazgatásunk fő baja, hogy az egészen patrimoniális középkori állapotból kellett egyszerre belenugrani a modern állam rendszerébe, holott a nyugaton a közigazgatás évszázados organikus fejlődés

alapján ujhodott meg. Ezeket a bajokat csak állandó szorgalommal folytatott becsületes munkával orvosolhatjuk és semmiféle szervezeti reform egy csapásra e bajokat el nem tünteti. Igazat ad Désynek, hogy ne féljünk a nemzetiségi kulturától. Veszett ügyet védelmeznénk, ha attól tartanánk, hogy csak a nemzetiségi kultura elnyomása biztosithatja a magyar nemzet fönnállását. A másik megjegyzése, hogy kövessünk el mindent, hogy emberi módon bánjék mindenki a néppel, hogy nemzetiségi különbség nélkül tegyük kedvessé, kényelmessé és kedvezővé a nép bármelyik fiának az életét (Helyeslés jobbról.), természetesen pártkülönbség nélkül. A szóló maga is teszi otthon a maga körében és mindenkor arra kéri a vidéki intelligens embereket is, hogy a nép gondviselői és önzetlen barátai legyenek. (Tetszés és taps jobbról.) Jól mondotta Désy, hogy nálunk igen sok baj okozója az, hogy mindenki, a dijnoktól kezdve a szolgabiróig, az országot akarja megmenteni. Igy is van. Sokszor eszembe jut, ugymond, Talleyrand-nak az a mondása egy előtte magát roppant buzgalomra kötelező tisztviselőre, hogy: Jól van fiatalember, de kivált semmi buzgalom! Hát meg kell érteni ezt. Buzgalom legyen, kell is, hogy legyen az emberekben, de az a tulbuzgalom, amely minduntalan a magyar állameszme hivatott védelmezőjének tolja föl az illetőt, nagyon igaza van Désynek, sokkal, de sokkal több kárt okoz, mint hasznot az országra nézve. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon és a középen.) Egyetért Désyvel a kerületek beosztására nézve is, nevezetesen, hogy nemzetiségi nézőpontokat nem kevernek bele ebbe a kérdésbe és már a limine elutasitott bármiféle nemzetiségi tendenciának akár pro, akár kontra való figyelembevételét. (Helyeslés jobbról.)

A nemzetiségi törvény.

Ezután rátért a nemzetiségi törvény ama részére, a hol nagyon lényeges eltérés van közöttük a nemzetiségi törvény végrehajtása tekintetében. Megvallom, ugymond, abban a téves hitben voltam, hogy a dologgal foglalkozó magyar emberek között nem lehet nézeteltérés, hogy a nemzetiségi törvénynek ma még ujabb törvénnyel meg nem változtatott rendelke-

zései között is nagyon sok van olyan, a mit nem lehet végrehajtani. Megvallom, sajnálom, hogy — ugy Bethlen István gróf, mint Désy képviselő urak — itt elfoglalt és rám nézve annyira meglepő állásfoglalása arra kényszerit, hogy e kérdésnek részleteibe menjek bele. Megvallom, haboztam, hogy ezt megtegyem-e, de megfontolás után jöttem arra a meggyőződésre, hogy helyes dolog, ha nem térek ki e kényesnek látszó felelet elől, mert azt tartom, hogy ebben is, mint az egész vonalon mindenben, mentől kényesebb problémával állunk szemben annál parancsolóbb szükség a teljes őszinteség. (Helyeslés a jobboldalon.) Ha mi azt a törvényt nem tartjuk végrehajthatónak, mondjuk meg, de ne állitsuk azt, hogy végrehajtjuk ezt a törvényt, ha azután ugy, a hogy a törvény tartalma kivánja, nem vagyunk hajlandók azt végrehajtani.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy olyan államokban, melyekben organikus közjogi fejlődés van, hol nem kodifikált alkotmányok jöttek létre, hanem a közjogi törvényhozás is lépésről-lépésre követte az élet változó igényeit és a nemzeti fejlődés problémáit, minden lépten előfordul, hogy egyes törvények obsolétokká válnak. Az angol törvénykönyv tele van obsolét statutumokkal, melyek végrehajtására nem gondol senki sem. Nem látok tehát semmi szégyelni valót abban, ha azt mondjuk, hogy a magyar nemzet ezelőtt egy fél századdal meghozta azt a törvényt, azok a várakozások, a melyeket hozzáfüzött, nem váltak be; azok a nem magyarajku polgárok, a kiket meg akart nyerni ez a törvény, az első perctől fogva a legvehemensebb ellentétbe helyezkedtek nemcsak a törvénynyel, de a magyar állam és a magyar nemzet létföltételeivel. Ilyen körülmények között ez a törvény nem mehetett át az életbe; ilyen körülmények között nem lehet egy félszázados fejlődést elfujni a föld szinéről, és ma már ennek a törvénynek végrehajtására nem, hanem csakis arra gondolhatunk, — miben igazat adok a képviselő urnak, — hogy nem egy ujabb nemzetiségi törvénnyel persze, — hiszen azt hiszem, ő sem erre gondolt, — hanem esetről-esetre, a mint konkrét föladatok merülnek föl, ugy, a hogy az már több vonatkozásban meg is történt, ujabb törvényes rendelkezésekkel pótoljuk ennek a törvénynek elavult rendelkezéseit. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Ennek a törvénynek bevezetése semmi tekintetben nem

föltételeket szab, hanem okokat állapit meg, ugy, hogy ennek a törvénynek bevezetéséből egyáltalán nem lehet azt a következtetést levonni, mintha mindazok a rendelkezések, a melyek az egyes szakaszokban foglaltatnak, föltételekhez volnának kötve. Vannak egyes szakaszok, a melyeknél az illető rendelkezés a lehetőséghez köttetik.

Már most, méltóztassék megengedni, hogy csak néhányat emlitsek a törvény meg nem változtatott rendelkezései közül. A 6. szakasz azt mondja (Olvassa): „A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.“ Azt hiszem, ezt a lehetőséget itt nem lehet másképp érteni, mint ugy, hogy: ha tudják azt a nyelvet, de ha tudják azt a nyelvet, a törvény szerint használniok is kell. Azután a 18. szakasz azt mondja (Olvassa): „Azon területeken létező vagy fölállitandó állami közép- és felső-tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- és irodalmi tanszékek állitandók.“ Azt hiszem, messze tulmennénk a célon, ha olyan vidékeken, a hol vegyesen együtt lakik három-négy nem magyarajku nemzetisége az országnak, minden középiskolában ilyen tanszéket állitanánk föl. De fontosabb, ami ezután következik. A 20. szakasz azt mondja: „A községi gyülések maguk választják jegyzőkönyvük és ügyvitelük nyelvét.“

A 22. szakasz szerint: „A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos vagy saját ügykezelési nyelvét használja.“ A 23. szakasz szerint: „Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához, és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be.“ A 25. szakasz aztán azt mondja (olvassa): „Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magánintézetek és törvényhatósági joggal nem biró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák, az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközlött hiteles fordítás is mellékelendő.“ Világosan olyan polyglott közigazgatás ez, a mely a modern államéletben igazán keresztülvihe-

tetlen is volna, közigazgatásunkat még a mainál is sokkal költségesebbé, lassúbbá és rosszabbá tenné, magukat az ország nem magyarajku polgárait is kárositaná.

Talán legfontosabb és legaggályosabb a törvény 17. szakasza, a mely azt mondja (Olvassa): „Az állam, s illetőleg a kormány által már állitott, vagy a szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről a törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere a közművelődés és közjólét szempontjából... köteles az állam az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együttélő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik."

Az igaz, itt benne van „a lehetőségig". De lehet-e ezt a rendelkezést bona fide ugy értelmezni, hogy „a lehetőségig" azt is teszi, hogy éppen semmi se történjék? Természetesen, ma a középiskolák terén éppen semmi sem történik arra, hogy anyanyelvükön nyerhessenek az illetők oktatást. Helyes is, hogy igy van: nem is kivánnék rajta változtatni, nem is tartanám lehetségesnek, hogy az állami középiskolák ne magyar tannyelvüek legyenek, de akkor meg kell nyiltan mondani, hogy ez a törvény rendelkezéseibe ütközik. (Helyeslés jobbról.)

De jön itt még egy pont, a melyben az van mondva, hogy a tanitás nyelvét a közoktatásügyi miniszter határozza meg, a mennyiben a törvény erről nem rendelkezik. Már most, ha fölnyitom az 1868. évi népoktatási törvényt, abból azt konstatálhatom, hogy tulajdonképp az az állami népiskolák nyelvéről rendelkezik. A 80. szakasz szerint ugyanis az állami népoktatási tanintézeteket a kormány a 23—78. szakaszokban megszabott módon szervezi. Tehát a 23—78. szakaszig menő, a községi iskolákra vonatkozó rendelkezések kiterjednek az áll. népiskolákra is. E rendelkezések pedig az 58. szakaszban azt mondják, hogy minden növendék a maga anyanyelvén nyeri az oktatást, amennyiben az a községben divatozó nyelvek egyike. Ime, ha mi a nemzetiségi törvény álláspontjára helyezkedünk, az állami népiskolákban a község többsége által beszélt nyelvet kellene tanitási nyelvvé tenni. Azt hiszem, ezt nem tehetjük, nagyon helyes is, hogy nem tesszük. Lett is

volna alkalom azt ujabb törvénnyel rnedezni. A Berzeviczyféle törvényjavaslatba öntudatosan vettük bele azt a rendelkezést és, megvallom, nagyon mélyen sajnálom azt, hogy Apponyi t. képviselőtársam ezt a rendelkezést a törvényből kihagyta, — azért, hogy magának bizonyos latitüdöt tartson fönn e szabály alól való kivételek engedelmezésére. Ezt a latitüdöt én is helyeslem; ebben egyetértünk. De, azt hiszem, ennek helyes módja az volt, a melyet mi kontemplálunk, és én nagyon mélyen sajnálom, hogy Apponyi nem használta fel ezt az alkalmat arra, hogy a nemzetiségi törvénynek ezt a legflagránsabb sérelmét nem orvosolta, hogy törvénykönyvünkből ezt a rendelkezést ki nem küszöbölte. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.) És méltóztassanak nekem megengedni, hogy ha nekem akkor, mikor Apponyi Albert t. képviselőtársam közoktatásügyi politikájával foglalkoztam, bizonyos gunyos éllel kicsuszott a számon az angyalkákra vonatkozó kifejezés, — hát én igazán azt hiszem, nekem talán még sem kell védekeznem a vád ellen, hogy én az ország cimere iránt kellő tisztelettel nem vagyok. (Élénk helyeslés. Ugy van! Ugy van! jobbfelől. Mozgás balfelől.) Nem tagadom, jól esett és örömömre szolgált, hogy ugy Bethlen István gróf, mint Désy t. képviselő urak, méltóságukon alulinak tartották ezt a kérdést szóvá tenni. (Helyeslés és tetszés jobbfelől.) Ez egyszerüen a számon kicsuszott kifejezés volt, a melynek gunyos éle nem az ország cimere, hanem az ellen a törvényjavaslat ellen irányult, a mely kihagyta a törvényből a legbecsesebb lényeget és a helyett beállitott egy teljesen gyakorlati érték nélküli külsőséget. (Igaz! Ugy van! jobbfelől. Ellentmondások a szélsőbaoldalon. Zaj. Elnök csenget.) — —

Sághy Gyula: Az lényegtelen? Az ország cimere lényegtelen? (Zaj.)

Tisza István gróf miniszterelnök: És különben, hogy Sághy képviselő urat kegyesebben hangoljam magam iránt, kész vagyok még azt is kijelenteni, hogy a mely percben ezt a kifejezést használtam, eszembe jutott, hogy ezt lehetne bárkinek is olybá föltüntetnie, mint hogyha én nem kellő tisztelettel viseltetném az ország cimere iránt. Én tehát igen sajnáltam és most is igen sajnálom, hogy ez a kifejezés az ajkamon kicsuszott. (Helyeslés jobbról és a középen. Mozgás balfelől.)

Talán méltóztatnak ezzel megelégedni? (Zaj és élénk közbeszólások a szélsőbaloldalon.)

Ezután Bethlen István gróf történelmi-filozófiai alapgondolatával foglalkozik. Megjegyzi elsőbben, hogy Bethlen gróf tájékozatlanságot árul el akkor, a mikor azt mondja, hogy a szólónak a nem magyar nyelvnek a közigazgatás terén való használatáról tett kijelentése e téren az első betörés lett volna. Ez annyira nem első betörés, hogy sokkal kevesebb, mint a mennyi ama vármegyék nagyobb részében életben van. Ezt részletesen kimutatja Arra a kérdésre, hogy a nemzetiségi körben alakult gazdasági, ipari, kereskedelmi egyesületek és vállalkozások segitségénél szere-e a szóló garanciát arról, hogy azok nem lesznek a magyar állam nemzeti jellege ellen irányuló agitáció fészkei, azt feleli, hogy ez magától értetődik. Az állam csak olyan vállalkozást segit, mely a nemzeti politika nézőpontjából kifogástalan.

Tévedésben van Bethlen a telepitési akcióról szóló birálatában is. Erről a földmivelésügyi miniszter részletesen nyilatkozni fog, itt csak megjegyzi, hogy a kormány teljességgel föntartotta a szabad kezet a telepités folytatására. E félreértések ellen tiltakoznia kell. (Helyeslés jobbról.) Az altruista bank az utóbbi évek pénzügyi kalamitásai miatt hatással nem müködhetett, e bank működéséről csak bizonyos idő mulva lehet itéletet mondani. Bethlen István grófnak kulturpolitikai részére megjegyzi, hogy ő (Tisza) nem csinál külön román nemzetiségi politikát, hanem nagyon természetesen, a miket mint a kormány intencióit, szándékait, nézeteit nekik elmond, azok nem nekik adott külön jótétemények, hanem természetszerüen eredménnyel és kihatással birnak az ország összes nem magyarajku polgáraira. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) Azt hiszi, ez a helyes álláspont. A felekezeti iskolának és az állami iskolának szembeállitására nézve hivatkozik Apponyi Albert grófra, a ki a szólóval egész egyetértésben, mint miniszter és mint ellenzéki vezérférfiu, mindig azon az állásponton volt, hogy az állami iskolák fejlesztése nem irányul a felekezti iskolák ellen, hogy ez nem akarja a felekezeti iskolát elpusztitani. (Élénk helyeslés jobbról.): ellenkezően, elfoglalja a fejlődéssel szükségessé vált tért, betölti a hézagokat, de nem akadályozza meg a felekezeteket abban, hogy a kor szinvonalán álló iskolákat föntarthassanak. (Igaz! Ugy van! jobbról.)

A végrehajtás dolgában Bethlen gróf igen kemény kifejezést használt, mikor azt mondta, hogy a szóló az 1907. évi XXVII. törvénycikk rendelkezéseit helytelen magyarázattal intencióiból kiforgatni akarná. Ez ellen határozottan és kereken tiltakozik. Soha nem mondta ezt; de egyetlen ehhez csak félig-meddig hasonló kifejezést sem. Ezt a vádat Bethlen gróf csupán bizalmatlanságból tehette, a mit mélyen sajnál. De hiszen Apponyi is elismerte, hogy az épitkezéseknél küzdelme volt. Palotaforradalmat is említett. (Zaj balról.)

Felkiáltások balról: Ezt Apponyi azóta megcáfolta!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ismeri a cáfolatot. A palotaforrradalomra nem is vet sulyt, hanem Apponyinak a minisztériumban való küzdelmére, ezen a téren, a mit Apponyi nem cáfolt meg. Állitja most is, hogy az idézett Apponyi-féle törvényt hiven, jóindulattal és korrektül fogják végrehajtani és határozottan tiltakozik az ellen, mintha e törvény rendelkezéseit tendenciózusan kijátszani akarnák. (Tetszés jobbról.)

A román nemzetiségi párt.

Tisza István gróf miniszterelnök: Mind Bethlen gróf, mind pedig Károlyi gróf megtámadta őt, mert „hivatalosan" elismerte a román nemzetiségi komitét. Hiszen ő épp azt mondta, hogy nem érti, mi itt a hivatalos elismerés, mert pártoknak nincs hivatalos jellegük. Akár elismerik, akár nem, azok fönnállanak. Nem hivatalos, nem közjogi létük van, nem fórumok, hanem mert fönnállanak, tekintetbe jönnek és jöttek pártkülönbség nélkül mindenki előtt. Ismételve említették, ugymond, a Hieronymi-féle rendeletet. De az a rendelet papiroson maradt, az a rendelet nem akadályozta sem 1905-ben, a mikor mi vezettük a választásokat, sem 1906-ban, a mikor a koalició vezette a választásokat, nem akadályozta a nemzetiségi pártot abban, hogy teljesen szabadon és meglehetős erővel és, kivált 1906-ban, meglehetős sikerrel vegyen részt a választási küzdelmekben. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) Higyjék meg nekem, ilyen kis rendőri kihágási intézkedésekkel olcsó mártirokat csinálni lehet, de a politikai küzdelmeket bármily tekintetben befolyásolni nem lehet. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) És azután arra nézve, hogy én a román nemzeti-

ségi párt kiküldötteivel szóba álltam, eszmecserébe bocsátkoztam, azt hiszem, minden további magyarázgatás alól fölment Kossuth Ferencnek, a koalició vezetőjének...

Polónyi Géza: Az is meg van cáfolva!

Tisza István miniszterelnök: Hát ez szép cáfolat; nagyon szép cáfolat! (Élénk derültség a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.) Mihályi képviselő urhoz intézett levele. Azt méltóztatik mondani, hogy az megcáfoltatott: hát igy szokott kinézni a képviselő urak cáfolata? (Fölkiáltások jobbfelől: Tényeket nem lehet lecáfolni!) Azt irta Kossuth Ferenc, mélyen tisztelt képviselő ur, cáfolatában, hogy ő sok dolga közt a boritéknak, vagy a levélnek helyes cimzését nem nézhette meg. Hát bánom is én azt a cimzést. Az a kérdés, hogy mi volt a levélnek tartalma? A levél Mihályi Tivadarnak szólt, és azt irta benne a képviselő ur, hogy „t. barátom, hozzád, mint a nemzetiségi párt vezetőjéhez, elnökéhez, fordulok azzal a kéréssel, hogy ebbe a bizottságba egy tagot jelöljetek a magatok köréből." Hát ezt cáfolhatják, vagy hozhatnak föl mentő körülményeket a cimzésre nézve, de itt van a tény, hogy a nemzeti pártnak, a koaliciós pártok együttes megbeszélése alapján és nevében fölajánlottak egy bizottsági tagsági helyet. (Ugy van! Ugy van! jobbfelől.)

Polónyi Géza: Ez a tévedés! (Élénk derültség a jobboldalon.)

Sztranyavszky Sándor: Talán bizony apokrif a levél? (Zaj jobbfelől.)

Polónyi Géza: Tévedés, nem is volt akkor együtt a párt!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ezek után fölösleges tovább mentegetnem azt az eljárásomat, hogy a képviselő urakkal eszmecserébe bocsátkoztam, de igenis csodálkozom azon, hogy ismét és ismét adott fölvilágositásaim után is megmaradnak — magyar szó talán nincs is erre a kifejezésre, de egész bizonyos Begriffsstützigkeit-tal — a mellett, hogy ezek a tárgyalások olyan paktumszerü jelentőséggel birnak, hogy én ott ellenszolgáltatásokat helyeztem kilátásba; hogy én ellenértékeket kivántam azért, hogy ők a magyar államot elismerjék. Én egyetlenegy részletkérdésre nem mondtam azt, de épp itt áll az, hogy a kivétel bizonyitja a szabályt, — egyetlenegy dologra mondtam: arra a másfél gimnáziumra, hogy én

ezt ugyan nem tartom helyesnek, de hogyha elérhettük volna azt, hogy a román nemzetiségi párt a maga programmját összhangba hozza a magyar nemzeti politikával, ezt nem találtam volna olyan dolognak, a mely meg nem érte volna azt az árt. (Élénk helyeslés jobbról.) Hát jól van, ez az egy kérdés olyan, mely kvázi, mint ellenszolgáltatás állittatott be, de éppen ez mutatja legjobban, hogy az egész eszmecsere lényege nem alkudozás, nem a do ut des álláspontja, hanem igenis az volt, hogy én először is igyekeztem a román nemzetiségi komité megbizottait — meghallgatni, fölfogásaikat, óhajtásaikat, állitólagos sérelmeiket ismerni. Minden részletkérdést tanulmányoztam, hogy először lássam a kérdést; másfelől igyekeztem őket megnyugtatni és bennük mindenekelőtt azt az érzést fölkelteni, a melyet, remélem, sikerült is felkeltenem, hogy a magyar kormánynál az ország román honpolgárainak minden jogos érdeke, méltányos óhajtása és sérelme a legjobb akaratu megitélésre talál. Én igyekeztem megérlelni bennük azt a meggyőződést, hogy ők saját érdekükben is akkor járnak el helyesen, ha lemondanak a nacionalista politikáról, a mely, a mig fentartják, áthághatlan ürt von köztük és mi közöttünk, s a melyet, ha kiküszöbölnek, biztositják saját maguk részére a békének, az egyetértésnek, a harmoniának, a kölcsönös bizalomnak és szimpátiáinak áldásait. (Helyeslés jobbról.) Nem arról van szó, hogy konkrét, akár közigazgatási, akár kulturális borravalókat igérjek, ilyennek tünhetett föl...

Bethlen István gróf: Ők is igy fogták föl!

Tisza István gróf miniszterelnök: Alig hiszem.

Bethlen István gróf: Az ő válaszukból is kitünik.

Tisza István gróf miniszterelnök: Abból abszolute nem tünik ki, abból csak az tünik ki, hogy a mit a kormány álláspontjáról megtudtak, azt nem találták elegendő oknak programmjuk megváltoztatására. A kérdés mindig e körül forgott. Bethlen egész argumentációja ezen a hamis bázison épült föl. Sohasem mondtam nekik, hogy mindaz, amit felsoroltam, akkor fog megtörténni, ha lemondanak a nemzeti politikáról, hanem azt mondtam, hogy változtassanak programmjukon, mert ez az előfeltétele, hogy minden jóakarat termékeny legyen, mert a mig fönnáll a nacionalista programm, addig fönnáll a bizalmatlanság, az ellenérzés, fönmaradnak a

surlódások s ezt kiküszöbölni az életből csak akkor fogjuk, ha sikerül programmjukat átalakitani ugy, a hogy azt a nemzeti politikának sarkalatos érdekei megkivánják. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)

S ehhez füztem mindig azt a másik megjegyzésemet is, hogy a nacionalista-programm föntartása a legsovinisztább román szempontból is nem haszon, hanem kár, nem szolgálja a román -- értem az egész román fajra — nemzeti ügyet, ellenkezőleg annak akkor tesznek szolgálatot, ha a teljes lelki egybeforradást a monarchiában lakó román nemzetiség és a magyar nemzet között lehetővé teszik. (Helyeslés jobbfelől.)

Köztársasági párt.

Kifejtettem egy dolgot a köztársasági pártra vonatkozóan. Qui bene distinguit, ben docet. A köztársasági párt célja Magyarországon köztársaság megalapitása, tehát a felséges uralkodóháznak a tróntól való megfosztása, azt hiszem: mert ugyebár köztársaság „mit dem Grossfürsten an der Spitze" még sem képzelhető. (Élénk derültség a jobboldalon.) Világos tehát, hogy a köztársasági párt célja ab ovo a magyar ezredéves alkotmány sarkkövébe, a szent korona fogalmába ütközik. (Ugy van!) Egy ilyen párt tehát, ha erre békés eszközökkel törekszik is, semmiféle monarchiában helyesen fönn nem állhat. (Igaz.)

Polónyi Géza: Spanyolországban van!

Tisza István gróf miniszterelnök: Van, de nem helyesen, szerintem.

Kun Béla: Udvari ebédre is meghivják Spanyolországban!

Tisza István gróf miniszterelnök: A román nemzeti párt programmja pedig, szerintem, nagyon helytelen; küzdeni fogok ellene, annak az erdélyi autonomiára vonatkozó része ellen teljes erővel; de az a programm a magyar állam szétdarabolására nem irányul. (Zajos ellenmondás a bal- és szélsőbaloldalon.) A magyar állam területéből nem akar kiszakitani semmit. A magyar állam egységes nemzeti alkotmányát nem akarja megváltoztatni. (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)

Egy hang: Csak nem vallják be!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ez országnak nemzeti egységét akár nemzetiségek szerint, akár territoriálisan megzavarni és helyi autonomiákat engedelmezni, nagyon helytelen dolog. Küzdeni is fogok ellene egész erővel. De ha valaki azt mondja, hogy igyekszik békés uton, törvényes eszközökkel ezt megvalósitani, ez nem büntetendő cselekmény, ezt szabad államban csak nem lehet büntető paragrafus alá vonni. A helyzet tehát egészen más. Az egyik esetben világosan törvényellenes, alkotmányellenes célról van szó, a hol tehát büntetendő cselekmény ismérvei fenforognak. A másik esetben egy politikailag nagyon hibás, nagyon helytelen dologról van szó, a mely azonban mindaddig, a mig törvényes eszközökkel dolgozik, nem esik a büntetőtörvénykönyv rendelkezései alá. (Mozgás.) Ha mi a büntetőtörvénykönyvet a köztársasági párttal szemben szigoritottuk, az nagyon helyes volt, és a következések nagyon igazat adtak nekünk, teljesen igazat adtak azoknak a képviselő uraknak, a kik az egész köztársasági mozgalmat jelentéktelen, éretlen, gyermekes cselekedetnek tekintették. (Ugy van! a jobboldalon.) Én is annak tartom; épp azért gondoltuk mindjárt, hogy elég lesz, nem is valami szigoru büntetést venni a törvénybe, és az egész komédia elfuvódik a föld szinéről, és a magyar közélet és nemzet menekül a kellemetlen helyzetből, hogy szereplési viszketegségben szenvedő néhány gyerek miatt ugy lehessen feltüntetni a magyarországi állapotokat, mintha itt a dinasztikus érzet megingott volna, mintha itt köztársasági áramlat volna. Nincs itt szó egyes pártok vagy kormányok érdekéről, de a magyar nemzet érdeke az, hogy ez a tiszta igazság, hogy a nemzet dinasztikus hűség tekintetében pártkülönbség nélkül egyetért, hogy ez a tiszta igazság holmi gyerekes csinyekkel ne legyen elhomályositva.

Erdély védelme.

Fölpanaszolja Bethlen gróf azt is, hogy legalább az erdélyi magyarságot is meg kellett volna hallgatni. Engedelmet kérek, én e felfogás ellen tiltakozom. Azt hiszem, a legnagyobb hibát követtük volna el, ha bármily tekintetben, mint hasonló megitélés alá eső faktort meghallgattuk volna az erdélyi ma-

gyarságot. (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.) És, engedelmet kérek, arra, hogy az erdélyi magyarság érdekeit felismerjük, szivünkön viseljük, megvédjük, oltalmunkba vegyük és fejlesszük, nekünk senkinek meghallgatására nincs szükségünk. (Ugy van! a jobboldalon.) Ne féltse mitőlünk a t. képviselő ur az erdélyi magyarságot.

Nincs oly magyar ember, aki át ne volna hatva az érzelmek és igazságok egész világától, a mely megnyilatkozik minden magyar ember lelkében, ha Erdélyre és az erdélyi magyarságra gondol. (Élénk helyeslés.) És ha azt hiszi, pedig téved benne, hogy nekem szükségem lett volna tanácsadóra, hát nincs-e benne a kabinetben az a férfiu, a kinél az erdélyi ügyeket jobban nem ismerheti és melegebb szeretettel nem karolhatja föl senki? (Fölkiáltások a jobboldalon: Éljen Sándor János!) Higyjék meg, mi az erdélyi érdekeket szivünkön viseljük, gondozni fogjuk, mi e tekintetben a segitséget és közremunkálkodást pártkülönbség nélkül szivesen látjuk. Azt tartjuk, hogy nem szabad ebbe pártszempontoknak belejátszani, nincs és nem lehet magyar kormány, mely közönyös legyen az erdélyi magyarság jogos érdekei iránt és azt hisszük, hogy az erdélyi magyarság ezt az odaadó gondoskodást, ezt a rokonérzést, ezt a cselekedni akaró és tudó rokonérzést meg fogja találni ebben a kormányban, legalább is annyira, mint bármely más kormányban. (Élénk helyeslés jobbról.) És én azt hiszem, hogy ha most rámutatunk arra a veszedelemre, a mely az erdélyi magyarságot az általános szavazati jog utján fenyegetné, ha rámutatunk arra az eredményre, a mit ezen a téren és a választókerületi beosztás utján elértünk, hát fölemelt fővel mondhatjuk azt, hogy mitőlünk ugyan ne féltse senki az erdélyi magyarság érdekeit! (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középen.)

A történelmi vonatkozás.

Elvonultatta Bethlen gróf előttünk az erdélyi román mozgalomnak némely eseményeit és azokból azt a következtetést vonja le, hogy a XIII. századtól napjainkig a román mozgalomnak célja, tartalma, jellege mindig ugyanaz maradt és a végén bizonyos pesszimizmussal konstatálja, hogy itt illuzió,

naivitás javulást várni, mert hiszen az az eltérés nem félreértésből, nem az intézmények fogyatékosságából származik, hanem a faji ösztönöknek, az érzéseknek, a vágyaknak, a történelemnek és a nemzeti ideáloknak ellentétességéből fakad, ezeket tehát nem fogja kiegyenliteni semmi emberi okoskodás sem. Hát ez végtelen pesszimista fölfogás. És csak örömmel konstatálom, hogy ennek a pesszimista fölfogásnak konklúzióját a t. képviselő ur sem vonja le. Mert hiszen, ha valaki arról van meggyőződve, hogy ezek az évszázados ellentétek olyan mélyen gyökereznek az emberi lélekben, hogy azokat semmiféle okoskodás kirtani nem fogja, akkor mi következik ebből? Nem következhet egyéb, mint az irtó háboru, mint az, hogy igyekezni kell leigázni, elnyomni, elgyengiteni, tehetetlenné tenni azokat, kik minden körülmények között kiengesztelhetetlen ellenségeink. Erre a következtetésre nem jut a t. képviselő ur és ezzel talán önkénytelenül önmaga is elismeri azt, hogy ez a történelem-filozófiai álláspont legalább is egyoldalu. Hogy egyoldalu, arra nagyon helyesen mutatott rá Désy t. képviselő ur, a ki talán akaratlanul, de igen mélyreható és igen helyes kritikáját adta ennek a fölfogásnak, a midőn rámutatott, hogy ez a román mozgalom, melyet a multból ismerünk, merőben más valami, mint a mostani.

Désy mutatta ki, hogy tévedés az, hogy a történelemben változatlanul ugyanazzal a mozgalommal állunk szemben századokon át. De még nagyobb tévedésnek kell tartanom azt a pesszimizmust, a mely az ellentétek kiküszöbölését lehetetlennek tartja, mert mire tanit minket az emberi élet? Még nagy nemzeteknél is, de kisebb nemzeteknél sokkal hatványozott mértékben, mire tanitna egyébre, ha nem arra, hogy a faji ösztönöknek, érzéseknek, a vágyaknak, a nemzeti ideáloknak sokszor meg kell alkudniok, hogy a végletekig hajtott nemzeti ideálok által fölidézett ellentéteket lehet és ki kell a fajoknak küszöbölniök, mert különben nem tudnak a reális élet keretébe beilleszkedni, ellentétbe jutnak a brutális valóság erejével és az keresztül gázol rajtuk, elsepri őket és a történelem napirendre tér fölöttük. (Helyeslés a jobboldalon.)

Hát mit tanit a mi történelmünk a mohácsi vész óta? Abba a kényszerhelyzetbe jutottunk, hogy előbb a török hódoltság, később más konstellációk folytán csak egy európai

nagyhatalom keretében biztosithatjuk fönnálásunkat. Mi egyéb ez, mint a faji ösztönöknek, a nemzeti ideáloknak bizonyos sorompók közé szoritása, arra kényszeritése, hogy keressék meg, találják meg azokat a kereteket, a melyekben biztosithatják magukat, fönnállhatnak, de bizonyos végső törekvésekről le kell mondaniuk? (Ugy van! jobbfelől.) A magyar nemzet három hosszu századon keresztül kereste ezeket a kereteket, ha pedig egy nemzet foglalkozik egy ilyen problémával, az nem Doktorenfrage, az nem teoretikus kérdés, ez a tanulmány a verejtéknek, a vérnek, a szenvedésnek, a nyomoruságnak, a halálnak betüivel van a világtörténelembe beirva. (Ugy van! a jobboldalon.) De három hosszu évszázad kinlódása, erős küzdelme megtalálta ezeket a kereteket, Deák Ferenc nem élt hiába. Azok, a kik Deák művét támogatták és életében keresztülvitték, nem éltek hiába. Mi, ma büszkén mondjuk, hogy meg vagyunk elégedve abban a keretben, a melybe beállitott minket a világtörténelmet vezető magasabb hatalom, mert ebben a keretben teljesithetjük világtörténelmi missziónkat, ebben a keretben föntarthatjuk biztosságunkat és kiépithetjük a magyar nemzeti állam épületét.

És ha mi meg vagyunk elégedve ezzel a kerettel, vajjon nem szabad nekünk ugyanezzel a fölhivással fordulnunk a haza nem magyar ajku polgáraihoz? Nem szabad-e ezzel a fölszólitással fordulnunk éppen az olyan erős faji öntudattal biró román polgártársainkhoz? Legyenek ők tisztában a helyzettel. Az érdekegységet, az érdekazonosságot egy román és magyar faj között a szláv áradat közepében ők is elimerik. Ez az érdekazonosság kivánja, hogy támogassuk egymást, de ez a kölcsönös támogatás lehetetlen mindaddig, mig ők ennek az ezredéves államnak ezredéves magyar jellegével ki nem békülnek. Nekik is kell az ő ideáljaikat bizonyos pontig korlátolniok, mert először is itt ebben a közös hazában megtalálják akkor a szabadságnak, a jognak, a szeretetnek, a jólétnek összes áldásait, és megmaradhat nekik az a fölemelő öntudat, hogy azzal, ha ennek a hazának hűséges polgárai, ha a magyar nemzet akciójának képességét fokozzák, a független Romániának teszik a legjobb szolgálatot. (Helyeslés jobbról.)

Ez az igazi román politika, ez az igazi nacionalista politika, a melyet nekik követniök kell, ha a multnak félreértései

és a jelennek bizonyos surlódásai tiszta belátásukat el nem homályositotta.

És hogy ez az évszázados félreértésekből és szenvedésekből alakult homály egy csapásra nem tud eloszlani, azt nem vonom kétségbe. Nem most, de a megbeszélések folyamán ismételve mondtam, hogy egészen bizonytalannak tartom azok sikerét, de dolgozom rajta egész odaadással, abban a tudatban, hogy ha most nem érek is el közvetetlen sikert, előkészitem a végleges megértés utját. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középen.)

Mikor ezt teszem, akkor nem érhet engem joggal az a vád, hogy ezzel az eszmecserével, e törekvésemmel a magyarság rovására tolom el az ország keleti részében az erőviszonyokat. Én kérdem a t. képviselő urtól, hol, micsoda pozicióját adtam én föl a magyarságnak? Hol, micsoda erőforrása a magyarságnak dugult be e megbeszélésekkel és akcióval, melyet a kormány tovább fog folytatni? Én azt hiszem, sehol sem. Gyöngülés nem éri a magyar pozíciót, ellenben azt hiszem, erősbödik a magyar pozició azzal, hogy ha gyöngitem hevében, szenvedelmességében, szertelenségében és általánosságában ezt a nacionalista irányzatot, a mely, fájdalom, ma még épp az erdélyi románság legnagyobb részét magával ragadja. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

T. képviselő ur, miért annyival kedvezőbb a magyarság helyzete azokban a régi, Erdélyhez nem tartozó megyékben, a melyeknek tulnyomó többsége nem magyar? Azért, mert ott a magyarság tudott már a multban — ezek történelmi előzmények, ez nem szemrehányás, csak konstatálása a tényeknek — vonzóerőt gyakorolni, magához tudta vonni a nem magyarajku polgárok tetemes részét és a nacionalista irány izolálva lett és a nem magyarajku polgárság csak egy részére támaszkodik. Ha el lehet érni Erdélyben is azt, hogy mérséklődjék az az irány, hogy elsimuljanak az ellentétek, hogy objektivebb felfogás kezdi a szenvedelem helyét elfoglalni és ezzel előretik a románság közeledése általában, és a békülékeny és hazafiasan gondolkodó románság, mely, higyjék meg, nagy számban van Erdélyben és csak a terrortól nem mer nyilatkozni, fölszabadul a terror alól: nyugodt lélekkel mondhatom, hogy ezzel nem gyengitettük, hanem erősitettük a magyarság ügyét.

Ebben a hitben kérem a t. Ház támogatását ama politikai irány számára, a melyet mig felelősséggel teljes állásban vagyunk, egész odaadással, fáradságot nem ismerve, következetesen kívánunk folytatni. (Hosszas élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középen.)

Pop-Csicsó István megemlékezik az ellenzéki lapoknak arról a vádjáról, hogy a román komité tagjai személyes érdekeket hajszolva, föláldozzák a nép érdekeit és azt a demokráciát, mely politikájuknak mindig sarkköve volt. Nagyon sajnálja, hogy a mikor életbevágó kérdésről van szó, akadnak, akik a rágalom eszközeihez folyamodnak. Polemizál Apponyi gróffal, a ki már a tárgyalás tényét is bünnek nyilvánitotta, még mielőtt ismerhette volna a tárgyalások anyagát, a mikor pedig megismerte azokat az engedményeket, melyeket a miniszterelnök kilátásba helyezett, kijelentette, hogy azokat senki vehemensen nem támadhatja. A mikor meg kellett vallania, hogy Tisza mégse árulta el a hazát, akkor már csak a tárgyalás módját kifogásolta. Tisza erre is megfelelt, ugy, hogy az ellentét ezekben a kérdésekben a többség és a kisebbség között oly kicsiny, hogy szinte nevetséges. A mi az ellenzéki szónokok történelmi reminiscenciáit illeti, bizonyos, hogy ezekkel a kérdést dülőre vinni nem lehet. Felolvassa az 1849-iki magyar kormány nemzetiségi törvényjavaslatát, mely a nemzetiségeknek többet adott volna, mint a mennyit ezek ma követelnek. Horváth Mihály, a történetiró, azt irta erről, hogy a törvény nagyon szép, de egy évvel előbb kellett volna megcsinálni. Deák Ferenc is elismerte, hogy a románok helyzete Erdélyben a legméltánytalanabb. 1861-ben a románokat elismerték negyedik nemzetnek s ezt 1863-ban Nagyszebenben törvénybe is iktatták.

Sághy Gyula: Törvénytelen országgyülés volt! (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Pop-Csicsó István a választójogról beszél; elpanaszolja, hogy a kerületek kikerekitése mindenütt hátrányos a románokra és hogy az anyagi választójoggal való elégedetlenségét az összes pártok közül csak a nemzetiségi párt fejezte ki. A nemzetiségek nem kérnek e téren semmi koncessziót, csak igazságos és egyenlő elbánást. A nemzetiségi törvény végrehajtását mindenesetre követelik, abban az irányban is, hogy

az esküdtszéki eljárásban is érvényesüljön a nemzetiségek nyelve. A magyar nemzet gyönyörüen fejlődik, de ne fejlődjék a nemzetiségek rovására, a nemzetiségi jogok visszafejlesztésével. A mi koncessziót az oktatásügy terén a miniszterelnök igért, az oly csekély morzsa, hogy mint Apponyi mondta, még az ellenzék sem helyez rá semmi sulyt. A kétnyelvü oktatás abszolut lehetetlenség, ezért kellene a gyermekeket csak az anyanyelvükön oktatni. A miniszterelnöknek a hitoktatásra vonatkozó nyilatkozatát köszönettel tudomásul veszi; a hitoktatás a család és az egyház oly dominiuma, a melybe beleavatkozni az államnak joga nincsen. A miniszterelnöknek a magyar állameszme értelmezésére vonatkozó nyilatkozatát homályosnak tartja; e tekintetben szabatos nyilatkozatot óhajtana. A mi a tárgyalás sikertelenségét illeti, a miniszterelnök által kilátásba helyezett morzsákkal nem érhették be. Majd, ha lesz egy igazán demokratikus kormány és parlament, a melyet azonban semmi esetre sem az ellenzék teremt meg, akkor majd nem lesz nehéz a nemzetiségi kérdés megoldása sem. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul.

17-én elnök: Beöthy Pál, később: Szász Károly.

Neugeboren Emil örömét fejezi ki a miatt, hogy e nagyfontosságu tárgy végre napirendre kerül. Apponyi beszéde nagyjelentőségü volt, ugymond, mert ez a beszéd kitünő hátteret szolgáltatott Tisza István gróf akciójához és ennek szükségességét megokolta, másrészt pedig a nemzetiségi párt álláspontját bizonyos tekintetben érthetővé tette. Apponyinak a nemzetiségi kérdésre nézve átgondolt és logikus rendszere van, de ennek a rendszernek nagy hibája, hogy absztrakt, dogmatikus természetü, figyelmen kivül hagyja a nem magyar anyanyelvü gondolat- és érzelemvilágot. Ugy látszik, hogy Apponyi egy pillanatra sem tudja magát beleképzelni egy oly ember helyébe, a ki nem magyar embernek született és nem rendelkezik oly hatalmas szellemi tőkével, mint a milyennel a természet Apponyit megajándékozta. Oly követeléseket támaszt, a melyeknek teljesitése a lehető legnagyobb pszichológiába ütközik, a mikor pedig a várt hatás elmarad, akkor egész hazafias fölháborodása az ellen fordul, a kitől az elmaradt hatást várta.

Az idő enyhiti a nemzetiségi ellentéteket, azért is, mert a nemzetiségek lassanként rájönnek a föderalizmus lehetetlenségeire, a mint a magyarok is lassanként rájönnek, hogy a nemzetiségeket nem lehet egyszerüen beolvasztaniok a magyarságba. A nemzetiségek helyzete mindenesetre sokkal nehezebb, mint a fajmagyaroké. Már azért is meg kellene szivlelni Deák Ferencz tanácsát, hogy igyekezzünk az e hazában való lakást a nemzetiségekkel megkedveltetni. A nemzetiségek igyekezzenek az állam nyelvét megtanulni (Élénk helyeslés jobbról.), de viszont a magyarok is mellőzzék a nemzetiségek érzelmeinek céltalan megsértését és ne követeljék a magyar nyelv ismeretét ott is, a hol annak nem ismerése semmiféle közérdeket nem sért. Ily módon lehet csak megszüntetni minden nemzetiségi kérdést.

Holló Lajos szólalt föl ezután. Örömmel hallotta Neugeboren konciliáns hangu fölszólalását. Ezt a hangot minden nemzetiségi képviselő részéről szivesen halljuk, hiszen a konkrét nemzetiségi kivánságokat minden magyar ember a legnagyobb szeretettel viszonozza, ha azok a kivánságok az állam egységét nem veszélyeztetik. A román nép ellen senki sem viseltetik ellenséges érzelemmel, távol áll ez minden magyar embertől, mert hiszen mindenkinek az egész társadalom együttérzésén kell munkálnia. Ne legyenek tehát a románok olyan érzékenyek, ha az ellenzék kritikát füz a miniszterelnök akciójához, mert ebben a kritikában nincs pártszempont, nincs elfogultság a román nép iránt. Arról van szó, hogy kormányzati vizsgálat megállapitotta, hogy az országban olyan szervezet áll fönn, amelynek müködése a nemzeti egységre veszedelmes. Hieronymi állapitotta meg, hogy az ugynevezett román nemzeti komité működése nem ápolja a nemzeti békét. Megállapitotta maga a miniszterelnök is, hogy a román komité működése a magyar nemzeti politika sarkalatos tételeivel ellentétben áll; ilyen szervezettel fölvenni a tárgyalásokat, ez az, amit veszedelmesnek kell mondanunk. A magyar nemzet ellen való törekvés legalizálása a miniszterelnök ur részéről, ez az, ami ellen nekünk tiltakoznunk kell. A másik kifogásunk a nyelvi engedmények ellen szól. Odáig jutottunk már, hogy az ország kormányának egy komitéval kell ezt a nehéz gyakorlati kérdést megoldania? Hogy lehet a komitét ilyen

az esküdtszéki eljárásban is érvényesüljön a nemzetiségek nyelve. A magyar nemzet gyönyörüen fejlődik, de ne fejlődjék a nemzetiségek rovására, a nemzetiségi jogok visszafejlesztésével. A mi koncessziót az oktatásügy terén a miniszterelnök igért, az oly csekély morzsa, hogy mint Apponyi mondta, még az ellenzék sem helyez rá semmi sulyt. A kétnyelvü oktatás abszolut lehetetlenség, ezért kellene a gyermekeket csak az anyanyelvükön oktatni. A miniszterelnöknek a hitoktatásra vonatkozó nyilatkozatát köszönettel tudomásul veszi; a hitoktatás a család és az egyház oly dominiuma, a melybe beleavatkozni az államnak joga nincsen. A miniszterelnöknek a magyar állameszme értelmezésére vonatkozó nyilatkozatát homályosnak tartja; e tekintetben szabatos nyilatkozatot óhajtana. A mi a tárgyalás sikertelenségét illeti, a miniszterelnök által kilátásba helyezett morzsákkal nem érhették be. Majd, ha lesz egy igazán demokratikus kormány és parlament, a melyet azonban semmi esetre sem az ellenzék teremt meg, akkor majd nem lesz nehéz a nemzetiségi kérdés megoldása sem. A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul.

17-én elnök: Beöthy Pál, később: Szász Károly.

Neugeboren Emil örömét fejezi ki a miatt, hogy e nagyfontosságu tárgy végre napirendre kerül. Apponyi beszéde nagyjelentőségü volt, ugymond, mert ez a beszéd kitünő hátteret szolgáltatott Tisza István gróf akciójához és ennek szükségességét megokolta, másrészt pedig a nemzetiségi párt álláspontját bizonyos tekintetben érthetővé tette. Apponyinak a nemzetiségi kérdésre nézve átgondolt és logikus rendszere van, de ennek a rendszernek nagy hibája, hogy absztrakt, dogmatikus természetü, figyelmen kivül hagyja a nem magyar anyanyelvü gondolat- és érzelemvilágot. Ugy látszik, hogy Apponyi egy pillanatra sem tudja magát beleképzelni egy oly ember helyébe, a ki nem magyar embernek született és nem rendelkezik oly hatalmas szellemi tőkével, mint a milyennel a természet Apponyit megajándékozta. Oly követeléseket támaszt, a melyeknek teljesitése a lehető legnagyobb pszichológiába ütközik, a mikor pedig a várt hatás elmarad, akkor egész hazafias fölháborodása az ellen fordul, a kitől az elmaradt hatást várta.

Az idő enyhiti a nemzetiségi ellentéteket, azért is, mert a nemzetiségek lassanként rájönnek a föderalizmus lehetetlenségeire, a mint a magyarok is lassanként rájönnek, hogy a nemzetiségeket nem lehet egyszerüen beolvasztaniok a magyarságba. A nemzetiségek helyzete mindenesetre sokkal nehezebb, mint a fajmagyaroké. Már azért is meg kellene szivlelni Deák Ferencz tanácsát, hogy igyekezzünk az e hazában való lakást a nemzetiségekkel megkedveltetni. A nemzetiségek igyekezzenek az állam nyelvét megtanulni (Élénk helyeslés jobbról.), de viszont a magyarok is mellőzzék a nemzetiségek érzelmeinek céltalan megsértését és ne követeljék a magyar nyelv ismeretét ott is, a hol annak nem ismerése semmiféle közérdeket nem sért. Ily módon lehet csak megszüntetni minden nemzetiségi kérdést.

Holló Lajos szólalt föl ezután. Örömmel hallotta Neugeboren konciliáns hangu fölszólalását. Ezt a hangot minden nemzetiségi képviselő részéről szivesen halljuk, hiszen a konkrét nemzetiségi kivánságokat minden magyar ember a legnagyobb szeretettel viszonozza, ha azok a kivánságok az állam egységét nem veszélyeztetik. A román nép ellen senki sem viseltetik ellenséges érzelemmel, távol áll ez minden magyar embertől, mert hiszen mindenkinek az egész társadalom együttérzésén kell munkálnia. Ne legyenek tehát a románok olyan érzékenyek, ha az ellenzék kritikát füz a miniszterelnök akciójához, mert ebben a kritikában nincs pártszempont, nincs elfogultság a román nép iránt. Arról van szó, hogy kormányzati vizsgálat megállapitotta, hogy az országban olyan szervezet áll fönn, amelynek müködése a nemzeti egységre veszedelmes. Hieronymi állapitotta meg, hogy az ugynevezett román nemzeti komité működése nem ápolja a nemzeti békét. Megállapitotta maga a miniszterelnök is, hogy a román komité működése a magyar nemzeti politika sarkalatos tételeivel ellentétben áll; ilyen szervezettel fölvenni a tárgyalásokat, ez az, amit veszedelmesnek kell mondanunk. A magyar nemzet ellen való törekvés legalizálása a miniszterelnök ur részéről, ez az, ami ellen nekünk tiltakoznunk kell. A másik kifogásunk a nyelvi engedmények ellen szól. Odáig jutottunk már, hogy az ország kormányának egy komitéval kell ezt a nehéz gyakorlati kérdést megoldania? Hogy lehet a komitét ilyen

fontos fórumnak megtenni? Nincsenek-e hatóságaink, nincsen-e törvényhozásunk, amelyek ennek a kérdésnek megoldására illetékesek? Mihályi Tivadar odáig megy, hogy meggyanusit bennünket, mintha mi a nemzetiségeket ki akarnók irtani. Hiszen századokon keresztül fennállott a románság. Nem elég bizonyiték-e ez arra, hogy a magyarok sohasem törekedtek arra, hogy a nemzetiségek kiirtassanak. Nem mutathat föl ma senki se magyar pártot, se politikust, aki arra törekednék. Hogy lehet tehát az igazsággal ennyire szembehelyezkedni? (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Mindössze annyit követelünk, hogy a nemzetiségek igyekezzenek elsajátitani az állam nyelvét s a magyar állam egységéhez hűek legyenek. Szabadságot, állampolgári jogot élveznek itt a nemzetiségek. És szerény törekvésünk, hogy az állam nyelvének elsajátitását és az állam egységéhez való ragaszkodását követeljük tőlük, a románoknál nem talál méltányásra. Ám a miniszterelnök az iskolaügyben mégis lényeges engedményeket igér nekik. Panaszkodhatnak-e joggal a nemzetiségek kulturájuk elnyomása miatt, mikor hét milliót ad az állam a nemzetiségi egyházaknak segitségül. Ez a drákói szigoruság, amellyel az államot vádolják? A miniszterelnök odáig ment, hogy a magyar cimert is lekicsinyelte. A miniszterelnök sérelmének olyan formában való beismerése, ahogy a miniszterelnök ur tette, az ellenzék sorában mást, mint visszatetszést nem kelthet. Ez a kicsinylő hang a miniszterelnök ajkáról csak a nemzetiségi izgatók malmára hajthatja a vizet. A miniszterelnök eljárása itt a Házban talán szelidebb hangra birhatja a nemzetiségi képviselőket, de künn a vidéken csak bátoritást nyernek az izgatók. Ahol a magyar állam érdekeit kellene megvédeni az iskolában, a miniszterelnök ott a nemzetiségiek védelmére kel, ahol pedig a magyar iskolában kellene eleget tenni a kivánságoknak, ott a legnagyobb ridegséggel találkozunk. Ilyen eljárás mellett a magyar kulturának szükségeszerüen kell fokozatosan visszavonulnia. Nem helyesli a miniszterelnök eljárását, hogy még két középiskolát igér a románoknak s ezt magyar állami erővel akarja felállitani. Nem látja-e a miniszterelnök ur, hogy a románok ezzel a kivánsággal is azt igazolják, hogy nem a magyar közélettel keresik az összeköttetést?

A miniszterelnök eljárása nem szolgálja az egyetértést s amellett bennünket, mint lenéző, gőgös, türelmetlen fajt mutat be a külföldnek, pedig ez ellenkezik az egész magyar faj jellemvonásával. A miniszterelnök hibának ismeri el, hogy az uj görög-katholikus püspökségbe tizenkétezer románt is bekebeleztek. Ha ez hiba, miért nem tartja hibának a miniszterelnök ur azt, hogy százezer magyart meg kifelejtettek az uj püspökségből? A román komité a maga rezolucziójában mindig magyarországi és erdélyi románokról beszél. Nem látja-e a miniszterelnök ur, hogy ebben az Unió el nem ismerése foglaltatik? Nem látja-e a miniszterelnök ur, hogy ebben a rezolucióban a magyar állam és a románság szembeállításáról van szó? Nem látja-e a miniszterelnök ebben az állam lekicsinylését.

Nem látja-e a miniszterelnök ur ebből a rezolucióból is, hogy a román nemzetiségiek nem akarnak ráhelyezkedni a magyar állam álláspontjára. (Helyeslés a baloldalon.) A miniszterelnök urnak ezt az állásfoglalását a legerélyesebben vissza kellett volna nyiltan utasitania. (Zajos helyeslés és taps a baloldalon.)

A román nemzetiségi képviselők nyiltan buzditanak, hogy a román nép csak folytassa a gyülölködést. Ismerteti a román állapotokat s a magyarok sanyaru sorsát. Ha mi magyarok a szászokkal szemben ilyen türelmetlenséggel viseltettünk volna, eltüntek volna már a semmiségbe. Az oroszok is beolvasztották a besszarábiai románokat. Miért nem kelnek ki Oroszország eljárása ellen?

Ausztriában is elnyomják a románokat, miért nem panaszkodnak emiatt?

Visszamegy a XVI. század történetére s rámutat a románság kulturájának alacsony fokára. Kézzel fogható módon mutatta ki, hogy nem a magyarok nyomták el a románok kulturáját, hanem a szláv kultura. És kik szabaditották föl a románokat ez alól a nyomás alól? Az erdélyi magyar fejedelmek. I. Rákóczi György rendelte el a román nyelv használatát s ő fordittatta le az első román bibliát, Apaffy Mihály pedig egy pópának fejét vágatta le, mert nem akarta a román nyelvet használni. Hogy lehet ezek után azt mondani, hogy a magyarság századokon át elnyomta a románokat? Ez nem

vall igazságérzetre. Az erdélyi fejedelmek nagylelkűségéért a románok részéről gyülölet lett a hála a magyarság iránt. A tények ellene szólnak ama vádnak is, hogy a magyarok gazdaságilag elnyomják a románokat. Hiszen legutóbb 70—80 millió korona értékü magyar föld ment át a románok kezére. Egész magyar falvak oláhosodtak el. Érdemnek tudja be a románok öszetartását, faji szeretetét, de viszont kivánja, hogy a magyar faj épp oly lelkesedéssel folytassa a védelmi munkát. (Zajos helyeslés a baloldalon.) A magyarság szorul háttérbe a románsággal szemben, ezért erélyes telepitési politikát követel. (Zajos helyeslés a baloldalon.) Legyen ebben az országban román kultura is, de a veszedelem ott van, hogy a hazai románok Románia felé gravitálnak, már pedig mindenki tudja, hogy a romániai kultura át meg át van hatva a magyar területek birtokáért való sóvárgással. Az egész román társadalom át van itatva azzal a vággyal, hogy a magyarországi román területeket Romániához kapcsolhassák. Az elszakadási törekvést nemcsak erkölcsileg, de anyagilag is támogatják Romániából.

Hogy helyes nemzetiségi politikát folytathassunk, először szükséges, hogy jogállam legyünk. A közigazgatás ma nem a jogállamot szolgálja, hanem a kormányzat érdekét. Brutális vesztegetés, erőszak, terror mind arra jó, hogy a munkapártot hatalmon tartsa. (Zajos helyeslés a baloldalon.)

A másik követelmény a szabad állam, amelyben minden polgár az őt megillető joghoz jut. Ahol ezeket megtagadják, ott nem lehet okos nemzetiségi politikát folytatni. Már pedig a mai rendszer ezekkel a követelésekkel homlokegyenest ellentétben áll. Szóló is azt mondja, hogy meg kell ragadni minden alkalmat, hogy ideláncoljuk a nemzetiségeket, de olyan eszközöket kell használnunk, amelyek végeredményben a nemzet javát szolgálják. (Zajos helyeslés a baloldalon.) A militarizmus terhe ólomsullyal nehezedik a nemzet vállára. Hol volt a nemzetiségi párt, mikor az ellenzék ez ellen megfeszitett erővel küzdött? A miniszterelnök azzal kérkedik, hogy a radikalizmus leküzdésével megmentette Erdélyt s a Kristóffyval való szövetséggel vádol meg bennünket. Ne felejtse el a miniszterelnök, hogy mi harcban álltunk Kristóffyval és egész rendszerével. De hol volt akkor ő? Lesték a kedvező pil-

lanatot, amig az államtól elvont pénzen erőszakos választást csinálhatnak. (Zajos taps a baloldalon.)

Könnyü most a Jeszenszky-féle mandátum-elhelyező intézet tapsait lesni, de tetszett volna fölvenni a harcot Kristóffy ellen, aki a nemzet ellen vállalkozott. (Zajos taps a baloldalon.) Tetszett volna akkor azt mondani, nekem nem kell a választás csendőr és összeharácsolt milliók nélkül. De nem, amikor már a nemzet aspirációi közel voltak a teiljesüléshez, osztrák hadtestek, összeszedett milliók, erőszak, terror segitségével az ország közvéleményét meghamisitani. Erre nem mindenki vállalkozik. (Zajos helyeslés balról.)

A miniszterelnök eljárása nem orvosszere a nemzetiségi kibékülésnek. Ennek utja csak a jognak, igazságnak, nemzeti megerősödésnek a kivivásában van. (Zajos helyeslés a baloldalon.) A nemzetiségek ne csináljanak mindig udvari politikát, hanem segitsenek kivivni a szabadságot s ne foglaljanak mindig állást a nemzeti követelésekkel szemben. (Zajos helyeslés és hosszantartó taps a baloldalon.) Ha a magyar nemzet kivivja jogos kivánságait, a szerzeményt megosztja a nemzetiségeivel is. Az ellenzék elitéli a paktálási kisérleteket, mert igy nem lehet nemzetiségi békét teremteni. Nem fogadja el a miniszterelnök válaszát. (Zajos helyeslés és taps a baloldalon. A szónokot számosan üdvözlik.)

Kállay Tamás nem tartja helyesnek, hogy néhány szónok a történelem keretébe beállitva tárgyalta a román kérdést, mert a miniszterelnök csak a jelen körülményeivel tartozik számolni és a jövendő helyes megoldása volt a célja. (Ugy van! a jobboldalon.) Az olyan ellentétek fölemlitése tehát nem célszerü, a melyek megnehezitik a megyegyezést. A románokkal való tárgyalások megkezdése nem személyes ténye a miniszterelnöknek, mert a tárgyalások csak akkor indulhatnak meg, ha arra nagyobbszabásu mozgalmak inditanak valakit. Ez a mozgalom pedig nem olyan, mint más, Budapestről kiindult mozgalmak, melyek a jelszavakhoz keresnek tömeget, itt a tömegek kezdtek megmozdulni és ezeket a tömegeket, ezeknek faji és nyelvi kivánságait észre kellett venni. (Helyeslés jobbról.) Mikor a tárgyalások meghiusultak, az egyik román képviselő ugy nyilatkozott, hogy az egyezkedés nem adta meg a létföltétel alapját, tehát nem vezethetett sikerre. Ezt a nyi-

latkozatot alaposan megcáfolják az utolsó harminc év eseményei. A hazai románság minden téren óriási fejlődést mutat és mindenkinek észre kell venni a román intelligenciának nagy terjedését. (Igaz! Ugy van! jobbról.) Csodálkozom — folytatta a szónok — Bethlen István képviselőtársamon, aki oly nagyszabásu beszédet mondott és azt állapitotta meg, hogy az utolsó ötven évben a magyarság javára tolódtak el az erőviszonyok. Ez a Bethlen István nincs harmóniában annak a másik Bethlen Istvánnak a könyvével, aki kimutatta, hogy menynyit vesztettünk földben és erőben mindenütt, ahol a románság szemben állott a magyarsággal. (Igaz! Ugy van! jobbról.) Már most kinek higyjek, Bethlen Istvánnak, a szónoknak, vagy az irónak?

Fölkiáltás jobbról: Az irónak!

Kállay Tamás: Ezek után nem tudom megérteni, hogy ő a harcot kivánja, holott az államháztartás csődjét jelentené az, ha a magyarság a nemzet testének egy részével örökös harcot folytatna. (Helyeslés jobbról.) Béke kell, nem harc, mert ez a fejlődés föltétele. A nemzetiségi kérdés legjobb megoldásának a közigazgatás államositását tartja (Tetszés jobbfelől), hogy az állam a legjobb tisztviselőit küldhesse a perifériákra. Jakabffy Elemér határozati javaslatát elfogadja. (Taps jobbról.)

Szabó István (nagyatádi) három külön áramlatot különböztet meg a hazai románok között. Egy részük a legteljesebb lojalitás álláspontján van; más részük bizonyos mérsékelt követelésekkel áll elő, végül a harmadik csoport a Magyarországtól való nyilt elszakadást hirdeti.

Mihályi Tivadar: Ez nem áll!

Szabó István: Ha a képviselő ur azt mondja, hogy ez nem áll, akkor tudva valótlant mond. Kijelenti, hogy a magyar intelligenciával a magyar nép is egyetért abban, hogy a magyar állam területi és hatalmi egységét nem engedi bántani. Békét kiván a nemzetiségekkel, de ehhez a szélsőséges román agitálás megszüntetése szükséges. A románokkal együtt óhajtja a jobb közigazgatást és azt, hogy a tisztviselő a néppel ennek a nyelvén érintkezhessék. Foglalkozik a szónok az egyházi és iskolai kérdésekkel; a nemzetiségek ne lássanak elfogultságot abban, ha a kormány megfelelő anyagi eszközök hijján nem adja meg a segitség kivánt mértékét. Erről magyar iskolák és egyházak

is panaszkodhatnak és ugyanaz áll a mezőgazdaság terén is. A választójog kérdésében a románok cserben hagyták a magyar ellenzéket és már csak maguknak követelnek jogokat. Helytelennek tartja, hogy hivatalos részről egyáltalán kezdtek tárgyalni a románokkal, mert ezzel csak megnövelték a nemzetiségek önérzetét. Azt hiszi, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásának leghelyesebb eszköze a jó közigazgatás és az okos telepítés. Hosszasan foglalkozik a román gazdasági mozgalmakkal, a melyek magyar érdekeket fenyegetnek. Fölolvassa egy erdélyi uradalom magyar lakóinak panaszos levelét, melyből azt magyarázza, hogy ezek a gazdák ma is robotot fizetnek. Tehát nemcsak román sérelmek vannak, hanem vannak magyar sérelmek is. Sem Jakabffy, sem Mihályi határozati javaslatát nem fogadja el.

Ghillány Imre báró, földmivelésügyi miniszter arra hivatkozik, hogy három évtizedet szakadatlanul nemzetiségi vidékeken töltött mindennapi érintkezésben a lakossággal és igy gyakorlati oldaláról ismeri a nemzetiségi kérdést. Bethlen István gróf arról beszélt, hogy a kormány az agressziv telepitési politikától eláll. Először is disztingváljuk helyesen, hogy mi az agressziv telepitési politika és mi a védelmi politika. Mindnyájan egyetértünk abban, hogy olyan telepitési politika, mint a pózeni telepitési bizottság politikája, a mi viszonyaink között teljesen lehetetlen dolog. Ha ez igy áll, akkor minden más telepitési politika, a mi speciális viszonyaink között, csak védelmi politika lehet, mert hiszen, a mi régi donácionális és ősiségi rendszerünk következtében a magyar birtokok egy tetemes része nemesi kézben volt, tehát magyar kézben; már pedig ezeket a birtokokat továbbra is magyar kézben tartani csak védelempolitika lehet. Hogy áll azonban ma nálunk ez a helyzet? Az utolsó harminc évben változott viszonyoknál fogva és talán a mi birtokos-osztályunk hibájából is, mert nem tudtuk a kellő időpontban megtanulni a fáradságos, de jövedelmet hajtó gazdálkodás módját, főként pedig örökösödési törvényünk folytán, közép- és nagybirtokaink tetemes része a megvagyonosodott alsóbb néposztályok kezébe ment át, még pedig nemcsak Erdélyben, hanem országszerte, sőt talán a Felvidéken még nagyobb arányban, mint Erdélyben. Természetes tehát, hogy nemzetiséglakta vidékeken a nemzetiségek kezébe is át

kellett e birtokok egy bizonyos hányadának menni. Oly nagyarányu volt a birtokcsere, hogy ezt a kérdést egy telepitési akció keretében kifogástalanul megoldani, a megfelelő telepitések és a megfelelő anyagi eszközök hiánya miatt teljes lehetetlenség lett volna. És talán egészen helyes dolog, hogy a kormány éppen a telepitési akcióval kapcsolatos más, olcsó és esetleg célravezető eszközök után is nézett és néz, hogy birtokpolitikai föladatainak megfelelni tudjon. Például az Altruista Bank működése tulajdonképpen két évre terjed. E két év alatt megvett az Altruista Bank 26.245 katasztrális holdat. Ebből eladott 13.799 katasztrális holdat. Az eladott területből esik Erdélyre 6200 katasztrális hold, tehát majdnem az eladott területek 50 százaléka. Bérbevett hitbizományoktól és főpapi uradalmaktól 42.640 katasztrális holdat, kilenc vármegye területén 164 községben. Albérlőinek száma 7 középbérlő és 1788 kisbérlő. Közvetitett legelővásárlást 4964 holdat 3,070.876 korona értékben és parcellázási kölcsönt folyósitott 1,639.400 korona összegben. Ha számbavesszük a most lefolyt gazdasági és pénzügyi válságot, nagyobb eredményeket bajosan lehet követelni e fiatal intézettől. Hogy a kormány komolyan gondol arra, hogy főleg Erdélyben, a közgazdasági válság és az elemi csapások folytán bajbajutott birtokososztályon segitsen, arra vonatkozóan a legilletékesebb koronatanu Bethlen István gróf, a ki éppen az Altruista Bank keretében igen hatékonyan résztvesz a bajok szanálásában és láthatja, hogy ott milyen nagy szerepe jut a telepitési alapnak. A kormány tehát nem mondott le a telepitési akcióról, mert egészen más dolog volt az, a mit a miniszterelnök a románság vezetőinek kilátásba helyezett, mint a telepitési akció megszüntetése. A vita folyamán többen emlitették a gazdasági kérdések fontosságát a nemzetiségi kérdések megitélése tekintetében. A gazdasági jólét a nagy néprétegek vágyakozásának tárgya, még pedig nemzetiségi különbség nélkül. E jólét birtokában bizonyos nyugvópontra helyezkednek a lelkek, az egyáltalán elérhető megelégedés érzete tölti el a lelkeket és talán csak másodsorban, a megelégedés következményeként jelentkezik a szellemi táplálék után való szükséglet és a magasabb műveltség megszerzésére irányuló törekvés. És hogy ez igy van, erre elég bizonyiték a külföld példája is. Hiszen mindenütt a világon gazdasági kere-

tekben és gazdasági akciók kapcsán jelentkezik a nemzetiségi agitáció, és talán csak ezen az uton képes fokozni és föntartani érvényesülését. Ha ez áll, akkor kétségtelen, hogy nem egyedül az olcsó, jó és pártatlan igazságszolgáltatás és a lakossággal szemben jóindulattal viselkedő közigazgatás egyedüli orvosszere a nemzetiségi kérdésnek, de talán ezzel karöltve éppen olyan fontos a gzadasági fejlődés és haladás is. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ha ez igy van, akkor nagyon valószinü, hogy áll az a tétel is, hogy viszont semmiesetre sem lehet a nemzetiségi kérdésnek orvosszere a lüktető élet által tulhaladott 1868. évi XLIV. törvénycikk végrehajtása.

Mert hogy áll ez a kérdés? Nálunk ma minden falusi ember, nemzetiségi különbség nélkül, a birói itélet, végzés megmagyarázására szorul, anyanyelvére való tekintet nélkül, és nem az érdekli a falusi embert, hogy fizetett ügyvédje mily nyelven adta be kérvényét, nem az érdekli, hogy a biró milyen nyelven fogalmazta meg az itéletet, vagy annak megokolását, hanem tisztán az a körülmény bir rá nézve fontossággal, vajjon igazat adott-e neki a biróság, helyt adott-e keresetének, vagy elutasitotta őt, egyáltalán, hogy panaszát, védekezését itélkezés tárgyává teszik és megmagyarázzák a neki szóló itéletet. Nem irott törvényekben, de inkább a lelkekben, a szivekben kell tehát keresnünk a megértést és eliminálnunk lelkeinkből, egyuttal adminisztrativ intézkedések utján, az állami gépezetben mindazt, a mi akadálya a megértésnek, s a mi közeledés helyett távolodásra vezet. Apponyi Albert gróf téved, mikor azt állitja, hogy nálunk a nagy tömegeket a nacionalista eszmék lelkesitik. Jöjjünk tisztába azzal, hogy nálunk, hála Istennek, a nagy tömegeknél nemzetiségi agitátorok nélkül nem lenne nemzetiségi kérdés, és hogy mindazok, a kik bizalmas, sürü érintkezésben voltak a legalsóbb rétegekkel és ezerszámra hallgatták meg panaszait, megállapithatják, hogy ezek a panaszok még a legtávolabb összefüggésben sem voltak azzal a faji érzéssel, a melyet Apponyi gróf beszédében a megértés áthághatatlan akadályaként tüntetett föl. Én elismerem, ugymond a miniszter, a faji összetartozandóságban rejlő nagy erőt; elismerem, hogy sok okos ember ennek a nagy erőnek értékelését tulzásba viszi, innen is, onnan is, de meggyőződésem, hogy el kell következnie a higgadt megfontolás korának,

a mikor igenis meg kell győződnünk arról, hogy az a megértés, melyet a miniszterelnök ur megkisérelt, szükséges dolog, és hogy minden lelkiismeretes embernek meg kell tennie a kötelességét, hogy a megértés mielőbb valóban elkövetkezzék. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Nem tehetek róla, de azt hiszem, hogy a nemzetiségi kérdést tulajdonképpen mindnyájan fekete szinben látjuk és feketén itéljük meg. Nem foglalkoztunk a kellő alapossággal ezzel a kérdéssel; nem vettük föl a küzdelmet ott, a porondon, a hol talán még mindig az önzetlen fajszeretet volt az agitátorok irányitója és akciójuk rugója. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) De meggyőződésem, hogy ha a magyar intelligencia, — a mely alatt én minden művelt embert értek, tekintet nélkül arra, hogy szabad foglalkozásban, vagy községi, állami avagy felekezeti szolgálatban van-e, — ha ez a magyar intelligencia nem pártoskodik, hanem összetart és karöltve halad az igazságszolgáltatással és a közigazgatással: akkor a következetes munka révén hozzá fog tudni férkőzni a nép szivéhez és meg fogja teremteni a megelégedésnek azt a fokát, — hogy Apponyi gróf szavaival éljek — a melyen a magyar állampolgári érzés nagyobb lesz a faji öntudatnál, a faji érzésnél. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Nem hiu ábránd ez, hanem következetes munkával elérhető eredmény, a mit számtalan példa igazol ebben az országban; a mi talán természetes is, mert hiszen mindazok a programmpontok, a melyek csak az egységes magyar állameszme érzelmével érhetők el, a nagy tömegek részére alig érhetnének valamit. Én ugy érzem, hogy annak a megértésnek a szelleme már félig itt lebeg felettünk és egy becsületes, pártatlan, önzetlen államférfi kezdeményezésének gyümölcse lesz ez a megértés. (Élénk helyeslés jobbfelől.) És nem tudom elhinni, hogy a miniszterelnök ur meg ne érje a végleges békét és meg ne teremtse azokat a konszolidált állapotokat, a melyekre ennek az országnak szüksége van. (Éljenzés és taps a jobboldalon.)

Bánffy Miklós gróf helyesli, hogy a miniszterelnök tárgyalásokat kezdett a románokkal, aggodalommal értesült azonban arról, hogy a románlakta vidékeken a román tanulók számára a középiskolákban kötelezővé akarják tenni a román nyelv tanulását. Az a meggyőződése, hogy a nemzetiségi kérdés nem annyira faji és nyelvi, mint inkább szociális és gaz-

dasági kérdés. A fejlődés az egész világon társadalmi rétegek eltolódását idézte elő és ez az eltolódás jelentkezett nálunk a nemzetiségi kérdés formájában. A román intelligencia érzi a magyarral szemben való gyengeségét, mert nincs mögötte a mi százados kulturánk és ezt a gyengébb voltát akarja ellensulyozni a nemzetiségi gondolat fölkeltésével és ébrentartásával. (Helyeslés jobbfelől.) Igy jár el a román ügyvéd, orvos és igy a román bankok. Ez a szervezett falanx tehát tisztán a kenyerét védi. Az itt jelenlevő román nemzetiségi képviselők száma is arra vall, hogy maga a román nép nincs mögöttük, a népet nem érdekli a nemzetiségi kérdés. A románok nem igazságot kivánnak, hanem csupán a román intelligencia kedvező elhelyezkedésére törekszenek. Röviden érinti a szónok a földbirtok kérdését, azután a választói jog problémájával foglalkozik. Az általános választójogot nem tartja megoldásnak. Elsőbben is az ellen tiltakozik, hogy a statisztika számait döntő tényezőnek fogadjuk el, holott a statisztika nem fejezi ki az erkölcsi erők arányát, a magyarság kulturális felsőbbségét. A románok az általános választójogért cserébe a mandátumok egyhatodát követelték. Ez a követelésük rávilágit arra, mit vártak ők az általános választói jogtól. (Helyeslés jobbfelől.) A magyarságnak az a föladata, hogy Budapesten olyan kulturális középpontot emeljen, a mely a balkáni népek szükségletét is kielégitse. Elfogadja Jakabffy Elemér határozati javaslatát. (Tetszés jobbfelől.)

Giesswein Sándor annál örvendetesebbnek tartja a román kérdésről megindult komoly vitát, mert eddig a közvélemény ebben a kérdésben bujósdit játszott, mig most végre a pártok annyira-amennyire meg tudják egymást érteni. A nemzetiségi kérdés a liberalizmus ideológiájából fejlődött ki. A nemzeti eszmével szemben nemcsak a nemzetiségek hibáztak, hanem a marxizmus is, mert nem sikerült neki ledönteni éppen a kisebb nemzetiségeknél a nemzetiségi válaszfalakat. Az ipari centrumok megteremtésében kell megszilárditani a magyarságot; olyan nagy üzemekben, ahol a munkásoknak csak tiz százaléka magyar, néhány év mulva az egész munkásság magyarul fog beszélni. Meg kell tanulnunk a nemzetiségek nyelvét, hogy összekötő kapocs legyünk kelet és nyugat között. Ezt az iskolának kell keresztül vinnie. A miniszterelnök elismerte, hogy

nemzetiségi bajok vannak és meg kell nyugtatni a kedélyeket. Ez az ő diagnózisa, de ha még sem tud orvosságot találni, akkor jöjjön más orvos.

Giesswein Sándor előterjeszti a következő határozati javaslatot: Utasitsa a Ház a kormányt, hogy az egységes magyar állameszme szemmeltartásával az 1868. évi XLIV. t.-c. revizióját a nemzetiségek szociális és kulturális törekvéseinek méltánylásával és taxativ számlálásával minél előbb foganatositsa. (Helyeslés a baloldalon.)

19-én *Beöthy Pál* elnök nyitja meg az ülést háromnegyed tizenegy órakor.

Elnök jelenti, hogy Sághy Gyula a román kulturliga március 29-én tartandó kongresszusa ügyében sürgős interpellációra kért és kapott engedélyt. Az interpellációra délután fél hatkor térnek át.

Sághy Gyula: Sürgős interpellációt intéz a miniszterelnökhöz a romániai kulturliga azon célzatával szemben, mely szerint március hó 29-én Bukarestben oly célból szándékozik nagygyülést tartani, hogy gróf Tisza István által a román komité megbizottaival folytatott tárgyalásokról s a kormánypárt alkotta uj választójognak a románokat érintő részeiről tanácskozzanak és feltehetőleg azokra vonatkozólag határozatokat is hozzanak. Az államok közötti nemzetközi érintkezésnek legprimitivebb követelménye s a nemzetközi jognak alapelvei tilalomfát emelnek, legalább a kulturnemzetek között, az ellenében, hogy egyik állam a másik államnak belső ügyeibe bármi tekintetben is beleavatkozzék. Annál inkább kötelessége ezt olyan államnak respektálni, amelyik a másik állammal legalább is barátságos viszonyt tart fenn, vagy legalább állit ilyet fentartani akarni, amint ez osztrák-magyar kettős monarchia és Románia között fennáll. Ezen követelés teljesitése elől nem zárkózhatik el még azon ürügy alatt sem, hogy a kulturliga csak egy társadalmi, kulturális szervezet, mert a romániai kormány által jóváhagyott alapszabályokkal bir és a román kormány főfelügyelete alatt áll. Ha a magyar kormány ilyen beavatkozás ellen tiltakozó szavát föl nem emeli s azt eltüri és a kettős monarchia külügyi vezetősége ilyennel szemben a legerélyesebb lépéseket nem teszi meg: akkor ez a

kettős monarchia valójában a beteg ember sorsára jutna és e tekintetben egészen Törökország helyébe és örökébe lépne, amelynek belügyeibe már az ilyen kisebb államok, mint Románia is bele mernek avatkozni. Majd annál inkább fognak merni beleavatkozni aztán nagyobb államok (Élénk helyeslés balfelől.)

Gróf *Tisza István* miniszterelnök válaszol az interpellációra. Az a kérdés, hogy egy román egyesület tartson-e népgyülést és milyen programmal, az Románia belső ügye, ebbe nem tud és nem is akar beavatkozni. Diplomáciai lépéseket csak akkor hajlandó tenni, ha a gyülésen olyan események lesznek, amelyek ezt szükségessé teszik.

Sághy Gyula nem veszi tudomásul a választ. Ha az Erdélyi Közművelődési Egyesület az elnyomott romániai magyarok érdekében gyülést tartana és akciót sürgetne, bizonyára megtenné Románia a maga részéről a diplomáciai lépéseket. A miniszterelnöktől különben is hiába várunk erélyt, megmutatta ezt a rezolució és a készfizetés kérdésében. Ő csak a parlamenti erőszak alkalmazásánál, a nemzeti ügyet szolgáló ellenzékkel szemben tud erélyes lenni. (Zajos helyeslés balfelől.)

Az ellenzék ezután kivonult a teremből és a többség tudomásul vette a választ, mire az ülés hat órakor véget ért.

20-án elnök: *Beöthy Pál;* később: *Szász Károly.*

Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő azzal a kijelentéssel kezdi a beszédét, hogy a nemzetiségi párt nemcsak nyiltan, de titkosan sem kötött a kormánnyal paktumot. A maga részéről inkább azt mondhatná, hogy a kormány és az ellenzék között van valami titkos paktum, mert e nélkül lehetetlen megérteni, hogy mivel és hogyan tudta ide Tisza István gróf becsalogatni az ellenzéket, amely olyan határozottan kijelentette, hogy a mig a palotaőrök itt lesznek, addig nem fog a Ház tanácskozásaiban részt venni. A tárgyalások kronológiai adatainak fölsorolásával igazolja, hogy nem Románia balkáni sikerei idézték elő a kormánynak a románokkal való tárgyalásait. Téved Berzeviczy is, a ki azt fejtegette, hogy Románia sikerei annyira fokozták a hazai románok önérzetét, hogy a tárgyalások eredménytelenségének ez is oka volt. Az igaz azonban, hogy a hazai románok is büszkék a román sikerekre.

Hiszen a bukaresti béke megkötője, Majorescu, erdélyi ember, a dobrudzsai hadsereg élén pedig egy szatmármegyei ifju lovagolt, mint generális. Ezek az urak itthon legföllebb megyei aljegyzők lehettek volna, de alispánok már semmiesetre. A miniszterelnöknek igaza volt, ha tárgyalt a nemzetiségi párttal. Igaz, hogy 1848-ban, 1869-ben és 1894-ben föloszlatták a román nemzeti pártot, de azért a párt mindig funkcionált tovább és jó is, hogy megvolt mindig a párt, mert például ott, a hol 1848-ban a szervezett román párt vezette az ellenforradalmat, nem fordultak elő olyan véres események, a miket a magyarok hetediziglen sem tudnak a románoknak megbocsátani. Igaz, hogy 1894-ben a nemzetiségi pártot föloszlatta Hieronymi, de az is igaz, hogy a párt ettől az évtől fogva emelkedett óriási mértékben. Pártot föloszlatni, vagy el nem ismerni könnyü dolog, meg lehet tenni, de a mint az angol parlament, bár mindenre van hatalma, fiuból leányt még sem csinálhat, épp ugy egy politikai törekvés, egy politikai irány létezését nem lehet megszüntetnie a világ leghatalmasabb parlamentjének sem.

Majd Vázsonyi egyik beszédjéből a következő állitással foglalkozik: „az oláh szájhősök, e hazug fráterek, mindig telcszájjal bömbölték az általános választói jogot és most cserben hagyják.“ Ez annyit jelent, hogy a román nemzeti párt vezetői elárulták a demokráciát. Vázsonyit érti a szóló, mert ő faj demokrata (Derültség.), de nem érti, hogy a demokrácia elárulását miért veti a románok szemére egy Bethlen gróf, egy Károlyi gróf és egy Eszterházy gróf? A románok igenis demokraták, mert ők a parasztnépet képviselik. Ha a gróf urak valódi demokraták, miért nem inditványozzák az összes cimek és rangok eltörlését? Az ellenzék hiába panaszkodik a miatt, hogy a kormány választójogi javaslata keresztülment, ez nem a nemzetiségek miatt volt lehetséges, hanem azért, mert az ellenzék a helyett, hogy ide jött volna és itt küzdött volna ellene a végsőkig, a Royal-szállóba ment, ellenparlamentet csinált és a valódi obstrukció helyett csak reklám-obstrukciót folytatott azzal a szándékkal, hogy a képviselőházból hatásosan kivezessék. Majd arról beszél, hogy a nemzetiségi kérdésben igen nagy a fogalomzavar az országban. Hiszen Tisza István grófhoz képest, a ki a nemzetiségieknek másfél gimnáziumot haj-

landó adni, Deák Ferencz, a ki háromszáz gimnáziumot adott volna, sokszoros hazaáruló. Fokozza a fogalomzavart az oly beszéd, mint tegnap Polónyié, mely csak ingerültséget kelt a románok között, továbbá néhány ujság, mely folyton sértegeti a nemzetiségeket. A Nap azt a hazugságot irta a szólóról, hogy Catarauval együtt ivott itt Pesten feketekávét. A Pesti Hirlap most első oldalán tele szájjal bömböli a hazafiságot, hátulsó oldalán pedig szerelmet közvetit. Felolvas a Pesti Hirlapból néhány apróhirdetést, a melyben erőteljes és mindenre kész fiatalemberek molett hölgyek barátságát és pénzbeli támogatását kérik. Az ilyen lupanar-ujság csak arra való, hogy a feketekávénál az emésztést megkönnyitse. De a mig az ujságok a nemzetiségeket szidalmazzák, addig aligha változhat meg a nép hangulata. Az ellenzék a románokat orosz-barát tendenciákkal vádolja meg; az ellen a komité nevében tiltakozik, mert nagyon jól tudja, hogy az oroszokkal szemben a magyarok és románok létérdeke ugyanaz. A legnagyobb könnyelmüség a magyar parlamentben orosz-barát hangulatot kelteni. A románok ragaszkodnak ahhoz a hatalmi blokkhoz, melyet a monarchia és Németország alkot. Mihályi Tivadar határozati javaslatához csatlakozik.

Mangra Vazul most, amikor hazánk uj történelmi korszak sorompója előtt áll, azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a magyar állam konszolidációja és boldogsága a nemzetiségi kérdés szerencsés megoldásától függ, a megoldás pedig csak a kölcsönös bizalom alapján lehetséges, a bizalomnak pedig föltétele az őszinteség. Ezen az erkölcsi alapon a magyar és a román néplélek egyetértése föltétlenül létre fog jönni. Az ugynevezett tulzó románok a kölcsönös megértés és bizalom terén már megtették az első lépést akkor, a midőn követeléseiket a román népfaj létezhetésére nélkülözhetetlen szükséges előföltételeknek, a kulturális és gazdasági sérelmek orvoslásának alapjára lefokozták. A nemzetiségi kérdésben oly erkölcsi sikert, mint a milyennel a mai kormány dicsekedhetik, 1867 óta egy kormány se tud felmutatni, bár a spanyolfalak mögött több kormány kisérletezett e kérdés megoldásával. Fölolvassa Andrássy belügyminiszternek egy 1907. évi rendeletét, melyben a szolgabiráktól azt kivánja, hogy a nemzetiségek nyelvét tanulják meg. Azt vallja a szóló, hogy a hazai románság akkor

szolgálja legjobban kulturális és gazdasági érdekeit, ha a magyar nemzeti politikával való teljes egység talajára lép és ezért nagy szimpátiával nézte a miniszterelnök tárgyalásait. Az ellenzék azonban az országos veszedelem jeléül félreveri a korlátolt hazafiság nagyharangját. A szóló mégis megvan róla győződve, hogy a tárgyalásoknak lesz eredménye; ezt bizonyitja az is, hogy a főpapság élénk örömmel vette tudomásul a miniszterelnök nyilatkozatait. A szóló is örömmel veszi tudomásul a miniszterelnök válaszát, mert teljes a bizalma bölcs és a nemzetiségekkel szemben konciliáns politikája iránt. (Éljenzés a jobboldalon.)

Tisza István gróf miniszterelnök kijelenti, hogy nem fogadhatja el Mihályi Tivadar és társainak határozati javaslatát, minthogy ez ellentétben van azzal az elvi álláspontlal, a melyet a szóló a nemzetiségi kérdés tekintetében kezdettől fogva elfoglalt, és a melyre nézve az alapelveket illetőleg minden magyar ember egyetért. E határozati javaslat tudniillik kezdi azzal az állitással, hogy (olvassa): „A négy évtized óta folytatott kormányrendszernek az a végzetes felfogása van, hogy Magyarország csak ugy állhat fönn, ha annak összes népfajai a magyar fajba olvasztva, nyelvben és faji érzetben egységes, tömör nemzetet képeznek.“ Ez történelmileg sem fedi a tényeket, de hisz éppen ennek a vitának keretében is pártkülönbség nélkül kifejezésre jutott minden irányadó ember részéről az, hogy ilyen beolvasztási törekvés a magyar nemzeti politikától távol áll. Konkluziójában pedig azt kivánja az előterjesztett határozati javaslat, hogy „a kormány oly állampolitikát inauguráljon, a mely az ország politikai államegységének követelményeit és népei nemzeti létének feltételeit hozza összhangzásba.“ Mi, egyfelől az országban lakó nemzetiségi polgártársainknak nagyon kiterjedt jogait ismerjük el kulturális téren, etnográfiai egyéniségük föntartása terén, másfelől azonban nemzetet ebben az országban egyetlenegyet ismerhetünk el a politikai tekintetben egységes magyar nemzetet. (Élénk helyeslés.) A mig tehát az etnográfiai különbségeket respektáljuk, azok ellen semmi kifogásunk nincs és az etnográfiai egyéniségek továbbfejlődését rokonérzéssel vagyunk hajlandók nézni, a mig azok nem helyezkednek ellentétbe a politikailag egységes magyar nemzet fogalmával; eh-

hez a fogalomhoz, a politikailag egységes magyar nemzet fogalmához, mint az 1868-iki nemzetiségi törvénynek is kiindulási pontjához és alapelvéhez, változatlanul és rendületlenül ragaszkodunk. Nem fogadhatja el azonban Giesswein Sándor határozati javaslatát sem, a mely a nemzetiségi törvény revizióját kívánja. A miniszterelnök a nemzetiségi törvénynek ujabb törvények által nem módositott némely rendelkezéseit sem tartja végrehajthatónak, s a maga részéről óhajtja és szükségesnek tartja, hogy mindannyiszor, midőn a törvényhozás ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, a nemzetiségi törvény megfelelő határozmányait a maga helyén, akkor, a midőn az állami életnek illető szervével foglalkozik, ujabb rendelkezésekkel helyettesitse. Mert a maga részéről is óhajtja, hogy kiküszöböltessék az az anomália, hogy van még egy formailag hatályban levő, egy ujabb törvény által mindenben meg nem változtatott törvény, a melynek egyes rendelkezései obszoletok és végre nem hajthatók. Ezt azonban, szerinte, tennünk kell minden vonatkozásban a maga helyén. Tehetjük a közigazgatás reformjával kapcsolatban a nyelvnek a hatóságoknál való alkalmazása terén; kulturális intézményeknél tehetjük az illető kulturális ágazatokra vonatkozó törvények meghozatala alkalmával. De nem tartaná helyesnek, ha Magyarország quasi a nemzetiségi kérdést külön törvényben akarná megoldani és szabályozni. (Élénk helyeslés.)

Többen, az ellenzéki oldalról felszólalt képviselők közül, ugymond a miniszterelnök, kifogásolták azt, hogy én akkor, a midőn az 1907: XXVII. t.-c. 18. szakaszára tettem megjegyzéseket, azt mondtam, hogy osztatlan falusi népiskolákban, a hol tehát csak egy tanerő tanit hat osztályt, a két tannyelven való tanitás jóformán lehetetlen pedagógiai föladat, holott más vonatkozásban, akkor, a mikor az anyanyelvre tért nyitok az állami iskolákban, vagy a magyar tannyelvü iskolákban — mert azt ismét meg kell jegyznem, hogy tévedés csak állami iskolákról beszélni, mert ugyanez a kérdés fölmerült magyar tannyelvü községi és felekezeti iskoláknál is, — tehát ismétlem, akkor, a midőn az anyanyelv térfoglalásáról beszéltem a magyar tannyelvü népiskolákban, akkor nem láttam ezt a lehetetlenséget. A képviselő urak akarva vagy nem akarva, két egész különböző dolgot zavarnak össze. Az 1907.

évi népoktatási törvény 18. szakasza szerint, ha 20 százalék, vagy 20 százaléknál több a magyar tannyelvü gyermekek száma egy népiskolában, akkor ezeket a magyar fiukat az egész vonalon magyar tannyelvü oktatásban kell részesiteni, vagyis annak az egy tanitónak az egész tananyagot át kell vennie magyarul a magyar fiukkal és a többiekkel az ő anyanyelvükön vagy az iskola régi tannyelvén. A ki ismeri egy népiskol tananyagát és föladatát, azt hiszem, igazat fog nekem adni abban, hogy ez lehetetlen pedagógiai föladat. Egészen más dologról van szó a magyar tannyelvü állami iskolákban, a hol nem arról van szó, hogy a tananyagot két nyelven adják elő, hanem arról van szó, hogy a gyerekekkel érintkezzenek kezdetben az anyanyelvükön is, a mi nem neheziti, de megkönnyiti a tanitó dolgát, a mi egyszerüsiti a pedagógiai föladatot s hetenkint egypár órán tanitsák meg a nem magyar anyanyelvü gyermekeket saját anyanyelvükön irni és olvasni. Erre igenis mondtam, hogy ez lehetséges föladat, erre ismételve megjegyeztem éppen a román nemzetiségi párthoz tarozó képviselő urakkal szemben is és utaltam a Horvátországban lévő magyar iskolákra is, a melyek bebizonyitják azt, hogy lehet sikerrel megtanitani egy második nyelvet is a nélkül, hogy ez lehetetlen föladat elé állitaná a tanitókat.

Különben még csak egy fontosabb konkrét kérdésre nézve kell fölvilágositással szolgálnom s ez a politikai pörök kérdése. Fölemlittetett itt, hogy Székely Ferenc, mint igazságügyminiszter, hány politikai pört szüntetett meg. A jelenlegi kormány álláspontja a politikai pörökre nézve az, hogy csekélységeket naggyá fölfujni, aprólékos dolgokról, esetleg bizonyos szükkeblü magyarázattal is, bünügyeket csinálni, a melyek természetüknél fogva csak olcsó martirságra vezethetnek, sem nem idomos, sem nem helyes, sem nem célszerü. (Igaz! Ugy van!) Másrészt azonban a létező törvényes rend és a magyar állam becsülete és tekintélye ellen intézett minden oly támadás, a mely objektive a büntetőtörvénykönyv rendelkezései alá esik, addig, mig tőlünk függ a dolog, meg fogja kapni a megérdemelt büntetést, vagy legalább is, minthogy ez a biróság dolga, meg fogja tenni a kormány a magáét, hogy alkalma nyiljék az illetékes biróságnak az ily esetekben eljárni. (Helyeslés.)

Ma is vannak pörök folyamatban, románok ellen is, más nem magyar ajku polgárok ellen is. E pörökre is alkalmazzuk ezt az elvi álláspontot: az egész jelentéktelennek bizonyuló lappáliákat, igyekezni fogunk, azt hiszem, megszüntetni, a komoly jelentőségü büntetendő cselekményeket pedig teljes objektivitással, de teljes szigorral, a maguk illetékes birái elé bocsátjuk. (Helyeslés.)

A miniszterelnök sajnálja, hogy a magas szinvonalu vitát az utolsó napokban disszonáns hangok megzavarták. Vajda Sándor kéjelegve foglalkozik Polónyi Géza egyes kijelentéseivel és azt mondja, hogy addig nem lehet békesség és biztalom, a mig a magyar képviselőházban ily hang uralkodik. De vajjon ilyen hang uralkodott a magyar képviselőházban? Hát Polónyi Géza elmefuttatásai talán a magyar képviselőház, vagy akár csak az ellenzék komolybb, értékesebb részének meggyőződését s hangulatát fejezte ki? Ezekkel szemben nem elég megnyugvás-e a képviselő urnak, ha ezt a hangot és modort összehasonlítja azzal a hanggal és modorral, melyet ebben a vitában Apponyi Albert gróf, Bethlen István gróf és Désy Zoltán használtak? (Igaz! Ugy van!) Azt hiszem, éppen ebben a vitában megelégedéssel kellett konstatálni, hogy ennek a kérdésnek tárgyalásába pártkülönbség nélkül oly emelkedett objektivitás és olyan testvéries szellem ment be, a milyent fájdalom nélkülöztünk sokszor ennek a kérdésnek kezelésénél. (Igaz! Ugy van!)

A tisztelt képviselő ur megemlékezik arról is, — ebben föltétlenül igaza van —, hogy milyen hibás dolog volt Polónyi Géza részéről a hármasszövetség ellen kikelni és mintegy Oroszország felé vetni kacér pillantásait (Derültség.) A tisztelt képviselő urnak abban teljesen igaza van és én csak örülök, hogy arról az oldalról is kifejezésre jutott ez az igazság, hogy a magyar nemzetnek is, de különösen éppen a románoknak is a hármasszövetséghez való csatlakozás eminens érdeke. (Igaz! Ugy van!) De a magam részéről ezt fölemliteni csakis azért tartom szükségesnek, mert olyanok előtt, kik az erőviszonyokat sem ebben a Házban, sem az országban nem ismerik, a kik egyes képviselő uraknak, vagy az ő kijelentéseiknek sulyát kellően mérlegelni nem tudják, tényleg állhatna be bizonyos optikai csalódás abban a tekintetben, hogy a

magyar képviselőházban teret kezd foglalni a hármasszövetség-ellenes hangulat. Ez ellen nekem is fel kell szólalnom, és ebben a tekintetben igen könnyüvé teszi föladatomat az az örvendetes tény, hogy az ellenzéknek is kompetens tagjai, a kik azokkal az ismeretekkel és azokkal a szellemi képességekkel rendelkeznek, melyeknél fogva bizonyos kompetenciával és sullyal beszélhetnek külső politikai kérdésekről, az ellenzéknek ilyen tagjai pártárnyalat-különbség nélkül a hármasszövetség hiveinek mutatkoztak mindig, az utolsó delegácionális vitában is. (Helyeslés.) Hogy ezuttal a tisztelt ellenzék egyes tagjainak bizonyos extra-turákat enged meg (Derültség.), az az ellenzék belső ügye, a mellyel nekem csak annyiban kötelességem foglalkozni, hogy tiltakoznom kell az ellen, hogy ebből bárki a magyar nemzet állásfoglalására a tényeknek meg nem felelő téves konzekvenciákat vonjon le. (Élénk helyeslés és taps.)

Különben is, t. Ház, ez egy láncszem egy olyan akcióban, melynek többi megnyilatkozásait is lépten-nyomon láthatjuk és melynek egész kindulási pontját én abban a különös jelenségben látom, hogy a kurucság a XX. században egy olyan egészen sajátságos ujabb vállfajt mutat fel, a melyre a magyar történelem eddig nem nyujtott példát. Ez, kérem, a kamarilla felé sóvárgó kurucság. (Élénk derültség.)

Hála Istennek, ez a sóvárgás annyival fantasztikusabb, annál tehetetlenebb, mert kamarilla nincs. (Derültség.) De nem lehet kiölni némely hazafiak lelkéből azt a vágyat, hogy bárcsak volna kamarilla (Derültség.), s bárcsak szabaditaná meg őket azoktól a politikai ellenfeleiktől, a kiket a magyar nemzet megnyerése utján, ugy látszik, nem fognak tudni utjukból elháritani. (Élénk tetszés.) Igy látjuk azután minden lépten-nyomon — sajnálom, de ki kell mondanom — egyes ellenzéki pártvezérek nyilatkozataiból egészen a sajtóorganumok expektorációiig, mindenütt, a fohászkodást bécsi körök, magas hatalmak, legmagasabb körök után. (Derültség.) Ott van az a misztikus lény, a mely felé fordulnak, mint hajótörött nyul az utolsó szalmaszál után (Derültség.), és azután be lesz állitva minden kérdés ugy, hogy az végre valahára föl-rázza ezeket a legmagasabb köröket az ő érthetetlen apátiájukból. (Élénk derültség.)

Itt van a köztársasági párt kérdése. Miért fáj nekik ez? Nekik, a kik szintén elitélik a köztársasági pártot, a melyet egy rövid kis novellával igazán lefricskáztunk a magyar közéletről? Azért, mert nem lehet azt mondani, hogy lám, ez a kormány a dinasztikus érzést támadja meg. (Helyeslés a jobboldalon.) Miért kell a palotaőrség tisztjeit folyton napirendre hozni? Azért, hogy azt a vádat kovácsolják: ime, ez a kormányzat megzavarja a békét a polgári elem és a tisztek között. A Háznak egy fiatal tagját annyira elragadta tegnap a nemes hév, hogy azzal az imaszerü fohásszal fordult ama bizonyos legmagasabb körökhöz, hogy hallják meg a magyarság kivánságait, orvosolják a magyarság sérelmeit (Derültség.), mert ha ezt nem teszik, még a magyar ezredek hűsége is meginog. (Derültség a jobboldalon.) Azt hiszem, ez az állitás sokkal jobban elveti a sulykot, semhogy egy bizonyos elnéző mosolynál egyebet érdemelne. (Ugy van! a jobboldalon.)

És mire való ez a kacérkodás Oroszországgal és ez az állásfoglalás a hármas-szövetség ellen, másra, mint arra, hogy rámutassanak, hogy az az elégedetlenség, a melyet Magyarországon ez az átkos kormány létrehoz (Derültség.), még a hármas-szövetséghez való ragaszkodást is megingatja? És itt fantáziájuk még Bécsen tul egész Berlinig is el talál száguldani. Ezek igen komikus jelenségek. Hogy kellően élvezni nem tudom őket, ez csak onnan van, hogy mindazt, a mi Magyarországon történik, nem tudom egy idegen szmlélő közönyös szarkazmusával tekinteni. Ez csak azért van, mert — nem tehetek róla — egy kicsit szégyenlem magamat, mint magyar ember, hogy azok, a kik ugy akarnak ott állani, mint a magyar szabadság-törekvések, a magyar büszkeség, a magyar önérzet leghivatottabb apostolai, azok ilyen intrikák, ilyen eszközök, ilyen utak utján akarnak a magyar politika terén célt érni. (Ugy van! Ugy van! Élénk helyeslés jobbról.)

De hát Vajda Sándor t. képviselő ur folytatja tovább az ő kárörvendő körutazását egyes disszonáns hangok konstatálása körül, s megemlékezik azokról a valóban kvalifikálhatatlan megjegyzésekről, a melyekkel részben e Házban is némelyek, de főleg a sajtóban a debreczeni merényletet igyekeztek politikai célokra kihasználni, igyekeztek a debreczeni merényletért pártokat vagy kormányokat felelőssé tenni.

Ebben a tekintetben is segitségemre jönnek az ellenzék kompetens férfiai. Itt van nálam az a hirlap, melyben mindjárt a debreczeni merénylet után, ugy Andrássy Gyula gróf, mint Apponyi Albert gróf nyilatkozott. Az ő nyilatkozataik, a mint nem is lehetett tőlük másként várni s mint minden lelkiismeretes, komoly ember nyilatkozatai, tökéletesen korrektek és tiltakoznak az ellen, hogy akár egyeseknek, akár bűnszövetkezeteknek nyomorult gaztetteiből akár kormányok, akár államok, népfajok, vagy nemzetek ellen bárminő vád kovácsoltassék. (Helyeslés.) De hát azért történik ez egyes, szenzációt kereső sajtóorgánumokban, történik a Háznak egyes szenzációt kereső tagjai között is, s hogy ez milyen kárt tehet, azt legjobban mutatja az, hogy mennyire igyekszik ezeket a sporadikus jelenségeket Vajda Sándor képviselő ur a saját céljaira kizsákmányolni. Nagyon helyesen mondja a t. képviselő ur, hogy ő nem veszi tragikusan; nagyon helyesen mondja, hogy ő örömmel látja ezeket. Mert hiszen ha, mint félek tőle, ő továbbra is az agitatórius tevékenység terén akar maradni, akkor csak egy kis lelkiismeretlenség kell hozzá, hogy azért, a mit egyes emberek mondtak, megint az egész magyar nemzetet tegye felelőssé. (Igaz! Ugy van!) Ezek nagyon olcsó, nagyon könnyü, csak nem lojális eszközök, és akkor az ilyen jelenségekből csakugyan kovácsolhat fegyvert az izgatás további folytatására...

Mihályi Tivadar: Nem ugy értette!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ha nem ugy értette, nagyon fogok örülni rajta; hogy igy értette-e vagy nem, azt a képviselő urnak jövendő magatartása fogja megmutatni. (Igaz! Ugy van!) Én azt akarom az ügy fontosságához illő komolysággal és ünnepiességgel hangsulyozni: az egész akció, a melyet folytatunk, s az a vita, mely azt befejezte, sok becses tanulságot rejt magában (Igaz! Ugy van!) és meggyőződésem szerint sok tekintetben előbbre vitte ezt az ügyet. Most azután tőlünk függ, rajtunk áll, mindazokon, a ki akár az egyik, akár a másik oldalon befolyást gyakorolhatunk a közvéleményre, hogy ezek a becses tanulságok el ne vesszenek, hogy azok alapját képezhessék a további haladásnak.

Ebben a tekintetben kell a legnagyobb nyomatékkal fordulnom mindazokhoz, a kik románajku polgártársaink között,

még ha, sajnálom, nincsenek is egy nézeten velünk, de a kik becsületesen keresik a megértést és a békét: vessék latba egész befolyásukat, lépjenek föl egész határozottsággal, férfias bátorsággal, hogy a közvéleményt ne az ilyen jelentéktelen, disszonáns hangokkal igyekezzenek megint ellenünk hangolni (Élénk helyeslés.), hanem értessék meg a román közvéleménnyel, hogy a magyarság komoly tényezői pártkülönbség nélkül a megértés, a béke, a szeretet, a méltányolás, a szimpátia oly érzelmeivel jöttek e kérdés felé és a román nép felé, mely visszhangra vár, visszhangot érdemel. (Élénk helyeslés.) Ne engedjék azt se, hogy ebben a kérdésben zavaróan játszék belé a személyes animozitás és a gyülölködés. Ismerjük mi a magyar közéletben ugyanezeket a tanulságokat. Hát a magyarságnál az, a ki nem a szélső soviniszta álláspontot van, a ki nem a legtetszetősebb jelszavakat hirdeti, nincs-e annak a vádnak, kivált nem volt-e annak a vádnak kitéve, hogy rossz magyarnak, hogy fajtája elárulójának, hogy idegen érdekek szolgájának mondják? (Igaz! Ugy van!) Higyjék meg nekem, a milyen méltatlan ez a vád azokkal a magyarokkal szemben, kik minden ilyen váddal és támadással szembeszállva, becsületes meggyőződésükhöz hiven, a Deák által inaugurált igazi magyar nemzeti politikát követelik, éppen olyan méltatlan azokkal a román polgártársakkal szemben, a kik előbb eljutottak a helyes megértésnek arra a fokára, a hová, hiszem, hogy sokan el fognak jutni, a kik belátták azt, hogy nemcsak hazájuk, de saját népfajuk iránt való kötelességük is azt javasolja, hogy eliminálják mindazt, a mi ellentétet, bizalmatlanságot, ellenérzést idézhet elő s találják meg a harmóniát a magyar nemzeti politika és a románság jogosult faji, gazdasági, kulturális törekvései között, mert ez az ut az, a melyen sikerrel tudják a román fajnak is boldogulását, fejlődését, előmenetelét biztositani. (Élénk helyeslés.)

A föladat lényege ebben rejlik. A meggyőződésnek, a megértésnek ezen a processzusán kell átesnie a hazai románság nagy zömének is, azon a processzuson, a melyen átment már az erdélyi szászságnak — hála Istennek — tulnyomó része. Hiszen ezelőtt 30—40 esztendővel nagyon elkeseredett ellentét mutatkozott az erdélyi szászok és a magyar nemzeti politika között. Az sem egy két napnak, az sem egy vitának

gyümölcse volt, hogy ezt a jobb belátás váltotta föl. De ugyanaz a lélektani processzus, a mely a szászokat meggyőzte arról, hogy ők annak a német ügynek, a mely lelkük mélyén gyökerezik, a melynek ők hiven akarnak szolgálni, szintén akkor tesznek szolgálatot, ha beilleszkednek a magyar nemzeti politika kereteibe, szakasztott ugyanez a helyzet a hazai románságra nézve, és ugyanez a lélektani processzus kell, hogy megteremje a hazai románság között is a maga áldásos gyümölcseit. (Élénk helyeslés.) Hogy ez igy lehessen, azon kell dolgoznunk mindannyiunknak, és azon kell dolgoznia a magyar társadalomnak is.

A vitát befejezzük ma, de a gyakorlati föladat megoldása továbbra is előttünk fog állani. Nézetem szerint nem további eszmecserék, nem további beszélgetések által, — ezek be vannak fejezve — de igenis előttünk áll a föladat, hogy ezt az ügyet szolgáljuk tovább, a mindennapi élet terén is. (Helyeslés.) A kormány szolgálni fogja ezt az ügyet azzal, hogy — nem akarom most ismételni, a miket részletesen fölsoroltam — mindazt, a mi összeegyeztethető a magyar nemzeti politikával, sőt előnyös a nemzeti politikára, de egyuttal teljesiti az e hazában lakó nem magyarajku polgártársainknak bizonyos jogosult kivánságait és óhajait: mindazt igyekezni fog megvalósitani és általában igyekezni fog elérni azt, hogy ez ország minden polgára lehetően jól érezze magát ebben az országban, lehetően szabadon mozoghasson, gazdasági és kulturális, valamint etnográfiai tekintetben. (Élénk helyeslés.)

Ebben a törekvésünkben segitségünkre kell, hogy jöjjön a magyar társadalom. Mert a béke, az egyetértés politikája gyümölcsöket csak akkor teremhet, ha a magyar nemzet, a magyar társadalom egyeteme is vonzóerőt tud gyakorolni, gravitacionális középpont tud lenni, ha nem, eltaszithatja magától azokat, a kik maguktól nem szakadnak el, de vonzerőt nem gyakorol ezekre. Ezt nem lehet szakaszokba szedni, de ennek a helyes felfogásnak kell a magyar társadalom vérébe átmenni. (Élénk helyeslés.)

És végül hozzátartozik ehhez az országban lakó nem magyarajku polgárság közreműködése is. Gondolják meg, az ő ellenséges maguktartása gyengités a magyar államra nézve, hátrány, baj és veszedelem is lehet, de biztosan végzetes dolog

ő rájuk nézve. Gondolják meg, hogy a magyar ezeréves államnak mindenesetre lesz még annyi ereje, hogy el fog tudni bánni belső ellenségeivel; szomoru kényszerüség lesz ez, a mely gyengiteni fog bennünket is, de, ha valami csapás érne is bennünket, először el fogjuk végezni munkánkat azokkal, a kik a magyar nemzeti állam ellenségeinek sorában vannak. (Helyeslés.) Én tehát a békének, de annak a békének a hangoztatásával végzem szavaimat, a melynek alapföltétele a bizalom, a szeretet; a bizalom és szeretet magyar és nem magyar között: de bizalom, szeretet, tisztelet és ragaszkodás az ezeréves magyar nemzeti állam iránt. Kérem, méltóztassanak az előadó ur határozati javaslatát elfogadni. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Copony Vilmos megemliti, hogy a délvidéki németség körében elhidegülés állott be a parasztok és urak között. A pángermánságot ez alapon lehet megmagyarázni. Azt fejtegeti, hogy az oly jelentéktelenségek, mint a városok régi szász nevének el nem ismerése, mily ellenséges hatást szülnek. A miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

Melczer Vilmos szász képviselő kijelenti, hogy a szászok a svábokkal nyelvi tekintetben mindenben egyetértenek, de nevükben nem harcolnak. Nagyon örülnek azonban a miniszterelnök méltányos eljárásának, melyet az anyanyelv kérdésében óhajt követni. Elismeréssel van a miniszterelnök iránt.

Tisza István gróf miniszterelnök: A helyzet kétségtelenül ugy áll, hogy az erdélyi szászoknak helyzete történelmi előzményeinél fogva már egészen más, mint az ország többi németajku polgárainak. Az erdélyi szászoknak meg van a maguk fényes történelmi multja, a multban elért kormányzói, nemzeti, közjogi állása, mind az a kulturális, vagyoni és politikai következménye, a mely ezzel együtt jár és a mely számukra mindenesetre oly poziciót biztosit, a mely nem hasonlitható a többi nem magyarajku polgárok poziciójához.

Azt, hogy Erdélyben lakó németajku polgártársaink rokonérzéssel vannak németajku többi polgártársaink iránt, azt csak természetesnek találom, de nagyon sajnálnám, ha e rokonérzés azután oly következményekkel járna, a melyek, azt hiszem, nem állanak senkinek sem érdekében. Amennyire alkalmam van a délmagyarországi németséget ismerni, hiszen,

ha nem is ismerem igazi fészkükből, de ismerek én is az életből délmagyarországi sváb községeket, — a délmagyarországi svábság nemcsak testileg, lelkileg, gazdaságilag, kulturálisan, morálisan a legerősebb és legegészségesebb népek egyike, de hála Istennek, az elégedett népek közé is tartozik (Igaz! Úgy van!), és mindenütt, a hol a köztük élő intelligencia, legyen az magyar vagy német anyanyelvü, teljesiti azt a hivatását, hogy a néppel foglalkozzék, legkordiálisabb, legbizalmasabb, legszivesebb viszonyt tartja fenn az intelligenciával. (Igaz! Úgy van!) Nem áll tehát az, mintha meghasonlás volna a délmagyarországi svábok és az intelligencia közt, hanem az áll, hogy bajok vannak mindenütt a világon, panaszok vannak, jogosultak és jogtalanok, orvosolhatók és orvosolhatatlanok. Ezeket a panaszokat, a velük járó elégedetlenséget szokta mindenütt felhasználni minden kis községi birói állásért rivalizáló, vagy nem tudom, bármi más okból ellenzékieskedő elem arra, hogy megtalálja azt a Resonenzbodent, melyről aztán hatást gyakorolhat. Másfelől, a hol vannak ilyen ellenzéki hajlamok nem magyarajku polgártársaink közt, mert hiszen ez a bizonyos lokális ellenzékiség megvan természetsen magyar vidékeken is, ott ahhoz hozzájárul nem magyar vidékeken az a fajta stréber elem, mely a nemzetiségi agitátoroskodásból akar és sok esetben tud is nagyon könnyü szerrel megélni. (Igaz! Úgy van!) Azt az elégületlenséget, mely fönnáll, fölhasználja ez a kettős elem a maga céljaira. A kormány föladata és hivatása mindenesetre az, hogy megismerkedjék a helyzettel, megismerje az ottani lakosság bajait, panaszait, sérelmeit, igyekezzék azokat orvosolni és ezzel az ilyen agitáció alól kirántani a gyékényt. Az egész kormány csak hálás köszönettel veszi, ha bárminő olyan konkrét dologra figyelmeztetik, hol a népnek egy vagy más kormányzati vagy törvényhozási intézkedéssel meg lehet szüntetni az elégedetlenséget és ápolni lehet a lelkeknek azt az igazi összhangját, mely, higyje meg, teljes mértékben szivemen fekszik és a melyet, — örömmel tapasztalom, — hangsulyoz t. képviselőtársam is. Csak egyre kérem. Az a szerep, hogy erdélyi szász polgártársaink quázi odaálljanak a délmagyarországi vagy nyugatmagyarországi svábság külön hivatott protektorai gyanánt, az nagyon veszedelmes, az nem lehetne más, mint vagy rosszakaratu agitató-

rius tevékenység egyesek részéről, vagy egy bizonyos, talán jóindulatu politikai dummerausztoskodás, melynek szintén igen kellemetlen következményei lehetnek. Én azzal a kéréssel végzem felszólalásomat, méltóztassék nekem minden konkrét panaszt, óhajtást, vágyat, érdeket tudomásomra hozni, s a legnagyobb ügyszeretettel fogom a kérdést kezelni. (Helyeslés.) De méltóztassék tartózkodni attól, hogy bizonyos általános német politikai irányzatokat vigyenek bele a magyar közéletbe, a mire semmi szükség nincs, a mi csak zavaróan hathat a magyarok és erdélyi szászok közt való jó viszonyra is. (Élénk helyeslés.)

Az *elnök:* A tanácskozást befejezettnek nyilvánitom. Határozathozatal előtt az ülést tiz percre felfüggesztem.

A szünet után a Ház a miniszterelnök válaszát tudomásul veszi.

Befejezésül ide iktatjuk az alábbi két cikket, a melyet a Budapesti Hirlapból veszünk át:

Az állam egysége és nemzeti jellege.

Irta Jakabffy Elemér orsz. képviselő.

A képviselőház tartalmas vitája a nemzetiségi kérdésről ismét reményt ébresztett a magyar parlamentárizmus szebb jövője iránt.

A Ház nagy többsége által a vita berekesztése után elfogadott határozati javaslat, a miniszterelnöknek egy interpellációra adott válaszának tudomásul vételén kivül kifejezésre juttatja azt is, hogy a képviselőház a magyar nemzet évezredes tradicionjához hiven, az állam egységéhez és nemzeti jellegéhez tántoríthatatlanul ragaszkodik.

A két héttel ezelőtt előterjesztett határoati javaslat e része ugy a Házban, mint a sajtóban élénk diskusszió tárgya volt és különösen a nemzetiségi képviselőknek oly magyarázatra adott alkalmat, hogy ezzel tulajdonképpen a nemzetiségek létjogosultsága, a faji sajátosságok létezhetése vonatik kétségbe, hogy a javaslat ilyen szövege arra is enged következtetni,

hogy a magyar politika céija a nemzetiségeknek akár szép uton, akár erőszakosan való beolvasztása lehet.

A nemzetiségi képviselők egyike ez ellen az önmaga által fölállitott tétel ellen tiltakozott, a másik arról panaszkodott, hogy most is hiába várta a nemzeti állam fogalmának meghatározását épp ugy, mint annak idején, mikor Wekerle miniszterelnök Bánffy Dezső állameszméjével nem azonositotta magát. Ismét mások a nemzet, nemzetiség és nemzeti egységes állam fogalmát akadémikusan tárgyalván, a külföld tudományos felfogásának és magyarázatainak hangoztatásával igyekeztek igazolni azt, hogy hazánkban évtizedek óta és igy most is, a politikai tudományok szerint helytelenül használjuk a nemzet, nemzetiség és egységes nemzeti állam fogalmait.

Miután az elfogadott határozati javaslatot a Házban én terjesztettem elő, illetékesnek tartom magam, hogy az államegység és nemzeti jelleg fogalmait megvilágitani igyekezzem tőlem telhetően, de a tudomány ama fáklyájával, melyet egy nemzedéknek adott kezébe budapesti tudományegyetemünk nagyhirü tanára, Concha Győző. Teszem pedig ezt olyan sajtóorgánumban, a mely a magyar állam egységének és nemzeti jellegének kidomboritásában mindig zászlóvivő volt.

Fölfogásom szerint téves nyomon haladnak azok, a kik azt tartják, hogy az egységes állam csak egységes népszellem és egységes faji sajátosságok mellett lehetséges. Az egységes államhoz fölfogásom szerint nem a népszellem, a faji sajátosságok egysége szükséges, hanem az, hogy az állami intézmények és alapelveiben az állami jogrendszer csak az államot alkotó nemzet népszellemének sajátos felfogását tükrözze vissza és annak alkotása legyen. Nem beszélhetünk egységes államról ott, a hol egy államközületben élő különböző szellemü népek szellemének egyformán hat az állami intézmények, az állami jogrendszer létesülésénél olyképpen, hogy mig az egyik nép szellemének hatása az intézmények, a jogrendszer tekintetében az államterület egyik részén, a másik nép szellemének, sajátosságának hatása az intézmények, a jogrendszer tekintetében az államterület másik részén, avagy az állampolgárok egyik vagy másik csoportjával szemben kizárólag érvényesül.

A midőn tehát a határozati javaslatban a képviselőház az állam egységéhez való ragaszkodást hangoztatja, ezzel kifeje-

zést kíván adni annak, hogy a jövőben is a magyar állam intézményeiben és jogrendszerében csak egy sajátos szellemnek szabad érvényre jutni, tudniillik a magyar szellemnek.

Ugyancsak fogalmi tévedésben vannak azok, akik az állam nemzeti jellegének hangoztatását ugy magyarázzák, hogy az országban lakó összes népek szellemének és sajátosságainak azonosságát kívánja és a nemzetiségi sajátosságok és a faji különlegességek létezhetését és fönnmaradhatását kétségbe vonja.

Az állam nemzeti jellegének hangoztatása két irányban kívánja államunkat jellemezni. Egyfelől deklarálni kívánja, hogy államunk nem pusztán katonai, fegyveres erőn, nem patrimoniális házi hatalmon, nem patriarkális atyai hatalmon vagy teokratikus, vagy hierokratikus jogeimen alapult, alakult és létezik, hanem a magyar nemzetben élő őserő hozta létre, tartotta és tartja fenn. Másrészt deklarálni kívánja azt, hogy államunk olyan állam, a mely, a mikor az emberiség többi államaival szolidaritásban velük az emberiség közös céljaira együtt munkálkodik, a maga sajátos nemzeti egyéniségét, a jogról, erkölcsről, szabadságról és egyéb társadalmi intézményekről táplált és egy évezred alatt kialakult fölfogását nemcsak föntartani, hanem ezeket az emberiség javára ugy kifelé más államokkal, mint befelé saját polgáraival szemben ellenállhatatlanul érvényre juttatni képes.

Ha az államegység és nemzeti jelleg fogalmait a föntiek szerint határozzuk meg, akkor magától értetődik, hogy román ajku polgártársaink ama részével, a mely a komité által előterjesztett pontozatokban fejezi ki a maga politikai kívánságait, a megértés létre nem jöhetett; mert mikor különösképpen azt követelik, hogy a románok által tömegesen lakott vidékeken a román nép román nyelven közigazgattassék és vezettessék be ama vidékeken intézményesen a román nyelv a közigazgatási életbe, továbbá ott, a hol a románok tömegesen laknak, a járásbiróságnál és törvényszékeknél vitessék be intézményileg a román nyelv használata és végre biztositassék állandó módon a román nemzetnek politikai érvényesülése és befolyása, akkor olyanokat kivánnak, a mik az állam egységét és nemzeti jellegét megsemmisiteni alkalmasak.

Nemzetiség és iskola.

Irta Méhely Lajos dr., a m. tud. Akadémia r. tagja.

Nincs kétségem, hogy a magyar képviselőházban tegnap megindult nemzetiségi vitát minden jóravaló magyar ember feszült figyelemmel kiséri s az érdeklődés bizonyára a tulsó táborban sem csekélyebb, a mi nagyon is érthető, mert hiszen kegyetlenül komoly dolgokról, emberfajok hamleti választutjáról van itt szó.

Mi lesz a megindult tárgyalás eredménye; az egyelőre még csak nem is sejthető, annyi azonban máris nyilvánvalóvá lett, hogy a román nemzetiségi komité messze tulment azon a határon, mely a magyar állam és magyar nemzet létérdekeinek szempontjából talán még megengedhető volna.

A román komité ugyanis, miként Mihályi Tivadar képviselőházi beszédéből olvassuk, „intézményes biztositékokat" követel arra nézve, hogy „a román nép a közoktatás minden fokán a saját nyelvén müvelődhessék, ugy az állami, alapitványi és községi, mint a felekezeti tanintézetekben". Ennek ellenében mi magyarok ugy vagyunk meggyőződve, hogy a mennyire jogos követelés ez... Romániában, annyira nem az Magyarországon, a miről tanuskodjék egy távoli, de nagyon jellemző példa.

Plate Lajos professzor, a nagyhirü Haeckel utóda a jénai tanszéken, nemrégiben „Darwinismus és mezőgazdaság" cimen csodaszép előadást tartott Berlinben. Előadását nekem is megküldte s ebből veszem ki a bennünket érdeklő s itt hü forditásban bemutatott alábbi részletet:

„A mikor néhány évvel ezelőtt az Egyesült-Államokban tartózkodtam, nem égbenyuló házaikért és más technikai csodaalkotásaikért irigyeltem az amerikaikat, hanem inkább az összetartozás és testvériség amaz érzetéért, mely az osztályellentéteket oly örvendetesen enyhiti, a legszegényebb csizmatisztitót ugyannyira eltölti, mint a sokszoros milliomost s a mely a bevándorolt németet, irlandit, norvéget és franciát egyaránt ellenállhatatlan erővel ragadja meg, olyannyira, hogy néhány év leforgása alatt elfelejtik régi hazájukat s büszkén érzik magukat a csillagos lobogó fiainak.

Honnan származik az Egyesült-Államoknak ez az á-ha-

sonitó ereje, mely minden európai nemzetet, továbbá fehéreket és négereket minden nagy kérdésben egybeforraszt, hozzá még olyan országban, mely nem hivatkozhatik nagy történelmi multra, mely nem mutathat föl a történelem megszentelte romokat és emlékeket, s ahol mindenki könyörtelenül hajszolja a dollárt?

Több izben megtárgyaltam ezt a kérdést művelt amerikaiakkal s mindannyian egyetértettek abban, hogy két bölcs intézmény az, mely odaát elsősorban hozzájárul ahhoz, hogy az egységnek ez az érzete, az általánosságnak hazafias érzéke minden amerikaiban nagyranevelődjék: az egységes iskola s az államnak és az egyháznak teljes különválasztása.

Minden gyermek, gazdag és szegény szülőké egyaránt, a fiuk a leányokkal közösen, mintegy tizenkettedik életévig ugyanazt az iskolát látogatja, ugy hogy valamennyi egyforma oktatásban részesül s ugyanazokat a benyomásokat szivja magába. A zsenge ifjuságnak ezek az emlékei fölötte mélyen vésődnek a gyermek lelkébe s csak természetes, hogy mindazok, akik együtt ültek az iskola padján s együtt élvezték az aranyos ifjukor örömeit, emberileg közel állnak és közel is maradnak egymáshoz, még ha a sors később más és más életutra terelte is őket.

De mit teszünk mi? Mi lehetőleg különféle iskolákba osztjuk be gyermekeink seregét, elválasztjuk a fiukat a leányoktól, a gazdagokat a szegényektől, sőt legutóbbi népnevelési törvényünk még attól a rettenetes visszaeséstől sem kimélt meg bennünket, hogy a gyermekek felekezetek szerint különittetnek el. Ha ekként az ellenértékeket lehetőleg kiélesitjük és már az ifjuságban tudatossá tesszük, hogyan kivánhatjuk azután, hogy a felnőttekkel egy egységes cél, a haza java lebegjen szemük előtt?"

Én magam távol állok minden politikától, s korántsem akarok üszköt vetni a vita anyagába, azonban Plate professzornak, a hazáját szerető kitünő német tudósnak föntebbi szavait nagyon melegen ajánlom politikusaink és az intéző tényezők tárgyilagos megfontolásába, mert meg vagyok győződve, hogy a mit a nem históriai alapon szervezkedett modern amerikai állam jól megértett politikai szükségből valósi-

tott meg, azt a nagy históriai multra visszapillantó magyar államnak még kevésbbé szabad szem elől tévesztenie.

A föntebb idéztem fejtegetésből azt a nagyon lényeges tanulságot vonhatjuk le, hogy éppen a tanitás legalsóbb fokozatain, a gyermek öntudatának bimbókorában kell az állam nyelvének érvényesülnie, mert poliglott államokban csak ekként érhető el az egy haza szeretetének s az összetartozás és a testvériesség érzetének fölébresztése. Mert azzal, hogy a brassói szász s oláh, a gerebenci szerb, a vasmegyei horvát és német, a pöstyéni tót s a perecsenyi rutén ifju a magyar iskolában megtanul magyarul, még korántsem válik magyarrá, de azért mégis történt vele a nemzet érdekéből kincsetérő valami, jelesen az, hogy az ilyen nemzetiségi ifju már nem fogja gyülölni a magyart, hanem — nemzetiségét megőrizve — természetesnek fogja találni a magyar szupremáciát s jó szivvel fog tudni beleilleszkedni a magyar nemzet és állam törekvéseibe. Erre valóban számtalan példát nyujt az élet.

Ellenben, ha a nemzetiségi ifju a saját anyanyelvén végzett elemi és középiskolában már teleszivta magát faja etnoszával, kiélesült lelki bélyegeivel, akkor az egyetem már egy hajszálnyival sem fogja közelebb hozni a magyarság lelkéhez s az ilyen ember mindig ellenségét fogja látni a magyarban, a minek igazságát szintén számtalan példával igazolja az élet.

Ha mi minden Magyarországon élő nemzetiségnek megadjuk a lehetőséget, hogy fiai az alsóbbfoku iskolákat a maguk anyanyelvén végezzék, akkor nemcsak, hogy egy csapással megsemmisitettük az eddigi évtizedes eredményeket, hanem egyszersmind minden időre elvágtuk a nemzeti megerősödés utját, mert a faji keretekben való tömörülés mai irányzata mellett egyetlen nemzetiségi ifju sem fogja a magyar iskolát fölkeresni. Ekként éket, még pedig egyszerre sok éket verünk a nemzet testébe s végzetes rázkódtatásoknak tesszük ki állami létünket, mely pedig — mint a Budapesti Hirlap szombati vezércikke oly éleslátással kifejezte — nemzetiségeink fönmaradásának is a legfőbb biztositéka.

A főrendek vitája a román kérdésről.

A képviselőházban lefolyt vita, röviden megismétlődött a főrendiházban április hó 2-án az EMKE feliratának tárgyalása címén. *Károlyi* Gyula gróf vezette be ezt a vitát. Beszédében ismerteti az EMKE határozati javaslatát, amely körül indult meg a vita. *„Az EMKE által összehivott szaktanácskozmány az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület létele és működésének alapjául azt vallja, hogy az egységes magyar nemzeti állam fentartandó minden törvényes eszközzel, fejlesztendő mindenképpen és rajta kell lennünk, hogy az ez ellen bárhonnan jövő támadásokat a magyar társadalom minden erejével meghiusitva, tiltakozzék még az ellen is, hogy az erdélyi magyarság közművelődési birtokállománya még csak alku tárgyává is tétessék.“*

Ez a javaslat a miniszterelnök urnak a románokkal folytatott tárgyalása alkalmából hozatott. Ismerteti ebből kifolyólag a románok álláspontját, amely homlokegyenest ellentétben áll az egységes magyar állam eszméjével és mérsékelt vagy tulzó román között csak taktikai kérdések képeznek vékony választó vonalat és még a mérsékelt Maniu Gyula is azt jelentette ki, hogy a magyar nemzeti és a román álláspont két olyan ellentétes világ, amelyek közt paktum nem is lehetséges. Hibáztatja azt, hogy a miniszterelnök a különböző népfajok egyesitéséről beszél, mert ő magyar nemzeti szempontból vett magyar érdeknek azt látja, hogy a magyarság tulsulyra jusson. Ebből a szempontból a kormány telepitési politikáját sem tartja megfelelőnek. Az eskü letételének, a nemzet cimerének ő nagy fontosságot tulajdonit. Az esküt minden tisztviselő leteszi, a tanitónak is le kell tennie. A magyar cimer az iskolán nagyfontosságu, különösen Erdélyben, ahol mindenütt a román szinekkel tüntetnek s a román király képe függ minden román paraszt házában.

A románok tüntetőleg távol maradnak minden magyar nemzeti vagy kulturális ünnepről, ellenben nem hiányzanak soha olyan magyarellenes gyülésről sem, amelyet Bukarestben rendeznek. A román középiskolának szaporitása már abból a szempontból sem helyes, mert csak még több olyan ifju kerül ki azokból, akik a román nép közt az állammal ellentétes

eszmék szószólói lesznek. Mig az EMKE határozati javaslata kizárólag az erdélyi magyarság állagának védelmére szoritkozik, addig pld. a román kulturliga elnöke, Ageon képviselő, azt mondja: *„Mikor egy széles néprétegben a nemzeti együvétartozás érzete feltámad, többé nem látok semmi akadályt arra, hogy a kulturai egybeforradást a területi egyesülés kövesse.“*

Szintén a román intelligenciának egy másik vezető férfia, Xenopol egyetemi tanár, azt mondotta, hogy: „A béke a románok és magyarok közt nem azért nem jött létre, mert Tisza István és a románok nem akarták, hanem meggátolta a békét a különböző népfajok érdeke. Az erősebb fog győzni. Végre is a román népnek vannak tradiciói és vannak aspirációi a Dujester és Tisza közt, — a folyót érti — ezt nem szabad elveszitenünk, Romániának védenie kell magyarországi fajtestvéreit, mert hatalma az összes románokra támaszkodik.“

Felemliti, hogy a Romániával határos megyékben a parasztok ezrével vásárolják a régi katonai fegyvereket s ezzel szemben semmi intézkedés nyomát nem látja, hogy itt valami történnék a védelem szempontjából. Ő magáévá teszi az EMKE javaslatát és nem fogadja el a közjogi és törvénykezési bizottság javaslatát, — hogy irattárba tétessék — azzal a megokolással, hogy ez meghaladott, mert ez sohasem volt aktuálisabb, mint most.

Hossu Vazul szamosujvári püspök nem hallgathatja el a román intézetek hazafisága ellen felhozott vádakat. Tiltakozik a vád ellen, hogy a hazai románság vezetői irridentikus törekvéseket táplálnának, a hazai románságra nincs befolyással a külföldiek állásfoglalása és ők mint a multban, mindig közre fognak hatni arra, hogy ez az állam megerősödjék és a monarchiának erős oszlopa legyen.

Gyurátz Ferencz püspök óhajtja, hogy a hazában élő fajok olvadjanak össze a testvéri szeretetben és legyenek egymással egyetértésben, mint a történelem tanusága szerint a hajdankorban voltak. Az erdélyi birtok elrománosulását a magyarság hibájának tudja be s kivánja, hogy éledjen a mi nemzetünkben is a munkakedv, a munka tisztelete, a művelődés és akkor a nemzetiségekkel testvéri egyetértésben egész bizalommal gondolhatunk a jövőre.

Tisza István gróf miniszterelnök óva inti az érdeklődőket, hogy ne üljenek föl minden kósza hírnek, mert ez veszélyes nyugtalanság és idegeskedés szülőoka szokott lenni és ez nem az erő, hanem a gyengeség jele. Hidegvérünket a román kulturliga tényeivel szemben is meg kell tartani. Ezeket sem tulozni, sem kicsinyelni nem szabad. De semmi oly jelenséget nem talált, ami beleavatkozást tett volna szükségessé. Az EMKE javaslatával ő is egyetért, de semmiféle tekintetben nem történt oly cselekvés, ami az erdélyi magyarság kulturállományát csorbitotta volna. Maniu nem a mérsékelt, hanem a tulzók pártjához tartozik. Az ő álláspontját, éppen ugy Mihályi pontozatainak is nagyon sok részét á limine visszautasitotta, de mégis a tárgyalások során, ha nem is sikerült megegyezést létesiteni, ők is komoly békevággyal törekedtek az ellentéteket kiküszöbölni, és hogy az eszmecserék nem sikerültek, ők is vissza mentek eredeti álláspontjukra.

A telepitésre nézve az a véleménye, hogy egész Magyarországon folyik a nagy- és kivált a középbirtok parcellázása. Kisbirtokosok veszik meg, számos okból, amiről felesleges volna most beszélni. Ez egy nagy gazdasági evolució, amelyet valaki tarthat örvendetesnek, vagy nem örvendetesnek, de amely szükségszerüleg következik be és amely feltartóztathatatlan már csak azon körülménynél fogva is, hogy az egész társadalom az egyenlő birtokosztály elvén épült fel, a magyar ember lelkébe a gyermekek közötti egyenlőtlen osztályt és a birtokegyütttartásnak fogalmát nem lehet belevinni, enélkül pedig a középbirtokososztályt állandóan fenntartani nem lehet; a feladat legfeljebb az lehet, hogy a sorból kihulló régi családok helyét az ujabban felemelkedő családok foglalják el egy-két generációra, mig azokat is utóléri a szétoszlás veszedelme és azok is elvesztik ezt a poziciót.

Nézzük már most, hogy a nemzetiségi vidékeken hogyan fest a dolog? A közép- és nagybirtokos kevés kivétellel magyarajku, az a kisbirtokos lakosság pedig, amely elsősorban reflektál a birtokokra, nem magyarajku. És éppen ezért ez az átalakulás, fájdalom, szükségszerüséggel következik be a nemzetiségi vidékeken mindenütt A Felvidéken temérdek magyar földesur birtoka megy át tót birtokosok kezébe. A román vidékeken nagyon sok magyar közép- és nagybirtok megy át ro-

mán kézbe. Ezzel szemben igenis hangsulyoztam azt és ezzel teljes összhangban voltam pártkülönbség nélkül az összes eddigi kormányokkal, hogy a magyar állam birtokpolitikája, parcellázási és telepitési politikája nem lehet más, mint az, hogy legalább egy része annak a nagy- és középbirtoknak, ami nemzetiségi vidékeken odavaló nem magyarajku kisbirtokosok kezére jutna, magyarajku kisbirtokos kezére jusson.

Azt hiszem, ez nem politikai tendencia, hanem ez a lehetőség határa, amelyen a legjobb akarattal sem fog egyetlen egy kormány sem tulmehetni. Ne méltóztassék tehát itt abban, amit a telepitésre vonatkozólag mondottam és mondok, olyan tendenciát keresni, mint hogyha itt más cél lebegne a mi szemünk előtt, mint bármilyen elődünk szeme előtt. Azok sem érhettek el egyebet, akármit akartak, vagy óhajtottak, mint azt, hogy igyekeztek a nemzetiségi vidékeken parcellázás alá kerülő nagy- és középbirtokoknak egy részét magyarajku kisbirtokosok kezére juttatni.

Az iskolai ügyre rézve ismétli a képviselőházban mondottakat és azokhoz hozzáteszi: Ő méltósága ugy állitja oda a dolgot, mint hogyha a román tannyelvü középiskolákat végzett fiatalság az egységes nemzeti állammal szemben ellenséges érzelmekkel kerülne ki, mint hogyha ezen érzület elsajátitása a nem magyar tannyelvü középiskolával függne össze. Fájdalom, nem igy áll a dolog. Nagyon jó volna, ha csak onnan kerülnének ki ily ifjak; fájdalom, magyar tannyelvü középiskolákat végeztek el számosan olyanok, akik azért érzület dolgában messze mögötte maradnak olyanoknak, akik talán sokkal kevésbbé birják a magyar nyelvet, mint ők.

És itt rá kell mutatnom a magyar társadalom egy nagy gyengeségére, arra, hogy gyermekre, ifjura, felnőtt emberre egyaránt nem tud oly vonzóerőt gyakorolni, mint aminőt kellene, hogy az összeolvadás processzusa valóban bekövetkezzék. Hiszen ha valami, éppen ez mutatja, hogy nem a magyar nyelv megtanitása a lényeg; hiszen a román nemzetiségi párt legextrémebb, legagresszivebb képviselői majdnem olyan jól beszélik a magyar nyelvet, mintha anyanyelvük volna. A lelkek összeforradása szükséges és erre kellene a magyar kulturintézményeknek, a tanárságnak, a fiatalságnak, a fiatalok szüleinek oly vonzóerőt gyakorolniok, amely tényleg megteremti

az egybeforradást és nem ellenségeket, hanem jó barátokat nevel a magyar nemzetnek. Ez oly dolog, amelyet paragrafusokba foglalni nem lehet, amelyen semmiféle kormányzati politika itt nem segithet, legalább direkte nem.

Indirekte segithet; indirekte előmozdithatja a célt azáltal, hogy igyekszik eliminálni a surlódási felületeket, igyekszik megoldani azokat a kérdéseket, amelyek ellenszenvet és bizalmatlanságot támasztanak: igyekszik oly légkört teremteni, a melyben azután a társadalom szabad faktorai természetszerüleg közelebb jussanak egymáshoz, egymás megértéséhez, egymás megszeretéséhez.

Ebből a szempontból nem osztozhatom abban a pesszimizmusban, amely ő méltóságának mostani felszólalását is áthatja. Ő is ugy állitja oda a thesist, mint hogyha román és magyar soha meg nem érthetné egymást, mint hogyha elképzelhetetlen volna, hogy legyenek románok, akik a magyar nemzeti állam eszméjével, irányával, élő valóságával minden fentartás nélkül megbarátkozhatnának.

Bocsánatot kérek, ez ma sincs igy. Ma is vannak románok, nagyon sokan, akik minden fentartás nélkül megbarátkoztak a magyar nemzeti állam egységének fogalmával, akik megtalálják a maguk szerepét és tudják érvényesiteni a maguk etnikus vágyait, törekvéseit, tudnak élni a maguk jogaival nyelvüket, kulturájukat illetőleg a magyar nemzeti állam kereteiben. Ma is vannak ilyenek és meg vagyok róla győződve, hogy a magyar nemzeti politikának egyik nagy feladata az, hogy ezek szaporodjanak, hogy lehetőleg oly processzuson menjen át a hazai románság, amely szerint fokról-fokra csökkenjen a velünk szemben agressziv tendenciákat tápláló nemzetiségi szárnya a románságnak és nőjjön azoknak a száma és ereje, akik a magyar nemzettel való politikai harmónia álláspontjára helyezkednek. Én azt hiszem, ennek utja az, amelyre a kormány lépett és ezen az uton fog a kormány habozás nélkül tovább haladni.

És ebben a tekintetben anélkül, hogy tulbecsülnék ilyen jelenségeket, mégis méltóztassanak nekem megengedni, hogy ráutaljak Kolozsvármegye legutóbbi közgyülésére, ahol igenis a román nemzetiségi pártnak egy közbecsülésben álló tekintélyes tagja — ez már a mérsékelt szárnyhoz tartozik, de

nemzetiségi párti tag volt — Pordea, tett egy olyan indítványt, amelyet az ottani magyarság Erdély szivében, Erdély közepében pártkülönbség nélkül egyhangulag elfogadhatott. En nem szoktam ilyen jelenségeket tulbecsülni, de ebben mégis éppen Erdély szivéből egy olyan visszhangot látok a mi becsületes törekvéseinkre, amely megerősitett engem abban a tudatban, hogy a magyar nemzeti politikának ez a helyes utja és felbátorit arra, hogy habozás nélkül menjek ezen a helyes uton tovább.

Mély tisztelettel kérem a méltóságos főrendeket, hogy a bizottsági javaslatot méltóztassanak elfogadni

Ezek után az irat és kérvények irattárba helyeztettek.

Végére jutván ezzel az országgyülési tárgyalásoknak, az ügy lekerült ugyan ebben az alakjában a szintérről, de azért senki sem mondhatja, hogy ebben a kérdésben megnyugvás jött volna létre. Mindenesetre nyugalom azt tudni, hogy egyetlen számbavehető magyar ember sincs, aki a nemzeti egységes gondolkozás lényege ellen vétett volna, vagy véteni akarna. Csupán abban van eltérés, hogy azokat az eszméket, amelyek minden gondolkozó embert abba az irányba utalnak, hogy ebben az országban élő összes állampolgárokat egymással békés, egyetértő munkálkodásra egyesiteni elkerülhetetlen szükség: mi módon kell megvalósitani és helyes volt-e a mostani idő a tárgyalásokra, vagy helyes-e e felett tárgyalni?

Abban minden gondolkozó ember egyetért, hogy az állami élet hajóját kormányzó vezérnek kötelessége keresni a módokat, amelyek a felebbi cél felé vezetnek. A mostani zavaros és külsőpolitikai szempontból nem kedvező helyzet miatt a többség azt hiszi, hogy az idő nem volt most alkalmas a megegyezés szorgalmazására, bár az elfogulatlan szemlélődőnek be kell ismerni, hogy a tárgyalás nem volt egészen eredmény nélkül való. Tisztázódtak az eszmék és mi magyarok is meggyőződtünk arról, hogy a szándékban nincs közöttünk különbség és hogy ennek a kérdésnek megoldására egyesülni kell mindenféle rendü és rangu, mindenféle foglalkozásu embernek: kicsinynek és nagynak egyaránt. Ezt a kérdést nem lehet *tárgyalásokkal* megoldani, mert ebben az országban sem

a románokat, sem a tótokat, sem a többi nemzetiségeket nem képviselheti senki, azoknak megbizottjaként nem állhat elő sem egyes, sem testület, mivel ők itt nem egységes nemzetek, hanem ennek az országnak nem magyarajku polgárai. Ennélfogva őket is csupán a magyar állam felelős hatóságai s elsősorban a parlament és az ország kormánya képviselhetik. Farkas Pál éppen ugy képviselője a románajku magyar állampolgárságnak, mint Vajda Sándor és a végrehajtás terén ugyanazok a végrehajtó intézmények szolgálják a románajku magyar állampolgárokat, mint a magyar vagy német ajkuakat.

Megengedem, hogy a hol valamely államban tömegesebben laknak nemzetiségek és azok régi történeti jogok alapján régi államiságukat visszaállitani törekednek, ott ez a történelmi háttér ad jogot az illető vezetőknek, hogy a fajok vágyait megvalósitani törekedjenek és többé-kevésbbé, ha van erejük, vagy az illető állam valamely módon meggyengül, el is érik kisebb nagyobb mértékben vágyaik megvalósulását. Ilyen eset van nálunk Horvátország, az angoloknál az irek esetében. Azonban már Oroszországban a lengyelek nem tudnak semmiféle külön állami joghoz jutni, pedig számuk a románok számát egészben kétszeresen, sőt az oroszországi lengyeleké a magyarországi románok számát négyszeresen is felülhaladja. És nem is olyan régen önálló államot alkottak. Posenben küzd a német erő a lengyel szivóssággal. A finn állam és a finn nép állami élete már jóformán megszünt. Csupán Ausztriában, ennek gyengesége miatt, tud a cseh és a lengyel nép autonomikus jogokhoz jutni... Nálunk, Magyarországon, egyetlen népfajnak sem volt soha állami szervezete, itt legelőször a magyar faj alakitott állami szervezetet és habár a kedvezőtlen világesemények sokszor, sokáig többé-kevésbbé megcsorbitották államiságunk terjedelmét, maga a Magyar Állam már ezer év óta fennáll. Mi magyarok a turánság egyesitő nemzetévé csak Árpád bejövetele után alakulhatunk át, Árpád magával hozta az ázsiai törökség államalkotó tehetségét, annak alkotmányformáit és az itt már előtte félezer éven át élt turáni elemeket, az ezekhez csatlakozó hun és avar néven nevezett ugor, finn és török eredetü népkonglomerátumot egységes nemzetté formálta és törzsének nevét odakölcsönözte. Ez a nemzet tehát alakulási folyamatát tekintve, másfélezer éves.

Jazig, hun és avar hagyományai után is, de mint magyar nemzet egyedüli, amely itt valaha és mostanig államot alkotni tudott. *A román elem pedig itt sohasem volt őslakó.* A románságba beleolvadtak itt lakó magyar, szláv és germán elemek, éppen ugy mint Romániában is az ott lakó régibb fajok beleolvadtak a románságba, de ez a körülmény maga semmiféle jogcimet sem szolgáltat nekik arra, hogy bárhol állami jogokat követeljenek maguknak. Romániában kialakult a román nemzet. Államiságát, kulturája régibb elemeit magyar forrásból alapitotta meg. Ennek fejtegetésére azonban itt nincs terünk. Különben is ezt már tudósok rég megirták. Amint a magyar hatalom gyengülni kezdett és a magyar nép az erdélyi medencéből a nagy magyar alföld felé huzódott, a romániai uralkodók kegyetlen és emberkinzó zsarnoksága ellenében már nem tudta a romániai (moldva és oláhországi) viszonyok rendezettségét biztositani, az üldözés elől hegyi, pásztorkodó népek alakjában beszivárogtak, egyesek, mint vállalkozók, telepitők, magyar királyi megbizásból itt-ott elnéptelenedett területeken letelepedtek. De soha a magyar nemzet állami életében, mint románok, tényezőkként nem szerepeltek. Megszaporodván, többször történt összeütközés a román elemek és a magyar birtokosság között, de ezek társadalmi forrongások voltak, éppen ugy, mint a Dózsa-féle forradalom; nemzeti követelésekkel valójában csak a mult század közepén léptek fel, de azt sohasem ismerte el a magyar nemzet és rettenetes vandalságukkal még azokat is elidegenitették, akik emberileg velük éreztek.

Igy tehát a románság itt, ebben az országban külön jogokat semmiféle cimen sem követelhet, ellenben kivánhatja, mint minden magyar állampolgár, hogy birjon mindazokkal, a mikkel minden magyar állampolgárnak birnia kell. A jó és pártatlan közigazgatás, igazságszolgáltatás, ingyenes állami népoktatás, törvény előtti egyenlőség stb. stb., mind olyan dolgok, amikhez minden állampolgárnak egyenlő joga van. Ezt mindenki belátja és sürgeti. Ellenben a magyar nemzet minden tagja, aki ezt az államot megerősiteni és nem szétdarabolni óhajtja, egyhangulag követeli, hogy senki állami támogatást ne kapjon olyan dolgokért, amelyek a magyar nemzeti állam egysége ellen vannak. Állami szempontból csak azok a

dolgok támogathatók, amelyek magának a magyar államnak fejlődését elősegitik, ellenben akinek akár vallásban, akár külön kulturában, vagy akármi külön vágyakozásban szükséglete támad, azt fedezze ki-ki a maga erejéből.

Mindenki a maga költségén tanulhat németül, románul, tótul, szerbül, olaszul stb., ezekhez az államnak semmi köze, amint nem avatkozhatik abba bele, hogy ki a katholikus, vagy a protestáns, vagy a Mózes vallása értelmében imádkozik; nem korlátozza az embereket, hogy gyorsiró, gépiró, koreso-lyázó, táncoló, tornázó tanfolyamokat nyissanak a maguk költségén.

Amint az állami oktatásban tért nyernek ezek a nem kötelező tárgyak, ugy tért nyerhetnek és szükséges, hogy tért is nyerjenek a nemzetiségi nyelvek is, amelyeket tanitani a magyar állam minden iskoláiban szükség szerint célszerü és meg is kivánható, azonban itt a mérték az, hogy ennek nem szabad annyira haladni, hogy a magyar nemzeti kultura egységét megbonthassák. Ohajtandó, hogy magyarok és románok, magyarok és németek, magyarok és tótok stb. egymástól ne legyenek elszigetelve, ezen azonban az állami oktatás kiépitése mellett ugy lehet segiteni, hogy lehetőleg minden állampolgár megtanulhassa az állam nyelvét. Ezzel nem kivánjuk, hogy feledje el a magáét, de nemcsak a magyar, hanem a többi nemzetiséggel együtt 48 százalékot tevő egész más ajku magyar állampolgárok érdeke ellen volna, hogy ne a magyar, hanem a román nyelv legyen az, amit mindenkinek meg kelljen tanulni azért, hogy egymással érintkezhessenek. A románok tekintsenek Romániába, annyi jogot követelhetnek maguknak, amennyit ott megkapnak a nemzetiségek. Mi azonban nem vagyunk oly rosszak. Romániában még imádkozni sem szabad anyanyelvén a magyarnak, amint ennek a fejezetnek elején Barabás Endre és Barna Endre, de ezen kivül számos cikkben más helyen is ők és mások kifejtettek; magyar papot nem kapnak; a templom és az iskola teljesen román. Pedig azon a földön a *magyar az ősibb lakó, nem a román*, csupán az a baj, hogy a magyar nemzet idegen állam belső életébe beleavatkozni nem tartja tisztességesnek, holott pld. a romániai nagy kulturegyesületek, sőt hivatalos egyének állandóan izgatják a magyarországi románokat. És ha nem is tisztességes dolog ez,

ugy látszik, mégis célszerü, mert a magyarországi *jövevény* románok állandóan külön jogokat követelnek a biztatás hatása alatt; ellenben a romániai (moldovai) *ősibb magyar* lakosoknak emberi jogaik sincsenek. Ebben a tisztelt románok mestereink lehetnének.

De ne kövessük őket ezen az uton, az embernek emberi jogait mindenhol biztositani kell, de biztositani kell az állam jogait és az államfentartó nemzet érdekeit minden tekintetben. A román elem a magyarokhoz képest oly csekély anyagi és kulturális birtokállománnyal bir, hogy annak megfelelőleg a *magyar állam eddig is, aránylag most is, sokkal több anyagi segitséget adott nekik.* Az állam fentartásához való anyagi hozzájárulásuk aránylag elenyésző csekély. Budapest egymaga legalább 20-szor annyi adót fizet, mint az összes románok együttvéve. Tehát nincs értelme, nemzetellenes bün, ha a magyar nép terhes filléreiből az ő különböző törekvéseiket támogatja a magyar állam. Nem hiszem, hogy a közszolgálatok teljesitésének költségeit is felérné az az adó, amit a románok fizetnek, világos, hogy mindaz, amit az állam az egyházi és iskolai segités cimén nekik ad, magyar népünk keserves filléreiből telik.

Ilyen megvilágitásban tehát mondhatjuk, hogy nekünk az a kötelességünk, hogy *minden tekintetben igazságosak legyünk, még magyar faj irányában is. Mert, ha volt és van ebben az országban fajnép, amelyiknek a maga anyanyelvén imádkozni sem lehet, az csak a magyar volt. A magyar volt és most is csk a magyar az, amelyik vallását a maga anyanyelvén nem tanulhatja. Ezek a görög-keleti és görög-katholikus magyarok.* Mindaddig tehát, mig a magyarság minden téren el nem nyeri a maga egyenjoguságát, amig *görög-keleti és görög-katholikus magyar püspökségek és intézmények által a magyarság igazságos követelése kielégitve nincs, addig ebben az országban nincs elsőbb teendő ennek kielégitésénél.* Ezután következik a független, jó és gyors közigazgatással együtt a magyar állami népoktatás teljes és következetes keresztülvitele s ezekkel kapcsolatban *a társadalmi élet oly szervezete, a melyben egészséges vezetés alatt minden ember megtalálhassa a maga szükségleteinek megfelelő szolgálatait.*

VII.

A középponti és ahhoz csatlakozó magyar nemzeti erőforrások hatása a magyarság fejlődésére.

Népsürüség és a magyarság elhelyezkedése, különös tekintettel Erdélyre.

A következő sorokban megvilágitani óhajtanám azt az igazságot, hogy a Kárpátok övezte szép magyar haza lakossága, mint azt már a multban láttuk, jövőben is leginkább a magyarság expanzióját fogja szolgálni és semmiesetre sem lehet félni attól, hogy itt bármiféle más nép előrenyomulhasson. Azonban sem megállani nem szabad a fejlődés utján, sem eltérni — az előbbi fejezet tanusága szerint is — nem szabad attól az elvtől, hogy ezen a földön mindenki az egységes magyar nemzet egyenlő jogu tagja, ahol senki semmiféle külön szabadalmat nem kaphat. Ellenben meg kell engedni, hogy anyanyelvét, vallását, szokásait mindenki szabadon gyakorolhassa. A közigazgatás, törvénykezés, iskolázás nyelve minden fokon magyar, azonban megengedhető, hogy a saját költségükön fentartott iskolákban éppen ugy, mint Románia iskoláiban az anyanyelvet mindenütt szabadon használhassák, állami segélyben azonban csak azok az iskolák részesithetők, amelyekben az állam nyelvét már az első osztálytól kezdve oly mértékben tanitják, hogy azt a népiskolai tanfolyam alatt meg is tanulhassák. És ha nem is helyeseljük azt a romániai szokást, hogy a tanulót addig az első osztályból felbocsátani nem szabad, amig az állam nyelvét meg nem tanulta, mindenesetre kimondandó, hogy a III. osztályba már csak oly tanulók bocsáthatók fel, akik az állam nyelvét annyira tudják, hogy a megfelelő tanitást ott akadály nélkül végezni lehessen. Állami iskolák tannyelve mindenütt magyar, azonban e mellett az anyanyelv tanulására is megfelelő órát kell szentelni. A választói jog gyakorlásában csak a népiskolai hat osztály ,vagy

ezeknek megfelelő iskolák által adott tudás birtokosait kell részesiteni.

A végett, hogy az állam nyelvét megtanulják nem magyarajku honfitársaink gyermekei, nem szükséges a tanitókat a nemzetiségi nyelvek megtanulására kényszeriteni s ebből a célból a kinevezést a nemzetiségi nyelvek tudásához kötni éppen veszedelmes következményekkel járna. Az idegen nyelvek tanitását az anyanyelv tanulásának módján kell végezni. Egyenesen hozzá kell fogni a nyelv tanitásához, a neveket a tárgyakkal szemléltetve tanitani. Éppen ugy, mint a kis gyermek megtanul mindent a maga során, megtanulja az iskolás gyermek is. Erre tehát nem kell a tanitónak a nemzetiségi nyelvet tudni. És ha a kinevezést nemzetiségi nyelvek tudásához kötjük, el fogjuk érni, hogy még kevesebb magyar fiu megy a tanitói pályára, s nemzetiségi elemek fognak itt is tért foglalni. Ezek fognak tudni valamit magyarul is s más hiányában jók lesznek a nemzetiségi vidéki állami iskolákba. Éppen igy nem szabad a tisztviselők kinevezését nemzetiségi nyelvek tudásához kötni, mert itt is elő fog állani a csehországi állapot, hogy a nemzetiségi nyelv tudásának megköveteltetése miatt a nemzetiségi vidékeken az illető vidék nemzetiségi szülöttei fognak mindenütt tért foglalni, a magyar ifjak -- ugy sem nagyon szeretnek nemzetiségi vidékre menni — ennélfogva teljesen kiszorulnak a nemzetiségi vidékekről, mind a hivatalokból, mind az iskolákból. Pedig éppen az ellenkezőre kell törekedni. A nemzetiségi vidékekre nem szabad az illető vidéken rokoni kötelékkel biró, nemzetiségi szülötteket alkalmazni, mivel a rokonság magába olvasztja őket, lenyügözi és éppen attól a fontos szerepüktől fosztja meg, hogy maguk magyarok lévén, maguk körül egy kis magyar világot igyekeznek teremteni, ellenben, aki nem magyar, hanem a környezethez hasonló nemzetiségü, vagy éppen azok rokonságához tartozik, maga is beleolvad abba a nyelvi közösségbe és a nemzetiségek erőssége lesz. Elég példa van ennek káros következményeire Brassóban, Nagyszebenben stb. Másfelől tökéletesen helyeslendő, hogy az illető vidéken tulnyomó nem magyar nyelvet a tisztviselő megtanulja. Tanulja meg a tanitó is. És pedig nem a hivatalos szolgálatért, mert a hivatalos szolgálat nyelve mindenütt magyar kell hogy legyen; de azért kell megtanulni,

hogy a tisztviselő az egyszerü néppel, — akinek nem volt alkalma az állam nyelvét megtanulni, — a tanitó a kis gyermekkel, aki még az iskolába sem járt, tehát nem tanulhatott meg az állam nyelvén beszélni, közvetlenül beszélhessen és azok kivánságait, panaszait meghallgathassa, őket egyről-másról felvilágosithassa, nekik tanácsot, utasitást adhasson és igy a rossz tanácsadóktól megszabaditsa. Nagyon fontos, hogy a nemzetiségi vidékekre minden tekintetben a leges-legkiválóbb, a legjobb magyar érzésü, nemes lelkü tisztviselők, lelkészek, tanárok, tanitók stb. jussanak. Legyen a magyar középosztály mintaszerü elemekből alakitva és a nagyobb községekben, különösen a törvényhatósági székhelyeken mindenütt legyen nagyobb fizetésü, jó anyagi viszonyok között levő vezető tisztviselő. Feltétlenül szükséges e mellett az összes alkalmazottak mindennapi szükségleteire nézve a kellő jó forrásokról gondoskodni, illetőleg azok ilyen törekvéseit kellőleg elősegiteni. Ezek kifejtése azonban későbbi fejezetre tartozik. Itt még csak annyit jegyzünk meg, hogy a nemzetiségi nyelveknek a magyar iskolákban a magyar születésü ifjaknak való tanitását már eddig is kellett volna szorgalmazni, mert csak igy lehet a magyar születésü ifjakat képessé tenni arra, hogy az állam egész területén teljesithessenek szolgálatot. Erről is később többet.

Már a harmadik tiz éve, hogy ugy közvetlen észlelés, mint az országos központi statisztikai hivatal kiadmányai alapján, folytonos figyelemmel kisértem a magyarság fejlődését s annak az erdélyi magyarságra való hatását. Nagyszámu hirlapi közleményekkel tájékoztattam a mi vidékünk érdeklődő lakosságát a nemzet fejlődési viszonyairól s nem szüntem meg soha a figyelmet a délkeleti felföld dolgaira irányitani. A statisztikai hivatal kiadmányai nyomán tiz évről tiz évre kimutattam, hogy fajunk fejlődése ebben az országban minden fajnép fölé áll és szaporodásuk még Erdélyben is sokszorosan felülmulja a nem magyar népek szaporodását. Számbeli arányunk folyton javul, ellenben a többié folyton kisebb-nagyobb mértékben vissza esik. —

Ha a közzétett kimutatásokat átvizsgáljuk, kétségen kivül azt is meglátjuk, hogy az összes népességben aránylag a legnagyobb gyarapodást 223 százalékot *Petrozsény* érte el, itt a

vármegyében 23.2 százalék a magyarul beszélők száma, de magában a városban 75.4 százalék tud magyarul. A magyarság 1890-ben 1140, a németség 830, az oláhság 1559 lelket számlált. Mivel az egész erdélyi országrészben itt alakult aránylag legnagyobb gazdasági sürítő erő, ebből megmagyarázható, hogy egész Erdélyben, itt miért van a legnagyobb népszaporodás. De milyen ajku népek, milyen szaporodása állott be és milyen hatása volt itt a nemzeti erő gyarapodásának?... A magyarság lélekszáma felemelkedett 7748-ra, a németségé 831-re, az oláhságé 3250-re. A magyarság szaporodása tehát 580 százalék, a németségé 0; az oláhságé 108 százalék. Tudjuk, hogy a gazdasági erő, amelynek ezt a nagyszerü hatását szemléljük: magyar gazdasági erő, tehát ennek hatása alatt szaporodott a magyarság majdnem hatszorossá, az oláhság több mint kétszeressé. A német elem általánosságban nem szaporodott, de nem is fogyott, tehát igy aránylag visszafejlődött. Ebből is látszik, hogy a mely népfaj a gazdasági erők hatása alatt csak azt éri el, hogy nem fogy, az stagnál, az a környező népek tengerében, ennek oldó hatása alatt felszivódik. Felszivódik pedig még abban az esetben is, ha oly kiváló kulturai felsőbbséggel is van, mint az erdélyi szászok. Felszivódik még akkor is, ha a kulturai erőt oly kiváló és dicséretes szervezet támogatja mint az erdélyi szászokét, mert mindenféle szervezet, mindenféle gazdasági erő csak a népesség számának arányában hat és az eredmény az emlitett tényezők összehatása által jő létre. Ez az egy kis pont nem az, amiből én kiindulok, de egész országunk állapota bizonyitja, hogy a németség *kis arányszáma*, társulva elég nagy gazdasági erejükkel és aránylag legnagyobb kulturai és szociális szervezetükkel, sem tudja megakadályozni, hogy az ő előmenetelük az ország összlakosságának előhaladáshoz képest, egy halvány árnyalattal vissza ne essék, dacára annak, hogy lélekszámuk egészben nem apad. De ugyanez áll Erdélyre is. A szászok lélekszáma 1900-ban is 220 ezer körül volt, 1910-ben nem fogyott ugyan, de nem is szaporodott, s igy aránya ebben az országrészben 9.4 százalékról visszaesett 8.7 százalékra. Az a kitünő népies szervezet, amelyért én a szászok intelligenciáját, sőt összes népességét dicsérni tudom, régi hagyományait megtartotta, némileg elő is nyomult. De ez mégis visszaesés, tekintetbe véve, hogy az ed-

dig elmaradottabb más ajku népek most, — ha nem is érték el a szászok szinvonalát — mégis sokkal nagyobb haladást mutatnak fel a régi állapottal szemben. Tehát gazdasági erejük, műveltségük és népszaporodásuk, sokkal kedvezőbb eredményeik összehatása a többi fajokat elsőbbekké teszi s habár lassan-lassan a szászok mindenütt — még Nagyszebenben és Nagy küküllőben is — elvesztik elsőbbségüket, ahol eddig domináltak. Ma még az övék az elsőség ezekben, gazdasági erejük legnagyobb Nagyszebenben, Brassóban, Segesvárott, Beszterczén, Medgyesen, de erősen nőnek a versenytársak és *aránylagos pozicziójukat csak ugy tarthatják meg, ha a magyarsággal karöltve igyekeznek haladni.* A magyarság az ő nemzeti vagyonukból semmit el nem kért, nyelvüket megtartották 800 év óta, sőt egy sokfelé töredezett, *nem egységes, nem is egynyelvü népszigetcsoportból lassankint egynyelvü, egységes néppé alakulnak.* Iskoláik és intézményeik az övék, senki sem bántja, de ha sikerülne itt az oláh tömegnek elnyerni a hatalmat, akkor sorsuk olyan lenne, mint a romániai nemzetiségeké, ahol még Istent sem szabad anyanyelvén imádni és ha a szegény magyar ember halálos ágyán magyar nyelven gyónik meg, még halála is csak kinszenvedések között történhetik meg.

A petrczsényi gazdasági erőforrás hatása alatt az oláhság is több mint megkétszereződött, tehát mutatja, hogy a magyarság szivesen látta őket is és természetes, hogy a környező oláhságból toborzódott a megszaporodott lakosság jelentékeny része. De hogy mégis itt, ahol közelben magyarság nem lakott, mégis a magyarság majdnem meghatszorozódott, igazolja, hogy itt a kereseti viszonyokon kivül, a vezetőség magyar szelleme következtében a nemzetiségi rokonszenv is működött és ennek hatása alatt gyült ide a magyarság nemcsak a székelyföldről, hanem Magyarország oly messze megyéiből is, mint Szatmár-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Békésmegyéből stb. A szász nép zárkózottan sorakozik ősi földjein. Lélekszámát megtartja, de nem szaporitja. Ennélfogva az az anyagi alap, amelyen 7—800 év óta tisztességesen megélt, a mostani fejlettebb gazdasági kultura eszközeivel ugyanannyi lakosságnak jobb megélhetést biztosit. Igy a szász népnek nem kell vonzódni az idegen, mondjuk, magyar erőforrások felé, mert

a maga erőforrásai is bőségesek és okos gazdálkodásukkal mind előre haladnak, agrárius vagyonukkal terjeszkedhetnek is. A nép egészséges, erkölcsös, takarékos, nem kell neki földéhesnek lenni, mert a meglévő földnek sokkal jobb megművelése által úgy is eléri a jobb módot. Ellenben a magyarság, mint nép, Erdélyben ezidő szerint még megközelítőleg sem lévén szervezkedve, agrárius gazdasági erőben nem nyer, hanem tért veszit. Az oláhság tért nyer extenzive, de hiányozván a kellő intenzivitás, a szászok gazdasági gyarapodásával nem versenyezhetnek. Mégis, mivel számuk óriási nagy, ha kisebb is előhaladásuk, a nagy tömeg összehatásának eredménye összegében ezen a téren az oláhság javára dönti el a mérleget.

A magyarságnak itt tehát figyelni kell a népesség számának, a kulturai és gazdasági erőforrásoknak gyarapitására. Ezek összefogva az állami élet erejével, oldhatják meg az erdélyi kérdést javunkra.

Ezek után most vizsgáljuk a többi város helyzetét.

Igen nagy fejlődés van *Déván*, a hol 1890—1910 között a szaporodás 81.1 százalék. Itt a magyarság ezalatt 47 százalékról 67 százalékra nőtt, a németség 8.9-ről 3.2-re, az oláhság 42.9-ről 27.9 százalékra esett. Egyik fajnép száma sem csökkent ugyan, de a magyarság a közeli ható erő alatt annyira felduzzadt, hogy tulszárnyalta mindenik nép gyarapodását.

Következik a lélekszám szaporodásának nagysága tekintetében *Marosvásárhely*, ahol szintén a magyarság arányának haladásáról lehet szó, bár ezek a tulnyomólag magyar városok a fejlődésben nem lehetnek irányadók, hiszen eddig is magyarok voltak, tehát rohamosabb magyarositás itt nem várható.

Kolozsvárott a szaporodás 60.2 százalék, a magyarság 81.1 százalékról 83.4 százalékra emelkedett. *Székelyudvarhelyen* a szaporodás 51.3 százalék, a magyarság 93.4 ről 96.5 százalékra nőtt. *Sepsiszentgyörgyön* 50.8 százalék szaporodás mellett a magyarság 96.5 százalékon stagnál, *a német és román elem némileg szaporodik*, de jelentéktelen. Hasonló eset áll fenn *Gyergyószentmiklóson*, *Désen*, a hol az oláhság és németség 1.3 százalékkal emelkedett. *Nagyenyeden* a népesség szaporodása 43.2 százalék, a magyarság 70 százalékról 75 százalékra emelkedett. *Nagyszebenben* a gyarapodás 35.2 százalék,

a magyarság 14.9 százalékról 21.7 százalékra nőtt. *Brassóban* a szaporodás 26.1 százalék, a magyarság 34 százalékról 43.4 százalékra emelkedett. A többi várost, ahol a magyarság szép előhaladást tett, elmellőzve, felemlitem az általános szaporodásban stagnáló *Tordát*, ahol a magyarság 77 százalékról *visszahanyatlott* 72 százalékra, az oláhság 20.7 százalékról *felszaporodott* 25.1 százalékra.

Világosan látszik tehát ezekből, hogy ahol a városokban nagyobb szaporodás van, ott a magyarság felduzzadása látható, ellenben ahol a népszaporodás stagnál, ott a magyarság aránya sem javul, ezt nem dönti meg Segesvár, Gyulafehérvár, Beszterce ellenkező adata, mert ugyanott az oláhság is előrenyomult, mindkettő a szász elem rovására.

De szomoruan illusztrálja *Torda* városában a magyarság hanyatlása, hogy az itt stagnáló gazdasági erők hatása nyomán lassankint elköltözik a magyarság feleslege. Lehet, hogy a jövő évtized jobb képet nyujt, de mi most mást nem látunk itt.

Ettől a néhány kedvezőtlen adattól eltekintve, mint az egész országrészben, a vármegyékben is a magyarság szaporodása felülmulja a nemzetiségek szaporodását, világos, hogy Erdélyben a nemzetfejlesztő erők a magyarság javára esnek s ezek hatása alatt a magyarság ott a nemzetiségeknél jobban fejlődik, ha nem is olyan arányban, mint az alföldi és ehhez csatlakozó magyar vármegyékben. Ennek igazolására legyen itt a következő kimutatás:

Az egyes népfajok és az összes lakosság szaporodása Erdélyben, %-ban.

Mikor	A polg. népesség			A magyarok			A németek			Az oláhok			Magyarul tud %	Magyar anyanyelvü %
	város	vidék	együtt	város	vidék	együtt	város	vidék	együtt	város	vidék	együtt		
1880 - 1890	10·4	7·8	8·0	17·4	9·5	10·7	−3·7	4·8	2·8	12·8	7·5	7·8	37·5	31·0
1890 - 1900	19·4	8·0	9·1	31·0	12·5	15·5	+7·8	5·0	5·6	13·2	8·6	8·8	40·3	32·9
1900 - 1910	15·1	7·2	8·1	22·2	10·2	12·7	0·2	0·7	0·5	11·9	5·0	5·4	44.2	34·3

A városi népesség szaporodása több mint kétszer felülmulja a vidéki népesség szaporodását, ez az arány ugy a magyarságra, mint a románságra nézve, fokozott arányban áll. Ellenben a városalapitó és régi városlakó szász népeknél megfor-

ditva áll. A városi szász lakosság fogy, a vidéki pedig lényegtelenül ugyan, de emelkedik. Az erdélyi szász tehát a falusi, mezőgazdasági foglalkozás felé hajlik és ezen a téren csakugyan még a városi kulturánál is — aránylag — szebb előhaladást tett. A városokban a stagnáló szász fajt tulhaladja mind a magyar, mind az oláh népesség szaporodása. A magyarság mind a városokban, mind a vidéken az átlagot jóval felülhaladó gyarapodást mutat és szaporodása az utolsó időben az oláhságét is kétszeresen felülmulja. A városokban azonban az oláhság egy halvány árnyalattal jobban közeledik a magyarság szaporodásához, mint a falukban. Ennek oka a falvak kereseti és közegészségi viszonyaiban rejlik, a melyekkel szemben a városok és ipartelepek vonzó ereje rendkivüli és habár itt a természetes szaporodási többlet kisebb, a bevándorlás ezt bőven kipótolja.

Az erdélyi viszonyokra nézve igen érdekes világot vet az, hogy az 1900—1910 közötti összes szaporodás 201.369-et tesz, a melyből a magyarságra több mint fele esik: 103.223. A népgyarapodás tehát azt mutatja, hogy Erdélyben a magyar faj gyarapodása *abszolut többséggel felülmulja a többi faj együttes szaporodását, tehát az erdélyi népfejlesztő erők tekintetében ez az országrész is magyar felsőbbség alatt áll és erősen belekapcsolódik az alföldi magyarság érdekkörébe.*

A Szamosok, a Kőrösök, a Maros völgyén behatol a magyar faj maga is, még inkább teremtő ereje és elválaszthatatlanul ide, a Duna—Tisza sikjához köti az erdélyi felföldet, éppen ugy, mint a Hernád, a Sajó, a Vág, a Garam és a többi felvidéki folyó völgye idekapcsolja az északi felföldet. Amint a *most* alföldi termékeny sikságán a magyar szorgalom által teremtett kulturai tenger magába veszi az emberi áradatok folyóit, ez csak azon a nyomon halad, amelyet követtek az ősi időben az alföldön levő tengerbe akkor ömlő vizek, vagy a most is a Duna—Tiszába ömlő folyók. A nagy tenger, amelybe a felvidék emberáradata az erős gazdasági vonzóerő hatása alatt az ország közepe felé állandóan ömlik: *a magyar nép.* Annak a magyar népnek utóda, amely másfélszáz évig döngette, leláncolt Prometheusként, a török világhatalmát és aztán kétszáz éven át szenvedte a nagy német befolyás támadását. Ezek külön-külön, de egyidőben is tiporták őseink porba

omlott testét, de nem irthatták ki a magyart, mert szivóssága minden megpróbáltatással dacolt. Ez a magyar tenger maradványa azoknak a jászoknak, akik a történelem előtti időkben már itt tanyáztak, itt nomadizáltak s az itt lakó többi népességgel megosztva a munkát, vitézi életet éltek. A kelták, különösen a kotinusok törzse, hűséges segitőtársaik voltak és ellátták őket vas fegyverekkel, a földmivelőket eszközökkel és most már világos, hogy az a sok Csörsz-árok, amelyet eddig védő töltésnek és mi egyébnek tartottunk, nem más, mint olyan öntöző csatorna-rendszer maradványa, amelyet középázsiai kulturájával hozott ide az a turáni faj, amely történelmünk előtt itt élt. Ennek a fajnak emléke meg van örökitve a Trajan oszlop-domborműveiben és a történelmi hagyományokban. A mi fajtánk volt ez és ennek vére tovább él az alföldi magyar népben. Az a magyar tenger magába vette a hunok maradványait, az avarok nagy számu népességét, amely két nagy népfaj a népvándorlás viharai között nem pusztult ki, hanem Erdély, a Bükk hegység és a Dunántul vidékein fenmaradt és kapcsot képezett a kilencedik században az etelközi magyarság között. Ez a magyar tenger magába foglalja továbbá Borsod-, Gömör-, Heves-, Abauj-, Zemplén-, Szatmármegyék kunucainak utódait, akik, amint széltől fogantatott paripáikon feltartóztathatatlanul söpörték maguk előtt a császári zsoldosokat, ugy utódaik most feltartóztathatatlanul szoritják a magyar nyelvhatárt észak és kelet felé, az ország határáig. Nem ezeréves fajunk tehát itt, hanem a Krisztus előtti időkben is itt volt gyökere. Ez a magyar tenger teszi magyarrá ezt a Kárpátok övezte szép országot és nekünk bátorságot kell meriteni arra, hogy amit sokkal nehezebb időben az ősök a pokol minden fajzata ellenére meg tudtak tenni, most erős akarattal egyetértve, testvéri szeretettel összemunkálva, sokkal könnyebben megtehetünk mi is. De nem kell feledni, hogy pihenni nem szabad. Folyton talpon kell lennünk, mint a költő mondja: „Ne csak veszélyben légy serény. A béke vészesebb. Amelyet vág álmos népeken, gyógyithatatlan a seb". Igen, a béke munkája minden perc felhasználását követeli, mert ellenségeink is minden percet felhasználnak és a szorgalmasabb, ügyesebb, takarékosabb fajé a győzelem.

Mi nem panaszkodhatunk, hogy nem vagyunk elegen,

vagy nem fejlődnék fajunk, mert hiszen már ismételve kimutattuk, hogy ebben a tekintetben mi vagyunk az elsők és ha a szaporodást a többi nép szaporodásával hasonlitjuk össze, akkor igazán rendkivüli az eredmény. Az erdélyi részek összes szaporodása 201 369. Ebből magyar 51.2 százalék, német 0.5 százalék, oláh 37.1 százalék. Tehát nem szabad esüggednünk, mert ezt az eredményt a magyar faj életrevalóságán kivül az ország közepét feltétlen, tiszta tulsullyal elfoglaló 8—9 milliónyi magyarság nagy gazdasági erejéből nyert segitésén kivül az egész magyar állam állami erejének igénybe vételéből nyertük és ezek a tényezők mindig velünk vannak. De hogy lesznek-e, azt nem tudjuk, mert nem tudhatjuk, hogy beállható külpolitikai viszonyok, világtörténeti kedvezőtlen konflagrációk nem kötik-e le a magyar állam és a magyar középpont erejét másfelé. Mert azt se feledjük el, hogy az erdélyi kérdéssel egyenlő értékü kérdés a délnyugati fejlődés kérdése és itt sem szabad a magyar faj expanziójának megállani vagy éppen visszafejlődni.

A magyar fejlődésben megállapitottuk, hogy a városokban (l. 39. és 44. old.), éppen ugy a törvényhatóságokban (46. old.) a magyar faj szaporodása sokszorosan felülmlja némely nemzetiségek, sőt általában mindenik szaporodását. A 44—45. oldalon közzétett kimutatás igazolja, hogy a központ felé tódulás mellett is már az 1900—1910. évi decennium alatt a magyarság a *nyelvhatárokon* is erősödik és ez mutatja a magyarság igazi fejlődését, expansióját, holott régebben többször megállapitottuk, hogy a magyar faj az ország középpontja felé hatalmasan fejlődik, a városokban, a perifériákon is, de a nyelvhatárokon egy hajszállal enged és a nemzetiségek itt-ott benyomulnak. Az 1900—1910. évek során itt javunkra változás áll be és ez nagy eredmény. Azonban az alább tárgyalandó kettős vonzás hatását elő kell mejd segiteni azzal, hogy jövőre a nyelvhatárokon a gazdasági és kulturális életműködést még hatalmasabb támogatásban kell részesiteni. Vannak egyes sötét pontok, különösen az erdélyi részekben, ahol a nyelvhatárokon és a szétszórt szigeteken a szaporodás iránya nem felel meg és ezt figyelni kell. Mi minden egyes pontot nem mutathatunk itt ki, de már a 48. oldal után mellékelt táblázatos kimutatásból ki lehet olvasni, hogy hol kell a dolgokat

megfogni. Az itt mutatkozó jelenségek számos, apró helységek magyarságának visszaeséséből tevődnek össze, tehát az államférfiaknak elő kell venni a népszámlálási kimutatást, a melyben lelkiismeretesen ki van tüntetve minden község alakulása.

Általában a legfontosabb középpontok adataiból megállapithatjuk, hogy az erdélyi német-szász elem a legtöbb helyen fogyott és ha ezeket a fontos, városi pontokat összevetjük, akkor az egyes helyek növekedése nem pótolja a fogyást, ugy hogy a városi német elem deficittel zárja le a mérleget. Hogy a német elem tehát a városokban Erdélyben is veszíti lába alól a talajt, ennek mi nem örülünk, ezt mi sajnáljuk, de nem akadályozhatjuk meg. Legalább annak kell némileg örülnünk, hogy a falukban van némi fejlődése és gazdasági meg kulturális kiválósága valóban elsőrangu. Ezt mi annyival szivesebben mondjuk ki, mivel ezzel is bizonyitani kivánjuk, hogy mi a magyar faj fejlődésére semmiféle más faiku népnek fejlődését károsnak nem tartjuk, amig nemzeti államunk fejlesztésében utunkba nem áll. Ezt a német elem nem teszi, eltekintve egyes elvakultaktól, de ilyenek mindenütt akadnak. Ámde az oláh nép sohasem tagadta, ellenkezőleg, nyiltan kimondja, hogy Erdélyt el akarja szakitani Magyarországtól. Erdélyt Romániába akarja bekebelezni. A magyarság ellen szertelen gyülölettel van — tisztelet a kivételeknek. — Megdöbbentő arcátlansággal akarják megakadályozni, hogy magyar testvéreinknek anyanyelvükön való imádkozása céljából magyar egyházi szervezetet adhassunk. Követelik, hogy mi némán türiük az oláh alsóbbrendü fajnak a vallás segitségével a minden tekintetben kiválóbb magyarság megsemmisitésére célzó munkáját. Felgyujtják állami iskoláinkat, amelyeket magyar honpolgárok müvelésére állitunk. Felgyujtják csak azért, nehogy egy-két oláh fiu magyarul is megtanuljon. Áldáz gyülölettel üldözik a magyar tanitókat, holott a magyarság sohasem bántja az oláh tanitókat.

Most, a bulgárok ellen történt mozgósitás alkalmával, tajtékzó dühhel tüntettek a magyarság és az osztrák-magyar monarchia ellen. „Fel a mi Macedóniánkba" — kiáltották és a bevonuló katonaság ott soha nem észlelhető lelkesedéssel vonult zászlója alá, azzal a tudattal, hogy most jő a leszámolás

órája és „*a határon tul élő testvérek*“ felszabaditása és az egész román haza egyesitése fog bekövetkezni. Irigységnek kellene minket eltölteni, hogy egy népet ennyire át tudott hatni a nemzeti célok szolgálatában való kötelességérzet, de az biztat, hogy amint a román intelligencia, különösen ennek tanitással foglalkozó része, be tudta plántálni a szegény, falusi lelkekbe is ezt a lelkesedést, ugy a magyar tanitóvilág is megteszi kötelességét.

A bukaresti, jassi-i egyetemi tanárok, az államférfiak éppen ugy ennek az eszmének szolgálatában állanak, mint a falusi tanitók. De nemcsak a romániai, hanem a magyarországi oláh papság, tanitóság és intelligencia nagyrésze is ebben az eszmekörben születik, fejlődik, él, áldoz és reménykedik és a boldog jövő tudatában hal meg.

Ehhez képest mi még megfelelő szervezettel sem birunk. Intelligenciánk nem érzi eléggé teendőinek szükségszerü voltát. Pedig sohasem lehet eléggé hangoztatni, hogy a rómainak nem volt ahhoz képest joga Karthagó eltörlését sürgetni, mint ahogy nekünk a dákóroman ábrándvilág légvárainak megsemmisitését leges-legelső kötelességünknek kell éreznünk. Semmi paktum, semmi meghátrálás. A paktumot ugyis csak mi tartanók meg és két kard egy hüvelyben sokkal könnyebben fér meg, mint az oláh agitátorok lelkében az a tudat, hogy a magyarságnak Erdélyben van létjoga.

És hát ne csudálja senki, ha én a sötét pontok mellett a biztató jelenségeket emlegetem. Ismerem fajomat. Könnyen elsügged és könnyen elbizakodik. Meg kell mutatnunk, hogy egyikre sincs okunk. Mi győzhetünk, mert azon az uton vagyunk, de erősen meg kell érte dolgozni. Nem lelkesit-e erre a feladat nagysága, annak nehézsége és dicsősége?... Nem lelkesit-e, hogy őseinkhez leszünk a kitartó munkával méltók, de egyetemes emberi feladatot is oldottunk meg, mert a műveltséget, humanitást védelmezzük a tudatlanságba, a barbárságba való beolvadás ellen. Minden ember boldogságán munkálkodunk, magyar, német, tót, szerb, horvát, oláh, ruthén boldogságán egyenlően, mig a mi nagy ellenségünk mindannyiunkat fel akar falni, hogy amint Románia nagyszámu nemzetiségeit letagadja, itt a Kárpátok ölén is megfojtson minden más fajnépet. Ilyen barbárságot nem lehet sehol a vi-

lágon látni, és ezt gyakran emlegetni, a felkelők emlékébe hozni, sulyos kötelesség.

Az erdélyi kérdés népszámbeli változásában a magyarságra is vannak kedvezőtlen pontok. Ezeket sem mellőzöm. Ezért itt megjegyezzük, hogy Erdélyben visszaeső város Abrudbánya, itt a magyarság fogyott 70 ,a németség 117, a románság 224 lélekkel. Tehát itt minden fajnép fogyott, legkevésbbé azonban a magyarság. Azonban ennek és az ehhez közelálló fontos pozicióknak erősitése szükséges volna, mert itt egy pusztuló világ képe van, ahol az orvosságra nemcsak nemzeti, hanem — mondhatjuk — általános emberi szempontból szükség van. Reánk nézve másik szomoru pont Gyulafehérvár. Itt a magyarság *fogyott* 34, a németség 469 lélekkel, az oláhság *szaporodott* 337-tel. Csudálatos dolognak kellene tartani, hogy Gyulafehérváron, ahol a magyarságnak oly kitünő vára van, a magyar elem nemcsak, hogy stagnál, hanem a német elemmel együtt apad. Ennek oka abban van, hogy itt, ugy látszik, nincs süritő erő, legalább nem tud megbirkózni a közeli (hunyadmegyei) erők hatásával. Még a vármegyében magában is fejlődik a magyarság, Gyulafehérvárt pedig elhagyja. És bebizonyosodik, hogy a városok, a földbirtokok, a magyar gazdasági élet hanyatlásával elkerülhetetlenül olyan nép ölébe hullanak, amilyen éppen ott van és hogy ilyen helyekre magától magyar nép nem költözik. Ilyen helyekre telepiteni kell, vagy vállalatok létrehozása által vonzatni magyar elemeket. Ilyen helyeken lehet látni, hogy az oláh elem éppen ugy tódul be a városba, mint a magyar elem és nem a faj kérdése ez, hanem a megélhetési viszonyok materiális hatása dolgozik. Ezt az orvoslásnál nem szabad figyelmen kivül hagyni.

Bár az oláh elem még több helyen, Kolozsvárott 224, Déván 92, Fogarason 118, Vajdahunyadon 192 lélekkel fogyott és a magyarság előnyomulása mellett viszonylag is visszaesett, mégis nem szabad ezt a jelenséget a magyar fejlődés nagy elsőségnek venni, mert vannak még sötétebb pontok is, és ilyen Torda, ahol a városban az oláhság erősebben fejlődött, mint a magyarság és különösen Háromszék, Csikszék városai és keleti határszéle borul árnyékba. Nem tehetek most sem mást, mint ezelőtt, különösen 1905-ben kiadott tanulmányom-

ban: figyelmeztetem az ottani őrszemeket, hogy nem elég éberek. Vigyázzanak, mert a cseppekben lehulló viz lyukat váj a kemény kőbe is és egy beálló fagy az igy keletkezett résbe beszivárgó vizet megfagyasztván, széttöri a büszke Háromszék eddig erős, egységes kőoszlopát. Mindezeknek a viszonyoknak szemléletét nagyon megkönnyiti oly kimutatás, amely összeállitja az erdélyi városok fajnépei szaporodási viszonyait. (L. Orsz. Székely Szöv. 39. old.)

A főváros, Szombathely, Miskolcz, Kolozsvár, Temesvár, Nagyvárad, Győr, Pécs, Kassa, Debreczen (l. u. o. 47. old.) óriási fejlődése azt mutatja, hogy ezeken a helyeken oly népsürítő erők hatnak, amelyek a születési többletből előállott népszaporodásból származó fejlődés nagyságát és irányát teljesen megváltoztatják, lerontják vagy fokozzák a szerint, hogy ellenkező vagy egyenlő irnyuak-e. A gazdasági erőknek hatása és ennek hazánk elmagyarositása tekintetében nagyértékü eredményeiről számolhatunk be és ezzel kivánunk a következőkben foglalkozni. Hogy szemünk előtt legyen az eredmény, amiről szólni akarunk, ide mellékeljük a Népsürüség, Szaporodás, Magyar anyanyelv és Magyarul tudás arányát mutató táblázatot:

Népsürüség, szaporodás, magyar anyanyelvü és magyarul tudó, vármegyénként, 1910-ben.

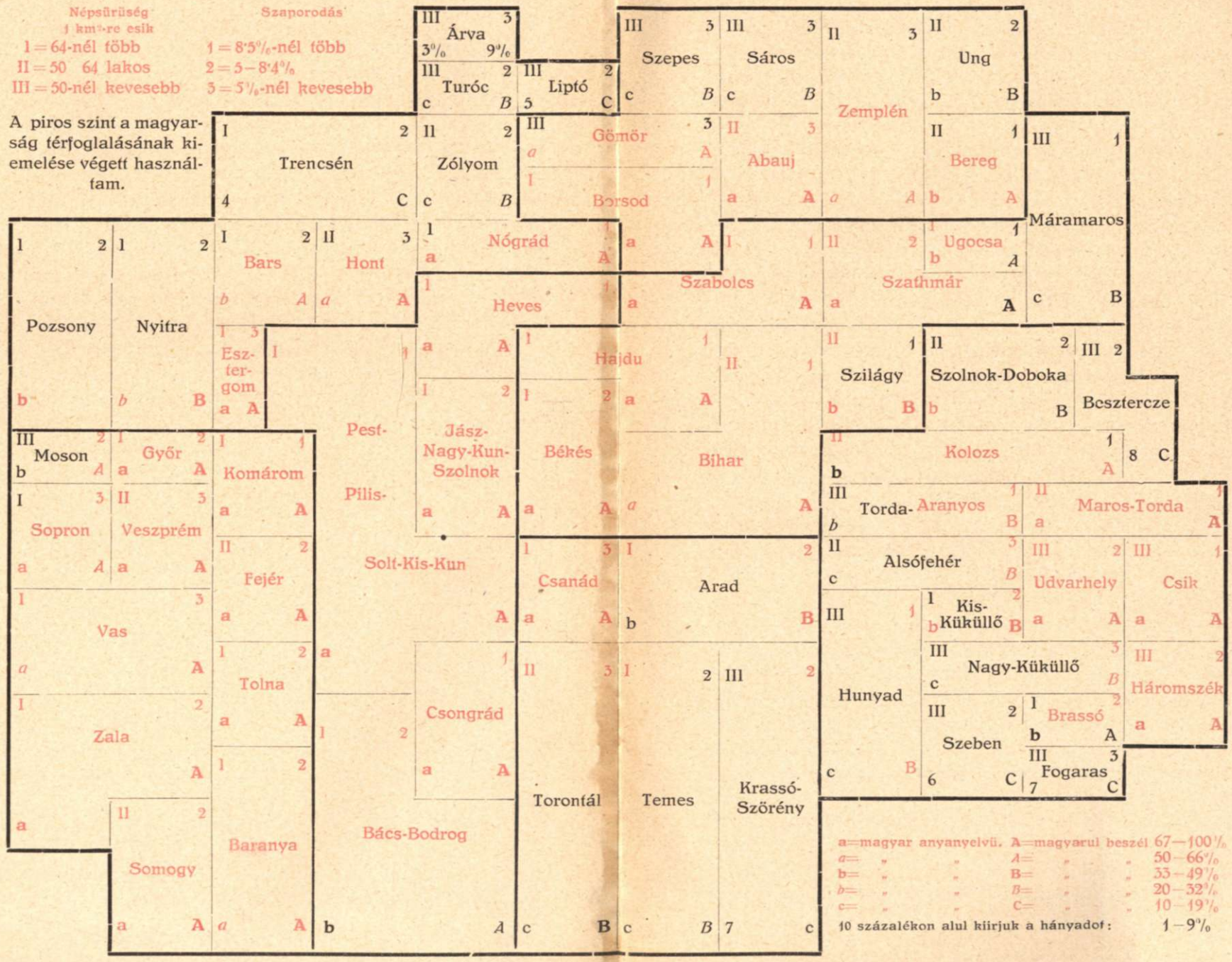

Ha megfigyeljük ennek a táblázatnak adatait, láthatjuk, hogy az I-gyel jelolt, tehát a legsürübb lakosságu vármegyék, legtöbbnyire az ország közepén vannak és ha az ország fővárosától, mint a gazdasági s mondjuk nemzeti életerő tekintetében középponttól 110 kilométeres körsugárral köröket huzunk, akkor az első 100 km.-es távolsági körzetbe mind oly területek esnek, amelyek népsürüség tekintetében I-gyel jelölhetők, de még a 200 km.-es sugárral lerajzolt körben is ilyen a többség. Kivételek: Fejérmegye, amelynek sürüsége II-od foku, éppen ugy, mint Veszprémmegyéé. Ezek a kivételek okukat abban lelik, hogy egyik vármegyében sincsen oly sürítő gazdasági középpont, amely néptömörülést szülhetne s igy bár földjük kifogástalan, mégis Fejérmegye nem tud megbirkózni Budapest óriási vonzóerejével, amelynek az 1900. évi statisztikai kimutatás adatai szerint 28 ezernél több lelket adott és ezen felül Pestmegyének majdnem 9 ezeret. Éppen igy Veszprémvármegye is Budapestnek 19 ezernél több, Pestmegyének majdnem 3 ezer, Fejér- és Zalamegyének több mint 6-6 ,Vas- és Somogymegyének több mint 3-3 ezer lelket adott, Bécsbe és Amerikába is sok-sok ezer kivándorolt, akik helyébe nem kapott egyik sem, sem a bevándorlókból, sem a születések által pótlást s igy Fejérvármegye szaporodása 1900-ban 5.4 százalék, 1910-ben 6.2 százalék eredményt mutat fel, tehát gyenge középszerüt, sőt az első az akkori viszonyokhoz képest, csak gyenge eredményt ad és Veszprém még ennél is rosszabb, 1900-ban 2.9 százalék, 1910-ben 3.5 százalék nagyon silány eredményt. Ez tehát párosul a gazdasági erővonzás hiányával, mert ahol nincs megélhetés, ott nincs gyarapodás, onnan elvonul a nép; ahol gyenge a kereseti alkalom, ott gyenge a szaporodás. Oda nem vándorol senki, hanem még az ott születtek egy része is eltávozik, kivált, ha közel van a kereseti forrás (Budapest, Pestmegye, Vasmegye, Győr város). Ilyen kivétel még Mosonvármegye is. Ennek a vármegyének ugyan az összes *magyar* vármegyékkel szemben, a népcsere tekintetében, feleslege van, de rendkivül nagy deficitje van *Bécscsel* szemben, ahová a német elem nagy mértékben távozik és ezt nem pótolja a születési szaporodás, mely különben 12.4 százalékkal elég szép. És igy tényleges szaporodása most is majdnem a legyengébb osztályba (5.3 százalék) esik, 1900-ban pedig

éppen nagyon gyenge volt, 4.8 százalék. E mellett a különben is kis területü vármegyéből jó nagy darab esik a Fertő-tó egész felére és igen gyér lakosság a Fertő melleti mocsaras vidékre.

Ebbe a 200 kilométeres körbe esnek a tiszta magyar vármegyék: az egész Dunántul, a Duna—Tisza közének magyar része, valamivel Zomboron alulig; Torontál felső csücske, Csanád-, Békés-, Hajdu-, Szabolcs nyugati része, Borsod-, Nógrád és a felvidék Szepesmegyétől nyugatra, Árva kivételével. Itt Gömör, Liptó, Turóc az ország szélső megyéi: Besztercze a legszélsőbb és Budapesttől távol eső megyék a leggyérebb (III.) zónába esnek. A harmadik sürüségü zónába esnek általában a fővárostól több mint 300 kilométer távolságba eső, legkivált pedig a legtöbb határszéli vármegye. Ámde itt is van kivétel: Brassómegye, amely a legtávolabbi megye, délen óriási lakatlan hegység boritja jó nagy részét, mégis az a nagy gazdasági erő, amely Brassó városában, a környékén levő hatalmas ipartelepekben és a rendkivüli, mondjuk bátran az ország legelső intelligenciáju szász gazdasági vármegyei népben él és hat, az ezt a vármegyét népsürüségben is elsőrendüvé tette. E mellett szaporodása is középszerü (1900-ban 6.8 százalék, 1910-ben 5.9 százalék). Éppen igy van Kisküküllő vármegye, amelynek igaz nincsen egyetlen nagyobb középpontja sem, de mindenütt elég jól művelhető földjét mind a három (magyar, német, oláh) fajnép iparszerü gazdálkodással, aránylag kiválóan müveli s ezek együtt teszik lehetővé azt, hogy ez a vármegye, sürüségre Erdély második vármegyéje. A középponti és a kerületi vármegyék közé eső megyék általában középminőségüek (II.), átmeneti jellegüek.

A kivételek mindenütt a kereseti források bőségeivel magyarázhatók meg. Igy Ugocsa, bár nagyon messze van a középponttól, mégis az ország legsürübb népességü vármegyéje. Három faj nép birkózik az elsőségért. A magyar, rutén és román. A magyar diadallal nyomul előtérbe és sürüsödése, szaporodása egyfelől annak tulajdonitható, hogy minden talpalatti földje elsőrendü, de köszöni ezt másodsorban lakói ernyedetlen szorgalmának. Az alföldi erőteljes magyar faj expanziója ezen az uton halad fölfelé, a határokhoz, a terméketlenebb máramarosi és beregi vidék népe erre tolul le és és amig Budapesttel szemben 808 deficittel zárja le népeseréjének mér-

legét, Szatmármegyével szemben 985, Bereggel szemben 640 többletet mutat fel. Igaz, hogy az egész országgal szemben 1711 deficitje van a népeseréből, de ezt nagyon bőven pótolja a születésből származó 15 százalékon felül emelkedő óriási szaporodás, minek következtében 1900-ban is 10.4 százalék, 1910-ben is 10 százalék tényleges szaporodása volt. Ugyanigy lehet magmagyarázni Temesvármegye elsőrendü (I.) népsürüségét. Temesvármegyében nemcsak Temesvár elsőrendü sürítő pont, hanem maga a vármegye is teljes egészében az. Kiváló kultura s nagyon kedvező gazdasági viszonyok. Régi civilizáció. Ezek magyarázzák meg a népsürüségben kivételes helyzetét még kedvezőtlen születési többletei mellett is.

Ezekből tehát láthatjuk, hogy a népsürüségre elsősorban a gazdasági viszonyok folynak be kedvezően. Ahol a kereseti források bőségesek, ott a családalapitás és az ebből származó egészséges nép- és társadalmi élet biztositva van. Az egészséges családi élet az alapja a nép és igy az állam boldogulásának. Ehhez járul természetesen az, hogy ilyen vidéken nemcsak a születés adja a népszaporodás elemeit, hanem a megélhetésért idevándorlók nagy tömege is. És ahol a vármegyék sürüsége nagy, ott a gazdasági viszonyok kedvező alakulása és a nép nagyobb szaporodása együtt van. Legnagyobb szaporodásu vármegyéink: Budapest—Pesmegyével, Csongrád, Komárom, Heves, Borsod, Hajdu, Szabolcs, mind a legsürübb lakosságu vármegyék és jegyezzük meg jól, hogy mind szinmagyar vármegyék. Ez az ország szebbik és nagyobbik fele, ha idevesszük a magyar többségü Dunántult, amely szintén I. rendü sürüségü, de a hol ebben, mint Somogy-, Veszprém-, Fejérvármegye, a szaporodásban másodrendü, ott oly okok hatnak közre, a melyek a magyar fajra kedvezőek. Igy Fejérvármegye magyarsága Budapest munkásságában majorizálja a többi magyar vármegyéből származottakat a nem magyarajku bevándorló elemet, Baranya, Somogy, Zala magyarsága áttörte a Dráva vonalait és szaporitja a régi Szerémség és Szlavonia magyarságát; honfoglaló munkát végez. Vas-, Sopron-, Moson- és Pozsony-vármegyék német népe Bécs és Ausztria felé sürüsödik, éppen igy Pozsony, Nyitra stb. tót népe részint Bécsbe és Morvába, részint Budapestre és a magyar városokba költözik. Bács-Bodrog német és szerb lakos-

sága a Dunán- és részben a Száván-tulra tart. Itt-ott a külföldre szakad. Mind a kiköltözés, mind a beszivárgás az ország fokozatos elmagyarosodásának ügyét szolgálja. Utközben azonban az átmenő állomások vidékét benépesiti és ha járásonként vizsgáljuk a népsürüséget, az ország nyugoti határa mentén, Ausztria felé, egy sürü lakosságu sáv tünik fel, a melynek lakossága tulnyomólag német és szláv elem. És ezt a sürü sávot a Szávától Pozsega, Somogy, Veszprém, Győr és Komárom megyéken át Érsekujvárig egy ritkább népességü sáv választja el a Duna-vonal sürübb lakosságu rétegétől. Az ország széle ezen kivül mindenütt ritkább népességü szegélylyel van kisérve északon, keleten és délen. Ahol nemzetiségi többségü vármegye van, az többnyire az ország szélén, vagy ahhoz közel fekszik és ott, a nyugati határt kivéve, a népsürüség III-ad rendü. És a nép szaporodása sem jobb. Ahol ettől eltérés van, ott mindenütt a magyar faj erős előnyomulását találjuk. Csupán az ország északkeleti és keleti megyéiben látjuk a galiciai bevándorlásból táplálkozó németajku elem szaporodását is.

Érdekes az erdélyi törvényhatóságok fejlődési utja. Itt a sürüség, népszaporodás és magyar többség nagysága nem áll egészen ugy, mint az ország közepén, de itt többféle oknak kombinált hatásáról van szó, amit alább bőven fogunk fejtegetni. Az általános törvények alól ezek sem kivételek, de vannak okok, a melyek ezeknek a magyar többség elhelyezkedésével kapcsolatban külön megvilágitást kivánnak.

Hazánk területe annyira egységes és a hegyek elhelyezkedése, az országot diagonalisan átszelő Dunának és ennek folyamrendszere, a központ felé tartó völgyek magát a — különben sokféle ajku — népet is annyira egységessé teszik, hogy nem lehet annak fejlődését sehol az egész ország fejlődési viszonyaitól elválasztani, nem különösen a magyarságét, amely nép többé-kevésbbé az egész országot, annak minden zugát lakja és a folyó-völgyeken szerves összeköttetésben él. Minden

járásában előfordul és kezében tartja az ország, a magyar nemzet minden mozgalmának irányitását, vezetését.

Története, fejlődésének rettenetes megpróbáltatások között való előhaladása, dicsőségének magasságáról való lebukása és megfogyott népszámának alig kétszáz éven át minden hatalom által akadályozott kifejlődése csodás, amilyent nem mutat fel egy nemzet sem. A jövő fejlődésére nézve, a rendezett és a népjogok, a történelmi tanulságok által szabályozott viszonyokra támaszkodva, mi csak az alkotmányos kortól kezdve vonhatunk következtetéseket, mert ami azóta történt, az a kifejlődött nemzetiségi eszme és öntudat, az ellenük törő ellenséges viszonyok és a magyar egységessé fejlődő nemzet erejének igazi küzdelme.

Ebben a küzdelemben azt látjuk, hogy a 45 százaléknyi magyarság, a mi időnkint 55 százalékra emelkedett, tehát 10 százalékkal nőtt és fejlődésében tömörülő, konzerváló intézmények alkotásával mindent felülmuló egészséges egység.

Az 1869. évtől kezdve 1900-ig, minden év átlagos szaporodását tekintve, 15 ezredrészen felüli emelkedést találunk az ország fővárosában és oly kiváló magyar, mondjuk tulnyomólag tiszta magyar törvényhatóságokban, mint Arad, Kassa, Kolozsvár, Miskolcz, Nagyvárad, ehhez csatlakozik 12—15 ezred, évenkinti népszaporodásban az ország közepe, a magyar Pest-Pilis-Solt-Kiskun- és Csanádmegye, Debreczen és a gyönyörüen magyarosodó Temesvár és Ujvidék. Ezekhez csatlakozik 10—12 ezred, évi átlagos népszaporodással a szintén magyar Csongrádmegye, Győr, Szabadka, Szeged, Sopron, Szatmár városok, a melyek egytől-egyig magyar többségüek és a magyar nemzeti élet kiváló melegágyai. Ebben a szaporodásban versenyez az utóbbiakkal: Belovár-, Kőrös- és Pozsegavármegye, továbbá Zimony törvényhatóságu város, ahová tekintélyes magyar bevándorlás történt és igy ezek gyarapodása párhuzamos a magyar érdekekkel. Éppen Máramarosmegyének hasonló gyarapodása esik távol ettől a középponthoz csatlakozó övtől, ennek gyarapodása galiciai bevándorlásból és rendkivüli nagy születési többletből ered, s bár a magyarság itt is szépen fejlődik az itt levő magyar ipari és kereskedelmi vállalkozás hatása alatt, ezt az egy pontot figyelmen kivül

hagyom. A fellebb koncentrikusan bővülő körhöz csatlakozik 7.5—10 ezredrész évi népszaporodással Békés-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Esztergom-, Székesfehérvár, Zalamegye és a magyarságnak a Tisza mentén felfelé hatoló expanziójának utján Borsod-, Szabolcs-, Beregvármegyék, amelyek mind magyarok és Beregben is a magyarság relativ, a sikföldön éppen abszolut többséggel bir. Éppen ily szaporodás észlelhető Varasd-, Verőcze-, Szerém- és Zólyomvármegyékben, ahová mindenüvé erős magyar beköltözés adja meg a szaporodás reánk nézve kedvező színét. Ezektől távol álló, de a magyar nemzeti fejlődés utját tekintve, idetartozó és ilyen erősen gyarapodó helyek: Marosvásárhely és Pozsony, ez a két törvényhatóságu város, amelyek szintén a magyar fejlődés fáklyavivői.

Az Esztergom-, Pest-, Csongrád-, Csanád-, Békés-, Jász-Nagykun-Szolnokmegyei erős magyar, nagynégyszögü tömbhöz szorosan csatlakozik: Bácsbodrog-, Fejér-, Komárom-, Nógrád-, Hevesmegyék és a Tisza mentén felfelé Hajdu-, Szatmár- és Ugocsamegyék; továbbá Bars-, Nyitra- és Pozsony déli része, amelyek szintén magyar többséggel birnak. A nyugati országrész sürübb fejlődési megyéit, aztán Hunyadmegyét egy gyér szaporodásu öv választja el a középponttól: Moson-, Győrmegye, Veszprém-, Tolna-, Baranyamegye egyfelől és Torontál-, Temes-, Krassószörény-, Arad-, Bihar-, Szilágy- és az erdélyi megyék gyér szaporodásu zónája másfelől. A legszélsőbb déli és északi vármegyék a legkisebb szaporodást mutatják, sőt van egy darab föld, amelynek népessége állandóan apad és pedig a tótság és Abaujban a magyarság amerikai vándorlása által. Keleten a legszélső Csik-, Beszterce-, Máramaros-, Bereg- és Ungmegyék nagyobb szaporodása elsősorban nagy születési, másodsorban a bevándorlási forrásoknak tudható be.

Megállapithatjuk tehát, hogy a legnagyobb gyarapodás 1869-től fogva máig a középpontban van és ezt némi kivétellel fokozatosan csökkenő arányban veszik körül a következő, a középpontokhoz csatlakozó zónák. Állandó szaporodás jelzi a magyarság expanziv előnyomulásának utját a Tisza-Duna mentén, éppen ugy a Dráva mellékén is. Erre felé egy kissé megszakad a folytonosság Baranyától fölfelé Tolna-, Vesz-

prém-, Győr-, Mosonvármegye összefüggő láncolatán, a honnan a német elem Bécs és Szlavonia, részben Amerika, a magyar elem Budapest felé nagyobb mértékben elvándorol.

Ez alatt a majdnem félszáz év alatt az egész országban jelentős szaporodás állandóan az ország közepén és ennek magván: a Duna-Tisza közén volt, bár Hevesmegyében 1880 előtt a népszámlálások némi évenkénti népfogyást állapitottak meg. A Tisza jobb partján, a régi Tiszáninneni kerületben állandó gyarapodást egyedül Borsodmegye és a két városi törvényhatóság tüntet fel. 1880 előtt a többi összes törvényhatóságok fogytak. 1881-től 1890-ig Abauj és Szepes fogyó, a többi növekedő, 1891—1900 között mindenik törvényhatóság fejlődő volt. Ez az időszak 1891—1900 között volt az országnak eddig legkedvezőbb tizede, ekkor minden vidéke fejlődött, leginkább azonban ekkor is az ország közepe. Különösen Pest-, Borsod- és Szabolcsvármegyék és a városi törvényhatóságok.

Az 1869—80 közötti időre esik a nagy járványok kora és ennek hatása alatt *megfogyott* az ország keleti felének nagyobb része, ha egy vonalat huzunk Kassától le Aradig, és az egész Temesköz. Kivétel Hajdu-, Krassószörény-, Máramarosmegyék és Erdélyben Brassó-, Csik- és Udvarhelyvármegye és a két városi törvényhatóság. A nyugati rész, kivéve néhány északi megyét és a Mátravidéket, *szaporodott*. Annál kedvezőbb volt aztán a következő három évtized.

Az utolsó 1900—1910. évi időköz a születések tekintetében rendkivül kedvező volt. Azonban az amerikai kivándorlás oly erősen megrontotta a fejlődést, hogy e miatt ez visszaesett az azelőtti tiz év mögött. Ámde ez a kivándorlás a nemzetiségeket még sokkal inkább meggyöngitette, mint a magyarságot.

Már az 1890—1900. évi kimutatások alkalmával is azt lehetett megállapitani, hogy a tényleges szaporodás a születési többletből nyert szaporodásnál kisebb, tehát hazánk lakossága nem találja fel itt a vágyainak megfelelő életfentartási eszközöket, néhol pedig még a szükségeseket sem. Igaz ugyan, hogy inkább a vágyak mozditó szekere viszi a nép nagyobb részét ki az országból, a meggazdagodni vágyás, mint a szükség, mert éppen munkáskéz hiánya miatt nem lehet itt némely iparcikk gyártását jövedelmezőleg folytatni s a földet intenzivebben

művelni. Ezek miatt nem terjed a szőlő-, gyümölcs-, komló-, az ipari és gyógynövények termesztése. De része van a kivándorlási láz emelésében a lelkekben mind erősebben éledő urhatnámságnak is, mely a folytonos, lendületes munkálkodás, takarékos tartózkodás helyett az előkelőség látszatát hajhássza. A csendes hajlékok zavartalan boldogsága helyett csillogó légvárak pillanatnyi fényességét kergeti és örökös nyomort arat.

Ezek okai nagyrészt annak, hogy az 1890—900 közti időben hazánkban csak Pest-, Borsod-, Hunyad-, Besztercze-, Krassó-Szörény- és Szebenmegyékben haladta felül a tényleges szaporodás a természetes szaporodást. A Dráván tul, a Dráva és Duna balpartján lakó magyar, német és szerb lakosság átköltözése következtében Belovár-, Körös-, Pozsega-, Verőcze- és Szerémmegyékben lehet tényleges szaporodási többletet találni.

Ez alatt az idő alatt nagy tényleges szaporodási többlete volt a városoknak és ez a többlet a magyarságnak kedvezett. Az 1900—1910-iki népszámlálás szerint tényleges szaporodási többlettel már csak a városi törvényhatóságok, továbbá Pest-, Krassó-Szörény-, Hunyad- és Csikmegye dicsekedhetik. Csak ezekben a törvényhatóságokban birta a gazdasági élet ereje megkötni a nagyszámu szülötteket és hóditani idegeneket. A többi vidék deficittel zárta le mérlegét. Tehát sem a salgótarjáni bányák, sem a diósgyőri vasművek s mások, éppen igy még a gazdag magyar alföld agrikulturája sem találta meg azt az erőt, amely a szülőföldhöz tudta volna kötni és eltarthatta volna a nemzet gyermekeit. Sőt — bár a magyarság és németség átvándorlása a Dráván és Dunán egyre tart —, most már a Dráván tuli részek kivándorlása is oly erős lett, hogy csupán az egyetlen Pozsegamegye zárta le nyereséggel a népcsere mérlegét.

A honfinak mind megannyi emlékeztető jel. Keresni kell a módot, hogy akiket ez a föld szült és nevelt, azok itt megmaradhassanak. Az orvosságot erkölcsi és anyagi gyógyitószerekben kell megtalálni. Magában egyik sem elég.

Születési többlet tekintetében első helyen állottak a Tisza mindkét partjához csatlakozó megyék, a Marosig, a Duna—Tisza köze, a Dráva—Száva köze, a városok kivételével. Eszék

fogyott, Pécs, Pancsova semmit sem szaporodott, Baja, Temesvár, Arad, Marosvásárhely, Nagyvárad, Zimony stagnáltak mindkét évtized alatt. Az erdélyi részeken 1890—1900 között jelentősebb születési többletet a székelyek mutatnak fel, ez 1900—1910 között sem romlott meg, de Torda-Aranyos és Kolozsvármegye vegyes ajku népe még jobban gyarapodott.

A megállapitott tények nyomán kimondhatjuk, hogy a születési többletek szerint is a magyarság jövő fejlődése a magyar nemzet fejlődésére kedvező, különösen, ha a megállapitott fogyatkozásokat megfigyelve, az államkormány, a társadalom és a nemzetgazdasági élet az orvoslásról gondoskodik. A nemzeti erőforrásoknak a központban és egyes gócpontokon való felhalmozása és azoknak vonzása éppen ugy a nem magyar ajkuaknál a lelkekben felkeltett vágyaknak a külföldre vonzó hatása együtt még kedvezőbb alakulásokat idéz elő s ez alakitja lassankint át magyarabbá Magyarország néprajzi térképét.

*

Ezen az uton a fejlődés elősegitő és gátló körülményekkel találkozik, amelyek a természetes javulást hathatósan segitik, vagy akadályozzák, néha meg is szüntetik. Ezeknek a körülményeknek kinyomozása nemcsak tantulságos, hanem elsősorban szükséges és elkerülhetetlen kötelessége elsősorban a magyar államférfiaknak, de minden gondolkozó, vezető állásu magyar embernek is. A hatások a magyar centrumok és a magyarság expanzióját mutató vonalak nagyobb csomópontjai intézményeiben tükröződnek vissza és ezt, mint a fájó idegek érzése az időváltozás tényezőit, vagy mint az aneroid mutatja, a légnyomás nagyságát, mutatja meg az egyes helyek népszámának, magyarosodó irányának, gazdasági erejének növekedő vagy csökkenő erejét visszatükröző képe. És ez utóbbiakat is könnyen láthatjuk egyszerü tünetekből, még ha nem is keressük fel a gazdasági élet minden tényezőjét. Ahol pl. az iparos és kereskedő személyzet gyarapodását látjuk, ott bizonyos, hogy a gazdasági élet fellendülésben van, mivel enni, ruházkodni, hajlékot épiteni, eszközöket beszerezni stb. mindenütt a népesség minden irányu fejlődésével emelkedő arányban kell és ahol az, ami ezzel összefüggésben van, gyarapodást mutat,

ott népfejlődés, erőgyüjtés történik. Ismerkedjünk meg ezek közül egy és más esettel.

Lássuk először a magyar medencék állomásait:

	Népessége	Szaporodás 1869-től %	Magyar anyanyelvű		Magyarul beszélő		1910-ben iparos		1910-ben foglalkozott kereskedéssel
			1900	1910	1900	1910	segéd	tanuló	
Budapest	880371	220	80	86	91	96	128875	19785	64881
Baja	21032	16	80 1	79 9	96	97	1425	694	864
Bács-B.-m.*	632560	29	40	42	52	57	2016	6137	7846
Debreczen	92729	101	98	99	99	100	7319	1851	4254
Hajdum.	131134	36	99·7	99·7	100	100	1604	905	3334
Győr	44300	121	94·8	94·9	97·8	98·1	5321	1228	1989
Győrm.	91995	19	98·6	98·9	100	100	1504	425	418
Szeged	118328	67	95·3	95·9	98·8	99·2	7412	2222	3163
H. M.-Vásárhely	62445	27	99·3	99·2	100	100	1718	851	1110
Csongrád	144795	51	99·5	99·5	100	100	2933	1145	1593
Kaposvár	24124	263	96·2	97.2	99	100	1814	532	1040
Somogym.	365961	27	89·8	91·2	97	98	5181	2203	2665
Kecskemét	66834	62	99·1	98·9	100	100	2053	980	1323
Pestm.	1030836	92	83	88	91	95	57086	11695	9664
Miskolcz	51559	139	92·4	95·4	97	99	**4735	**1329	2383
Borsod	238455	38	95	98	98·5	99·4	7875	1419	157
Nyiregyháza	39198	75	96	94	98	99 2	1163	790	119.
Szabolcsm.	319818	43	98 7	99	100	100	2634	1649	2924
Székesfehérvár	36625	61	95·4	66·5	97	98	2338	846	1179
Fehérmegye	214045	23	84·4	85·7	93	95	3004	1176	1695
Szolnok	28778	82	99	99·	100	100	1840	442	747
Jász-N.-K.-Sz.	373964	44	99 4	99 6	100	100	4535	256.	3242

* Bács-B.-megyének felső része, Baja körül, magyar többségü, azért vettem ide

** Diósgyőrrel együtt Miskolczon segéd: 7413, tanuló 1686, igy lehet ennek igazi jelentőségét látni.

Budapest fővárosát nem tárgyalom, mert ez egészen különálló fejezetet érdemelne, éppen igy annak környéke is. Némely vonatkozásban ki is térek később reá. Itt a többi város adataira kell reá mutatnom. Ezek a városok és a hozzájuk tartozó vármegyék adják a nagy magyar medence összefüggő centrumát, amelyhez tartozik az egész Duna jobb partja, Duna—Tisza köze, a Tisza két oldala Csaptól Szegedig nagy részben. Ez — az ide torkolló vidékekkel és azok alább tárgyalandó városi erejükkel — a magyar birodalom és a magyar nemzet ereje és ha mindent összeveszünk, igazán maga: Magyarország. Ez az aktiv Magyarország, ezzel szemben a felvidék északon, északkeleten, az erdélyi felföld és az ehhez csatlakozó Krassó-

Szörény gazdasági ereje még a saját maguk modern kormányzati és gazdasági kiadásait sem fedezik. S ha mindenütt kivennők a magyar faj és a magyar tőke erejét, a nemzetiségek részéről nyujtott közszolgáltatás nem elég arra, hogy az ő kormányzati és más közszükségleteiket fedezzék abból. A magyarság tartja fenn az országot, reá fizet a nemzetiségek szükségleteire és — a német s szerb elem kivételével — a melyek szintén aktiv eredménynyel dicsekednek és hozzájárulnak a magyar állam erejéhez, a tótok, ruténok s különösen az oláhok, ha csak a maguk jövedelmi fölöslegére volnának utalva, a legnyomoruságosabb balkáni szinvonalra sülyednének. Még a nemzetiségi vidékeken is többnyire magyar vagy német a gazdasági erők nagyobb része — kevés kivétellel. Ez a magyar gazdasági, mondhatjuk: kulturai óriási fölény okozza azt, hogy a centrumban folyton izmosodó magyar erő, párosulva a magyar faj intenzivusabb népszaporodásával, a centrumból utat tör a folyam-völgyeken át, mindenütt a perifériák felé és még a nyelvhatárok tulsó vonalain is erősiti a magyar faj számát, kulturai és gazdasági erejét. A legközelebbi 10 év alatt tisztán, egész tömegében, csak a német faj tudott gazdasági előhaladást produkálni, de számban arányilag visszafejlődik, ami természetes következménye a tömegvonzás törvényének. A németség szigetekben él, körülötte magyarok, tótok, szerbek és románok nagyobb tömegekben vannak. A kulturai különbségek, amelyek eddig a műveltebb német fajt megóvták a műveletlenebb elemmel való összekeveredéstől, mindinkább elenyésznek, beáll az összeolvadás és ebben a nagyobb tömeg erősebb, mint a kisebb. Ugyanily szempontból érdekes, hogy a szerb elem — a másik gazdaságilag aktiv faj — mind kulturában, mind vagyonban, mind számban gyarapodott. Az utolsó külpolitikai események ugyan eltávolitották némileg a szerbséget a magyarságtól, — holott a közelmultban közeledés volt észlelhető, — mégis hiszem, hogy idő multán ismét közelebb kerülünk egymáshoz. Erre fogja kényszeriteni a jövő fejlődés az embereket.

A magyar medence és városaira közölt fentebbi adatok kivétel nélkül jelzik, hogy a magyar nép hatalmas fejlődésével kapcsolatban mindenütt a más ajkuak felszivódása jár és ez

azokon a gazdasági tényezőkön alapszik, amelyeket egy szempontból, pl. az iparos és kereskedő elemnek a fejlődésben elüljáró városokban látható száma jelez.

Ugyanilyen jelző oszlopot számosat lehet találni, de ezeket mellőzve, most összeállítom a perifériák felé vezető utak és a perifériák viszonyait mutató efféle adatokat.

Még csak azt jegyzem itt meg, hogy a magyar centrum városai között is a leghatalmasabb fejlődést — a fővároson kivül — az a négy nagy magyar város mutat, a melyek a külső perifériákról a főváros felé vezető utvonal nagy emberfolyamának utján állanak s átveszik annak átalakitását, gyurják a falukból: magyar és nem magyar ajkuakból városiassá alakuló népáradatot, amely innen átalakulva, érzésben és törekvésben magyarrá válva, ömlik a magyar nép tengerébe s duzzasztja annak erős tömegeit még hatalmasabbá. Igy *Győr*, amely a nyugati beáramlás első állomása és magyarositója (121 százalékkal), *Miskolcz* az északi és északkeleti felföld hatalmas sürítő és átformáló gócpontja (139 százalék szaporodással), amelynek igazi jelentősége Diósgyőrrel együtt ismerhető fel *Debreczen*, amely a keleti és északkeleti felső nemzetiségi zónák és a magyar alföld hatalmas metropolisa (101 százalék gyarapodással) és végül *Kaposvár*, mely védő és támadó, konzerváló és hóditó magyar empóriummá alakul és 263 százalék gyarapodásával legelső az országban. Nem lehet eléggé kiemelni azt a nagy értéket, amellyel ez a négy nagy magyar város *magyarságában*, hatalmas *fejlődésében* birunk. Helyzetük, magyarságuk és életrevaló lakosságuk a magyar állam nemzeti életének kialakulásában és további fejlődésében, mint az összes népünkre ható tényezők összeműködésének eredménye és oka, minden magyar államférfit arra utal, hogy ezeknek minden lehető erővel való izmositása elsőrendü állami és magyar nemzeti *feladat* és *kötelesség*. Ezek még rohamosabb fejlesztése adja meg a magyar nemzeti állam kiépitésének alapját. De éppen ilyen fontossága van és ily figyelmet érdemelnek, mert éppen ily szolgálatot tesznek a magyar centrumból a perifériák felé vezető utvonalak torkolatában, azok mentén egész az ország határáig fekvő s geográfiai szempontból is kiváló helyzetü, következő városok:

Elsősorban *Szeged*, amelynek szaporodása ugyan 67 százalékkal a fentebbieknél gyengébbnek látszik, de egyfelől az ország második nagyságu városa, másfelől népességének a Tisza mentén lefelé irányuló elszivárgása által az alsó magyar öblözetek gyarapitója és táplálója. Vonzó és támogató hatással van a Tisza jobbparti környékére és le egész Titelig, sőt a szerémségre is, de igazi tere vonzásának a balparton van és nemcsak Torontál gazdag vidékét, hanem az egész délvidék minden tagját érinti hatásával. Ha gazdasági erők sűritő gócait dusabban raktuk volna ide le, akkor Szeged is, a közeli környék magyarságán kivül, még az ide támaszkodó vegyes nemzetiségi vidék lakosságának is erősebb vonzó középpontja lett volna. Hogy ez a gazdasági sürítő gócpont nem fejlődött még hatalmasabbá, az hibánk magyar nemzeti szempontból, mert Szeged kicsiben olyan kohó, mint Budapest és annak alább tárgyalandó átalakitó ereje itt Szegeden is mását találhatta volna és találja igy is, a hol a becsődülő falusi magyar nép többségében felolvad és magyarrá lesz az idegenajku népkeverék jégtömege. Szeged a magyar nemzet bástyája és a fentebb emlitett négy városhoz mindenben hasonló őrálló, védő, támadó, konzerváló álliomása. Ide gyül az egész délvidék idegenajku ifjusága tanulni. Ez a hatalmas áradat mindennél szebben igazolja, hogy a magyarországi nemzetiségek legtöbbje szeretettel közeledik a magyarsághoz, jó hozzánk nyelvünket megtanulni és velünk testvéri életet élni. Az itt megalapitott internátusok igazolják a délvidék nemzetiségeinek kiválóságát, de a szegediek derekségét is, mert ennek is hozzá kellett járulni ehhez a szép fejlődéshez. De nem igazolja semmi, hogy a magyar nemzet itt kellőleg segitségére jött volna a magyar erő gyarapitásának. Ha látjuk, hogy a Tisza két partja ideontja tanulni vágyó, nem magyar ajku fiait: adni kellett volna már régen ide minden tanulási alkalmat és betetőzni ezeket főiskolával, egyetemmel. Ezekre a magyar nemzetnek van szüksége. Itt reá kell mutatnunk egy nagy hibára, amit az éppen ily szempontból nevezetes *Miskolczon* elkövettek. — A miskolczi evangélikus gimnázium gyüjtő pontja volt a gömöri, zólyomi, szepesi, turóci, liptói evangelikusoknak. A vallás hivó szava hozta Miskolczra a felvidék tanulni vágyó if-

jait. Miskolczon édes otthont találtak és szivben-lélekben jó barátok, testvérek lettek. A mióta ez az intézet megszünt, a felvidék is elmaradt Miskolczról. Azt az intézetet nem lett volna szabad bezárni, azt fejleszteni kellett volna és az evangélikus vezető férfiak, pedig derék magyar emberek voltak, ennek az intézetnek elejtésével nemzetellenes bűnt követtel el.

Szeged és innen kindulva a Tisza-vonal, másfelé Temesvár, Versec, Fehértemplom, Buziás, Temesvár, Lugos, Karánsebes, Orsova, Temesvár és a facsádi völgyön fel Marosillyén Déváig van igen hatalmas magyar fejlődés és ez egyuttal igazolja Temesvár jelentőségét is.

Továbbá Arad, mint a Marosvonal kulcsa; Nagyvárad, mint a Körösvölgyön át ide szakadó felvidék kohója; Szatmár, az északkeleti, Kassa és Rimaszombat az északi, Nyitra, Pozsony az északnyugati, Szombathely a nyugati, Pécs, Zombor, Ujvidék a déli bástyák, továbbá Kolozsvár, Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely és az összes erdélyi városok azok, amelyeket a magyar faj expanziója szempontjából nagy figyelemmel kell nézni. Ezek mind jelentősek nemzeti szempontból, mi azonban csak a csomópontokat állitjuk össze, hogy a következő fejtegetéseinknek alapot és igazolást adjunk.

A magyarsag fejlődését és mai gazdasági erejének néhány adatát mutatja az alábbi táblázat a nagy magyar medence szélein.

	Lakossága 1910-ben	Szaporodás %-ban 1869-1910	A fajok aránya %-ban								Pénzintézetekben lévő tőke milliók 1912-ben	Ipari, kereskedelmi s forgalmi l eresők száma	
			magyar		német		román		szláv				
			1880	1910	1880	1910	1880	1910	1880	1910		1910	%
Szeged	118328	67	96·0	95·9	3	2					67	44424	38
N.-Kikinda	26795	42	15·6	22·3	24	22			58	53	8	9392	35
N.-Becskerek	26006	32	19·3	35·2	34	26			42	34	22	11578	45
Pancsova	20808	23	6·8	16·2	38	36		4	50	43	16	9350	45
M.-Kanizsa	17018	35	91·7	97·9	1				3·4	2	4	3228	19
Zenta	29666	49	88·2	91·8	2	1			9·3	7	9	6343	21
Szabadka	94610	68	51·3	58·8	3	2			45	39	40	25956	28
Zombor	30593	26	21·5	33·0	11	7			67	59	24	9142	30
Ujvidék	33590	76	26·9	39·7	25	18			42	35	29	16355	49
Temesvár	72555	125	22·2	39·4	57	44	10	10	6	5	106	42227	58
Lugos	19818	70	12·4	34·7	41	31	44	31	1	1	25	10265	52
Karánsebes	7999	128	6·5	17·7	33	30	55	49	2	1	7	3822	48

	Lakossága 1910-ben	Szaporodás %-ban 1869-1910	A fajok aránya %-ban								Pénzintézetekben levő tőke milliók 1912-ben	Ipari, kereskedelmi s forgalmi keresők száma	
			magyar		német		román		szláv				
			1880	1910	1880	1910	1880	1910	1880	1910		1910	
Arad	53166	93	57·7	73·0	16	7	19	16	6	3	161	38205	60
Déva	8654	164	37·6	67·3	12	3	47	28	1		8	3683	43
Szászváros	7672	36	23·2	27·9	27	17	44	50			12	3558	46
Nagyvárad	54169	124	86·8	91·1	4	2	7	6	1		105	36967	58
Nagykároly	16078	26	95·6	99 0	1		3	1			22	8925	56
Szil -somlyó	6885	44	83·1	87 6	1		16	11			8	3614	52
Zilah	8062	39	92·9	92·7	1		6	7			8	3464	43
Szathmár	34892	90	88·9	94·9	4	2	5	3	1		41	18462	53
Nagybánya	12877	41	66·7	77 6	2	1	30	21	1		8	7674	60
Nyiregyháza	38198	74	59·7	98·1	2				38	1	39	13961	37
Ungvár	16919	54	74 8	80·3	8	7			17	10	16	9741	58
Kassa	44211	103	39·8	75·4	17	7			41	15	38	24818	56
Eperjes	16323	52	19·9	48·9	19	9			59	40	19	7632	47
Miskolcz	51459	139	90·2	95 4	4	2			4	2	65	33605	65
Rimaszombat	6912	44	87 4	89·7	3	1			10	7	20	3137	48
Losoncz	12939	150	72·2	82·2	7	3			19	13	19	7781	60
Pozsony	73223	68	15·7	40 6	66	42			16	15	93	48489	62
Érsekujvár	16228	71	76·9	91·4	7	2			19	6	12	9891	61
Nyitra	16419	54	28·3	59.3	31	10			40	30	27	8959	55
Sopron	33932	61	21·0	44 2	74	51			3	3	15	16538	49
Szombathely	30947	220	87·3	94·0	11	4			1	1	40	19566	63
Kőszeg	8423	22	20·6	61 0	75	36			3	2	15	3799	45
Pécs	49882	109	73 4	83·6	18	13			3	2	41	29499	59

Az erdélyi részekre vonatkozó kimutatást s éppen igy az ország végeinek állapotait most nem állitom össze. Azok már ugy is voltak érintve. Fejtegetéseink szempontjából most az eddig közölt táblázatok teljesen kielégitők. Az erdélyi részekre nézve csak annyit teszünk még az eddigiekhez, hogy a számbeli és magyarosodási viszonyok tekintetében a magyar faj javára megállapitott elsőség a gazdasági erők gyarapodása szempontjából nem áll a magyarságra. Itt első helyen áll a szász nép s habár a magyarság ma még gazdasági erőben az oláhság előtt áll, ha a viszonyok az eddigiek maradnának, elsőbbségünket nem tarthatnók meg. Tehát itt is reá kell mutatnunk a helyes szervezkedés feladataira. Nagyszeben pénzintézeteinek tőkeereje 83 millió, Kolozsváré 57, Brassóé 29, Marosvásárhelyé 29, Segesváré 20, Beszterczéé 19, Désé 13, Medgyesé 11, Tordáé 11 millió és a többi 10 millión alul van. Ebben s minden más erőforrásban igénybe veszi Erdély mind a magyar-, mind a német-, mind az oláhországi támogatást. Itt tehát igazán a fajok harca folyik.

A magyarországi városok között kulturai és gazdasági erőben első helyen állanak a vezető gócpontok: Arad 161, Debreczen 120—5, Temesvár 106, Nagyvárad 105, Pozsony 93, Szeged 67, Miskolcz 65, Szabadka, Pécs, Szatmár, Szombathely, Nyiregyháza, Győr, Székesfehérvár, Kassa pénzintézetei 41—38 milióval rendelkeznek. Ezek a városok vannak hivatva a magyar kulturai, gazdasági s általában a magyar nemzeti állam teljes kiépitését szolgálni és végezni.

Kérdés már most, hogy az emlitett városok fejlődése s lakosságuk alakulása a magyar faj számbeli erejét tekintve, megfelel-e a mi érdekeinknek, kulturális, gazdasági, közegészségi téren fejlődtek-e, fejlődnek-e? Közigazgatásuk, városi intézményeik, tehát az ország életében való sulyuk elég jelentős-e, hogy azoknak az országos feladatoknak megvalósitását, melyekről, feljebb szóltunk, reájuk bizhassuk.

Ezekre már eddig is sok tekintetben igennel feleltünk, a következőkben igyekezünk feleletünket bővebben kiegésziteni.

Kimutattuk, hogy az ország népességének szaporodása legjobban a törvényhatósági jogu városoknál, aztán a rendezett tanácsu más városoknál tünik ki. Tudjuk azonban, hogy a városok szaporodása a legnagyobb mértékben a bevándorlás által történik, s azt is láttuk, hogy a városi lakosság tulnyomóan magyar s igy megállapithatjuk már most azt a tételt, hogy a városi élet a magyar fajra nézve, vagy amint most van, nem mindenben előnyös, mert a *születési* szaporodás itt nagyon csekély lévén, az összes népesség szaporodásához a városban lakó magyarság nagyon csekély számmal járul s ha a halandóság nagy, — mint sok városnál, pl. Pozsony, Temesvár, Nyiregyháza, Marosvásárhely —: ezekbe ugy rohan a magyarság, mint temetőbe. Később, a halálozási aránynál még visszatérünk ennek a tételnek tárgyalására. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy a magyarság városlakó voltának és az itteni születések csekélységének következtében az ország átlagában a folyton való szaporodás s egyfelől a vidéken élő magyar faj páratlan szaporodó erejének köszönhetjük, ami forrása annak, hogy bevándorlás által a városokat folyton táplálja; *másfelől* a magyarság központi és domináló helyzetéből folyó beolvasztó (asszimiláló) képességének, miáltal a ma-

gyarság köré beszivárgó idegen elemet teljesen ugy hasonitja át, miképp ezt a történelem fáklyafénye mellett az Árpád-királyok korából is levezettük.

A statisztika világánál két dolgot láthatunk: 1. a nemzetiségi vidéken a magyarság arányszáma lassan bár, de feltartóztathatatlanul nyomul előre; a nagy magyar medence s éppen ugy a székely medence szélén levő városok s részben a vármegyéknél a magyarság számaránya egy halvány árnyalattal lehanyatlik vagy stagnál, a román és tót elemé épp oly árnyalattal előnyomul. Ebből a fentebb fejtegetett szaporodási viszonyokból már most sietünk különös fontossággal kiemelni azt, hogy a városok egészségi viszonyai megjavitására mindent meg kell tenni s ebben a tekintetben az állam jöjjön olcsó kölcsönnel a városok segitségére, hogy a megfelelő intézkedések megtétele ne okozzon oly terheket a városokra, melyek aztán agyon nyomják annak lakosságát; másfelől kétségtelen lévén, hogy a magyar medencék szélein észlelhető eltolódás — a munkabiróbb magyarságnak a nemzetiségi vidékekre költözködése és a nemzetiségi munkakereső elemnek beköltözése által — folyton tartván, okvetlen meg kell akadályozni, hogy az elszivárgó magyarság magára hagyatva, elnemzetietlenedjék. *Tehát fel kell keresni a költözködés irányát, célját és itt intézményekkel kell segitségükre lenni.* (Igy pl. a somogyi, zalai magyarság a Dráván tul fekvő részekre, a szeged—csongrádi magyarság délibb vidékre, a csanádiak Temesbe, a székelyek az erdélyi városokba és oláhországba, a borsodi matyó nép fel a felvidékre, le a Balkánba, ki annyi mással még Amerikába is és igy tovább.)

Az ily elvándorló népnek egy része rendszerint megragad a munka helyén, oda tehát a magyar állam állitson ingyenes állami iskolát. Gondoskodjék az orvosi, gyógyszerészi szolgálat olcsóságáról, a nép szociális viszonyainak kellő vezetéséről, nehogy helytelen irányba terelődjék. Gondoskodjék, hogy a közigazgatás ne csak védőleg terjessze ki fölöttük kezét, hanem őket a *magyar* közigazgatás és a magyar közigazgatási nyelv javára ki is használja. Ez által biztositva lesz, hogy az elszivárgó magyarság nem olvad be, hanem mindenütt tömörülve, ezer meg ezer szigetet, később összefüggő tömeget fog alkotni. — És ha az iskolák és nagyobb városokban a magyar nyelvet támogató szórakozás rendezése

által a magyarság e nemü életét olcsóvá tesszük, a többi elem is a magyarsághoz simul, mert a maga szórványos erején nem birja magának azt megszerezni, amit a magyarsággal nyer. De olcsó és jó legyen minden, ebben rejlik a varázserő. S legfőképpen a magyar állam ne türje, hogy a magyar polgár üzött vad lehessen. A szégyen pirja száll orcámba, ha olvasom, hogy a romániai határszélen napirenden van, miképp román katonák betörnek magyar földre és onnan elhurcolják, megkinozzák, kifosztják a magyar nemzet fiait. Micsoda dolog az, hogy ezt eltüri a magyar állam?

Éppen ily arányban meg kell figyelni, hogy mely vidékre áramlik a nemzetiségek folyása és azokon a helyeken mindent el kell követni, hogy a beköltöző idegen meghonosuljon, de legfőképpen, hogy magyar legyen. Legyenek ezek a helyek kívánatosak, de jogokat, kedvezményeket csak az nyerjen, aki teljesen beolvad itt nyelvben és szellemben a magyarságba. Ez nem is nehéz, mert aki beköltözik egy magyar városba, az nem jő ellenséges szándékkal oda. Üzi a megélhetés gondja, vonzza a boldogulás reménye s szivesen simul a benszülöttekhez. Ha azonban hosszu ideig nem törődnek velük, lassankint megsokasodnak s akkor már ők is, fajilag külön tömörülve, ellenállanak a beolvadásnak s veszedelemmé nőhetik ki magukat.

A fentebbiekhez még azt tehetjük hozzá, hogy a hatalmi támogatás nélkül szükölködő népelemek közül nem mindig a kulturailag erősebb olvaszt be, sőt ellenkezőleg, a tótság között élő német elem, éppen ugy az oláhság között lakó szász elem, mint már láttuk, mindenütt tért veszit. Már régóta észlelhető a tót, illetve román tenger folyton csapkodó hullámainak romboló hatása a német elem lassu pusztitásában, s most már a rombolás napról-napra erősebb nyomokat vág. A magyarság is csak ugy állhat ellen ennek a rombolásnak, hogy az állami és nemzeti elsőség az ő részén van és támogatást is talál.

De vajjon ellenáll-e és mennyiben, lássuk azt is és a mit fentebb mondánk?

A magyar nemzeti erő az ország közepén halmozódik s igy Budapestet és az ezt környező városokat ebből a szempontból nem kell vizsgálni. Itt a magyar élet vonzó ereje megdönt minden mást, Budapest és a köréje csoportosuló városokkal nemzeti szempontból nem versenyezhet semmiféle erő ebben az országban.

A vizsgálat tárgyát Budapest vonzókörének belső körzetén tul fekvő városaink és telepeink képezhetik. Lássuk ezeket!

Az egyes városok szaporodása 1890—910 között: Budapest 74.1 százalék, Ujpest 134.7, Budapest környéke 100 százalékon felül.

I. öv Budapesttől számitott 100 kilométeres körzetben: Szolnok 36.4, Kecskemét 34.7, Székesfehérvár 26.5, Czegléd 22.4, Komárom 22.5 százalék.

II. öv. 100—200 kilométeres távolságban: Kaposvár 79.6, Szombathely 79.2, Zólyom 72, Miskolcz 59.4, Losoncz 57.4, Debreczen 57.3, Győr 42.1, Pécs 40.5, Nyiregyháza 40.1, Pozsony 39.6, Szeged 35.4, Szabadka 26.1, Nagykanizsa 24.9 százalék és több 20 százalékon alul maradt nagyváros és azon felül levő ipartelep.

III. öv. 200—300 kilométeres távolságban: Szatmárnémeti 64.4, Nagyvárad 57.5, Sátoraljaujhely 53.2, Lugos 50.9, Temesvár 49.9, Arad 44.6, Kassa 37.5, Ujvidék 33.4 százalék.

IV. öv. 300—400 kilométeres távolságban: Kolozsvár 60.2, Máramarossziget 40.5, Torda 21.4, Karánsebes, Déva, Nagyenyed stb. városok, amelyek sokkal jelentékenyebben szaporodtak, továbbá Petrozsény és a hozzá hasonló fejlődésü ipartelepek.

V. öv. 400 kilométernél nagyobb távolságban: Marosvásárhely 63.3, Nagyszeben 35.2, Brassó 26.1 százalék szaporodással és számos más kisebb népességü, de jelentős kulturáju város és az egész Székelyföld.

Ha pedig 1869—1910 között vizsgáljuk a fejlődést, az alábbi kép áll előttünk:

Budapesthez legközelebb eső körzetbe esik a városok közül Székesfehérvár (61.4 százalék szaporodás), Komárom (61.3), Kecskemét (62.2) törvényhatósági városok. Czegléd (52.7 százalék szaporodással), Eger (46.5 százalék szaporodással), Esztergom (23.2), Gyöngyös (15.8), Szolnok (81.6), Veszprém (23.2 százalék szaporodással) rendezett tan. városok.

A második körzetbe, tehát 100—200 kilométer távolságra a fővárostól, *esik:* Szeged (66.6 százalék szaporodással), Szabadka (68.0), Pozsony (68.1), Hódmezővásárhely (27.0), Pécs (108.7), *Miskolcz* 139.0), Sopron (60.2), Zombor (25.8), Győr (121.1 százalék szaporodással) törvényhatósági; Nyiregyháza

(74.5), Szombathely (220.1), Nagykanizsa (75.4), Nyitra (53.7), Kaposvár (262.8), Félegyháza (46.4), *Zólyom* 299.7 százalék szaporodással) r. t. városok.

A harmadik körzetbe, 200—300 kilométerre, *esnek*: Arad (93.0), Temesvár (125.2), Nagyvárad 123.6), Kassa (163.3), Szatmárnémeti (89.8), Ujvidék (75.7 százalék szaporodással) törvényhatósági és Sátoraljaujhely (53.2), Nagykároly (26.1), Makó (25.8), Nagybecskerek (32.2), Nagykikinda 42.3), Zenta (48.9 százalék szaporodással) rendezett tanácsu városok.

A negyedik körzetbe (300—400 km.) *esik:* Kolozsvár (128.3), Pancsova (23.2 százalék szaporodással) törvh. jogu, Máramarossziget (140.9), Torda (52.8 százalék szaporodással) r. t. városok.

Az ötödik és hatodik körzetbe (400 kilométeren tul) *esik:* Brassó (47.9), Nagyszeben (76.3), Marosvásárhely (96.1 százalék szaporodással).

70 százalékon felüli szaporodásu város az első körben: *Szolnok,* de ez is csak hogy éppen nem esik a második körzetbe s ezen kivül a délvidéki, erdélyi (és oláhországi), felvidéki és budapesti forgalom oly gócpontja, melyhez hasonló alig van az országban. Hozzájárult még a magyar kormánynak az a törekvése, hogy a Tisza mellett második nagy várossá Szolnokot akarván kifejleszteni, a megyei, törvényhatósági és mindenféle hivatalos élet középpontjává Szolnokot tette. Ettől eltekintve, megállapithatjuk ugyan, hogy ez a körzet általában erősen népesedik; de azt is, hogy ebben egy nagyobb szabásu város nem alapulhatott és valószinüleg nem is alakulhat, mivel a főváros vonzó ereje ezt nem türi meg

Az első, sőt a második körzet nagyobb részéből is minden nagykereskedő lassankint Budapestre költözik, mivel innen jobban birja cikkeit terjeszteni, talán a füszer és élelmi cikkek kereskedői kivételek némileg és azok, akik nem Budapesten gyártott vagy termelt cikkekkel kereskednek. Ennélfogva azt is megállapithatjuk, hogy az első s részben a második körzetben is csak azok a városok nyomulhatnak viszonylagosan előre, melyek elsősorban nagyon kedvező fekvéssel birnak és közlekedési szempontból elsőrendü fontosságuak s ezenkivül a környék termelési viszonyait ügyesen kihasználják, a melyek oly cikkekkel kereskednek, amiket Budapest nem vehet el tőlük:

Kecskemét gyümölcse, Szeged kender, paprika stb., Debreczen zsir, szalonna stb., Miskolcz bor, butor, Pécs majolika, kőszén, bor, butor és igy tovább, hogy csak éppen példákat emlitsek. A harmadik körzet is érzi Budapest hatását, de már kevéssé, a negyedik körzet tul van a Királyhágón és a többi még tovább, itt már a városok szabadon fejődhetnének. Budapest hatása már nem zavarja nagyon, de nem is segiti.

A legszerencsésebb távolság 150—300 kilométer között van, mert ezek még elég közel vannak a fővároshoz, hogy annak előnyei kihasználásában nagy terhük abból ne legyen, másfelől elég távol vannak attól, hogy, ha megfelelő földrajzi előnyök is támogatják, annak bénitó versenyét elkerülhessék és ellensulyozhassák. Itt is fekszenek jóformán összes nagyobb és gyorsabban emelkedő városaink, melyek között a törvényhatóságiak közül Miskolcz 139 százalék, Nagyvárad 124, Győr 121, Temesvár 125 százalékkal, a rendezett tanácsu városok között Kaposvár 263, Szombathely 220, Sátoraljaujhely 100 százalékkal, gyarapodtak legjobban. De még számos város van 70 százalékon felüli gyarapodással.

Az ötödik hatodik körzetben nagyobb városaink között Kolozsvár (28), Marosvásárhely (96), Nagyszeben (76), Máramarossziget (141 százalék) növekedett, de több kisebb városka is, pl. Csikszereda, Déva stb., de ezek növekedése nem vonható a középponti erőforrásokkal semmiféle viszonylatba.

Budapest nagy hatása az egész országra terjed és vonzó ereje a *magyarságot be az ország közepe felé süriti,* éppen ugy vonzza Wien a németséget maga felé nyugatra, Zágráb a horvátságot délnyugatra, Belgrád a szerbséget délre, Bukarest az oláhságot délkeletre, csupán a rutén és tót népet nem vonzza egy város sem s *a tótság erősebben gravitál Budapest és a többi nagyobb magyar város felé, mint Prága felé,* hol ő az elcsehesedés révén sokkal inkább ki van téve a beolvadásnak, mint nálunk, a hol inkább ő olvasztja be a maga közt élő magyarságot és németséget, mely beolvasztási folyamat azonban a magyar népoktatás és a gazdasági fellendülés által most már megfordult és a magyar faj javára hat. Amerika vonzó hatását itt már nem érintem, mivel az minden fajnépre hat, azonban leginkább a tótságra.

Budapestnek a magyarságot az ország közepe felé vonzó

és sürítő ereje, Wien, Zágráb, Belgrád, Bukarest és részben Prágának a nemzetiségeket magához innen kifelé szivó, tehát ritkitó hatása rendkivül nagy segitségére van a magyarság térfoglalásának és okozza azt, hogy az ország közepe és innen gyürüszerü hullámokban az egész ország a perifériák felé rohamosan fog megmagyarosodni. A rutén vidék és a sáros–zempléni tótság nem szivódik kifelé, de inkább befelé és már a második generációban megmagyarosodik, innen van, hogy a magyarság a Tisza és mellékfolyói nyomán feltartóztathatatlan erővel nyomul az ország határai felé.

A történelmi könyvekben *népvándorlás korának* nevezett korral nem ért véget a népek vándorlása, sőt inkább mondhatjuk, hogy a mai korban a népek helyváltoztatása nagyobb arányu, mint a régi korban. Nem kell rámutatnunk az amerikai kivándorlásra, mindenki ugyis reá gondol.

De ezenkivül itthon is egy folytonos népvándorlás folyik a fővárosok felé. Statisztikával foglalkozó tudósok megállapitották azt a feltétlen igazságot, hogy a fővárosokba irányuló beköltözködésnél a fő- és nagyobb városok vonzó ereje legerősebben hat a közvetlen környező, azután fokozatosan gyengébben a távolabbi vidékre. A hatás a távolságok geometriai arányával forditva van. Dr. Kenéz Béla az 1900-iki adatokból kiszámitotta, hogy a Budapesttől számitott egyes távolságokban ebben a tekintetben a következő viszonylatok állanak fenn:

I. körzet	2.362,813	lakosából	144,691,	tehát	1,000	lakosból	61	él	Budapesten.
II. „	9.160,821	„	189,881.	„	1 000	„	31	„	„
III. „	3.545,600	„	56,015,	„	1,000	„	16	„	„
IV. „	2.683,305	„	16,167,	„	1,000	„	6	„	„
V. „	2 309,389	„	7,320,	„	1,000	„	5	„	„
	16.666,928								

Tehát az arányok megközelitőleg: 64 : 32 : 16 : 8 : 4
16 : 8 : 4 : 2 : 1
$15{\cdot}_8 : 7{\cdot}_{75} : 4 : 1{\cdot}_5 : 1{\cdot}_{25}$

Ami eltérés van a IV-ik körzetben, hogy t. i. itt kevesebb arányalag a Budapest felé áramló lakosság, ennek oka az, hogy ebben az övezetben csupán Kolozsvár körül él nagyobb számu magyarság és ennek mozgó elemét maga Kolozsvár fel is szivja, mely, amint fentebb mondók, kivül esik a 300 km-en, tehát ama bűvös körön, mely Budapest felé ösztökéli a mozgó

népességet, a többi nemzetiségi elemre nem kívánatos a Budapestre való beköltözés, ezekre már nagyobb hatása van Szerbiának és Romániának. A többi (VI.) körzetben élő székelységtől a megélhetési feltételeket mesterségesen elvonták, megfelelő vasuthálózata sincs a székelységnek s igy kénytelen önfentartás céljából hazulról eltávozni. Előbb Bukarest volt a székely cseléd és munkás nép célja, most már Budapest felé is veszi utját és ezért van ebből (VI—VII.) körzetből aránylag oly magas szám.

A fentebbiek hatásának további megvilágitására figyelembe kell venni, hogy nemcsak Budapestnek van meg a vonzó képessége, hanem minden nagyobb városnak és minden nagyobb ipartelepnek. Tapasztaljuk, hogy némelyik nagyobb városunk, pl. Miskolcz, Pécs, Szombathely, továbbá Zólyom, Déva, Petrozsény, Diósgyőr, Ózd, Trencsén felső része rendkivül nagy népességgel és szaporodással bir. Vannak más okok is, melyek a népesség szaporodását elősegitik, Besztercze-Naszód-, Csik-, Máramaros-, Ungmegye stb., melyeket részint külföldi bevándorlás, részint a természetes szaporulat növel nagyra. A két első ok: a városok vonzóereje s a népeknek az ipari és gazdasági viszonyok miatt megnagyobbodó keresetképessége részben befolyásolja, részben pótolja a főváros vonzásának hatását. Ha ezek az okok nem mérsékelnék a nép tömörülését, akkor a főváros és közeli környéke rövid időn tulnépesednék. Először a főváros lenne tulnépes, aztán az előállott nehéz lakásviszonyok miatt a közvetlen érintkező környék lakossága duzzadna fel. Most Budapest ebben a stádiumban van. Később a távolabbi szomszédság népe szaporodnék meg. Mert hiszen Budapest és minden nagyobb város és ipartelep nemcsak helyben és a közvetlen szomszédságban, hanem egy bizonyos sugárral irt körön belül megjavitják a népek keresetforrásait. A sok nép sokat fogyaszt és igy nemcsak az ipari, hanem a mezőgazdasági foglalkozás is megjavul s a mezőgazdasági mellékfoglalkozások: baromfi, zöldség, gyümölcs stb. tenyésztés stb. igen kifizetik magukat. Foglalkozást adnak a család minden tagjának: ifjunak, öregnek egyaránt. Lassankint észreveszik az emberek, hogy a gyermek és az öreg is hozzájárulhat a vagyonszerzéshez, hogy az a család fog jobban gyarapodni, hol gyermekek is vannak, mert *az igazi*

vagyonosodás alapját az intenzivus munka képezi, az a munka, amely kellő megosztás mellett az erőket a maga helyén a legsikeresebben foglalkoztatja. Ennek ellenében a csak szemtermelésre támaszkodó mezőgazdaságban a *gondos szülő* arra törekszik, hogy gyermekére akkora darab földet hagyjon, melyből könnyen megéljen s igy, *ha nincs földje*, ha azt nem szaporithatja, *akkor gyerek sem kell több*. Ha pedig fényüző a szülő, akkor a föld neki magának is keveset terem, minek hát a fogyasztó társ, a gyerek?!... Mindkét eset épp ugy a természetes szaporodás csökkenését, mint az odavándorlás elapadását okozza. Ellenkezőleg: a nagy városok és ipartelepek fogyasztóink hatása alatt beállott nagyobb kereset épp ugy vonzza a keresni vágyó népséget, mint rugója a természetes szaporodásnak. *És ezekben már benne is rejlik igen sok bajunk orvosszere.*

De térjünk most vissza a főgondolathoz. A statisztika által felállitott tétel szerint a nagy városok vonzó hatása a távolsággal forditott geometriai arányban áll. Igy Budapest óriási szivó hatással van a legközelebbi környezetre s épp ugy Budapest, mint minden nagy város a maga megyéjére. Az inditó ok a kereset alkalma. Ez az ok a közelebbi szomszéd községekre nem hat oly hamar és oly hirtelen, mint az első szomszédon tul levő községekre. Hogy ezt megérthessük, lássunk a magunk életéből egy példát. A Miskolczcal közvetlen szomszédos hejőcsabai, szirmabessenyői, görömbölyi munkás itt Miskolczon jó keresetet talál, tehát naponkint bejár ide s közvetlen élvezi a napszámot s ennek emelkedését, éjszakára hazamegy falujába és igy az egész keresetét haza viszi magával, mert még az ebédjét is magával hozta szalonna és kenyér alakjában. Ez a munkás nem fog Miskolczra beköltözni, mert itt drága a lakás, nehezebb a sertés-, baromfitartás, mely pedig a parasztnak valóságos takarékpénztára. Tehát ebből a munkásnépből a városnak csak annyi haszna van, a mennyit az egyes polgárok a munkáson, illetve annak munkáján nyernek. Mig a városi munka nagysága és a közvetlen községek mozgó népessége kellő arányban vannak, addig a viszonyokban változás nincs, mert ha a távolabbi munkás nép bejő a városba, az csak csekélyebb munkabér mellett, vagy nagyobb ügyesség, több munkabirás mellett versenyezhet a szomszédos községek

lakóival, mert a birtokos inkább fogadja fel a közeli munkást, akit jól ismer és akihez minden időben könnyen hozzájut, mint a távolabbit, aki csak néha-néha jő a városba munkát keresni. Mégis a távolabbi munkás egy ideig mérsékli a munkabéreket.

Amint a kereseti alkalmak szaporodnak és ehhez képest a közeli munkásnép száma lépést nem tart, azonnal kedvező kereseti forrás támad más vidéki munkásoknak és azok fel is keresik sürün a várost. De a szomszéd községbelieknek ez nem árt, mert ők is megtalálják számadásukat. A távolabb, de nem nagyon messze lakó munkások aztán nem mennek haza naponként, hanem kéthetenként. Ezalatt nagyobbrészt abból a szalonnából és kenyérből élnek, amit hazulról magukkal hoztak, de mégis néha-néha elfogy az ennivaló, arra, vagy dohányra mégis csak költenek valamit és az itt eltöltött vasárnapi alkalom is okoz egy kis kiadást. Igy ez a munkásnép közelebbi érintkezésbe jő a városi boltossal, korcsmárossal; más gazdánál szerződött munkások által más vidéki munkásokkal és földbirtokosukkal. Hallja, hogy ennél-annál jobb a kereset s igy szoritja a maga javát feljebb. Minden esztendő munkabére változik és pedig normális viszonyok között vagy az év legnagyobb napszáma lesz a jövő évi legalacsonyabb napszám, vagy legalább is az előző év átlagján kezdődik az alku. De a gazdasági munkában is mindig a legügyesebb munkások a kivánatosabbak, igy a jobb munkások maguk részére nagyobb napszámot kivánnak, mert ha a silányabb munkás napibére elért egy bizonyos nagyságot, a magyar virtus nem türi meg, hogy a jobb munkás annyival beérje és ez természetes is. Ez aztán a munkások folytonos változására vezet. Megkisérelj ük szakmányosokkal dolgoztatni, aztán alkalmazunk havi fizetéses munkást s ennek adunk lakást is. De a heti, kétheti munkára bejövő munkásnak is kell adni tanyahelyet, vagy annyival nagyobb bért, amennyit a tanyáért fizetnek s ez utóbbi mégis részben a munkás keresetét csökkenti, részben a gazda kiadását növeli.

Az itt állandó lakást talált munkás aztán többet nem megy haza a falujába. Ebből a példából látszik, hogy a közvetlen közel lakók a falujokban maradnak és onnan bejárva keresik itt kenyeröket. Ez a kereset az illető falu szaporodását emeli mindenféle módon (természetes szaporodás és hozzá-

költözés által). A távolabb lakó munkásság különösen a téli kereset miatt hamarább beköltözik a városba, mig a lakásviszonyok azt megengedik. Ha a lakásviszonyok kedvezőtlenek, akkor a szomszéd falukba jő lakni s ezeknek lakosságát duzzasztja fel. A tömegvonzás segitségével aztán a város és a szomszéd faluk előbb összenőnek, később a viszonyok egyesülésre késztetik. Igy nőnek a városok. Példa rá Budapest, Arad, Miskolcz, Temesvár, sőt a kisebbek közül Székelyudvarhely (Szombatfalvával), Székelykeresztur és mások.

Maga Budapest óriási mértékben gyüjti magába a kereső népséget. A hetvenes években sokat járkáltunk gyalog a közvetlen környéken, itt-ott egy-egy kertész- vagy gyártelep alakult. Egyébként puszta volt a vidék... Budapest maga is hogyan festett? A nagy körut még csak elméletben volt meg. Az oktogon négy épülete, a Király-utca egy saroképülete s még néhány más épület volt készen. Az osztrák állami vaspálya (ma nyugati pályaudvar) zsákutcában szorongott és az Oktogontól sem jobbra, sem balra nem lehetett menni, rá 10 év alatt kiépült az egész nagy körut és aztán végtelen lázas fejlődés állott be a nagy körúton kivül álló részeken.

Természetes, hogy a nagy népességnek már nem elég gyors volt a főváros épületben való gyarapodása. A beálló drágaság is megapasztotta az épitkezések számát, ennek következménye a lakáshiány és drágaság, ennek pedig a szegényebbek kifelé gravitálása lett. Igy kezdtek nőni a főváros körüli telepek s helységek. Ennek megvilágitására álljanak itt a következő számok:

Távolság	A község és távolsága Budapesttől	Polgári lakossága az alábbi években			Szaporodás az alábbi években			
		1890	1900	1910	1890-1900	%	1900-1910	%
0	Budapest	491938	716476	863735	226559	44·8	147259	20·6
I.	Ujpest	23521	41836	55174	18315	77·9	13338	32·4
I.	Rákospalota	6264	11742	25135	5478	87	13393	114·4
I.	Dunakeszi	1561	2891	3354	1330	86	463	16
II.	Fót	2786	3465	3922	679	24·3	447	13
I.	Budafok	5243	7267	10943	2024	38·6	3676	50·6
II.	Budakeszi	3635	4214	5228	579	16	1014	24·1
III.	Budaörs	5281	6100	7383	819	15·8	1283	21
III.	Zsámbék	4177	3997	4209	apadás	4	212	5·3
I.	Békásmegyer	1340	2027	3535	687	51·4	1508	74·4
II.	Budakalász	1650	2019	2474	369	22·4	455	22·7

Távolság	A község és távolsága Budapesttől	Polgári lakossága az alábbi években			Szaporodás az alábbi években			
		1890	1900	1910	1890-1900	%	1900-1910	%
II.	Piliscsaba	1501	1967	2429	466	31·0	462	23·5
II.	Pilisvörösvár tábor	3048	3654	5578	606	19 8	1924	52 7
II.	Solymár	1820	2361	3108	541	29·7	747	31·7
III	Üröm	1000	1116	1328	116	11·6	212	19·0
I	Csepel	2246	4563	9454	2317	103·0	4891	107·2
III	Haraszti	2075	2367	3859	292	14·0	1492	63·9
I	Kispest	4913	15729	30154	10816	220·1	14425	91·8
I	Erzsébetfalva		15715	30959			15244	97 0
III	Szigetszentmiklós	2738	3231	3996	493	18·0	765	23·7
III.	Taksony	2367	2944	3525	577	24·3	581	19 7
III.	Tököl	2017	2804	3604	787	39·0	800	28·5
I.	Rákoscsaba	1805	3008	5066	1203	66·4	2058	68·6
I.	Rákoskeresztur	3330	6143	6694	2813	84 5	551	9·0
II	Péczel	2752	3850	5520	1098	39·9	1670	43·4
II.	Isaszeg	2341	3206	4115	865	37 0	909	28·4
II.	Gödöllő	4844	5875	7548	1031	21·3	1673	28·5
I	Czinkota	1876	3134	7616	1258	67·0	4482	143·0
III	Domony	1297	1240	1295	fogyás		tengődés	

A fentebbiekből is látszik, hogy Budapest közvetlen környéke aránytalanul szaporodott. Amint a 80-as évek alatt Budapest külső területe kiépült és a lakások drágulni kezdettek, megindult a környező vidék kiépülése. Tehát Budapest óriási vonzó erejénél fogva, a környék lakossága huzódott Budapest felé, de csak keresni járt be Budapestre, lakást ellenben nagyjában éppen oly okból, mint fentebb Miskolczra is elmondottunk, a városon kivül eső közeli telepeken, falvakban keresett. Igy történt aztán, hogy mig Budapest maga 1890-től 1900-ig 44.8 százalékkal, 1900—1910 között pedig csak 20.6 százalékkal gyarapodott, addig 1890—1900 között a közvetlen közelben levő soroksári telepek több mint 200 százalék, Csömör 114.6, Csepel 163, Rákoskeresztur 88.5, Rákospalota 87, Cinkota 67, Ujpest 77, Dunakeszi 86, Rákoscsaba 66.4 százalékkal és Dunántul is a közeli Békásmegyer 51 százalékkal nőttek és ezt a növekedési irányt az I. távolsági zónában levő helyek, a mennyiben a fővárossal való közlekedésük javult, megtartották 1900—1910 között is, sőt aránylag fokozódtak. Ezek által Budapest minden irányban körül van véve és látjuk, hogy átlagos gyarapodásuk a Budapest szaporodását többször is felülmulja. Budafok, Budaörs, Budakeszi felől nem mutatkozik ily szaporodás, de ennek első oka

az, hogy Budapestnek efelé eső része: Kelenföld maga is elég teret nyujt a letelepülésre és a hetvenes években, sőt a nyolcvanas években is itt nagy, puszta területek voltak, csak legujabban kezdettek itt a házak nőni és elég tér lévén, nőnek is azok itt gombamódra. De ez a vidék is igazolja, hogy a geográfiai, jobban mondva a közlekedési szempontból közelebb eső helyek itt is sokkal jobban gyarapodtak, mint a többiek, pl. Budafok szaporodása 38.6, 1900—1910 között 50 százalék.

A másodrendü távolságban levő helyek szaporodása már kisebb, pl. Péczel, Isaszeg, Fót s tul a Dunán Solymár 40—30 százalék között, a harmadrendüeké: Gödöllő, Csomán, Dunaharaszti, Kalász, Budakeszi, Budaörs 20—10 százalék, azontul még kevsebb, sőt több helyen, mint a Dunán innen Domony 4.1 százalék, a Dunán tul Zsámbék 4 százalék fogyással szégyenkezik 1890—1900 között is. Ez a helyzet nem sokat változott 1900—1910 között.

Budapestnek eme vonzása tehát ugy szivja maga körül a lakosságot, mint az égő tüzhöz tódul a környező levegő minden oldalról s a közvetlen vidék lakossága Budapest felé nyomul, e helyébe a legközelebbi vidéké lép és igy tovább mozog központi irányba az egész ország népe minden felől, olyan számban, mint azt a fentebb vázolt vonzási törvény mutatja. Pestvármegyének Budapesthez közel eső része és a szomszédos vármegyék: Fejérmegye, Esztergom-, Hont-, Nógrád-, Heves-, Jásznagykunszolnokmegye egyaránt érzik Budapest vonzó hatását és ezek a megyék, kivált a közelebbiek, meg is gyengülnek eme hatás alatt. A távolabbi szomszéd vármegyék, sőt Pestmegyének egész déli része, Budapest által már nem érintetik oly nagyon, mert a vonzó erő nem a megye határaihoz van kötve, hanem a földrajzi, illetőleg a közlekedési távolsághoz. Igy történik aztán, hogy mig Fejér-, Esztergom-, Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyék Budapest hatása alatt fogynak, Pestmegye egészében ezt nem érzi meg, mert Pestmegye déliebb részében levő nagy városok és maga a vidék vonzó ereje ezt kiegyenliti, sőt felül is mulja s e miatt az egész megye mégis nagy többletet mutat ki, azaz a jelenlevő lakosság sokkal több, mint a megyében született élő népség száma. Ez a többlet pedig a bevándorlás által került.

Tehát Budapestre tolul a közeli vidék, a közeli vidékre a

távolabbi és erre a még távolabbi, de mindig a távolsággal fordított arányban. E szerint a lakosságnak legsürübbnek kell lenni a fővárosban, aztán az ehhez közel álló vidéken és legritkábbnak kell lenni a legtávolabbi vidéken. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez csak nagyjában van igy, mert ezen viszonyon változtat sok minden körülmény. Ellensulyozza, lerontja, sőt felül is mulja azt valamely nagy város, ipartelep, vagy valamely ok miatt fellendült kereseti forrás (bányászat, ipar, közlekedés stb.). Befolyásolja ezt még az is, hogy némely vármegyében a születések által való szaporodás alá-hanyatlik és ekkor kevésbbé gyarapodik, jobban ritkul népessége, de ehhez is még sok más körülmény járul hozzá.

Nem érdektelen ebből a szempontból vizsgálni a vármegyéket. Általában elfogadhatjuk azt a tapasztalati igazságot, hogy Budapest több bevándorlót kap a környező vármegyéktől, mint ezek a következőktől és igy tovább a legkisebb kárpótlást találnak a legtávolabbi vármegyék és igy ezek általában csakis a természetes születések által szaporodhatnak, de még ezt is megdézsmálja az elköltözés. Ennek megfelelően látjuk, hogy az ország középponti megyéi: Arad, Bács-Bodrog, Pestmegye, Csongrád-, Jász-Nagy-Kun-Szolnok-, Hajdu-, Szabolcs-, Borsod-, Heves-, Nógrád-, Győr-, Esztergom-, Komárom-, Tolnavármegye, I. rendü, tehát a sürübb lakosságuak közé tartoznak.

Ellenben 5% szaporodáson alól levő vármegyék Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Besztercze, Csik, Háromszék, Udvarhely, Fogaras, Szeben, Hunyad, Krassó-Szörény, Máramaros Budapesttől távol mind az ország szélén vannak. Kivételek is vannak.

Igy Trencsénmegye az ország szélén van és sürüsége I. rendü. Ámde ennek oka az a népsürüsödés, melyet ebben a vármegyében az ujabb időben keletkezett nagy ipartelepek okoztak. Brassómegye szintén ennek köszönheti nagy szaporulatát. Ung-, Bereg-, Ugocsam. a galiciai bevándorlástól és nagy születési többletből duzzadt meg. Besztercze-Naszód- és Csikvármegye a fellendült erdőgazdaság és nagy születési szaporulat miatt lépett be a nagyobb szaporodásu vármegyék sorába, sürüsödik; azonban a 3-ad rendü Háromszék, Fogaras-, Szebenmegyére apasztó hatással van Bukarest és a román

sikság vonzó hatása, ezenkivül Brassó városa is szivja magához a lakosságot és sem Háromszékben, sem Fogarasban nincs oly város, mely ezeket a hatásokat ellensulyozza. Ugy látszik, hogy itt egy kedvező kicserélődési folyamat indult meg: a román elemet vonzza Bukarest és a romániai sikság, a magyar elemet pedig Brassó és igy a magyar elem Brassóba való tolulása ezt a várost meg fogja hóditani a magyarság számára. Sajnos, hogy Bukarest és a román sikság hatása az egész délkeleti felföldre nagy hatással van s magyar, román és szász egyaránt enged a vonzásnak. Talán még legkevésbbé a szász elem. Kolozsvár egy kis körben ellensulyozza ezt a vonzást, de, hogy legalább a magyarság teljesen felszabadulhon ez alól, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Nagyszeben nagyobb arányu fejlesztése volna szükséges. Ez egyuttal a szász elem érdeke is és ezzel az uttal is megragadom annak kinyilatkoztatására az alkalmat, hogy Erdélyben a magyar és szász elem érdekei azonosak, tehát együtt kell küzdeni, egymást támogatni az egész országban a magyar és német elemnek. Testvérgyilkosságra törekszik az, aki az ellenkezőre csábit. A magyar állam magyar jellege a német elem érdeke is, mert ha megszünik ez és poliglott tükördarabokra törik, elsősorban a német elem pusztul el. Ellenben a magyarság a németséget mindenütt kiméli s már az is a németség javára szól, hogy minden magyarországi közép-, polgári és szakiskolában a német nyelv is rendes tantárgy.

A belső vármegyékben is vannak kis szaporodásu vármegyék, de kevés számmal. Igy egyfelől Fehér-, Veszprém-, Moson-, másfelől Somogyvármegye, melynek csekély születési szaporulatát elszivják a szomszédos városok: Budapest, Bécs, Pécs, Kaposvár, melyek szaporodása rendkivül nagy. Fejérmegyének szintén csekély a szaporodása és ezt is teljesen elviszi Budapest vonzása. Hont Budapest vonzása miatt stagnál, Gömörmegyét Miskolcz szivja el, a nyugati része pedig Budapestre gravitál s régebbi virágzó ipartelepei közül már sok beadta a kulcsot, tehát a megélhetési viszonyok már nem oly jók, mint a régi világban. Ellenben Nógrádvármegye ipari és közlekedési viszonyai oly hatalmas arányuak, hogy a nép elszivárgását meg birta állitani.

Nincs tehát egyetlenegy eset sem, melyben meg ne lehetne

magyarázni, hogy az általános törvénytől miért látszik eltérni valamely vármegye és ha I-gyel jelöljük ezeket a vármegyéket, melyeknél a népsürüség 64-nél nagyobb km²-ként, II-vel az 50—64 átlagos sürüséggel birókat, III-mal azokat, a melyekben 50-nél kisebb, akkor a következő kép tárul elénk:

Az ország középső megyéi: Esztergom-, Pest-, Tolna-, Bács-Bodrogmegye a legsürübb népességü vármegyék közé tartozik. Tehát az ország közepe a legnépesebb. Ezt körül veszi az átlagnál sürübb megyék sora: Baranya-, Temes-, Arad-, Hajdu-, Heves-, Nógrád-, Szabolcs-, Jász-Nagy-Kun-Szolnok-, Bars-, Komárom- és Győrvármegye. Ezután következnek az átlagon alul levő vármegyék, Somogy-, Krassószörény-, az erdélyi megyék legnagyobb része, Bihar-, Szilágy-, Szatmár-, Bereg-, Ung-, Zemplén-, Abauj-, Sáros-, Szepes-, Gömör-, Zólyom-, Hont-, Turóc-, Árva- és Mosonmegyék. Ezek a vármegyék többnyire mind az ország határszélein vannak. Végül a legtávolabbi részen: Hunyadmegye, Fogaras-, Háromszék-, Csik-, Besztercenaszód-, Máramaros- és Liptómegyék. Általában itt is igaz az, hogy a fővárostól és az ország közepétől távolabb fekvő országrészekben a népesség gyérebb. A hol ettől eltérés van, azt a városok vagy ipartelepek okozzák. Pl. Brassómegye az ország legtávolabbi megyéje és mégis Brassó városa sürítő ereje és az ottani ipartelepek ezt a megyét a II. sürüségü vármegyévé teszik. Kisküküllő azért emelkedik a sürübb vármegyék közé, mert részint a Maros, részint a Kis- és Nagyküküllő völgyében fekszik s a többi föld is mindenféle termelésre alkalmas. Miveletlen földje alig van, hegységek, kopár és erdős területek nincsenek.

Egész Erdély hegyes-völgyes terület lévén, de távol is áll az ország központjától, tehát gyér népességü, bár a völgyekben fekvő városok, különösen Kolozsvár, aránylag elég nagy népességgel bir. De általában az egész Erdély népessége igazolja az általános törvényt. A városok gyarapitása, ipartelepek alkotása javithatnák meg a viszonyokat.

A nyugati szélen levő Nyitra-, Pozsony-, Sopron-, Vas-, Zalamegye aránylag nagy népsürüségét megmagyarázza az, hogy ezek régi civilizáció örökösei és a fejlettebb gazdasági életviszonyok között nagyobb népsürüségükkel és számos, jelentős városaikkal megerősitik az általános törvényt annyi-

ban, hogy ha a fővárostól távolabb is vannak, de mindenütt jelentős városi és fejlettebb gazdasági élet van az ország keleti feléhez viszonyítva. (Elég legyen Nyitra, Szakolca, Érsekujvár, Galgócz, Miava, Pozsony, Bazin, Modor, Nagyszombat, Szentgyörgy, Sopron, Csorna, Kapuvár, Kismarton, Szombathely, Körmend, Keszthely, Sümeg, Tapolcza, Zalaegerszeg, Nagykanizsa városokra hivatkozni a különösen fejlett kultura mellett.) Mosonmegye ritka népességét a közeli Bécs vonzása okozza.

És most már foglaljuk össze ezt a szakaszt. Az ország középpontjának vonzása következtében a közvetlen környezet után következő közeli vidék tolul be a fővárosba és a főváros körül alakult és folyton alakuló elővárosokba. A főváros környékének nemzetiségi térképe nagyszámu német-sváb telepeket mutat. Ezek a német-sváb elemek a magyarsággal vegyesen tolulnak a fővárosba, mely főváros ma magyarnak mondható, tehát a betoluló nem magyar ajku elem itt a magyar kultura és a magyar nemzet gazdasági gócpontjának hatása alatt szivben, lélekben, nyelvben magyarrá lesz. A kissé távolabbi vidék már tulnyomóan magyar és igy az első szomszéd körzettől elszivott nem magyar ajku elem helyébe tulnyomóan szinmagyar elem tolul és rakódik le s ez által az otthon maradt nem magyar lakosság lassankint a beköltöző magyarság által majorizáltatik és fokonkint magyarrá alakul.

Ezt láthatjuk a következőkből:

		Magyar	Német	Tót	Egyéb
Budapest lakossága	1890.	66·4%	24·0%	5·6%	4·0%
	1900.	79·3 „	14·2 „	3·6 „	3·0 „
	1910.	85·9 „	9·0 „	2·3 „	2·8 „
Ráczkevei járás (Soroksár)	1890.	55·7%	37·4%	0·6%	6·3%
	1900.	62·9 „	32·4 „	1·0 „	3·7 „
	1910.	85·3 „	8·2 „		4·5 „
Váczi járás Ujpest Rákospalota	1890.	81·6%	8·8%	8·3%	1·3%
	1900.	84·7 „	6·2 „	8·9 „	0·2 „
	1910.	91·8 „	1·7 „	5·6 „	1·0 „
Gödöllői járás	1890.	78·5%	3·5%	17·7%	0·3%
	1900.	83·2 „	3·0 „	13·5 „	0·3 „
	1910.	86·9 „	2·7 „	9·8 „	0·6 „

Ezek a járások a legnagyobb mértékben népesedtek, mint ezt a 360—361. oldalon közzétett kimutatás mutatja. Ugy költözött ide be mindenféle nemzetiségü, aránylag legtöbb tót,

mint azt éppen az 1720—1787 közötti időben az egész országra nézve láttuk, csakhogy mig akkor a magyarságnak semmiféle intézményes biztositása, erősitése nem volt, addig most itt már az előző kormányok az állami iskolák egész sorát állitották fel, melyek a teljesen magyar (bár nem egészen kifogástalan pl. Ujpest) közigazgatással párosulva, a magyar elemet mindig felszinen tartják s ennek gyarapodása, születés és beolvasztás utján, mindig nagyobb és nagyobb lesz s végre is már a kétharmad, sőt négyötöd többséget elérte. Sajnos, hogy a nagy beköltözködés arányában nem fejlődött, nem fejlődhetett sem a közigazgatás, sem a társadalmi, kulturális egyesületek tevékenysége oly arányban, hogy a tévtanok mocsarába tévedéstől ezt a bevándorló sokaságot meg lehetett volna menteni. Legujabban ezen a téren is sok történt és a szétválasztó falak mindinkább leomlanak, a lakosok kellőleg elhelyezkedve, ez a vidék is felveszi a polgáriasult vidék teljes képét.

Ezek a járások a pesti oldalról környezik a fővárost, a budai oldalon a viszonyok általában szintén kedvezőek a magyarság arányának fejlődésére, de a néptömörülés nem oly hatalmas arányu, mivel Budát a vidéktől elzáró hegyek és az ez által megnehezitett közlekedési viszonyok nem engedték, de maga a budai oldal sem adott oly erős alkalmat a tömörülésre, mint a Duna balparti részén láttuk. De azért mégis érdekes a képet vizsgálni

		Magyar	Német	Tót	Egyéb
A pomázi járás lakossága (Békásmegyer)	1890.	26·6%	56.5%	11·4%	5·5%
	1900.	27·9 „	56·1 „	11·1 „	4·9 „
	1910.	35·3 „	50.1 „	10·0 „	4·6 „
A biai járás lakossága (Budafok)	1890.	29·3%	68·5%	1·4%	0·8%
	1900.	30·6 „	67·2 „	1·4 „	0·8 „
	1910.	55·6 „	42·9 „	0·9 „	0·6 „

Látjuk, hogy itt is fejlődik a magyarság, de a pomázi járásban sokkal lassubb tempóban, mint a biai és a Duna balparti járásokban, ami természetes is, mert a hol a magyarság eredetileg is erősebb volt, ott a beolvadás is nagyobb arányu, de másfelől a budai oldalról a pomázi járás tulnyomólag német vidékről nyeri a népszaporulatot s ha visszaemlékezünk, hogy még a mai férfikor gyermekkorában a budai fővárosi oldal maga is tulnyomólag német volt, ma pedig a frau rézik na-

gyobbára eltüntek: oly eredménynek kell ezt a haladást tekinteni, mely a legszebb reményekre jogosit.

Bebizonyitottuk tehát, hogy a fővárost környező német és szláv elemek a fővárosba és annak elővárosaiba tolulva, elég gyorsan megszaporodnak és ez a folyamat a teljesen magyar nyelvü állami iskolák és kisdedóvók nagyobbodó számának hatása alatt ezentul még gyorsabb lesz. És magyar nemzeti szempontból a legelső orvosság itt — a kifogástalan közigazgatást mindig első helyen értvén — a magyar hivatalos és társadalmi tényezők intenziv közművelődési munkássága, mert a főváros és környékének megmagyarositása az egész országét jelenti végeredményben.

A fővárost övező 100 kilométeres kör magába foglalja egyfelől a tul a dunáni földet egész Veszprémig, tehát a Vértes és Bakony német telepei mellett a fehérmegyei, győrmegyei, esztergom-, hont-, bars-, nógrád-, hevesmegyei magyarsággal s még a jász-nagy-kun-szolnokmegyei tiszta magyarsággal együtt az előbb emlitett dunabalparti megyék tótságát is. A vonzó kör érinti Veszprém, Siófok, Paks, Kiskőrös, Alpár, Szolnok, Eger, Losonez, Bakabánya és Győr városok által határolt országrészünket: az ország szivét. Ez a föld egészben véve majdnem magyar, de mégis jelentékeny német s északon a felvidéki tótsággal teljesen érintkezésben levő zárt tömegü tót lakosságot hord hátán. Ez az idegen nyelvü lakosság belső érintkezésben van a magyarsággal, de otthonában mégis távol tartja magát a magyar néptől, magyar szótól; érzelmileg közömbös. A tartózkodás onnan van, mert az otthonban a többi német és tót nyelvü lakosság ellenőrzi s azoktól szégyelli is az átmagyarosodást. Amint azonban kilép az otthon bűvköréből és bejut Budapest környékére, hol 100 emberből 86 magyar és csak a többi német és tót és azonfelül: a közigazgatásban, az iskolában, a piacon, mindenütt kénytelen a magyar ember előnyét és uralmát látni, maga is már elszakadván a régi kapcsokból, belép az uj kapcsolatba s ha már belépett, elfogadja a helyzetet: lassanként magyarrá lesz szivben, lélekben és nyelvben is.

1890—1900 között s még inkább 1900—1910 között az északi nyelvhatáron észlelhettük (l. a 44. old. levő táblázatot), hogy a magyarság aránya egy jelentős árnyalattal emelke-

dett, mert a közigazgatás, az iskola, a kereskedelem, a forgalom, sőt az ipar is a magyar nyelvet terjeszti, de a lefelé nyomuló és a gletscherek jegének mozgása módjára lecsuszó tótság mindenütt letördeli a németség arányát, ez mindenütt lemorzsolódik, ellenben a tótság csak kis mértékben enged és eléggé megtartja a maga arányait és csak 1900—1910 között kezdett hanyatlani a lefelé és kifelé áramlás által. A magyar nyelvhatáron átszoruló tót jégár, amint lejjebb hatol, felolvad a magyar tengerben: eltünik a gletscherek jege s lesz belőle hömpölygő, áramló magyar-tót tömeg, mely most már egyesülve áramlik Budapest felé. *Igy tehát a Budapesttől számitott első 100 kilométeres öv magyar tömegébe a második övből, északról, egészen tót elemek szivárognak be, de ezek a magyar fajnép hatása alatt teljesen megmagyarosodnak.* A beköltözés által a tótság megritkult csapataival szemben a második 100 kilométeres körzetben a magyarságnak ott maradó, sőt a különböző állami intézkedések által szaporodó szigetei mind erősebben lépnek fel s a 46-ik oldalon közzétett táblázat adatai szerint jelentős szaporodási többletet is mutatnak. Igy a felvidék idegen nyelvü társadalma erővel csak ott léphet fel, hol mint Turócszentmárton, Rózsahegy stb. vidékén cseh pénz segitségével nagy néptömörítő és magyarellenes gondolkozásu vezetők által igazgatott ipari és kereskedelmi vállalatokat hoztak létre. Egyebütt akciójuk gyenge, vagy éppen semmi. És tapasztalható, hogy a politizáló tőke elvonatván a helyes gazdasági működéstől, előbb-utóbb romlásba megy és megrendíti az illető erőforrásokat ... Keletről tekintve a körzet, mely északon Zsolna, Poprád, Igló, Lőcse érintése után Abauj-Tornamegyében magyar nép tájaira lép, innen Tokaj, Nyiregyháza, Debreczen, Békésgyula, Zenta, Zombor, Pécs, Nagykanizsa, Szombathely, Sopron által határolt területünket köriti be, azt a földet, mely a körön belül a felvidéki tótság és csekély számu németségen kivül az ország tiszta magyar vidékeit foglalja magába. Azt a vidéket, melynek területe 90 százalékban szinmagyar s amelyben a néptömörülés is a legnagyobb, ellenben az a 10 százaléknyi föld, mely nem magyar, a ritkább népségüek közé tartozik. Ez a második körzet adja át népének feleslegét az első körzet megritkult és Budapestre vonult sorai pótlására, tehát ezek az első körzetben összetalál-

kozván, mindig ugy találjuk, hogy az ott levő 86 százalék magyarral szemben az ott levő s külön-külön 10 százalékra sem menő német, tót, szerb, oláh, ruthén keverék számba sem jöhet, nevetségesen csekély és a jövevények között is 90 magyarra nem esik még 4 német, vagy 4 tót sem, ennélfogva kénytelenek meggyőződni arról, hogy ezen a földön már az Uristen is csak a magyart pártolja; tehát ebben az egész keveredésben a magyarság, mint egységes nép tünik fel a többi német-tót-szerb keverékkel szemben. Nem lehet csudálni, ha egyfelől a magyar népet végtelen önérzet, a többivel szemben kicsinylő modor hatja át, a többi pedig meglapul és ha itt-ott visszamegy fenyves bércei közé, elregéli, hogy Magyarországba van sok nép és azok között van magyar is, *de sok; jaj, de sok!* Pedig a tót munkások telenkint haza mennek, mig csak végleg a magyar földhöz nem ragadnak és ebben a hazamenetelben már csak azért is a magyarok hatalmát, gazdagságát, dicsőségét zengik, hogy az otthon maradt Janók ne szidják nagyon a Murár Andrisokat, amiért nem tudták még megenni a magyar világot, sőt apránkint maguk is magyarokká lesznek...

Az első körzet tehát a második körzetből tulnyomólag, 9-szerte több magyar beköltözőt kap, mint idegen nyelvüt és igy magyarsága még erősebbé fejlődik, még hatalmasabb lesz. Tizévenként 3—4 százalékkal emelkedett az első körzet magyarsági aránya, melyhez minden nemzetség adózik, tehát aránylagosan mindenik, de legjobban a német, tót és szerb elem.

Ha ezzel szemben most a harmadik körzetet vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a harmadik körzetbe nyugatról az a kis sáv tartozik, a melyet németek, vendek, délen egy darabon, a Dráva mentén magyarok, aztán a Duna-Dráva összeszakadásánál (Zomboron alul) németek, horvátok, továbbá a Tiszán tul Nagybecskerek, Temesvár környékén magyarok, szerbek, németek, oláhok; Arad, Nagyvárad, Nagykároly, Sátoraljaujhely, Kassa vidékén, Szathmárnémeti, Nagyszőllős, Munkács vonaláig magyar és román, északon ruthén és tót elemek laknak és pedig ebben a körzetben a magyarság az egész lakosságnak fele. Ez a magyar nemzet igazi képe. Tehát tiz magyarral szemben áll két német, három oláh, két tót, egy szerb, egy ruthén és aztán némi töredék bolgár, vagy mi az Isten-

csudája népség. Tehát ebben a keverékben hat felé húzó ötféle vitéz áll szemben tiz magyarral: és még milyen tiz magyarral! Olyan tiz magyarral, mely ámbár fájdalmasan énekli: „miről apám nagy busan szólt, hogy itt hajdan szebb élet volt, érzi szivem, felsóhajtok s hazám földén sirva szántok", tudja azt is, mert mindenike apjától hallotta, mint apritotta a magyar azt a többi, galád módra ellenünk törő nációt; mint kergette el a magyar magában is a tótot, rácot, horvátot, sőt magát a császár hadseregét is, mely meg sem állt futtában Bécsig. És hallotta az oláh csordák vad gyilkolásait ott a hegyeken tul, hol testvéreinek ártatlan gyermekei, öregei estek a vad mócok alattomos gyilkosságainak áldozatául... Szemben áll ennek a keveréknek tiz legénye olyan tiz magyarral, kiknek ősei száguldó paripán Bocskayval, Rákóczival dús aratást tettek a hir babérerdejében s elvitték a magyar név dicsőségének hirét a világ minden részébe s kényszeritették a császárt, hogy békét kössön 1606-ban és 1711-ben a magyarral és ismerje el, hogy *ez a föld magyar, ez a föld szabad, ez a föld nem meghóditott és igy ez a nemzet nem néptörzs, hanem szabad, független, önálló, semmi másnak alá nem vetett és csak a maga törvényei szerint kormányozható nemzet. A magyar nemzet.*

Nos, hát, kérem szépen, a második körzetből az elsőbe történt beköltözés által megritkult sorokba most a harmadik körzetből belép délceg paripán, lengő árvalányhajas kalappal, lobogós ingujjal tiz magyar vitéz, három bocskoros oláh, 2 darab zsiros haju tót, egy jámbor ruthén, két vidámkedvü német, egy szerb és némi horvát, vend, bolgár vagy az Isten tudja, mi a csuda. Együtt érkeznek meg Miskolcz, Szeged, Debrecen, vagy Pécs városába, mert Budapest felé ezek valamelyikén kell átmenniök. A vándorok a város kapujánál találkoznak. Mit méltóztatnak gondolni, hogy ott, hol ezek a belépő vándorok tiszta magyar társadalmat látnak, hol a tót, oláh, horvát, ruthén csak mint cselédember szolgál, a magyar pedig ur: az következik, hogy a magyarság meglapulva megy be testvéreihez, a többi pedig kidüllesztett mellel feszit rongyaiban?... Óh, nem. A jókedvü szerb már előre, a szomszéd faluban eladja az utolsó kabátját és összegyüjtött vagyona maradványán (egy kis adósságot is csinálva) maga is darutollas süveget, lobogós inget vesz s sarkantyus csizmával ül délceg paripájára: csatla-

kozik magyar testvéreihez s emlékezteti őket, hogy apáik is együtt voltak Damjanich-al. Befogadják azok, mert tisztán emlékeznek mindarra és most 11-en mennek. Elsősorban a szerb koma. Igen ám, de a tót-ruthén atyafiak sem adják alább, ők is ott voltak mikor Horbánt megkergették, pucolták Guyon Richárd kengyelét s Rákóczi sarkantyuját is, biz ők most sem maradnak el... Ha már igy van a dolog, a sváb atyafi sem enged, hiszen az egy szerbbel mefejelt tót magyarnak ki adná jó kamatra a pénzt, ha nem a takarékos sógor?... Magára marad a többi, a három oláh. Elbusulja magát egy darab belőle, visszamegy a hegyek közé, egy fogcsikorgatva követi a többit és a harmadik inkább megy visszafelé, Temesváron tul Romániába. Ez a képe a harmadik övből Budapest felé történő hullámzásnak. A harmadik övben a délről jövőt Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs, Zombor, Szabadka, Zenta, Szeged, Makó, Arad, ellenben az északiakat és keletieket Nagyvárad, Debreczen, Szathmár, Nyiregyháza, Miskolcz, Sátoraljaujhely, Kassa fogadja. Biz itt nehéz megélni idegen nyelven, mert itt még a főispánok is magyarok, hát még a népség-katonaság. Tehát a szélsőbb vidékről jövő különben is fele részben magyar anyanyelvü, fele részben nem magyar nyelvü, de jó érzelmü bevándorló népség teljesen a szinmagyar faj hatása alá kerül és rövid időn magyarrá is lesz. Tul a Dunán, az ország szélén, egy csekély sávban német elem lakik, ez nem jő befelé, mert ez a wien—gráczi vonalon teljesen az ausztriai németség vonzókörébe esik és inkább kifelé szivódik; amennyiben pedig befelé áramlik, már a magyarság iránt való teljes jóindulatot hozza magával, mely többet ér, mintha magyar szóval és romlott szivvel jönne. Északnyugaton és északon már a második körzet az ország határáig ért, ezzel pedig már fentebb foglalkoztunk s a harmadik körzet nem lévén, erről nem is szólunk, bár némi beszivárgás a cseh-, morva-vidékről van és ez átkozott ajándék, — vigye el a manó! Több kárt tesz nekünk, mint az egész tótság együtt.

A negyedik körzet a 300 kilométeren tul levő Magyarország, magába foglalja Temesmegye déli részét Krassó-Szörény-, Hunyad-, Alsófehér-, Tordaaranyos-, Kolozs-, Szolnok-Doboka-, Máramaros megyéket egészen, egy kis darabot Szilágy-, Bereg-, Ugocsa- és Besztercze-Naszódból. Ez tehát egész

terjedelmében nemzetiségi, tulnyomóan oláh körzet, de három felé van törve. Az alsó része az oláh tömeg, mely gyilkos küzdelmet viv a magyar, német és szerb elemekkel és ebben a küzdelemben szörnyen enged a német és szerb, szivósan áll az oláh s még szivósabban nyomul csendesen előre a maroknyi magyar. (L. a 44. és 45. oldalon közzétett statisztikát). Ezt az alsó darabot derékon töri ketté Kolozsvár, mely Marosvásárhellyel keleten, Bánffihunyadon át Nagyváraddal testvéri kezet fogva, mind erősebb, erősebb gáttal szoritja szét az északi románságot, hol Szamosujvár, Dés, Nagybánya, Felsőbánya az oláhság, Nagyszőllős, Máramarossziget, Beregszász, Munkács, Ungvár a rutén elem közt diadallal tartják a magyar sziklavárak ormain a magyar szentséges három szint és mivel a ruthén testvér nemzettel a kellő összhang meg is van, ott az oláhság diadalától nem lehet tartani. De hát milyen hatásu az innen való bevándorlás a harmadik körzetbe?

Mivel a harmadik körzetet a negyediktől az erdélyi hatalmas hegyek választják el (Érchegység, Meszes, stb.), az innen való beszivárgás sokkal kisebb még a távolság forditott arányánál is, mert ez a föld amellett igen gyér lakosságu is lévén, a hegyen át nem ereszt nagyobb rajokat s ezen kivül a magyar elemet Kolozsvár teljesen, a németet Nagyszeben és a szász városok, leginkább pedig a szász nép ama dicséretreméltó erénye, hogy szülőföldjét nem hagyja el, nagyrészben megkötik. A román elem nagyobb részét Krassószörény és Hunyadmegye déli határán át Bukarest és a romániai sikság vonzza. Egy jelentős töredék azonban beáramlik Temes-, Torontál- és Arad, Nagyvárad felé is és ott (L. a 45. old.) érezteti is hatását, mert sokkal szivósabb bármelyik nemzetiségi bevándorlónál.

Itt azonban eljutottunk az utolsó körzethez. A délkeleti részhez, amelyhez tartozik Szeben-, Fogaras-, Brassó-, Kis- és Nagyküküllő-, Marostorda-, Besztercze-Naszód egy része, Csik-, Háromszék- és Udvarhelymegye. Ez a föld Budapesttől annyira távol esik, hogy vonzó köréből egészen kiesett és Bukarestéhez került. Ez a föld körülbelül 50 százalékban magyar, de gazdasági erő tekintetében itt a szászság aránylag erőteljesebb, csak második a magyar és igen erős az oláh is. Itt a magyar és szász elem együtt kell hogy küzdjön. Együtt

győzni fog, de elszigetelve, előbb elbukik a szász és nem bizonyos, hogy nem megy-e utána a magyar, mert ha gyengébb is az oláh elem: a közeli Nagy-Románia nagy hatása nagy erőt ad a román elemnek s ez folyton izmosodik; de ha a magyar és szász elem felismeri a veszedelmet és kezet fog, mindketten megmenekülnek. A szász népre, még a nyelvére is szükségünk van, nem bántjuk mi neki sem nyelvét, sem kulturáját. Reánk nézve egyik sem veszedelmes, de ápolnunk és még fényesebbé kell tennünk az ő hátrányuk nélkül a magunkét: a magyar kulturát. A magyar kulturát, hogy az ragyogó fényével világitsa meg az utat, melyen a nemzetiségi elemeknek is velünk együtt kell haladniok, és jótékony melegével melegitse meg a rideg sziveket, hogy érezzék át, miképp velünk, testvérekkel nem civódniok, nem megsemmisitő harcot folytatniok, hanem egy célra munkálkodniok kell, mely célnál éppen ugy megtalálják a nemzetiségek a maguk boldogságát, mint megtalálja a magyar nemzet ezer éves sorvasztó, nehéz és az ő érdekökben is folytatott hosszu harcainak jutalmát: az egységes magyar nemzet teljesen szabad, független, boldog hazáját, melynek teritett asztalánál minden állampolgár megtalálja a maga mindennapi tisztességes kenyerét.

Igy hát világos, hogy a szakasz elején vázolt vonzó hatások a hármas bércek hazájában a magyarság uralmát erősitik meg, létszámát sokasitják. A főváros és a perifériákhoz közel levő városok nagy erővel vonzzák az ország belsejébe a magyarságot, a széleken levő magyar városok és általában a városok magyarsága folyton nő és növekvésében konzerválja a magyarságot ama vonzó hatással szemben, mely a velünk együtt élni nem akaró dákórománokat délkelet-, a szerbséget dél-, a horvátokat délnyugat-, a németeket nyugat és észak felé, előbb az ország határai felé, aztán az országból kifelé vonzza s ezáltal a különféle nemzetiségek lassanként természetes vonzalmuk szerint helyezkednek el és a történelem és az idő kerekének végtelen forgatagában lasankint le fognak peregni a kerék széliső talpáról s megtisztul ez a föld minden sártól, minden piszoktól, minden kifelé gravitáló szeméttől, mert ami aztán itt marad, az lehet akár német, akár román, akár tót, mind testvér lesz.

Hogy ez a folyamat már most is igy van és most is hat,

azt a mellékelt statisztikai kimutatások igazolják. A belső két körben a magyarosodás 5—6, a középsőben 3—4, a többiben 1—2 százalékkal halad előre, az egész ország átlagában pedig

1880-tól	46·6%-ről	1890-ig	48·5%-re,	tehát	1·9%-tel
1890-től	48·5%-ről	1900-ig	51·4%-re,	„	2·9%-tel
1900-tól	51·4%-ről	1910-ig	54·5%-re,	„	3·1%-tel

szaporodott, ebben az arányban valószinü, hogy 1910-re már 58—59 százalékra fog felemelkedni és az egész magyar birodalomban övé lesz az általános többség.

A magyar nyelv tudása pedig igy alakul:

1880-tól	52·5%-ről	1890 ig	55·7%-re,	tehát	3·2%-tel
1890-től	55·7%-ről	1900 ig	59·5%-re,	„	3·8%-tel
1900-tól	59·5%-ről	1910-ig	64·7%-re,	„	5·2%-tel

emelkedett. Azt hiszem, hogy a magyar nyelvet beszélők ez emelkedő arányból kindulva, jövőben még nagyobb mértékben szaporodnak és igy számuk is fokozottabb mértékben fog emelkedni. Erre hat az iskola, a gazdasági élet, a közigazgatás, törvénykezés és a nagyobb tömeg kényszeritő hatása.

A magyarság tehát el fogja érni uralkodó helyzetének teljesen megszilárdult és államunkban kétségbevonhatatlan uralmát, el fogja foglalni a világhatalmak között is a maga diszes helyét, mert ez és az előbbi egymásnak folyománya. Ezen a földön egységes államnak kell lenni, ezt megkivánja a környező hatalmak érdeke is, az ugynevezett európai egyensuly, amely hatalom ezt nem akarja, az szemben fogja magát találni a többivel és velünk. Egységes állam itt pedig nem lehet más, mint a magyar. Ez érdeke itt minden fajnak. Csupán a román utópisták tagadják azt, mert ők Nagy-Dákóromániában látják azt az egységes államot, melyre szükség van. De mi most nem vitatkozunk velök, mi be fogjuk bizonyitani, hogy ezen a földön elsősorban magyar államnak kell lenni és mi ezt minden becsületes uton igyekezni fogunk megcsinálni. A többi fajnép dolga, hogy válasszanak. Azt akarják-e, hogy velünk együtt küzdve, megtisztitsuk a román bujtogatóktól ezt az országot és egyenként jóravaló románságot is, hogy aztán a jók és nemesek egyesülve, a nélkül, hogy egymást felfalnók, de a törté-

nelmi Magyarország épségben tartása mellett együtt biztositsuk ennek a hazának jövőjét minden polgár javára; vagy azt akarják, hogy ellenünk küzdve, a románságot diadalra juttatni próbálkozzanak és a magyar faj letörése után a diadalmas románságba belefuljunk? Ha ez a céljuk, ám lássuk. Ilyen próbát is tettek. Sikerült is az osztrák császár német zsoldosainak a rácok, oláhok, horvátok egyesült tömegének a háromfelé marakodó magyarság egyik részét szintén magukhoz csábitva, ideig-óráig daladalmaskodni. De mit nyert vele a szászság?... Beszéljenek csak a füstölgő romok, melyek az oláh szövetséges gyujtogatásaitól semmivé lett népes helységek romjait szülték és a legyilkolt nép nagy száma. És ekkor is, mivel előbb csak azért győzhettek, mert Mihály vajda hóhéresordájához egy töredék magyar is csatlakozott, mihelyst egyesült ismét a magyar, kiverte őket erről a földről, ugy mint a forgószél kisepri az utca szemetjét. És aztán győzni tudtunk hatalmasabb ellenségen is. Menjetek hát, ha választástok az oláhsághoz vezetne, mi akkor sem riadunk meg, hiszen igy volt 1848-ban is és mi bokrával tettük tönkre az egyesült hadat, tetejébe a segitségükre jövő császári tábort is. A magyar fajnak ellensége sok volt és van, de mindeniket le tudta győzni. Nagy bajban még a legnagyobb ellenségét, a visszavonást is le tudja győzni és mi magyar tanárok tanitjuk is az ifju nemzedéket arra, szeressék egymást, bármiféle nyelvet beszélnek ennek a honnak fiai és legyenek összetartók, egyetértők, mert az egyetértés teszi a kis dolgokat nagyokká, a visszavonás a legnagyobbakat is megsemmisiti. Ha pedig élni akartok, más ajku testvéreim, jertek dolgozzunk együtt, csináljuk meg azokat az alkotásokat, melyek minden fajt egyaránt védenek, gazdagitanak: közművelődési intézmények, ipari, kereskedelmi, közlekedési alkotások, közegészségünk javitására szolgáló intézmények, melyek minden faj javát mozditják elő és ezek nyomán biztosithatjuk mindnyájunk vagyonosodásának előmenetelét.

VIII.

Az egyes városok és zónák szerepe és fontossága magyar nemzeti szempontból.

Népcsere. Kivándorlás.

A fentebbiekben a történelem, a statisztika és a népmozgás folytonos áramlatainak nyomon követésével kimutattuk, hogy a magyarságnak ugy természetes szaporasága, mint beolvasztó képessége meg volt és meg van ma is. Kimutattuk, hogy az ország fővárosának és a nagy városok- és ipartelepeknek vonzó ereje — az egy trencséni foltot kivéve — teljesen a magyar faj érdekeinek felelnek meg, amely kedvező hatást nagyban támogat a hazai nem magyar ajku polgártársainkra az ország határain kivül álló nagy városok (Wien, Belgrád, Bukarest) vonzó ereje, mely kettős vonzás által a nemzetiségek szétágazóan helyezkednek el s az ország külső határai felé huzódnak egymástól elszigetelve, ellenben a magyar faj tömörülésének gócpontja Budapesten van. Innen sugárszerüen árad aztán az egész országban szét a magyarság a perifériák felé, a nagy közlekedési utak mentén.

Ezek utak csomópontjai, különösen a nemzetiségi rajoknak, az ország közepe felé haladó vonalai, érintkezései birnak a legnagyobb fontossággal. Általában minden város gyüjtőpontja a népnek, első sorban a magyar fajnépnek s ebből a szempontból, mivel a városok születések által való szaporodása általában hanyatlásban van, minden városra áll, hogy amennyiben *közegészségi viszonyai* és az azt szolgáló összes intézmények javulnak, ez mind a magyarság javára is van, de ez ellen semmi ellenvetése sem lehet senkinek. Szükséges továbbá az összes városokban az állami népiskolázást rohamosabban szorgalmazni, hogy ez által és a közmüveltség emelése

által a városi népesség *művelődése* a lehető legintenzivebb legyen. Éppen úgy szükséges *a megélhetési viszonyok kedvezőbbé* alakitása által az összes városok jelenlegi elszigetelt állapotát alkalmas intézmények létesitésével megszüntetni; a falu terményeinek a városokba jutását megkönnyiteni, az áruk kicserélését szolgáló tényezőket javitani, a hol nincs, ott azokat alkotni s az összes, a közt érdeklő vállalkozásokat a város kezelésébe juttatván, ezeknek hasznát a köz javára értékesiteni s lehetőleg az élelmi és használati cikkek drágitó hatását megszüntetni. Ezzel azonban a faluk érdekeit is szolgáljuk, mert a termelő nem költekezik felesleges fuvarköltségekre, s árujának elhelyezése végett nem kénytelen naphosszat időt tölteni, hanem minden termelvényt az előre megállapitott feltételek mellett, a város és falusi lakók (fogyasztók és termelők) érdekeit szem előtt tartó közintézménybe szállitja be és igy nyer pénzt és időt együtt, mely mindkettő megszaporodik még azzal a nyereséggel, melyet az előbbiek gyors hasznositására és ujabb termék létrehozására azonnal befektethet.

Ha az állam, mint ezt most már olvassuk és rövid időn tapasztalhatjuk is ebben az országban a városok segitségére jő, azzal oly befektetést tesz, mely az ország összes népességének hasznára van, mert mindenki, falusi és városi egyformán hasznot huz belőle, tehát a fentebb emlitett három irányu tevékenység előmozditása országos érdek lévén, az állami költségvetésbe évenként nagyobb összeg volna felveendő, hogy abból mérsékelt kamatozásu kölcsön alakjában az összes nevezetesebb gócpontokat oly alkotások létrehozása céljából segiteni lehessen. Másfelől állami tekintetek miatt módot kell találni arra, hogy az elsőrendü életszükségletre községi adó cimen nagyobb mértékü drágitó teher át ne háritassék, az állami olcsó kölcsönöket éppen ehhez kell kötni, hiszen az olcsó kölcsön kamatja könnyiti a városok évi terheit, a drága kölcsön sulyos terhe szoritja a jövedelmi források néha igen sulyos fokozását.

A nagy vidékre kiterjedő intézmények létesitése, mindenféle iskolák alakitása, a közegészségi intézmények javitó hatása általános hasznosságu s mégis — akármennyire is segit az állam —, az illető városnak is fokozott arányban kell hozzájárulnia. Ezért szükséges, hogy a közérdekü szükségletek előállitó

vállalatain mutatkozó nyereségek a köz javára szolgáljanak, tehát a közlekedési, közvilágitási, vizvezetéki és más közérdeket szolgáló vállalatok mind a városok kezelésébe menjenek, hogy jövedelmükkel a várost fentebb vázolt céljuk elérésére s *más feladataik* megvalósitására képessé tegyék.

Melyek ezek a *más feladatok?*

Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk, visszatérünk arra az állitásunkra, hogy a magyarság rajai a fővonalak mentén sugárzanak szét az országba, de hozzátesszük, hogy eme fővonalak csomópontjai éppen azok a helyek, hol a perifériákról befelé törekvő magyar és nem magyar elemek érintkezésbe jőnek a nagy magyar medence népességének egyetemével. Azokat a pontokat a vasuti térképről mindenki megállapithatja. A hálózat középpontja Budapest, ezt körülveszik a legnevezetesebb vidéki gócpontok. Ezek között első hely illeti meg Miskolczot, mivel hét, egészen az ország széléig vezető fontos vonalnak szétágazó középpontja, de mégis mi nemzeti szempontból első helyre tesszük Kolozsvár, Brassó, aztán Temesvár, Szeged, Szabadka, Pécs és Pozsony jelentőségét, melyeket Arad, Nagyvárad, Miskolcz, Kassa, Debreczen, Szathmár és Győr, továbbá Nagykanizsa, Szombathely, Sopron, Székesfehérvár, Nyitra és a többi hasonlóan fontos gócpont csak annyiban enged elsőbbnek, mivel amazok oly ütköző felületen vannak, hol már ott van az imminens veszedelem, s a hol lehet is, kell is oly alkotásokat létrehozni, melyek a veszedelmet elháritani hivatva vannak. Hogy melyek azok a veszedelmek, mindenki tudja. Az orvosság ezekre ezeknek a városoknak *cselekvőképességük kifejtése. Itt keresendők tehát azok a más feladatok.*

Itt lép ki a magyarság a határszélek felé menő utakra, tehát gondoskodnunk kell, hogy oly utravalóval lássuk el, mely őt, amint az élet küzdelmes pályáján az ország határai felé halad, különb egyénné, munkabiróbb, értékesebb elemmé minősitsék a nem magyar polgártársainál. Érezze, hogy onnan, a nagy magyar városból hozott ő mindent, mellyel legyőzi versenytársait, akik még ott, a honnan ő jött, nem voltak. Lássa, hogy annak a városnak intézményei oly mintaszerüek, milyeneket ő onnan kifelé, de még külső országokban is messzi földig, a külső ország fővárosáig alig talál. Ezzel megnyeri azt

az önérzetet, mely aztán megóvja őt a más nemzetbe való beolvadástól, különbnek tartván magát amazoknál.

És szükséges, hogy amint a perifériákról a magyarsággal ezeken a gócpontokon érintkezésbe jövő magyar, vagy nem magyar egy ily városba belép, ott egyszerre olyat lásson, milyet még ezelőtt nemcsak ott kinn az ország határa felé, hanem azonkivül sem látott. Hadd vegye észre ennek a magyar városnak fényét, áldásos intézményeit, gazdagságát, melyekből mindenkiből lehessen neki meriteni, nyerni és pedig vagyoni, vallási és nemzetiségi különbség nélkül. Érezze, hogy idevaló magyarnak lenni jó dolog.

Tehát legyenek egy modern nagy várost megillető összes városi intézményei, melyeket első sorban vesz észre az idegen. Megbámulja a zaj nélkül haladó, potom áron szállitó villamos közuti vasutakat, a gyönyörü szép, utcai világitást, a szép köz- és magánépitkezést, elmegy a népkonyhára és 10—12 fillérért izléses és tápláló ebédet kap. Olcsó s egészséges szállást kaphat, aránylag nem távol a forgalmasabb helyekről, egészséges ivóvizet kap ingyen bárki, a város bármely részén olcsó fürdőt vehet, mulatságot is talál, de mindezt csak szinmagyar keretben.

És minthogy a mozgó népesség rendszerint 18 éven felül van, melyre semmi hatással sincs már az ingyenes állami elemi iskola, itt lép fel aztán a szabadoktatás szerepe, mely tisztán és kizárólagosan a magyar nyelvben, minden önként jelentkező részére nyujt oly ismereteket, melyekre szüksége van és a melyek az egyén munkaképességét nemcsak fokozzák, hanem azt minőségileg is értékesebbé teszik. Tehát szervezni kell mindenfajta szabadiskolát. Valószinü, hogy a perifériákról belépő magyar vagy nem magyar munkások között van analfabéta is, ezek részére ingyenes irás-olvasási tanfolyamokat kell szervezni. Ma már elemi tanitóink a tanitási művészet oly magas fokán állanak, hogy 6—8 heti tanfolyam után elég jól megtanitják az irás-olvasás elemeit. Ezt kövesse mindjárt egy kis vizsgálat, hol a szorgalmas résztvevők kapnak egy kis bizonyitványt, melynek alapján mindjárt felléphetnek egy valamivel magasabb elemi tanfolyamba, melyet elvégezve, már számottevő ismeretek birtokába jutna egy télen át. De csak a *szükségest* és csak *értékest szabad és kell tanitani.* Lehet, hogy

az első évben csak kiváncsiságból jönnek ide a tanuló munkások, csak azért jönnek, mert jó meleg szobában töltenek egy-két órát, de lassanként észre veszik, hogy az itt tartózkodás haszonnal jár, aztán később érdeklődésből jönnek ide.

Magasabb tanfolyamon gazdasági, ipari, művészeti oktatást kell adni s módot nyujtani, hogy mindenféle ipari és kereskedelmi alkalmazott és nem alkalmazott, de tanulni vágyó megtalálhassa az efféle tanulás alkalmát és nyerjen oly ismeretet, mely őt akár ott az illető városban, akár messze földön az átlagnál képzettebbé, munkaképesebbé tehesse.

Alkalmat kell adni az intelligenciának is, hogy pótolhassa ritkuló ismereteit, szóval a tanitás minden fokán be kell állitani a legsikeresebb szabadoktatást.

Erre a célra az illető városnak is sokat kell áldozni, de sokszorosan többet magának az államnak, mert a kincs: a tudás, az ügyesség, az ipari, kereskedelmi, művészi tudás fokozása, a művelődés minden fokának terjedése minden polgár érdeke lévén, az állam kell hogy itt a legnagyobb áldozatot hozza. Ezt a munkát csak kis részben lehet a társadalomra háritani.

Ezen felül módot kell keresni, hogy ezekben a városokban a munkakeresők állandó foglalkozást is találjanak, tehát az állam a közintézetek és vállalatok, gyárak stb. elhelyezésénél ne hivja az egyes városokat versenytárgyalásra, hogy ki ad ezért meg ezért többet, hanem megfontolva a fentebb jelzett szempontokat, állitsa egybe azokat a fontosabb alkotásokat, melyekre az országnak szüksége van és megjelölve azokat a csomópontokat, melyeket nemzeti érdekből elsőrendű emporiumokká fejleszteni kell: tegyenek minden alkotást oda, hol az legjobban a helyén van és a hol legnagyobb hatása is lesz. Ezek a helyek összeesnek azokkal a fontos csomópontokkal. Minthogy pedig ilyen módon az egész ország szükségletei nyertek kielégitést, az ily ipartelepek, iskolák, intézmények felállitásának összes költségeit viselje az állam és ne állitsa szembe egy vasipari szakiskolánál Miskolczot Debreczennel, hiszen Miskolcz egy vasvidék középpontja, tehát egy vasipari iskola éppen ugy inkább illeti Miskolczot, minthogy pl. egy minta husfeldolgozó nagy ipartelep ma inkább illeti Debreczent. Ha majd Debreczen vasvidék középpontja lesz, akkor őt fogja megilletni efféle intézmény.

Mert hiszen fentebbi tételünk nyomán világos, hogy Gömör, Borsod, Torna ide támaszkodó részéből, sőt Liptó-, Szepes-, Zemplénmegyéből is számos érdeklődő jő Miskolczra és éppen ugy megy Kassára, ezek nem mennek Debreczenbe, ennélfogva itt Miskolczon kell megtalálniok ugy a szakiskolai kiképzés, mint ennek elvégzése után az erre támaszkodó továbbtanulás szabad iskoláját. Feltétlenül elitélendő ennélfogva, ha az ily ismeret után vágyó ifjut vagy munkást Debreczenbe visszük, hol messze lesz az ipari élettől, ellenben Miskolczon vagy Kassán végezve, az itt Miskolcz körül levő számtalan vasgyárban azonnal alkalmazást találnak. És józan felfogással helyes dolog-e, hogy bármelyiket — vagy más alkotásnál más várost — egy ily alkotásért, melynek természetes helye ott van, de a melynek hatása a környező vidékre és körzetre, az egész hazára terjed, megsarcolják és elvonnak tőle oly tőkét, melyet az a város csak elvérzés mellett bir városi közintézményeinek alkotásától elszakitani. Suum cuique. Mindenkinek a magáét. Az állam mindenik fontos, kulturális, szociális és gazdasági politikai szempontból jelentős csomópontja nyerje meg a megfelelő alkotást állami költségen.

Éppen igy van a felsőbb iskolákkal is. A fentebb megállapitott tétel alapján ki kell mondanunk, hogy Pécs, Temesvár, Kassa is mielőbb ellátandók egyetemekkel, természetesen igénybe kell venni minden alapot, mely efféle feladatra kinálkozik, de nem egészséges dolog, hogy ezeket a városokat, melyeket egyetemekkel nem az ő, hanem az egész magyar nemzet érdekében kell felruházni, ezek miatt megsarcoljunk. De egyuttal, amint Debreczent nem lehetett, ugy Szeged és Miskolcz, eme két nagy magyar város sem hagyható figyelmen kivül s mivel ők szintén nagy fontosságu szerepet töltenek be, ily intézmények birtokába juttatandók. Egészen természetes, hogy Debreczenben van theológiai, jogi, bölcsészeti, gazdasági főiskola, ezek mellé még jelentékeny alapitványi összeg, ennélfogva ezek igénybevétele mellett könnyebb egy teljes egyetem felállitása, mint Szegeden vagy Miskolczon, hol ennélfogva másféle főiskolát kellene felállitani. Szegeden gazdasági, Miskolczon technikai főiskolák volnának indokoltak. De ezeknél nem csak olyan tessék-lássék féle alkotásokat értünk, hanem minden tekintetben legtökéletesebb alkotásokat.

Pozsonyban, mely Wien közelségében hivatva lesz a magyarság védőváraként szerepelni, igazi tudós-iskolát kell gazdag dotációval szervezni, hogy a magyar ember ne szégyenkezzék, mikor Wienből hazajövet habár szerényebb, de mégis kiváló főiskolát keres.

Éppen ily fontosságu a pécsi főiskola ügye. Pécs egyik vonalon a Zagrebből, másik vonalon a Belgrádból, harmadik vonalon Boszniából jövő utasok találkozó pontja. Ennélfogva ugy kell fejlődnie, hogy akármelyikkel hasonlitsák is össze, ne szégyenkezzünk. Nem fogadom el, hogy azok egy-egy tartomány fővárosai. Horvátország Magyarországnak nyolcadrésze, tehát legalább hét-nyolc épp oly városnak kell lennie, mely Budapesten kivül Zagrebbel felérjen. És mivel nincs, világos, hogy elődeink bünt követtek el, mert Magyarországnak épp oly joga van nagy városai számára állami hozzájárulást követelni, mint Zagreb azt megnyerte. Aztán, ha meggondoljuk, hogy Arad, Temesvár, Debreczen, Szeged, Miskolcz, Pécs, Pozsony mily nagy állami adót fizettek, többet, mint egy-egy nemzetiségi vármegye (Árva-, Liptó stb.), viszontvárhatunk is vissza az államtól többet, mint egy-egy oly vármegye.

Tehát Pécset ugy kell ellátni főiskolával és más kulturális intézményekkel, hogy az az összehasonlitást kiállhassa. Éppen igy Temesvár, Kolozsvár, Brassó első találkozási pontja a szerbiai, bulgáriai és romániai oldalról bejövőknek, tehát ezeknek sem szabad elmaradni. Emez után Arad is fontos pont. A felvidéken Kassa tekintendő olyannak, hol egyetemet kell létesiteni, hogy terjessze a fényt, a magyar tudományosság fényét mindenfelé és itt a Lemberggel való összehasonlitástól nem kell félni, mivel a lembergi ut Miskolczra vezet, hol gazdasági alkotásokat kell létesiteni, melyek ezt a várost kiemeljék az elsőrendüek közé. Egyébként is Miskolcz, Nagyvárad, Szeged, Szathmár, Győr, Székesfehérvár, Arad oly belső városok, hol nagy vidékek nemzetiségi és magyar népe jő belső érintkezésbe és itt mindenütt létesiteni kell oly iskolákat és oly szabadoktatást, hogy ezek az ide belépő és az innen eltávozó elemeket tudással, a gyakorlati ügyesség oly készletével lássák el, mellyel *Miskolcztól körbe:* Gömör, Heves, Nógrád, Liptó, Szepes, Abauj-Torna, Sáros, Zemplén felé; *Győrtől* Vas, Sopron, Moson, Komárom; *Székesfehérvártól* a Balaton

környékéig; *Aradtól* az erdélyi bércekig és le Krassó-Szörény, Hunyad felé; *Nagyváradtól* Biharmegye és a Szilágyság felé; *Szathmárnémetitől* Szathmármegye, Bereg, Ung, Máramaros felé haladva, a magyarság révén nyert ismeretükkel ellenállhatatlanná tegyék a magyar nemzeti eszme terjedését.

Ezek is tehát ama más feladatok közé tartoznak. Tehát megadni a helybeli polgárságnak mindama módokat, melyeket minden valamire való város megad; oly türhető viszonyokat hozni be az életmódba, melyek megüssék az országos átlagot, vagy annál is kedvezőbbekké válhassanak idővel, létesitsék a modern város intézményét: ezek magáért az illető városért valók. De ezen kivül ezeknek a nagy városoknak hordozni kell az állami feladatokat, harcolni kell a magyarság presztizséért, képesiteni kell az idegenbe menő magyarságot oly munkabirásra, mely tekintetében a közeli vidék szükségleteit kielégiteni birja és ebben versenyen felül álljon. Vonzó erővel és eszközökkel birjon, hogy a nagy környék összes magyar és nem magyar lakosságát magába szivja, ott ingyen, vagy nagyon mérsékelt áron a tudomány, ipari, kereskedelmi, közlekedési, gazdasági tudással felszerelve, teljesen magyar szellemüvé gyurva ezeket, mint áldásthozókat, a magyar közmüveltség áldásainak hirdetőit az állami és más közcselekvények végrehajtóit ismét oda, a vidékre vissza bocsássa és ott nekik a megélhetésre eszközt adjon. Világos ezekből, hogy mig egyfelől a nagy városoknak készen kell lenni arra, hogy a közel és távol vidékről odasereglő, munkát kereső népet munkával és további szükséges művelődési eszközökkel ellássa; másfelől oly intézményekkel kell birnia, hogy azok segedelmével polgárságában a vállalkozói ügyességet, az ipari és kereskedelmi tudást oly fokra fejlessze, hogy azok ebbeli tudásukkal közel és távolban felléphessenek és a vidék, a haza és nemzet javára sikeres és közhasznu, magukra pedig nyereséges vállalkozás eszközlői lehessenek. Igy szövődik össze a város a vidékkel s lesz messze vidék egy-egy nagy város erejére utalva, abból táplálkozva szerves egységgé, a hol a város, mint a tudás, ügyesség, vagyon felhalmozója a központi idegrendszert, a vidék a test tagjait teszik. Ezeknek boldogulása egymással összeforr, egyik előhaladása a másiké nélkül nem képzelhető. Ámde ebben az esetben a nagyobb tömeg, a magyarság feltétlen hatalma alá

keriti a kisebbségeket és ezek boldogulása csak azokkal egyetértve érhető el.

Tekintve azt, hogy amint fentebb ismertettük, az ország közepe 200 km. körrel a fővárostól számitva, feltétlen magyarnak mondható és hogy a harmadik öv, a 200—300 km. közötti távolság népe fele részben magyar, fele részben nemzetiségi, a központi gazdasági erő által való vonzásának kényszeritő hatása alatt, központ felé haladó utjában 50 százaléknyi magyarsággal és még további 40 százalék magyar szimpátiával biró nemzetiséggel teljesen a magyar erő hatása alá esvén, ennek a 300 km.-es körterület lakosságának teljes megmagyarosodása eszerint rövid idő kérdése. De ehhez hozzá kell járulni annak, hogy a harmadik körzetből a második körzetbe lépő, munkakereső honpolgárt a belépő pontokon: Pozsonyban, Nyitrán, Miskolczon, Debreczenben, Nagyváradon, Szegeden, Szabadkán, Zomborban, Pécsett Kaposváron, Nagykanizsán, Szombathelyen, Sopronban, Győrött intézményesen mindjárt a magyar kultura és vállalkozás vegye gondjaiba, hogy ott jól érezze magát és az óriási tulsulylyal biró magyarság között rövid időn annyira otthonossá váljék, hogy attól elszakadni ne legyen kedve. Mivel pedig vázoltuk, hogy a harmadik körzetbe a negyedik körzetből csak ott jő ujabb lakosság, ahol némi magyar, német vagy ruthén elem van, mert a román elem csak ritkán és akkor is csak tervszerü vezetéssel jő be az ország közepe felé, pedig ez az öv tulnyomólag román, következik ebből az, hogy a harmadik övezet külső része ritkuló zónává válik és mivel ujabb táplálékot nem kap, elerőtlenednék, ha tervszerü telepitéssel nem javitanának a hiányon. Ilyen telepitést vagy vállalkozás utján való települést itt csak a magyar gazdasági erő tehet; tehát, ami ezen a téren történhetik, annak meg kellene történni és ez a magyarság fejlődésére lenne kedvező. Itt ugyanis sürün felállitandó iskolákkal a néptanitást magyarabbá s a keresetnyujtás által a magyar erőt kedvessé lehet tenni. Ez aztán a magyarosodás utja. A negyedik zóna pedig egyelőre magára hagyatva marad, de onnan román kivándorlás van Románia felé, tehát ipari vállalkozás által az ott maradó elem meggyőzhető. Az ötödik és hatodik távolságba esik a székelyföld, amely magyar nemzeti szempontból a legnevezetesebb nép lévén, ezzel bővebben kell foglalkozni.

Az erdélyi nyelvmedencék és népfajok alakulása a fentebb vázolt kettős vonzás hatása alatt nem mutat oly világos képet, mint a Királyhágón innen fekvő Magyarországé. A fentebbi kettős vonzás, t. i. a főváros és a magyar gazdasági középpont befelé sürítő vonzása a magyar fajra és a magyarosodásra, ezzel szemben a külföldi vonzás a nemzetiségekre és ezek megritkulására itt-ott az egyes helyi viszonyok által szenved ugyan módosulást, azonban mégis feltétlenül hat. Kimutattuk fentebb, hogy az első, tulnyomólag (90 százalék) magyar 100 km.-es körzetből a főváros és környékére benyomuló népesség a főváros német és tót ajku népességét annyira majorizálja, hogy az 10 évről 10 évre 5—6 százalékkal nagyobb magyarságot tüntet fel és egy-két tized alatt az elérhető legnagyobb arányig magyarrá lesz. Itt tehát az 1920. évi népszámlálás legfeljebb 100,000 idegenajku mellett 1 és egynegyed millió magyart fog találni. Az első körzetbe a másodikból belépő lakosság, a 200 kilométeres körrel bekeritett térből 88 százalékig menő magyarságu bevándorlót kap s igy az a 10—12 százalék idegenajku ott valósággal felolvad, elenyészik és igy az ezen a téren akkor valószinüleg 2.800,000 lelket tevő lakosságból akkor idegen ajku szintén nem fog az előbbinél több lenni A második zónába a harmadikból már csak az onnan kilépőknek mintegy harmadrésze lép be, ez a harmadik zóna beáramló népe, ha 70—80 ezret is tenne, ennek csak 40 százaléka idegen ajku, 60 százaléka magyar ajku, mivel a fentebb vázoltak szerint a gazdasági vonzással szemben a román elembe itt már a nacionális vonzó erő központtól futó vonzást gyakorol és ennek hatása alatt már a lakosságnak román része nem nyomul teljesen befelé a magyar föld és a főváros irányába, hanem dél és délkelet irányába el- és az országból kiszivárog. Igy tehát ebből a zónából a második zóna 6 és fél milliót tevő magyarsága közé beszivárog szórványosan 80 ezer ember, amelyből legfeljebb 32 ezer idegen ajku és az is tud magyarul beszélni, tehát ezer emberre esik 5 idegen ajku lakos. Világos, hogy ez a csekély beszivárgás rövid időn teljesen magyarrá alakul. Ez látszik is azon, hogy a második körzet még a nyelvhatárokon is erősen magyarosodik. Ezek szerint a központ, az első és második körzet 1920-ban 12 milliót tevő lakosságából mintegy 10 millió magyar lesz. Ez tehát az

igazi Magyarország, az egész magyar birodalom lelke, amely gazdasági erejével alapot nyujt arra, hogy a magyarság az egész birodalmat hatalmában tarthassa és fedezhesse az ország többi részének mindennemü deficitjét. És ha elérjük azt, hogy a többi országrész magyarja közömbösiteni tudja a vele együttélő nemzetiségek bomlasztó, centrifugális erejét, akkor ez a 10 millió magyar és annak egész ereje felszabadul külső akcióra s diadalra tudja vinni a monarchiában a magyar faj érdekeit. Ez azonban akadályt talál a Drávántuli horvát-szerb elemnek kifelé gravitálásában s azért, ha nemzeti érdekeink megóvásánál a horvátok közremüködése — az ő fajuk teljes megmaradása és boldogulása mellett — a magyar birodalom érdekében megnyerhető, ez nagy és fontos eredmény, mert a monarchiában visszanyert sulyunk mind a horvát, mind a magyar faj érdekeit egyaránt elősegiti. Azonban le kell számolnunk azzal, hogy a balkáni olcsó diadal után megkótyagosodott nagyszerbek megnyerhetők legyenek a mi szövetségünkre. Különben is megbizhatatlanok voltak mindig. Ezen a földön, mint földönfutóként menekülőkből letelepedők, sohasem tudták a magyar faj bolegulását elősegiteni. Csupán a szükebb értelemben vett Magyarország szerbjei mutattak — annak is csak egy része — őszinte vonzalmat a magyarsághoz és ezek a magyarság közé keveredve, fenntartás nélkül csatlakoztak hozzánk s ha nem is mind olvadtak be, mégis jó barátaink voltak. A horvátoknak mi éppen olyan barátai akarunk lenni, mint a testvér a testvérnek. Nem óhajtjuk mi az ő magyarosodásukat, de nem engedhetjük, hogy a Szlavoniában élő magyarság elpusztuljon. Mi akadály nélkül engedünk iskolai, egyházi alapitásokat országunkban, csak azt kivánjuk (azt is nagyon gyatrán), hogy az iskolákban a magyar nyelvet is tanitsák meg. A viszonosságot készséggel elismerjük. A horvátoknak joguk van megkivánni, hogy ott minden iskolában tanitsák a horvát nyelvet, sőt magunk is rajta vagyunk, hogy a horvátországi magyar iskolákban a horvát nyelvet minden tanuló megtanulja. De ott élő magyar testvéreink elpusztulásába bele nem nyughatunk. Ha igy nem tudnánk megegyzni, az baj volna, mert ebben az esetben törésre kerülne a dolog és igaz, hogy ez a harc a mi előhaladásunkat megakadályozná hosszu időre, de a nemzeti erőviszonyok mérlegelése és a beállható konflagrációk té-

nyezőinek összehasonlitása alapján, teljes meggyőződéssel mondom, hogy képesk leszünk a magyar haza határait az egységes magyar nemzet számára a Száváig biztositani s utunkat a tengerig megvédelmezni. Ezt az utat mi szivesen és minden ellenséges szándék nélkül megosztjuk horvát testvéreinkkel, nem áldozunk fel semmit és nem követnők azt az államférfit, aki ebben megfeledkeznék a magyar érdekekről. Különben is tisztában vagyunk azzal, hogy *amikor nemzetek életérdekeiről van szó, minden egyezmény csak annyit ér, amennyi erő annak támogatására készen áll.* Éppen azért, én nem bizom abban, hogy idegen ajku testvéreink a hűséget mindig meg fogják tartani, azért tehát csak azt a konzekvenciát vonom le, hogy a Budapesttől 200 kilométernyi sugárral leirható körben 1920-ban élő 10 milliónyi magyar ereje a keleti és délkeleti belső küzdelemtől függetlenül egészen a horvát és osztrák küzdelemre fordithatő és ezzel a veszedelemmel meg fog birkózhatni, mert az osztrák zür-zavar és az ott élő népek egymással való küzdelméből nem marad jelentős erő, amely ellenünk felvonulhasson. A világhatalmi összeütközésekben mi másodrendü tényezők vagyunk. Itt a német, angol, orosz, japán és az olasz, francia, északamerikai népek küzdelme a mi jelentősebb közremüködésünk nélkül fog lefolyni. A mi kis világunk és a Balkán *egyetértése* olyan jól el van intézve, hogy itt kifelé ható nagyobb erő nem szabadulhat fel hosszu ideig. Egymással kell farkasszemet néznünk és itt-ott csoportosulva, védekeznünk vagy támadnunk, mely csak okos és ügyes politikával, 30—40 év alatt, valamelyikünk számbeli és anyagi tulsulyával a többitől felemelkedve, a döntő vezető erőt elnyeri és okos szövetségi politikával, hegemóniára tesz szert. A mi szövetségi körünk nem lehet más, mint a hogy vagyunk. Ehhez hűséggl ragaszkodunk, ebben a mi érdekeinket megvédelmezni, jövőnk alapja; de a jövő aztán a balkáni vidékre utal, mert gazdasági életünk csak is arrafelé terjeszkedhetik.

Mostani csoportosulatunkban gazdasági előhaladásra kell törekednünk, mert ez a tér az, ahol az osztrák népek hasonlithatatlanul felettünk állanak, lenyügöznek s csak ha ezen a téren előre megyünk, lehet reményünk arra, hogy jövőnk nem lesz a sivár védekezés nyomorusága, hanem a nemzeti dicsőség virágkora.

Nemzeti régi dicső állásunk kivivása tehát elsősorban a központi magyar népnek a feladata. Ennek a népnek, amely ezen a földön legrégibb lakó ősnép, nincs itt párja sem életrevalóságban, sem régiségben, sem műveltségben, sem a történelmi mult dicsőségeiben, sem a nagy és népeket megsemmisitő és népirtó, százados katasztrófák leküzdéséből meritett ellenálló erőben. Meg is győzi a harcot, ha a többi, Magyarország magyar népe a maga helyén, az ártani kivánó rossz szomszédokat leköti és megerősödni nem engedi.

Lehet-e erre remény? Nyujt-e a mult tanulsága, a jelen termelő és visszapótló ereje erre kilátást? Lássuk!

A harmadik övezet a *felvidéken*, az ország határszélén kivül van, igy hát befolyással a magyar nemzet jövő sorsára ott nincs. Északnyugaton szintén igy van. Nyugaton ez a 200 kilométeren tul levő övgyürü Kismartontól Körmendig német elemet szel el a tuladunai nagy, tiszta és erős magyar medencétől. Ami németség itt befelé jő, az szivben, lélekben magyar, Magyarul beszél és második generációjában beolvad. Ami minket nem szeret, az Wien és Graz környékén kiszivárog, igy a mosoni németség is erősen Ausztria felé gravitál. Ami otthon marad, az vagy közömbös, vagy nemzetünk barátja s erősen magyarosodik. Igy van, hogy *Pozsony* város németsége 1890-től 60 százalékról 42 százalékra esett, ellenben a magyarság száma 20-ról 41 százalékra, a magyarul tudók száma pedig 68.5 százalékra nőtt. *Mosonmegye* németsége azalatt 64.3 százalékról 55 százalékra esett, a magyarság 24 százalékról 34 százalékra, a magyarul beszélők száma 59.6 százalékra emelkedett. *Sopronmegye* németsége 38 százalékról 37 százalékra, *Sopron* városé 64 százalékról 51 százalékra esett, a magyarság 49 százalékról 50 százalékra nőtt a városban. *Vasmegye* németsége 32 százalékról 26.9 százalékra esett, magyarsága 50.5 százalékról 56.9 százalékra nőtt.

Ezek világosan bizonyitják, hogy a magyar tulnyomó erő tömeghatása feltétlenül terjeszti a magyar nyelvhatárt és a németség ausztriai vonzó hatása a német elemet inkább magához vonzza, semmiesetre sem erősiti.

Körmendtől délre a 200 kilométeres vonal a zalai magyar földre lép és majdnem a Dunáig magyar nép közt halad. Ez a magyar öv áttörte a drávai vonalon a horvát határt és nyomul

délre, tehát nyugaton is, délen is a magyar nyelvhatár nyomul kifelé és nem lehet félni a behatoló idegen elemtől.

Bácsbodrogmegyének déli része esik a 3-ik övezetbe. Itt a 48-iki időkben véres mészárlásokat követett el a szerbség. A magyarság ezt megbocsátotta és jó viszony állott be az összes fajnépek között.

A balkáni népek mostani nagy leszámolása az itteni szerbséget is mozgalomba hozták és a hivatalos körök itt-ott engedményeket is tettek a szerb elemnek, holott ez teljesen felesleges. A szerbség, ha elég vagyonos és számos is, nem bir itt többséggel és hanyatló irányzatu. A magyarság a németséggel mindenütt majorizálja őket számban és műveltségben. Amit az alábbi táblázattal igazolunk.

	1890 ben %			1910-ben %			Magyarul beszél %	
	magyar	német	szerb	magyar	német	szerb	1900	1910
1. Bács-Bodrogban	38·7	30·8	30·8	42·3	28·3	27·2	51·7	56·3
2. Baja városban	74·2	10·3	15·5	79·9	8·3	11·7	96·3	97·0
3. Szabadkán	52·7	2·6	44·7	58·8	2·0	39·1	73·2	80·4
4. M.-Kanizsa	96·7	0·5	2·4	97·9	0·2	1·9	99·8	99·9
5. Zenta város	89·5	1·4	8·6	91·7	0·6	6·8	97·2	98·2
6. Zombor	23·4	10·1	65·8	33·0	7·1	38·8	49·5	52·2
7. Ujvidék	31·6	24·3	37·6	39·7	17·6	34·5	57·5	64·5
8. Apatini járás	23·2	49·8	26·7	32·5	41·4	11·8	38·7	51·5
9. Bajai járás	40·9	38·3	19·9	40·7	40·0	2·1	59·2	62·6
10. Topolyai járás	76·1	15·2	6·4	79·2	14·4	3·8	86·8	88·4
11. Bácsalmási járás	62·9	26·0	10·8	67·7	23·8	—	82·0	85·5
12. Zentai járás	72·1	0·9	26·8	75·7	—	23·5	84·0	86·6
13. Óbecsei járás	54·1	2·5	42·9	56·1	1·4	42·0	65·7	67·3
14. Zombori járás	33·4	51·9	14·3	33·9	51·5	9·5	48·6	53·0
15. Ujvidéki járás	19·5	27·0	21·5	23·5	23·7	21·1	29·1	31·9
16. Kulai járás	14·7	58·5	8·8	17·3	54·3	9·6	33·4	40·8
17. Titeli járás	12·7	16·7	68·8	16·4	16·4	65·2	20·3	26·5
18. Zsablyai já ás	12·1	6·9	76·6	17·3	5·9	70·7	23·4	25·7
19. Hódsági járás	6·4	53·7	20·3	8·6	56·8	12·5	17·7	22·8
20. N.-palánkai járás	3·5	58·5	31·0	8·8	53·4	27·5	11·2	20·4

Ebből a táblázatból látszik, hogy mind a német, mind a szerb, sőt mondhatjuk, hogy az itt ki nem mutatott többi fajnép arányszáma is hanyatlik, ellenben a magyarság szivósan s feltartóztathatatlanul nyomul előre. A magyar anyanyelvüek előhaladásánál még sokkal kedvezőbb a magyarul beszélők előhaladása. A vármegyének Budapest felé eső nagyobb felében a magyarul tudók mindenütt abszolut többségben vannak és

Zomborban is, a magyar anyenyelvüek 10 százalékkal, a magyarul tudók több mint 12 százalékkal gyarapodván, abszolut többségre jutottak, ami azért örvendetes, mert két decennium után itt a magyar anyenyelvüek is abszolut többségre jutnak, mert ez a fejlődés törvénye. Azonban, ugy hallom, hogy Zomborban kedvezőtlen áramlatok kerülnek felül és a szerbség, sőt a derék bunyevác nép körében is ellenséges érzést szitottak lelketlen izgatók és hogy ezeknek engedett is a hivatalos vezetőség, ami a magyarbarát lakosságnál rossz vért szült. Ahol a fejlődés ily kedvező, mint itt, semmiesetre sincs szükség erőszakos teendőkre, a szelid, de szilárd eljárás ajánlatos már csak a béke kedvéért is, de az izgatókkal kérlelhetetlenül el kell bánni, mert munkájuk minden irányban káros.

Bácsbodrogmegye már a közel jövőben magyar vármegye lesz s a magyarul tudók száma már tiz évre el fogja érni a kétharmadot. Amint Ujvidéken és környékén a mostani arányban fog a magyarság fejlődni, a derék és hazafias németséggel együtt uralmuk alá veszik az egész vidéket. Mert igaz, hogy a szerb elem igen vagyonos és igy a beolvadásnak ellentállóbb, de a német és a magyar elem is halad és a titeli és zsablyai járást kivéve, együtt, mindenütt felülmulják a szerbek számát.

Ebben az irányban tehát, a fővárostól számitott harmadik zónából, a központi magyarságot veszedelem nem fenyegeti, sőt ez rövid idő mulva támogatására lesz. Tul a Tiszán, a harmadik zóna Torontál és Temesben magyar, szerb, román és német elemet tart, de itt a német és magyar elem együtt feltétlenül dominál. A Marostól északra, Aradmegyében, Biharmegyében és az erdélyi nyugati szélen, tulnyomóan román elem van; de a magyarság is hatalmas, mert Arad és Nagyvárad és környékük magyarsága, Szabolcs-, Szathmár-, Szilágy-, Ugocsa-, Bereg-, Ungmegye magyarlakta részei, északon pedig a jóindulatu ruthén és sáros—szepesi tótság, Zemplén magyarságával ezt a zónát teljesen a magyarság erőforrásává alakitják át. — Ebből a zónából az 1890—900-iki statisztika szerint mindössze 60 ezer körül levő nép tartózkodik Budapesten és ennek is nagyobb fele magyar; tehát a mintegy 30 ezerre sem tehető nemzetiségi, többnyire német, tót, ruthén és nagyon kevés román elem Budapesten a tulnyomó középponti magyarság hatása alá kerülvén, amint a példa mutatja is, nem

okoz semmi zavaró hatást. Helyébe pótlásul nem jöhet más, mint nemzetiségi elem és pedig a negyedik zónából Krassó-Szörényből és északkeleten Máramarosból, de már csak igen csekély létszám. A negyedik zónába eső többi vármegye: Hunyad-, Alsófehér-, Torda-Aranyos-, Kolozs- és Szolnokdoboka-megyék a Királyhágón tul vannak, azokra már Budapest vonzása nem oly erős. Ott már más világ van, más vonzóerők működnek s bár Budapest oda is elhat vonzó erejével, mégis az ottani népek külön világot alkotnak s azoknak a változását külön kell vizsgálat tárgyává tennünk. Meg kell vizsgálnunk, hogy az ottani magyarság fejlődése milyen irányt követ, hol van haladás, hol van visszaesés és ebből láthatjuk, hogy ez az országrész mennyiben szorul a nagy magyar Alföld támogatására. Meg kell még jegyeznünk, hogy a harmadik zónának a Maros- és Kőröstől a Szamos vonaláig eső hegyvidéki lakosságban a román elem némi csekély előnyomulása éppen a fentebb mondottak következménye. A román elem ugyanis itt helytálló, a magyar elem mozgó és a magyar gazdasági középpontok felé haladó és sürüsödő elem, e miatt az erdélyi nyugati hegyek és az aradi, bihari keleti részekben a románság aránya az egész országban legerősebben megáll, holott mindenütt másutt, ha lassan is, visszaesésben van.

Ezek után, támaszkodva arra, hogy a harmadik zónának 4 milliónyi létszáma a jelen tizedév végén is csak felerészben lesz magyar és felerészben nemzetiségi elem, mégis kimondhatjuk, hogy ebben a zónában is a 2 millió magyar ugyanannyi nemzetiségi elemet minden tekintetben majorizálni tud és még erőfeleslege is marad, ugy, hogy az alföldi és központi magyarság és a dunántuliak egész erejükkel ráfeküdhetnek nagy nemzeti feladataink szolgálatára. Ki kételkedhetnék ebben, ha rámutatunk, hogy ebben az idegen ajku népességben, a Bácskában, amint láttuk, legerősebb elem a szerbség, de mindenütt majorizálva a magyar és német elem által, habár vannak is kultur-gócpontjai és gazdasági erővel rendelkeznek, egyre hanyatlanak. — Torontál közepe magyar, szerb, német, román keverék, a hol a szerb elem a legszivósabban áll ugyan, de mégis tért veszit a magyarsággal szemben, amelyet erős német lakosság támogat. Temes felső részében az erős Temesvár napról-napra a magyarság felé hajlik és ezen

a földszakaszon minden nemzetiségi elem tért veszit. Azután egy darabon, Arad és Biharban, a románság van többségben, de itt a magyarságnak oly erős kulturgócpontjai vannak, mint Arad és Nagyvárad, amilyenekkel a románság nem dicsekedhetik. Innen aztán a harmadik övezet: Hajdu-, Szabolcs-, Zemplénvármegyéknél a magyar égalj alá kerül, a nemzetiségi lakosság egészen eltünik, tiszta magyar nép szakitja el a románságot a sáros—szepesi derék németektől, ruthénektől és tótoktól. A magyarságot a szétszaggatott és ötféle nemzetiségü és egymástól térben is elválasztott nemzetiségi elemmel szemben az egység, az állami erőn kivül, oly kulturális központok segitik, mint Nagybecskerek, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Nagykároly, Nyiregyháza, Nagykálló, Szathmár, Kisvárda, Beregszász, Munkács, Ungvár, Sátoraljaujhely, Kassa, Eperjes és az általában hozzájuk csatlakozó derék német faj az ő számtalan és naponkint jobban magyarosodó városaival. Ezekkel szemben a nemzetiségieknek nincsen egy jelentősebb kulturális gócpontjuk sem. Semmi kétség sem lehet az iránt, hogy itt a magyarság már magában is abszolut többségben lévén, de határozott tulsulyt nyervén a mindenütt, kivétel nélkül, hozzánk csatlakozó németség által, akik pedig igen nagy számmal vannak, ebben a zónában a magyar nemzeti erő nemcsak fölénnyel győzi le a nemzetiségi erő támadását, hanem még fölös ereje is marad, hogy a magyarság uralmát a következő, már sokkal veszedelmesebb helyzetü IV-ik zónában is diadalra segitse, a melynek hatása alatt ebben a zónában is a magyarság előnyomulása egy-két pont kivételével megállapitható. A IV-ik zónában a román elem óriási tulsullyal lép fel, de megszakitja erejét az a számtalan és óriási hegységek sokasága, amely pl. elválasztja Hunyadmegyétől Krassó-Szörénymegyét, a Maros völgyétől a Körösök hármas sorozatu völgyeit, Aradmegyét Hunyadmegyétől, Biharmegyét Tordaaranyos és Kolozsmegyétől, éppen igy a Meszes és a Bükk Szilágymegyét, Kolozs- és Szolnok-Dobokától, az Erdélyt északon elválasztó hegysorok Máramarostól. Itt a 3-ik és 4-ik zóna nem különithető el, de nem is hozható oly összefüggésbe az 1., 2. zónával, mint ezt az ugynevezett magyarországi részen láttuk, mert Erdélyt Magyarországgal és az erdélyi magyarságot a magyarországival a Maros és a Körösök völgyei, északon a Szamos völgye

kötik össze, ezek a völgyek érzik a magyar gazdasági erők hatását, de egyébként az erdélyi részeket és az erdélyi románságot a magyarországitól az erdélyi érchegység, a gyalui havasok nyugatról; az ilosvai hegység és a többi hegysorok elválasztják és másféle erők hatása alá rendelik. Az egész Erdély három fajnép küzdelmének a szinhelye. Az egész Erdélyre kétségbevonhatatlanul hatnak a magyarságnak alföldi és középponti gazdasági erőforrásai, de hat a román állam ereje is. Ennek a két hatásnak és az erdélyi fajnépek szivós küzdelmének eredménye a mai helyzet és ennek hatása alatt folyik a fejlődés. A kulturális középpontok a magyar és német elem birtokában vannak. A magyar középpontokon a magyar gazdasági erő szép fejlődést mutat és ezekben a nemzetiségi elemnek semmiféle fejlődése nincs. A német kultur központokon a németség szivós állása mellett kimutatható a magyarság erős előnyomulása és az is, hogy amint az egykor szintén német jellegü Kolozsvárt a magyarság elhóditotta a német elemtől, ugy fogja feltétlenül egy-két tized alatt elhóditani Brassót is, ami által az erdélyi magyarság birtokába jut Erdély legfontosabb pontjának és véglegesen biztositja erdélyi elsőbbségét. De hahatalmas lépéssel haladnak elő a románok is és számbelileg lényeges előhaladást tettek Tordán, Szászvároson, Gyulafehérváron, különösen pedig Nagyszebenben, ahol kulturai és gazdasági erejük is óriási fejlődést mutat. Egyébként eddig még egyetlen jelentős középpontot sem tudtak alakitani, mig a magyarság Déván, Petrozsényben stb. számos uj alkotásokkal dicsekedhetik. Ámde a küzdelemnek még csak a kezdetén vagyunk s rendkivüli szivós szervező munkát kell kifejtenünk, hogy erdélyi állásunkat teljesen biztositsuk. Hogy effelé tartunk, az bizonyos és engem sem a szászok, sem a románok kétségtelen sikerei nem sujtanak le. *Hiszen örülni kell azon, hogy bármiféle népfaj kulturai és gazdasági téren előrehalad, mert a szellemi és anyagi szegénység a legnagyobb szerencsétlenség erre a szegény országra s amikor az én magyar népem boldogulását óhajtom és munkálom, dicsérem szász és román testvéreim minden oly törekvését, amely előhaladásukra vezet, de ahol ellenünk irányuló tendenciát látok, ott irgalmat nem ismerő erővel és szigorral szeretnék sujtani a békebontókra, mert ezeket testvérgyilkosoknak tartom.* Egyetlen román, vagy

szász polgártársunk elmagyarosodását sem szorgalmazom. Nekünk arra nincs szükségünk. Aki önként beolvad nemzetünkbe, abban szeretett testvéremet látom, de nincs semmi okom gyülölni azt sem, aki megmarad románnak, vagy szásznak; csak ne fogjon reám ártó fegyvert. Az a kettős vonzás ugyanis: a magyar *gazdasági*, mondjuk *nemzeti erő* befelé sürítő hatása egyfelől; a romániai nemzeti erő kifelé vonzása másfelől, meg fogja oldani a kérdést. Ezeknek munkája feltartóztathatatlan, a melyeknek hatását csak világra szóló katasztrófák vagy külföldi nagyhatalmak tulsulya csoportosulatának el sem képzelhető agressziv támadása és annak a tartóssága; másfelől a mi részünkről oly gyámoltalanság gátolhatná meg, amilyenre még csak gondolni sem lehet. Hiszen a nyugati határszélen, ahol rendelkezésünkre áll az ausztriai statisztika is, világosan, nyomról-nyomra kimutathatjuk, hogy a németséget Bécs és Ausztria németsége és nagy gazdasági ereje tőlünk kifelé Ausztriába vonzza, ugyanoly mértékben Budapest és a magyar gazdasági erő központi vonzó ereje a magyarságot, sőt a tótságot is, Budapest és az ország központja felé süriti. Tökéletesen igazolván azt a természetes törvényt, hogy a megélhetési módok feltalálása, ami a gazdasági erőforrások gazdagságából folyik, elsőrendő ok a népek vándorlásában, de ennek az oknak hatását elősegiti, irányitja, néha meg is változtatja a lelkekben élő vágyak nyomása. Hiába bizonyitjuk, hogy Ausztria és Bécs több boldogságot ad, mint a Duna—Tisza köze és Budapest, mégis a magyar és a magyar fajjal ezeréves küzdelmünkben összeforrt, együtt érző tótság inkább tart Budapest felé, mert ott testvérei élnek, ott testvérei alkotását látja és oda az élők szeretetén kivül a porladozó hamvak tisztelete is vonzza. Ez a vonzódás oly erős, hogy megbontja még azt a tapasztalati tényt is, hogy a népek vándorlása északról délre irányul és ezt az északról délre irányuló mozgást ezek szerint csak annyiban lehet oknak elfogadni, amennyiben délfelé több a keresetforrás, könnyebb az életmód, a vándorlás délfelé tart és ez nálunk és az északi félteke legnagyobb részén igy van. Tehát az anyagi okok mellett ott van feltétlenül a másik ok, amely a lélekben székel s amely bizony igen sokszor hinárba is kergeti a szegény vándorlót.

Az eddigi statisztikai eredményekből meg van állapitva,

hogy a magyarországi kifelé vándorlás és a külfölről befelé vándorlás tekintetében Magyarország passziv Ausztriának Magyarországtól nyugat felé eső részével szemben, ellenben aktiv Galiciával szemben. A keleti határhegylánc hazánkat annyira elszigeteli a külföldtől, hogy kelet felé a ki- és bevándorlásról beszélni fölösleges, ami kivándorlás az északkeleti felföldről van, az tulnyomólag Amerika felé tart. Ezenkivül egész délfelé szemlélhető népcserénk azt mutatja, hogy itt a külföldnek többet adózunk, mint amit onnan nyerünk. Tehát, hogy egyfelől a statisztikai világos adatokból megállapithassuk, hogy miféle czere történik ez által, arra nézve vizsgáljuk a nyugati határt és az itt megállapitott törvény alapján meg fogjuk állapitani az erdélyi fejlődés irányát.

Az 1910. évi statisztika idevágó adatait még nem tették közzé, ezért az 1900. évi adatok alapján mondhatjuk, hogy a külföldön élő magyar honosokból 284.079 Ausztriában él, ennél sokkal több él Amerikában és igen sok Romániában is és a Balkán államokban. Azonban ezekről nincsenek számszerü adataink, tehát csak Ausztriával lehet foglalkoznunk. Az ausztriai magyar honosoknak több mint fele 129,055 egyén Bécsben, 53,673 Bécs környékén Alsó-Ausztriában, 32,148 Stájerországban, 11412 Morvában, 8947, Csehországban, 6952 Galiciában lakott (1900). Bécs és környéke ennélfogva óriási vonzó erővel van az egész Magyarországra, de legkülönösebben a nyugati megyékre.

Legkevesebb vonzó erővel bir Bécs a magyar ajkuakra. Ezeknek sürítő pontja Budapest. Ez a két nagy város mérkőzik itt, ez a két nagy város teszi még magyarabbá a nyugati félországot. Ugyanis Bécs vonzása Nyitra, Pozsony, Moson és Sopronmegyékre nagyobb, mint Budapesté, ellenben a többi összes törvényhatóságokra Budapest vonzóereje nagyobb. Már Vasmegyénél is erősebb Budapesi vonzása. Zalamegyére pedig hatszorta nagyobb, sőt Györmegyére is nyolcszorta nagyobb, mint Bécs vonzó ereje. A felvidéki megyékre is sokkal nagyobb Budapest vonzó ereje, mint Bécsé.

Igy Árvamegyéből	Bécsben él	410,	Budapesten	4527.
Barsmegyéből	„	„ 809,	„	7725.
Trencsénm.-ből	„	„ 3433,	„	6705.
Turóczmegyéből	„	„ 199,	„	2411.

lakos (Népszámlálás 1900. 59. old).

Az a vonzás, amit Bécs Magyarország nyugati részére gyakorol, legfőképpen a németajku lakosságra hat és ezeket szivja ki az országból, ellenben Budapest főképpen a magyar (az északi részből még a tót) ajkuakat vonzza magához, ahol az utóbbiak mihamar beolvadnak a magyarságba. Igy a statisztikai hivatal megállapitja, hogy a nyugati megyék németajku járásaiból költözik ki a németajku lakosság Ausztriába és Bécsbe, a magyar ajkuak pedig Budapestre. Ezek tehát megdönthetetlen módon igazolják a kettős vonzásra nézve felállitott törvényt és ennek hazánk megmagyarositására gyakorolt hatását. És az egész országban mindenesetre áll, hogy a magyarajku lakosság legszivesebben Budapest és a magyar gazdasági erők irányában sürüsödik, az idegen ajku elem pedig a maga rokon népének külföldi gazdasági és kulturai (nemzeti) középpontjai felé. Csupán a felvidéki tótságnak nincs kifelé ily vonzó gócpontja és ezek a fentebb idézett adatok szerint, sokszorosan nagyobb arányban inkább Budapest felé áramlanak, mint Bécs felé. (Másik kivándorlási irány Amerika felé vezet.)

Most ezeket az erdélyi vármegyékre alkalmazva, szintén látni fogjuk, hogy a németajku elem aránylag inkább Bécs, a románajku elem Románia (Bukarest) felé áramlik s bár a magyar elem is áramlik (habár most már kisebb és csökkenő számmal) Románia felé, mégis a magyarság áramlása inkább Brassó, Kolozsvár, Petrozsény felé irányul.

Vizsgáljuk meg most az erdélyi vármegyékben az 1900. évi népszámlálás adatai szerint, a helyzet képét.

	Külföldi honosok								
	1880	1890	1900	Ausztriából			Romániából		
				1880	1890	1900	1880	1890	1900
1. Besztercze-Naszódban	309	510	1203	279	480	1074	10	5	52
2. Csikvármegye	192	93	566	116	20	285	56	53	152
3. Háromszékvárm.	51	416	334	20	324	235	24	24	36
4. Brassóvármegye	788	1763	1256	433	1270	763	225	273	311
5. Fogarasmegye	93	152	140	52	106	68	18	24	50
6. Szebenmegye	215	1150	1604	156	966	1163	24	62	126
7. Hunyadmegye	1103	1152	3607	808	747	2663	4	28	43

A többi erdélyi megyében van külföldi bevándorló egy-kettő, azonban *Romániából jóformán semmi sincs.* A fentebb

közölt vármegyékben is (bár nem mutattuk ki) a német birodalmi és olaszországi illetőségüek aránylag számosabbak a romániai illetőségüeknél. Igy, mondhatjuk, hogy a román elem bevándorlás által szaporodást nem lel. Alább meg fogjuk látni, hogy a belső vármegyékből a románajku nép a folyók mentén lassankint szivárog le a déli határ (különösen Szebenvármegye) irányában és innen a határon kifelé. Azonban Románia nem mutatja ki az erdélyi származásu elemeket s ennélfogva nem mutathatunk egyenesen reá, mivel azonban a külföldre kiszivárgás a határszéli vármegyékben délkelet és déli irányban legerősebb és ezeknek a vármegyéknek népessége sem Budapesten, sem Bécsben nem található fel és az amerikai kivándorlásban is, az országos átlaghoz véve, a román elem alacsony aránnyal vesz részt s mivel a déli vármegyék népessége, az oda beszivárgás dacára nem népesedik felettébb, nem lehet másképpen, mint ugy, hogy a mozgó román nép Romániába vándorol ki. Itt egyenes irányu a népmozgalom a folyó völgyekkel, azok déli irányával s láthatjuk, hogy a hegyekből leszivárog a nép, ez tolja maga előtt a völgylakókat s ez tovább az előtte állót, betódul a városokba s ha ott nem talál elég módot, megy délibb irányban a kerestforrás után, az ethnografiai tömegvonzás irányában. Ha akadályt talál, azt megkerüli vagy átugorja. Igy látjuk aztán, hogy minden erdélyi városban, de legkivált Tordán, Gyulafehérváron, de kisebb mértékben máshol is, előnyomul a román elem. Ez azonban itt kipallérozódván, már fontos elemmé alakul. Ez csinálja a nemzetiségi kérdést, holott, ha a városokban a magyar kulturintézmények és egy tökéletes magyar közigazgatás fogadta volna, ez az elem mind beolvadt volna a városi polgárságba, mert nem volt semmiféle célzata. Most azonban a rajta élődő városi agitátorok hálójába esik és csinálja a bajt. Amikor aztán — legtöbbször saját fajtájabeli pártfogói — lenyuzzák mindenét, kivándorol Romániába és ott szid minket magyarokat. Egyszersmint nagyobb intelligenciájával uj hazájában könnyen talál megélhetést és ott elhelyezkedik az analfabéta népség fölött, szitja ellenünk a rossz hangulatot, de nem jő vissza, mert ott a müveletlen elem között könnyen boldogul, itthon pedig, müveltebb honfitársaival szemben nehezebben tudna előrehaladni. Ez az oka, hogy miért oly kevés nálunk a romániai bevándorló. A

műveletlenebb ország elsatnyult népe Erdélyben — ahol különben sem sok a kereseti alkalom — a műveltebb erdélyivel szemben nem veheti fel a harcot. Ellenben a magyarországi magyar és német, sőt tót, az ausztriai német és cseh, a németbirodalmi német, az olaszországi művelt munkásnép Erdélybe is nagyobb számmal költözik be; de ethnografiai arányán semmit sem változtat.

Ebben a bevándorló munkásnépségben mégis középponton a magyarság áll és ahol csak ipari telepeken efféle bevándorlás van, ott a magyar elem térfoglalása és a többire nézve asszimiláló hatása mindenütt kimutatható.

De lássuk az áramlást törvényhatóságról törvényhatóságra:

Mindenekelőtt megállapitható, hogy Budapestnek az erdélyi vármegyékre nézve megfigyelt népcseréje éppen ugy, mint az ország többi megyéjére nézve is, aktiv. Budapest adott 1900-ban Erdélynek 2098 lelket, ellenben magához ragadott 12018-at és igy Erdély vesztesége itt 9920. Ezeknek több mint fele magyarajku. Erdélynek a többi országrésszel való népcseréjére nézve az 1900. évi statisztikai kimutatások megállapitják, hogy számbavehető nyeresége van a többi vármegyékkel szemben Besztercze-Naszódnak 5285, Brassómegyének 10948, Hunyadnak 17691, Kolozsvárnak 18467, Marosvásárhelynek 6348, Szebenmegyének 9666; ezzel szemben nagyobb vesztesége van Csikvármegyének 8320, Háromszéknek 8256, Kisküküllőnek 3716, Kolozsmegyének 5975, Marostordának 11847, Szolnok-Dobokának 4891, Udvarhelymegyének 12250.

A nyereség legnagyobb arányát *Kolozsvár* 37.6%, *Marosvásárhely* 32.5%, *Brassómegye* 11.4%-tel mutatja. Tehát mind a három a magyarság gyarapodása révén elsőrendü. A vesztesség legnagyobb arányát mutatja *Udvarhelymegye* 10.3%, *Marostorda* 6.7, *Csik* 6.5, *Háromszék* 6 %-tel. — Tehát szintén magyar törvényhatóságok. *Ezzel meg is van mondva a vándorlás iránya.* A magyar törvényhatóságok népe mozog a magyar föld területén levő gazdasági erőforrások irányába: *Udvarhelymegye* Budapest, Brassó, Kolozsvár, Marosvásárhely, Szeben, Hunyad felé. *Csik* és *Háromszék* népe áramlik délre, Brassó, és Gyergyó Marosvásárhely felé. *Marostorda* népe Marosvásárhely, Kolozsvár, Szeben és Hunyad

felé. Igy lesz aztán erőssé Kolozsvár és Marosvásárhely; *magyarosodik* Brassó, Petrozsény és erősödik a magyarság Szebenben.

Lássuk az egyes törvényhatóságok népességét 1900-ban: A megnevezett th. nyeresége (+) a többitől, vagy vesztesége (—).

	Tisza balpart	Temeskőz	Erdély	Melyiktől +, melyikkel szemben −
Alsófehér	+ 453	+ 516	− 99	+Szilágy, Arad, Temes, Torontál, —Hunyad, Szeben
Beszterczenaszód	+2030	+ 5	+ 3117	+Máramaros, Szolnok-Doboka
Brassóm	+ 425	+ 48	+10474	+Szilágy, Csik, Háromszék, Nagyküküllő, Udvarhely
Csikm.	— 51	— 239	— 6827	—Brassó, Hunyad, Maros-Torda
Fogarasm.	+ 111	— 63	+ 945	+Udvarhely, —Szeben
Haromszékm	+ 187	— 320	— 7039	+Máramaros, —Brassó, Szeben, Hunyad
Hunyadm.	+3149	+3293	+ 8954	+Alsófehér, Arad, Maros-Torda, Udvarhely, Csik
Kisküküllőm.	+ 132	− 71	— 3533	+Udvarhely, —Nagyküküllő, Alsó-fehér
Kolozsm	+ 659	— 179	— 6247	+Szilágy, Marostorda.
Kolozsvár város	+3415	+ 274	+13774	—Kolozsvár, Torda-Aranyos +Kolozsm., Szilágy, Sz.-Doboka, Torda, Udvarhely Maros-Torda
Maros-Tordam.	— 25	— 269	—10528	+Csik, —Marosvásárhely, Torda-aranyos, Kolozsvár, Hunyad, Alsófehér
Marosvásárhely	+ 165	— 31	+ 6282	+Maros Torda, —Kolozsvár
Nagyküküllőm.	+ 357	+ 3	— 1590	+Udvarhely, Kisküküllő, —Szeben, Brassó
Szebenm.	+ 792	+ 228	+ 8405	+Nagyküküllő, Alsófehér, —Kolozsvár
Szolnokdoboka	+1102	− 72	— 5580	—Beszterczenaszód. Kolozsvár
Tordaaranyosm.	+ 168	— 460	— 367	+Maros-Torda, —Kolozsvár
Udvarhelym.	− 155	− 237	—10141	—Nagyküküllő, Brassó, Kolozsvár, Hunyad, Kisküküllő

Ebből a kimutatásból látszik, hogy az erdélyi magyar megyékből a magyarság elköltözik az országrész belsejébe és mivel Csik és Háromszék a határszélen van és részben Marostorda is, ezek a keleti nagy hegyláncolatokon tul fekvő Moldva idegenajku népéből nem nyerhetnek kárpótlást. Igy Csikmegyének népe az Olt folyó mentén lefelé a háromszékiekkel együtt áramlik le Brassóba; Gyergyónak népe a Maros mentén áramlik Marostordába és ennek népével együtt Alsófehéren át annak népfeleslegével Hunyad- és Szebenmegyébe. Csik- és Háromszékvármegye népessége sehonnan pótlást nem találván, deficitbe esik és csak a természetes szaporodás okozza.

hogy népe nem fogy. Sőt Csiknak szaporodása 13.5 százalék ugy is felülmulja Erdély minden megyéjének szaporodását, ezt követi Hunyad 11.9 százalék, Kolozsvár 10.5 százalék. Háromszék is elég jól áll 7.9 százalékkal, mert 9 megye gyengébb szaporodásu ennél.

Udvarhelymegye magyarsága a két Küküllő mentén áramlik Nagy- és Kisküküllőmegyén lefelé. Nagyküküllőn át Szeben, Brassó, Hunyad felé; Kisküküllőn át Marosvásárhely, Kolozsvár, Budapest felé. Ez a vármegye kelet felől a zord Hargita hegylánc által teljesen el van választva Csik felől és nem kaphat elszivárgó népe helyett máshelyről pótlást, mert a csiki nép a termékenyebb és enyhébb Háromszék—Barcaság —Brassó vonalra megy és nem mászik át a meredek és széles hegyláncon. Udvarhelymegye elszivárgása oly erős, hogy egyébként elég erős (9.1 százalék) természetes szaporodása sem tudta meggátolni, hogy tényleges szaporodása le ne zsugorodjék 5 százalékra. Ennél rosszabb csak Alsófehér, Fogaras, Nagyküküllő.

A magyar megyék lakossága tehát befelé áramlik az országrész belsejébe, elárasztja Brassó, Szeben, Déva, Enyed, Segesvár, Medgyes, Petrozsény, Marosvásárhely, Kolozsvár stb. városait és itt és ezek környékén a magyarságot erősiteni megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a magyar nemzetnek. Egy töredék ki is szivárog Bukarestbe, az ott levő rokonaihoz, Galacba, Braillába, de most már kevesebb, mint régen. Sokkal nagyobb számmal megy Kolozsvár és Budapest felé, sőt a Temesközbe is s már Amerikát is próbálgatják. Ennek a nagy kiszivárgásnak hatása alatt Csik elsőrendü szaporodását nem tekintve, a többi szaporodása másodrendüvé sülyed és ez nagy figyelmet érdemel.

Lássuk most a többi fajnép vándorlását. A német elem most is az ipar, kereskedelem és vállakozás révén vándorol, tehát ez még, ha deficittessé is teszi a németség szaporodását, vagyoni gyarapodással jár, mert a nagyobb bevétel a különben is takarékos népnél, nagyobb jólétet szül .Reánk nézve fontosabb a román nép vándorlása. A statisztika erre is ad feleletet. Szolnok-Doboka román s részben magyar népe is Besztercze felé, magyar népe Kolozsvár felé áramlik. A kolozsi magyarság Kolozsvárra, ellenben a románság Torda-Aranyos felé

mozog Alsófehér, Brassó, Szeben irányában. Alsófehér tovább adja a román áradatot Szeben és Brassó irányában, a magyar s némi román elemet Hunyad irányában. Igy a tordai hegyekről Torda felé ,az erdélyi érchegység déli lejtőjéről Gyulafehérvár irányába lecsuszó románság pillanatra felduzzasztja ezeknek románságát, a tömeg azonban a megélhetés taszitó és a lelkekben élő Nagy-Románia csábosan vonzó ercjének hatása alatt, a Maros völgyén lefelé és innen Szeben és Brassó felé s onnan ki Romániába szivárog. Igy van azután, hogy a verespataki járás népe 1900-tól 24350-ről leesett 23400-ra, Zalatna 1869-től 5327-ről leesett 4310-re, az Ompoly menti községek vagy fogytak, vagy lényegtelenül gyarapodtak. Éppen igy Fogaras, Kisküküllő, Nagyküküllő, sőt — természetes szaporodásához hasonlitva -- Torda-Aranyos népességében igen vékonyan szaporodtak. Stagnáltak.

Az éppen most kiadott statisztikai kimutatás szerint a nemzetiségek állása százalékban a következő:

	1900-ban			1910 ben		
	magy.	ném.	rom.	magy.	ném.	rom.
I. Határszéli megyék						
Besztercze-Naszódmegye ...	7·1	21·9	69·1	8·4	20·0	68·5
Brassó megye	32·6	30·8	35·1	35·0	29·2	34·7
Fogarasmegye	5·6	3·9	89·9	6·8	3·4	88·7
Hunyadmegye	10·6	3·0	84·6	15·5	2·4	79·7
Szebenmegye	4·9	28·7	65·2	5·7	28·1	64·3
II. Középmegyék						
Alsó Fehérmegye	17·0	3·8	78·2	17·6	3·3	77·4
Kis Küküllőmegye	29·8	17·7	50·6	30·1	17·5	47·9
Kolozsmegye	26·8	3·6	68·6	26·9	3·0	68·0
Kolozsvár	82·9	3·6	12·3	83·4	2·8	12·4
Maros Torda megye	57·9	3·8	36·8	57·4	4·0	36·2
Maros Vásárhely	85·6	3·5	9·5	89·8	2·4	6·7
Nagy-Küküllőmegye ...	11·8	42·5	42·6	12·4	41·8	40·6
Szolnok-Dobokamegye ...	19·9	3·0	76·0	20·7	2·7	75·2
Torda-Aranyosmegye ...	25·4	0·4	72·8	25·6	0·8	72·1

Tehát a középen fekvő megyékből való elszivárgás a román népnél meglátszik, mivel arányszáma mindenütt visszaesett. Azonban a szélső megyékben, ahová az áramlás történt, nem látszik meg a románság gyarapodása, ellenkezőleg, arányszámuk itt is visszaesett. Tehát, ha nincs itt a román elem meg sehol, nem lehet másképpen, minthogy a vándorló nem állott meg a határszéli megyében, hanem kiment Romániába és ezt

igazolja a következő táblázat, amely szerint a határszéli megyékből igen sok a távol külföldön levő lakósság.

Külföldi honosok és külföldön távollevők:

	1900 1910 számokban		1900 1910 %-ban		1900 1910 számokban		1900 1910 %-ban	
	külföldi honosok				külföldön távollévők			
I. Közép megyék.								
Alsó Fehérmegye	1499	451	0·2	0 2	1616	5747	0·8	2·6
Kis-Küküllőmegye	101	35	0·1	0·0	1112	4735	1·0	4·1
Kolozsmegye	167	205	0·1	0 1	627	1686	0·8	1·7
Nagy-Küküllőmegye	588	320	0·4	0·2	5675	9165	3 9	6·2
Szolnok Dobokamegye ...	164	195	0·1	0·1	1317	1966	0·6	0·8
Torda-Aranyosmegye ...	77	104	0·0	0 1	212	986	0·1	0·6
II Székely megyék.								
Csikmegye	567	679	0 4	0·5	3102	2206	2·4	1·5
Háromszékmegye	336	793	0·2	0·5	3298	2791	2·4	1·9
Maros-Tordamegye	182	468	0·1	0·2	546	694	0·3	4·0
Udvarhelymegye	57	96	0·0	0·1	1522	2217	1·3	1·8
III. Szélső megyék.								
Besztercze-Naszódmegye ...	1289	1125	1·1	0·9	253	1741	0.2	1·4
Brassómegye	1380	1515	1·4	1·5	5231	6380	5·5	6·8
Fogarasmegye	159	222	0·2	0·2	5910	8938	6·4	9·4
Hunyadmegye	3636	5110	1·2	1·5	1042	2220	0·8	0·7
Szebenmegye	1857	2278	1·1	1·8	8051	10772	4·8	6·1

Látszik ebből, hogy az országrész közepén fekvő megyékből csak a két Küküllőből van nagyobb kivándorlás és ez összeesik itt a románság arányszámának lemorzsolódásával, tehát mivel ez a román elem a határszéli megyékben sehol sem ragadt meg, ellenkezőleg a határszéli megyék lakóssága is nagy mértékben kivándorolt, világos, hogy itt is, ott is a román elem kiszivárgásának kellett történni. Hunyadvármegye kivándorlási aránya kicsiny és itt mégis a románok arányszámának nagy csökkenése mutatkozik, ami az által állott elő, hogy a székelyföldről a Küküllők és Maros mentén lecsuszó magyarság itt állott meg, miáltal a magyarság aránya 5 százalékkal felemelkedett. De mutatja azt is, hogy innen a román elem kivándorlása is csekély, tehát ebben a vármegyében magyarok és románok egyformán, együtt megtalálták a megélhetési és egymást megérteni tudás utját. Vajha igy lehetne egész hazánkban; mert, hogy lehet, azt megmutatja Hunyady János földje. Csak követni kellene ezt a példát.

Ezekben — azt hiszem — eléggé igazoltam azt, hogy a kettős gazdasági vonzási törvény hatása, amit az ország nyugati részére a magyar és osztrák statisztikai adatok alapján számszerüleg ki lehetett mutatni, a délkeleti részt azonban csak a népesere és népszaporodás helyi adatai összevetéséből szemléltethettem, mivel a romániai statisztika nem tünteti fel az erdélyi származásuakat, a délkeleti határszélen is ugy működik, mint a nyugatin és mindenütt egyformán és ez a kettős vonzás okos intézkedésekkel támogatva, ezentul gyorsitottabb tempóban oldaná meg a magyar faj gyarapodását.

Igy is, most már tudva azt, hogy a magyarság az ország minden részében, igy Erdélyben is: mind a városokban, mind azokon kivül jobban szaporodott, mint a nemzetiségek, jelesen sokszorosan jobban, mint a németek, vagy a még legjobban gyarapodó románok, Erdélyben 1880-tól a magyarok aránya 31 százalékról 34.3 százalékra növekedett, megállapithatjuk, hogy itt egy szivósan, önmagától, minden kényszer és minden támogatás nélkül való fejlődés van és semmi sem mutatja jobban a magyar faj fejlődésének gyönyörü alapját mint az, hogy *az erdélyi összes szaporodás 1900—1910 között 201.369-et tett, amiből 103,223, tehát több mint fele a magyar ajkuakra esett.* Erdélyben az összes szaporodások több mint fele folyton a magyarságot gyarapitja és ezen az uton *70 ev alatt a magyarság számszerüleg is tul fogja szárnyalni a többi nemzetiség számát.* De rajta kell lennünk, hogy azok a tényezők, amelyek segitettek, még jobbá legyenek s tagadhatatlan hibáinkról leszokjunk.

Ezek után tehát nevetségesnek látszik elenségeink ama kiáltása, hogy a mi sorsunk már Erdélyben meg volna pecsételve és a megsemmisülés felé haladnánk; de még rosszabb és nem lehet eléggé megróni azt a gyávaságot, amelyet minduntalan hangoztat egy pár meggondolatlan hazámfia, hogy erdélyi magyar testvéreink odadobattak áldozatul a pártpolitikának. *Az erdélyi, egy millióhoz közeledő magyarság nem engedi magát áldozatul dobatni és a magyar nemzetben van még annyi erő, hogy — ha bárki ilyen dolgot megkisérelne — azzal irgalmatlanul leszámoljon.* De ilyen államférfit nem is képzelünk. A gyáva vádaskodók inkább azért kiabálnak, mert igy kivonhatják magukat a segitők, a küzdők soraiból és ez a legkényelmesebb. De azok, akik a mi nemzeti munkánkban gán-

csoskodásnál, hitvány lelkek rémitgetésénél egyebet nem tudnak, álljanak félre és ne rontsák a becsületes emberek munkáját. Majd elnyerik ők a tisztességes hazafiak s az egész nemzet megvetését.

Ti pedig, küzdő, reménykedő testvéreink, ne ijedjetek meg a hangos hazafiak siralmától. Ne ijedjetek meg a dákóromán ábrándozók fenyegetésétől sem, mert az idők járása már nem igazolja sem a félénkeket, sem az ábrándozókat. A jövő a szivesen dolgozó, becsületes hazafiaké, mert ideig-óráig a nagy hang, a terror uralkodhatik, de rövid időn ismét a nemzeti akarat fog diadalra jutni. Azok a mesék, hogy hazánk területe megcsonkulhatna, valóra csak a mi gyáva hitványságunk utján válnának. A Tiszáig terjedő Dákóromania eszményképe csak ugy valósulhatna meg, hogy ha az ezen a földön élő, a románokénál nagyobb számu magyarság ölbetett kézzel nézné az ellenség munkáját. Ez a magyar nép azonban semmiképpen sem szolgált reá arra, hogy ily hitványnak tartsuk. Már ismételve kimutattam, hogy azon a földön, amelyen a román ábrándozók ábrándképeiket szövik, már a magyarság tulhaladta azt az állapotot, hogy uralma kétségbevonható volna. *A Tiszáig tartó s a románoktól követelt földön a négy utolsó népszámlálás adatai — a statisztikai hivatal kimutatásai szerint — a következők: 1880-tól 1910-ig a magyarság aránya 34.5 százalékról 40.4 százalékra emelkedett, a románoké ugyanaz idő alatt 42.6 százalékról 39.7 százalékra hanyatlott.* Ime, tehát a magyarság Erdélyben nem egészen 30 százalékról 34.3 százalékra emelkedett, mig az oláhság 58 százalékról 55 százalékra esett; Dákóromania kiegészitő ábrándországában pedig hasonló képet mutat a fejlődés. *Itt már felülkerekedtünk.* Tehát a magyarság e diadalmasan előnyomuló faj, amellyel szemben minden többi visszaesésben van. És hogy mily irányu a fejlődés, azt a mondottak után nem szükséges ismételni.

Ne feledjük el még ezen felül, hogy a népszám kedvező fejlődésén kivül mellettünk szól a fejlettebb, magasabb kultura is. Mellettünk szól a gazdasági fejlettebb élet is. Az se rémitsen el minket, hogy a magyar nagybirtokból már oly sok jutott román kézbe Ez általános fejlődési folyamat. A föld elhagyja azt, aki maga is elhagyta a földet. Elhagyta pedig

mindenki a földet, aki bérbe adta és nem gazdálkodik ott; aki tulterheli adóssággal, amelynek terhes kamatai majdnem az egész jövedelmet felemésztik és kinossa teszik a gazdának életét. *Vajjon számitható-e a magyar nemzeti vagyonhoz az oly földbirtok, amely tul van terhelve adóssággal és leköti a gazdának minden energiáját és mégis élete csak vergődés a lét és nemlét között s ha jő egy gazdaságilag rossz esztendő, felborul.* De kellő tőke hiányában nem is tud megfelelő művelést adni és a birtok nem hozza meg a kellő hasznot. Az ilyen földbirtokos, ha eladja földjét, kifizeti adósságát, felszabadul és más pályán hasznosabb és produktivabb munkát végezhet. akár tőkeerős birtokos, akár a nép veszi meg, a föld jobban fog beilleszkedni a nemzeti termelésbe és akárki termel többet, a többlet az ország és igy közvetve a magyar nemzet nyeresége lesz. Csakhogy a valóságban ugy fest a dolog, hogy az erdélyi földet oláh bankok veszik meg és uzsoraáron adják a népnek, amely a horribilis bankkölcsön kamatjait sem tudja fizetni és tönkre megy. Az igy elpusztult magyar birtok fájó veszteség, mert nemcsak hogy a magyar fajra elveszett, de mindenképpen elveszett, mert csak a kinlódás foly tovább.

Az igy elvesztett vagyoni állomány reánk nézve jobb volna, ha a magyar nép kezébe kerülne, de *előbb népet kell teremteni, népet kell szervezni, addig hiába óbégatunk.* A föld annak a népnek a kezébe fog kerülni, amelyik ott van és ez most a román. De csak a közép- és nagybirtok, mert a *kisgazdák elég ellenállók és itt nincs is veszteségünk.*

Az erdélyi magyar faj a birtokbeli veszteséget ellensulyozta azzal, hogy néhány városát hatalmasan kiépitette és vajjon tagadható-e, hogy Kolozsvár és más városok házai nem birnak oly értéket, amelyek az elvesztett földbirtokok értékével fölérnek. Igy tehát az erdélyi magyarság egészben nem veszitett vagyonából semmit, mert olyan birtokok adattak el, amelyek tulterhelve, ugyan számba alig mentek, ellenben a magyarság Erdélyben házakat, palotákat, kulturgócpontokat épitett, amelyek egészben nagy vagyont képviselnek. Ehhez még fel kell épitenünk az igazi szeretet templomát, amelyben Erdély minden gyermeke együtt áldozhasson a művelődés és gazdasági élet oltárán, *szervezzük a népet,* hogy tudjon önmagán segiteni; ne essék sem agitátorok, sem csalók

hálójába; *szervezzük* a *termelési*, a *fogyasztási* és *kulturszükségletek kielégitésére szolgáló intézményeket* s akkor ne féljünk, eljő számunkra a mennyeknek amaz országa, a hol a magyarok Istene meg fogja ennek a földnek minden gyermekét védelmezni minden belső és külső ellenség ellen.

IX. Következtetések és javaslatok.

A teljes meggyőződés erejével állapitottuk meg az eddigiekben, hogy mind a történelmi régmultban, mind a közeli száz év alatt a magyar nemzet oly kétségtelen szépen fejlődött, hogy ezen a földön, t. i. Magyarországon, hozzá hasonló fejlődéssel egy fajnép sem dicsekedhetik. Azt nem szükség itt hosszasan fejtegetni, hogy az általános haladással is, amelyet nemzetünk a művelődésben tett, nemcsak mi lehetünk megelégedve, hanem még ellenségeink is beismerik, hogy a magyar nemzet rövid félszáz év alatt nyomoruságos helyzetéhez képest, minden nemzethez méltó gyönyörü haladást tett. Mi láttuk kétségbeesett szüleink, s azok idősebb kortársai arcán, annak idején a szomoru lemondást, a kicsinyhitüséget. Láttuk közvetlen közelből, mikor Erdélyben az őt székelyszéken és egy-két magyar városon kivül akármerre mentünk, hogy a magyar ott idegen, harmadrendü volt. Idegennek éreztük magunkat s szinte félve huzódtunk vissza otthonunkba. Brassóban még 1882-ben is, mikor julius hóban ott voltam, minden német volt, az a nagy pap, aki nem régen szép magyar beszéddel üdvözölte a magyar középiskolai tanáregyesület brassói közgyülését, alig akart még német kérdéseinkre is feleletet adni, pedig Koos ottani királyi tanfelügyelő vezetett be és láttuk, hogy a tornavizsgálatok alkalmával, a tornaudvaron, nem volt olyan századrendü német államocska, a melyiknek zászlóját ki ne tüzték volna; a magyar nemzeti zászlót azonban hiába kerestük. És én azt akkor nem vettem rossz néven, mert hozzá voltam szokva, hogy az a föld szász föld, hiszen elbeszélték Hétfaluból hozzánk jött tanulótársaink, hogy 67 után az u. n. testvériesülési ünnepen, ahol egy magyar, egy román, kezet-kézbe fogva, tették meg a körmenetet, a szász elem nem vett részt, távol tartotta magát attól. De még élénk emlékezetünkben voltak a nem rég eltünt németül beszélő beamterek is, akikben az állami hatalmat is, a magyar földön is németnek, idegennek láttuk. Később is, még a posta és

a jövedelmező vállalkozásoknál is idegen (német, olasz, angol) volt a vezető erő. Magyar gazdasági erőt sem láttunk tehát. Ilyen körülmények között a magyarság a maga vidékén is elvesztette elsőbbségének tudatát. El is volt a székelyföld teljesen szigetelve s nem látta a világ állását, nem ismerte még a Duna—Tiszamenti magyarság állapotát sem. Természetes, hogy ennek oka a rendkivüli szegénység volt. Az a szegénység, ami egyformán sujtotta az urat és a közszékelyt. Később alkalmam volt dési, tordai, gyulafehérvári s más vidéki magyarokkal megismerkedni és azoknál sem találkoztam épületesebb hangulattal. Kivétel volt akkor is Háromszék, Marosvásárhely és Kolozsvár. Itt nemcsak a vagyonosabb elem volt intranzigens magyar, hanem az egész nép és mi mindig nagyra tartottuk őket. Eltekintve tehát egyes szigetektől, azt az öntudatos magyar nemzetet, amelyet most ott látunk, Erdélyben nem lehetett látni. Voltak magyar városok, magyar volt egészen a székelyföld, voltak magyar urak; de magyar nemzet, amely, mint most mindenütt láthatjuk, nemzeti önérzettel fellépni mert volna, nem volt. Ez az önérzet azóta fejlődött ki. Azóta érzi az ember mindenütt, hogy ez a föld Magyarország. Sajnos, néha és néhol visszaesésről hallunk a legujabb időben. Nem volt alkalmam mindenütt ellenőrizni ennek a hirnek igazságát, azonban ahol volt személyes vagy megbizható információm, ott tulzottaknak találtam a hireket. Hiszem, hogy egyes meggazdagodott román honfitársunk nagyobbat kurjant mint azelőtt, azt is elhiszem, hogy most ő eszi meg a rimaszombati csutorát, de azt is tudom, hogy megfekszi az mindig a gyomrát. Igaz, hogy néhol szervezkednek, földet szereznek és nemzeti öntudatra ébrednek; még rómainak is elképzelik magukat, de az arány, amelyben a magyarság és a nemzetiségek fejlődtek, egészben mégis a magyarságra kedvező. Kedvező volt eddig általában és egészben véve. Egyes esetekben vehettük észre az ellenkezőjét is és az lesz most a teendő, hogy amit felismertünk, azt ne hagyjuk tovább fajulni. Állitsuk fel azokat a védő falakat, amelyek a veszedelmet elhárithatják és helyezzük el azok mögé azokat az eszközöket, amelyek nemzeti előhaladásunkat elősegitik.

A védő falakat pedig az *állam* és a *társadalom* együtt állithatják fel. A társadalmi ügyeskedés éppen oly fontos, mint az állami, mert látjuk, hogy nemzetiségeink állami támogatás nélkül s mily fontos alkotásokat tudnak létrehozni.

A közigazgatás államosítása ebből a szempontból is a legnagyobb fontosságu dolog. A régi módi közigazgatás, mivel teljesen nélkülözte az igazán demokratikus felfogást, habár itt-ott találkoztunk kiváló egyénekkel, azok kiváló cselekedeteivel, alkotásaival, bár az folytonosan javult, nem felelhet meg a mai kivánalmaknak. A választott tisztviselőt nem tarthatja senki függetlennek és naponkint találkoztunk főtisztviselőkkel, akik folyton e miatt panaszkodtak. Az önkormányzati intézményeknek lehet erősebb sulyt adni a közigazgatás ellenőrzésében s a járási bizottságok felállitása által a közönség érdeklődését közvetlenebbé is tehetjük. Itt érvényesülhetnek a helyi érdekek, de az állami és nemzeti érdekeknek mindig megfelelően. Nem volt Magyarország soha fénykorában más, mint igazán centralizált állam s az ujabb kor minden kiváló államférfia előbb utóbb teljesen az állami közigazgatás hivévé lett. Akik, mint Deák Ferenc, nem jutottak el ehhez az állomáshoz, később — mint a municipálista Tisza Kálmán — okvetlen idejutottak volna. Hiszen tudott dolog, hogy a Deák-párt összes kiváló tagjai az állami közigazgatás hivei voltak és a szabadelvü párt kormánya egymás után hozta törvényhozás elé azokat a javaslatokat, amelyekkel a megyei közigazgatást fokozatosan állami közigazgatássá kezdette átalakitani. A választásnak további fentartása immár nemzetellenes hiba lenne. Amikor a társadalmi erők, a gazdasági élet intenzivitása oly hatalmas sulylyal lépnek fel s amikor ezek az erők divergensek s nem erősitői egészben a nemzetnek, az állam hatalmának, amikor körösköriil ellenségek leselkednek s államunk szétdarabolására, nemzetünk megrontására törnek, akkor ezekkel csak az állami, egységes közigazgatás birkózhatik meg. De egyetemes emberi szempontból is ez a legmegfelelőbb s a demokrácia érdeke is ezt követeli. Mivel azonban ez már kapunk előtt van, nem lehet más teendőnk, mint hogy ennek megfelelő megtörténtét nyugodtan bevárjuk és azt kivánjuk, hogy a javaslat tárgyalásánál érvényesüljenek nagyjaink tudásának és a régiek nemes hagyományainak, egyuttal az államnak és nemzetnek jövője érdekében kedvezően ható intézmények szempontjai.

A mi szerény munkánk célja, hogy nemzetünk kiválóságát, de itt-ott a fenyegető hiányokat is kimutatva, egyfelől bátorságot öntsünk a csüggedőkbe, másfelől igyekezzünk megmutatni, hogy sok teendőnk van, amelyeket nem szabad elhanyagolni, ha nem

akarjuk, hogy eddig kedvező fejlődésünk kedvezőtlenné alakuljon.

A legfontosabbat, az állami, centralizált közigazgatást már elértük. Ezzel a nemzetiségi kérdés megoldásának legnagyobb akadályát háritottuk el. Nem egy vármegye szük kerete, nem egy-két család befolyása fogja ezentul a nép, a nemzet életét kormányozni, igazgatni, hanem maga az arrra illetékes nép, a nemzet. Hogy lesznek ezentul is részletes befolyások, az valószinü, de ezek mindinkább inkább szükebb térre fognak szorulni s különösen nem fognak nemzetellenesen alakulni.

Az állami közigazgatás és az ezután várható javulás maga után vonja közegészségi viszonyok megjavulását is és mivel már a legfontosabb ügyek mind az állami, a nemzeti érdekeknek vannak alárendelve, nem szabad tovább késni az *iskolák államositásával* sem. A 60–70-es években a közigazgatás államositásának egyik legnagyobb akadályául azt hozták fel, hogy az oly sokba kerül, hogy az állam pénzügyi viszonyai azt nem birják el. Az iskolázás államositásánál is ezt hozzák fel döntő akadályul. Pedig ez tévedés, mert nincs drágább iskola mint a rossz iskola, amely nem ér semmit. Az a tiszteletreméltó nézet pedig, hogy a felekezeteknek a multban teljesitett szolgálatai megérdemlik, hogy értékes közremunkálásuk jövőben is igénybe vétessenek, éppen csak annyiban bir értékkel, mint a megyei közigazgatás nemes hagyományai az állami közigazgatásnál azt a nézetet érvényesitették. Jöjjön segitségül a helyi érdekeltség az ellenőrzésnél, érvényesitse befolyását a tanitás és tanulás oly viszonyainak igazgatásánál, ahol a társadalmi erők az állami tevékenységnek áldásos érvényesülését elősegitik, biztositják. Mily fontos, hogy szegénység miatt egyetlen hive valamely egyháznak ne maradjon el az iskolából! Mily fontos, hogy az iskola ne lehessen éretlen társadalmi nézetek terjesztője. Mily fontos, hogy a helyi érdekeltség az iskolát kihasználni tudja a gazdálkodás, a szociális továbbképzés oly javitására, amely megfelel á közérdeknek és lehetetlené teszi, hogy éretlen gyermek emberek az addig egymással békén élőkre átültessék a viszálykodás, egyenetlenkedés járványát. Az iskola a község minden irányu közmivelődésének középpontjává csak a helyi erők összemunkálása mellett fejlődhetik, de ha ezzé fejlődik, akkor a helyi érdekeltség meg is fogja a tanitó munkáját becsülni s a tanitó is megnyervén minden megfelelő anyagi

és erkölcsi alapot, a község áldásává, igazi jó szellemévé alakul. És ha akár egyéniségével, vagy másféle viszonyaival nem felel meg annak a várakozásnak, amelyet az igazi közérdek megkövetel, minden sérelem nélkül meg lehet találni a megoldást, mig ma a hitközség vagy más iskolafentartó, éppen ugy maga a tanitó is együtt kell, hogy szenvedjenek. Nincs megoldás.

Nemzeti, állami, sőt általános művelődési szempontokból is nagy érdek az, hogy az iskolák a bármiféle szempontokból is vett elkülönitő befolyás alól kivétessenek. Az iskola tanitsa az embereket a műveltség elemeire, ne pedig egymás gyülöletére. Ha egyik iskola magyar, a másik német nyelven tanitja tanitványait, abból még nem következik hogy egymás gyülöletére is tanithassa azokat. Ismerünk oly államot, hol német, francia, olasz, külön-külön nyelvü oktatás mellett is megvannak a hon polgárai együtt. De ott a szeretet jellemzi az iskolai oktatást és nem lehet el sem képzelni, hogy az iskola tanitója gyülöletre izgassa tanitványait. Ezt a helyi befolyást csak az állami oktatással lehet megszüntetni.

Érdeke az is az államnak, hogy ha vannak különböző ajku polgárai, csak nyelvben különbözzenek egymástól, de ne egyuttal érzületben is. Már pedig egyenlő, vagy legalább hasonló érzületre csak egyenlő szellemü oktatással lehet nevelni. Hogy lehet képzelni, hogy különböző nyelvü, tanitástervü, módszerü iskolák egyenlő gondolkozásu és érzésü polgárokat neveljenek? Aztán, ha a magyar állam sulyt fektet arra, hogy nemzeti állam legyen, ahol az állam nyelvének kell a különböző ajku polgárokat összekötni, ahol az állam nyelvének megtanulása a nép egyetemes érdeke; de meg nem tanulása a nemzetiségi izgatók létfentartásának alapja: ott az állami iskolázás által ki kell venni az izgatók méregfogát és megszüntetni azok minden befolyását. Vajjon képzelhetni-e, hogy annak a román nemzetiségü képviselőnek felesége mert volna kifakadni a tanulók magyar nyelvtudása ellen, ha mindenütt állami iskola és abban állami akarat nyilvánulhatna meg?! A tanitás államositását keresztül kell vinni fokozatosan minden vonalon. Először állitani kell minden helyen, ahol még nincs, állami iskolát, aztán, ahol nem megfelelő az iskola, megfelelővel kell azt pótolni. A vallás érdekeit nem kell félteni, mert amint nem csorbult meg a vallásosság, sőt belsőbbé vált az állami anyakönyvezéssel, éppen ugy nem fog megszünni

az állami oktatással. A vallásoktatást azonban nem kell a mai helytelen módon folytatni. A tanulóknak a vallástanitás ma nagyobb nehézséget okoz bármelyik tárgynál s ez az oka, hogy felekezeti és nem felekezeti iskolában egyaránt nem szeretik tanulni a tanulók. Pedig lehet tanitani Mózes életét és tanait, Jézus életét és gyönyörü példáit, magasztos cselekedeteit, lelkünket felemelő halálát ugy magyarázni meg, ugy tanitani, hogy az szivet-lelket nemesitő, megragadó legyen. Láttam a vezetésem alatt álló iskolákban oly hitoktatókat, akik igy tanitották a vallástant és itt nem láttam sem gyülölséget a tanulókban egymás iránt, sem elfordulást a templomtól, amit most, ne tagadja senki, minden felekezetnél látunk. Mondhatja-e tehát a felekezeti iskola, hogy elérte a vallásoktatás célját? Ellenben, ha az oktatás egyéb terheitől megszabadul, a felekezet teljesen a vallásoktatásra fordithatja erejét és fel is fogja találni a vallásoktatásnak a mostaninál helyesebb módját. Ha pedig meggondolják a hazafias felekezetek, hogy mily átok fekszik a nemzetiségek felekezetiségi köpenye alá bujtatott nemzetellenes oktatásán, a nemzet egyetemes érdekei szempontjából, maguk egyengetnék az állami nagyobb, mondjuk teljes befolyás utjait.

Az elemi oktatás államositásához vagy legalább teljesen az állami igazgatás alárendeléséhez hasonlóan, még sokkal gyorsabban államivá kellene tenni *a tanitóképzést.* Semmi sem indokolja, hogy az állam, amikor teljesen államivá, vagy legalább teljesen egységesen magyar állami jellegüvé tette a tanárképzést, a tisztviselők, törvényszéki birók stb. képzését és képesitését, akkor a legfontosabb, mert legtágabb rétegekre terjedő néptanitóképzést és képesitést nagy részben nem állami, sokszor államellenes kezeknek engedi át. Ha szólnak is okok a felekezeti népiskola mellett, állami szempontból minden ok a tanitóképzés és képesités mellett szól. Ezt keresztül kellene vinni minél előbb.

A középiskolák egységesitését és feltétlen állami befolyás alá való helyezését a középosztály egységének fontos kérdése követeli. Nemzeti nagy fontosságu érdek azonban az is, hogy az illető nemzetiségi nyelvek megtanulására az állami iskolákban éppen ugy alkalmat kell adni, mint a nem állami iskolákban érettségi bizonyitványt csak annak lehessen adni, aki a magyar nyelvet irásban és szóban teljesen tudja.

A közegészségi viszonyoknak lehető legjobbá tétele mindenkinek egyaránt kötelessége. A kórházak szaporitása, azoknak a szükség-

letekhez képest minden tekintetben megfelelővé tétele, az orvosok helyzetének megjavitása, államositása, a szegényügy rendezése, a gyermekáldás körül szükséges összes teendők tökéletes felkarolása, mind-mind elsőrendü feladatok.

Mindaz, amit itt elmondottunk s még azok is, amelyekre ki nem tértünk, törvénykezés, pénzügyi igazgatás, közlekedés ügye, honvédelem, szakoktatás, felső oktatás stb. többnyire állami, törvényhatósági, községi jellegü intézkedésekkel oldhatók meg. *A közgazdasági kérdések* azonban — bár a jó közigazgatásnak erre is nagy befolyása van — mégis elsősorban társadalmi tevékenység körébe tartoznak. Ide sorozandók azok a közmüvelődési és más efféle ügyek, amelyek már nem sorozandók a hatósági tevékenység ügykörébe, legfeljebb azok ellenőrzésére és irányi ására utaltatnak. A társadalom körébe utalt feladatok a hatóságok, intézetek tevékenységi körét is érintik, hiszen pl. a szinészet kérdése nemcsak a társadalom, hanem az illető hatóságok tevékenységét is igénybe veszi. Vajjon elégséges-e, ha a pénz-, biztositó-, ipari és más intézetek megalakitásánál semmiféle hatóság nem veti közbe figyelmét. Ha zálogházak, közfürdők, vásárcsarnokok stb alakitása csak magán, vagy társadalmi tevékenység körébe utaltatik. Viszont az iskola, a törvényszék, a közszállitások, a művészet stb. ügyköre el lehet e a társadalom megfelelő támogatása nélkül. Számos tér van, ahol csak a társadalom, állam, község csak együtt alkothat értékeset, maradandót. És hogy általában az állam, vagy általában a hatóságok értékes és kiváló alkotásokat végezhessenek, ahhoz feltétlenül szervezett, kiváló társadalomra van szükség. Szervezett társadalom állami támogatás nélkül is tud nagy dolgokat létrehozni s ilyen társadalom, csak ne akadályozza őt a hatóságok intézkedése, hoz is létre kiváló alkotásokat. Nem kell messze menni, csak az erdélyi szászokra kell mutatnom és előttünk áll egy derék társadalom szép sikereinek nagy sora. De nemcsak a szász, hanem az oláh társadalom is nagy dolgokat cselekedett. Egész sorát a nevelő, tanitó, pénz- és más intézeteknek hozta létre. Egy teljesen analfabéta nép köréből erős, vagyonos, befolyásos középosztályt teremtett. És nem volt hozzá egyéb segitsége, egyházi és iskolai alapjain kivül más, mint a magyar állam jóindulatu közömbössége, amely mellett megtörténhetett, hogy közalapokat, hazafias céllal román ifjak nevelésére tett alapitványokat lefoglalhattak és felhasználhattak szeparálásra,

nemzetellenes nevelésre fordithattak még most is. Ily hivatást tölt be a Gozsdu-alap és némely határőrvidéki alap. Ily szerepet játszik az egész erdélyi és ehhez kapcsolódó más vidékek görög katholikus nagy vagyona. Ezeket a róm kath. egyházi vagyonból nyerték és a magyar állam az imént is egyik görög katholikus (román) intézmény gyarapitására nagy segitséget adott és a magyar vállalkozást onnan ebrudon dobták ki. Az ily társadalom, amelynek minden tagja, kicsiny és nagy egyaránt, át van hatva a maga egyébként bármilyen nemtelen szokásaitól, valóban szervezve van és a maga szempontjából sokkal értékesebb, mint a közömbösek sokasága, amely társadalomnak semmiképen nem mondható. Ebben a társadalomban szervezve van a gyülölet minden iránt, ami magyar és ha akármi is történik, az egyébként jóravaló népet magakadályozzák abban, hogy bármiféle alakban közlekedhessék a magyar iparossal, kereskedővel, szóval a magyar vállalkozás utján a magyar néppel. Földmives szövetkezeteikbe beveszik ugyan a magyar szegényebb földmivest is, de csak azért, hogy igy magukhoz láncolják, beolvasszák. Azt nem lehet mondani, hogy pénzintézeteik ne adnának kölcsönt a magyar embereknek és azt sem lehet mondani, hogy ezt ellenséges célzattal tennék, mert ebben a tekintetben nem járnak el másként, mint azt minden életrevaló pénzintézetnek tennie kell. Különben is a pénz kamatot keres, a szegénynek pedig pénz kell, ez a kettő egymás felé való vágyódásában éppen ugy találkozik, mint a szerelmesek, akik nem kérdezik, hogy milyen nemzetiségü a másik; ha egymásra vannak utalva, megis találják egymást.

De a románok társadalmánál sokkal inkább figyelemre- és követésreméltó a szászok társadalma. A szászok elsősorban ugyan a maguk számára alkották meg intézményeiket, de ha van feleslegük nem tagadják meg azok használatát másoktól sem. Nevelő intézeteik nyitva voltak mindig mások számára is, éppen mint a magyarokéi is. Pénzintézeteik méltányos feltételekkel segitettek mindenkin aki hozzájuk fordult. De nem ezért dicsérem az ő társadalmukat, hanem azért, hogy társadalmukban igazi demokratikus mondhatni, édes testvéri szellemet tudtak meghonositani és fentartani. A Bruderschaft, a Schwesterschaft nálunk nem szólásforma, hanem igazi élő, dolgozó, védő és konzerváló szervezet. Ez megóvja a népet az elaljasodástól, kioperálja az erkölcsi sebeket a serdülő generációból éppen ugy, mint a társadalom már idősebb

tagjaiból, sőt a családokból is. Fentartja a patriarchális hagyományokat, megszentelt, kivánt szokásokat és törekvésre érdemessé teszi azokat a szokásos megbizásokat, társadalmi méltóságokat amelyek viselését szüleik, nagy- és ősszüleik dicsekedve emlegetik. A gyermekek is választanak maguk közül vezért, az ifjak is tesznek maguk közül mindenütt valami kolompost s ugyan mondja meg akárki, nem tekint-e az ily ki- és megválasztott oly önérzettel a maga kis társadalmára mint akár a káplár a maga kis szakaszára. Az ifju, akit társai maguk közül kiemeltek és aki méltóságát jól betöltötte, mindig tisztelt lesz a maga falujában, becsültebb mint bárhol másutt, dehogy menne az ilyen máshova. De igyekszik társaira is jó befolyást gyakorolni és ha aztán nagy korukban, mikor már a család terhe és gondja van vállaikon, ha előfordul a községben valami tenni való, ha pl. az árviz megrontja az utat, vagy elviszi a hidat, az egykori vezér csak egyet szól társainak, a magok hasznáért zugolódás nélkül mennek és rendbehozzák a dolgot. Igy van ez a közmunkákkal is és egyéb téren is. Az ilyen társadalom dicséretre méltó, az ilyen társadalom nem csak azt érdemli meg, hogy rajta Isten áldása legyen, hanem azt is, hogy azt mi magyarok is kövessük és szeressük, mert ez a társadalom a mi legjobb tanitómesterünk. Azonban magától nem megy a dolog és követnünk kell abban is germán testvéreinket, hogy utmutatásaik megvalósitása végett társulatot kell alakitanunk, amelynek körében *gazdálkodásunkat* okszerüvé és jövedelmesebbé, *hitelünket* hozzáférhetőbbé, jobbá és olcsóbbá, *kereseti*nket sikeresebbé, biztosabbá tehessük. Erre a célra dolgoztunk ki egy alapszabálytervezetet, amely 22 törvényhatóság társadalmát szervezte volna ily irányban. A társulat vezetése és az abban tervezett munkálkodás azonban oly nagy terhet rótt volna a tisztviselőkre, hogy annak megfelelő munkaerőt tiszteletbeli, társadalmi erőkből nem tudtak elképzelni.

Ezt én elismerem, de még sem bánom, hogy sokat dolgoztam azon a terven, mert akik olvasták, ha valamikor létrejöhet, annak ujabban megtervezett kis töredéke és aztán fokonkint, törvényhatóságról-törvényhatóságra bővülve, egykor mégis megvalósul, megláthatják, hogy mi volt az eredeti cél.

Átdolgoztam tehát tervezetemet egy törvényhatóság területe és igényei számára és mint már eredetileg is terveztem, kapcsolatba hoztam egy altruista célu pénzintézet alapitásával. Ezt a tervezetet

Székelyudvarhely érdekeltsége, az ottani Székely Társaság közbejöttével el is fogadta és a nm. belügyminisztériumba a Miskolczi Székely Társasággal együtt Udvarhelyvármegye alispánja utján felterjesztettte. A tervezet eredetileg Székely Nemzeti Alap névvel indult utjára, de aztán felsőbb helyen adott tanácsra átkereszteltük: „Országos Székely Szövetség" nevüre és egyik cikkelyében feladatul tettük azt, hogy létesitsen az erdélyi magyarság természetesen előbb Udvarhelyvármegye és aztán lehető gyorsan más törvényhatóságok számára egy pénzalapot, a Székely Nemzeti Alapot és ennek kezelésére és a gazdasági bajok leküzdésére szolgáló altruista pénzintézet a Hargita cimmel, amely pénzintézet aztán középpontjává nőné ki magát egy az egész székelység által lakott erdélyi részek minden vidékére létesitett pénzintézeti hálózatnak.

A tervezetet a magas kormány csekély észrevétellel leküldötte és ezt a csekély módositást rajta elvégezzük, aztán a cselekvéshez fogunk. A tervezetet a következőkben közlöm, hogy ezen az uton is megismertessem. Igaz, hogy az idő igen nehéz és most pénzintézetek alakitása nem kecsegtető. E mellett nem szabad nagy alaptőkét kötni le, mivel egyfelől ez csak ugy volna összehozható, ha nagy nyereséggel kecsegtethetnők a részvényeseket, ami a mostani körülmények között ugyan könnyen menne, de mi csak oly kamatozást óhajtunk biztositani a részvényeseknek is, mint amilyent adhatunk a betevőknek. Másfelől a nagy alaptőke a székelyföld szegényes viszonyai között szélesebb körü gyüjtést tételezne fel a mostani pénztelen világban és ezzel esetleg oly befolyásoknak nyitnánk teret, amely a mi céljainkra nem üdvös.

Kis alaptőkéjü pénzintézet azonban nem végezheti azokat a feladatokat, amelyeket eleibe tüztünk. Ennek céljait csak ugy érhetjük el, ha egy jelentősebb fővárosi pénzintézet támogatását megnyerhetjük. Erre volt is igéretem, de a tavalyelőtt beállott gazdasági válság óvatosságra intette az összes intézeteket és mi, bár sajgott a szivünk, hogy éppen a legnagyobb bajban nem tudtunk megjelenni a csatatéren, mégis inkább vártunk a dologgal, nehogy kockázat és megbénultság mellett elveszitsük a jövőt. A mellett a székelyföldön most még semmi gazdasági elevenség nincsen, csak immobilis kölcsönzéssel, vállalkozással lehetne foglalkozni s az ily helyzetben, ahol a vidék

teljesen passziv, kellő hátbiztositás nélkül nem tartottam tanácsosnak beugrani.

A jövő Isten kezében van, mi megindulunk az uton, amely a szervezkedés felé visz és azt hisszük, hogy az elevenné átalakuló társadalom megsegiti munkánkat és vért önt vállalkozásunkba.

Az „Országos Székely Szövetség“ alapszabályzata.

I. Az egyesület cime, székhelye, célja és eszközei.

1. § Az egyesület cime: Országos Székely Szövetség. Székhelye: Székelyudvarhely. Pecsétje: A turul madár a cimköriratal.

2. §. Célja: a székelység közgazdasági és társadalmi viszonyainak gondozása és fejlesztése, ösztöndijak és egyéb anyagi segélyek nyujtása.

3. §. Eszközei a fentebbi célok előmozditására:

1. pénzalapot létesit „Székely Nemzeti Alap“ cimmel;

2. részvénytársasági alapon altruista irányu központi pénzintézet felállitását előmozditja;

3. vidéki gócpontokon a központi egyesülettől függő társaságokat (fiókegyesületeket) alakit s mindezen intézményekkel a lakosságot a 2. §-ban jelzett célok elérésére minden irányban szervezi.

II. A tagokról és azok felvételéről.

4. §. A Szövetség tagjai pártoló, rendes, alapitó és örökös tagok

Pártoló tag lehet minden tisztességes ember, aki a magyar nemzet érdekeit előmozditani kész, továbbá tagok lehetnek családok, jogi személyek.

Bármely más tagságra csak azok választhatók meg, akik pártoló tagnak már beléptek és a magasabb rendü tagság feltételeinek eleget tesznek.

A rendes, alapitó, örökös és tiszteletbeli tagok közé való felvétel a Székelység Aranykönyvébe való anyakönyvszerü bejegyzéssel történik. Törvényhatóságok szerint az egyes családok s azok keretein belül az egyének betüsorozva, elkülönitve vezetendők be.

A szaporodás bejegyzésére betéti lapok használandók.

A tagok száma évről-évre megállapitandó.

A pártoló tag egyszer s mindenkorra 1 K-t fizet, amely az alaptőkébe olvad.

Rendes taggá lesz az oly pártoló tag, aki évenként legalább 1—1 K lefizetésére kötelezi magát, vagy ennek megváltására egyszer s mindenkorra legalább 20 K-t fizet.

Alapitó, tag, aki egyszerre, vagy öt egymásután következő évi egyenlő részletben 50 K-t fizet.

Örökös tag, aki egyszerre, vagy 8 egymásután következő 25 K-ás részletben 200 K-t fizet.

A megfelelő jogokat csak az gyakorolhatja, aki tagsági diját teljesen befizette s addig az alapitó tag a rendes, az örökös tag az alapitó tag jogait gyakorolhatja.

A tagokat a választmány veszi fel.

Az örökös tagságot a törvényes leszármazottak személyenként 50 50 K pótbefizetés utján örökölhetik, amennyiben az illetők kérésére ezt a választmány elfogadja.

5. §. Az összes tagok igényt tarhatnak az egyesület támogatására. A rendes tagok részt vehetnek a közgyülésen és gyakorolhatják a közgyülésen gyakorolható jogokat, az alább megjelölt módon választmányi, igazgató tanácsi tagságra megválaszthatók. Az alapitó és örökös tagok tagjai a választmánynak, az örökös tagok az igazgató tanácsnak is, amely tagságra az alapitók az alább meghatározott számban megválaszthatók.

6. §. A tagság megszünik elhalálozás, kilépés, vagy kizárás utján.

A kizárást az igazgató tanács javaslatára a választmány, a közgyüléshez 15 nap alatt irásban felebbezhető határozatban mondja ki, még pedig oly esetben, ha az illető tag erkölcstelen vagy a szövetség érdekei ellen való cselekedet által erre rászolgált.

A kilépés levélben bármikor bejelenthető, de a belépéssel vállalt anyagi kötelezettségeket ily egyén is teljesiteni köteles

Magasabb rendü tagságról lemondottnak tekinthet a Szövetség mindenkit, aki vállalt alapszabályszerü kötelezettségének ele get nem tesz.

Kizárt, vagy kilépett tag jogokat csak ujabb felvétel által nyerhet.

III. A Szövetség kormányzása.

7. §. A Szövetséget a közgyülés, a választmány, az igazgató tanács, a felügyelő bizottság és a tisztikar, a fiókegyesületet pedig azok választmánya kormányozza.

Rendes évi közgyülést minden év első negyedében kell tartani, lehetőleg a 3. §-ban emlitett hitelintézet közgyülésével egy napon.

Elnöke ez egyesület elnöke; vagy helyettese; jegyzője a a főtitkár. A jegyzőkönyv hitelesitésére két nem tisztviselő tagot kell felkérni.

A közgyülés jogkörébe tartozik az egyesület ügyeinek legfőbb vezetése, nevezetesen az évi számadás, költségvetés, müködési tervezet megállapitása, a választmány, igazgató tanács, felügyelő bizottság és a 11. §. első bekezdésében felsorolt tisztviselők választása.

Egy társelnököt a 3. §-ban emlitett hitelintézet igazgatósága által kijelölt 3 egyén közül kell választani, kivévén ha a két társasági elnökséget egy egyén viseli, mely esetben a társelnökök választása tetszés szerint eszközöltetik

A közgyülés hagyja jóvá mindazokat az intézkedéseket, amelyeket az egyesület céljait szolgáló vállalatok szervezésére, vezetésére és működésére nézve az igazgató tanács tett.

A közgyülés tárgya lehet ezenkivül mindaz, amit a választmány és az igazgató tanács előterjeszt, és pedig egyebek között az ide tartozó felebbezések, valamint a tagoknak megfelelő módon beadott inditványai.

A közgyülés érvényesen határoz, ha az elnökön és jegyzőn kivül legalább 30 tag van jelen. Határozatait általános szavazattöbbséggel, nyilt szavazással hozza.

Kizárás esetén, vagy ha 10 tag irásban kivánja, a szavazás titkos.

Ha az első izben összehivott közgyülésre nem jelennének meg elegendő számmal a tagok, 30 napon belül ujabb meghivással, ujabb közgyülést kell összehivni, amelyen a megjelent tagok az első közgyülés napirendjére felvett tárgyak felett minden megszoritás nélkül, általános szavazattöbbséggel határoznak.

Más társasággal való egyesülés, vagy feloszlás kérdésének tárgyalásához a rendes, alapitó és örökös tagok kétharmadának

jelenléte és a határozat érvényességéhez a jelenlevők $^3/_4$-ének hozzájárulása szükséges. Ebben az esetben, valamint az alapszabály változtatása esetén a jegyzőkönyv, a határozat foganatositása előtt, jóváhagyás végett a belügyminiszteriumba felterjesztendő. (16. §.)

A közgyülésen a tárgyhoz az alapitó, örökös és rendes tagok közül bárki hozzászólhat egyszer, s e célra 10 percet igénybe vehet. Az előadó és az elnöklő többször is szólhat.

A tárgyalás rendjét és méltóságát zavaró tagot az elnök rendreutasitja és szükség esetén eltávolittathatja.

Rendkivüli közgyülést kell egybehivni, ha az igazgató tanács vagy a választmány ezt jónak látja, vagy ha 20 tag irásban megokolt szükség miatt az elnöktől kivánja. Ebben az esetben a közgyülési meghivót 30 napon belül közzé kell tenni.

A közgyülési meghivót a gyülés előtt 15 nappal Székelyudvarhelyen megjelenő lapban, vagy valamelyik jelentősebb nagy ujságban közzé kell tenni, szükség szerint a népesebb helységek községházaiban, vagy megfelelő helyeken ki kell függeszteni; a fiókegyesületeket ezenkivül külön meghivóval is meg kell hivni.

A közgyülés előkészitése a főtitkár feladata. A tagok inditványaikat legalább 10 nappal a rendes közgyülés előtt az elnöknél adhatják be, aki ezeket véleményes jelentéssel való beterjesztés végett a választmányba teszi le. Innen megy az inditvány a közgyüléshez.

8. § A választmány egyszer a rendes közgyülés előtt és egyszer a közgyülés után közvetlenül ülést tart. A rendes választmányi ülést elnöke mindig a közgyüléssel egyidejüleg hivja össze. Rendkivüli ülést, ha az elnök, vagy a választmány 3 tagja szükségesnek látja, évközben is lehet tartani, de 10 nappal előbb a meghivót a tagoknak meg kell küldeni a meghatározott módon.

Elnökét a társelnökök egyikéből a közgyülés jelöli ki. Jegyzője a főtitkár. A jegyzőkönyv hitelesitésére 2 jelenlevő tagot kell felkérni.

A választmány tagjai: az elnök, helyettesitésére kijelölt alelnök, főtitkár, főellenőr, főügyész, főpénztáros és az örökös és alapitó tagok és az utóbbiakkal egyenlő számu választott rendes tag, továbbá a 3 § ban emlitett hitelintézet által kiküldött 2 tag.

Határozatait legalább 10 tag jelenlétében hozhatja érvényesen.

Határozatai hozatalára a közgyülés szabályai irányadók.

Feladata a közgyülés által általánosan megjelölt keretek között a részletes programm és ügyrend kidolgozása és a közgyülés által engedélyezett ösztöndijak odaitélése.

Határozatai a közgyüléshez felebbezhetők.

9. §. Az igazgató tanács elnökét a társelnökök közül a közgyülés jelöli ki. Jegyzője a főtitkár. Jegyzőkönyv hitelesitésére 2 jelenlevő tagot kell felkérni.

Az igazgató tanács kormányozza közvetlenül az egyesületet. Egy évben legalább négy ülést tart. Hatáskörébe tartozik minden, amit az alapszabályok a közgyülésnek, vagy a választmánynak fenn nem tartottak, különösen pedig az egyesület évi működéséről és vagyoni állásáról a közgyülés részére jelentés készitése

Tagjai az elnök, a helyettesitésére kijelölt alelnök, főtitkár, főellenőr, főügyész, főpénztáros, az örökös tagok, valamint az alapitó és rendes tagokból, az örökös tagokéval egyenlő számban választott egyének, továbbá a 3 §-ban emlitett hitelintézet által kiküldött 2 tag.

Összehivását az ülés előtt legalább 8 nappal a meghatározott módon az elnök a tagok tudomására hozza, esetleg előre is meg lehet az ülések idejét az egész évre állapitani.

Határozatait a közgyülés módjára hozza és a határozat érvényes, ha az elnökön és jegyzőn kivül legalább 10 tag jelen van.

Határozatai ellen a közgyüléshez lehet felebbezni.

10. §. A felügyelő bizottság áll a közgyülés által kiküldött 3 tagból és a 3. §-ban emlitett hitelintézet által kiküldött 2 tagból, akik elnöküket maguk a saját kebelükből választják meg. Ellenőrzik az egyesület egész számvitelét és vagyonkezelését A főellenőrrel együtt aláirják a zárószámadásokat és ha szükségesnek látják, külön jelentést terjesztenek a választmány utján a közgyülés elé. A jegyzőkönyvet a jelenlevőknek kell aláirni és érvényes határozatot legalább 3 tag jelenlétében hozhatnak. Az ülésre az elnök a tagokat legalább 3 nappal előbb személyenkint meghivja. Határozatait általános szavazattöbbséggel, nyiltan hozza

11. §. Tisztviselők: elnök, két társelnök, két alelnök, főtitkár. titkár, főellenőr, ellenőr, főügyész, ügyész, főpénztáros.

Elnök az egyesület elnöke, összehivja és vezeti a közgyüléseket, kinevezi az igazgató tanács ajánlatára az első bekezdésben fel nem sorolt, de a szükségnek megfelelően az igazgató tanács

által rendszeresitendőnek itélt tisztviselőket, képviseli az egyesületet harmadik személyek és hatóságo' irányában.

A társelnökök egyike a választmány, másika az igazgató tanács elnöke. Felváltva szükség szerint az elnököt helyettesithetik.

Az alelnökök a társasági elnök kijelölése szerint a társelnökök helyettesei.

A főügyész, főpénztáros azonos a 3. §-ban emlitett hitelintézet ügyészével, illetőleg pénztárosával.

A főügyész a társaság jogi tanácsadója, peres és perenkivüli ügyekben megbizott ügyvédje.

A főtitkár és titkár az irodai ügyek és nyilvántartás vezetői. A titkár a főtitkárt helyettesitheti. Erre nézve a főtitkár jelentésére az elnök intézkedik.

A főellenőr és ellenőr résztvesznek a nyilvántartás munkálataiban s megbizatásukhoz képest behatóan ellenőrzik a gondjaikra bizott ügyek, vállalatok folyását és az összes számadások felülvizsgálásában az elnök által adott utasitás szerint részt vesznek. Az ellenőr a főellenőrt a fentebbi módon való kijelöléssel helyettesit heti. (10. §.)

A főtitkár és főellenőr különös kötelessége, hogy az igazgatótanács, a választmány és az elnök jelentéseinek összeállításához minden adatot beszerezzenek és az adatokat rendszeresen feldolgozva, rendelkezésére adják.

A tisztviselők teendőinek részletes megjelölése végett a választmány ügyrendet készit és azt a közgyülés által jóváhagyatja.

A tisztviselők, a főügyész és főpénztáros kivételével, valamint a választmány, igazgatótanács és felügyelőbizottság tagjai 5—5 évre választatnak.

A közgyülés az igazgatótanács javaslatára más tisztviselőket is véglegesithet.

IV. A Szövetség vagyona.

12. §. A szövetség vagyona az alaptőke: „Székely Nemzeti Alap" cimmel és a forgó tőke.

Az alaptőke alakul a pártoló, alapitó és örökös tagok által befizetett és elkülönitett összegü tagdijakból, a 3. § ban emlitett hitelintézet által erre a célra juttatott összegekből s végül azokból az összegekből, a melyeket egyesek, vagy testületek meghatározott,

vagy még nem határozott céllal az egyesületnek adtak, vagy hagyományoztak.

A forgó tőke alakul a rendes tagok évi befizetéseiből és az egyesület véletlen és ide utalható jövedelmeiből.

Az alaptőke egyharmad része zálogleveleke, a többi ingatlanba, a társaság céljait szolgáló vállalatok, részvénytársaságok, részvényeibe fektethető, vagy pénzintézetibetétként gyümölcsöz tethető.

A folyó kiadásokra csak a kamatok közgyülésileg meghatározott része, a visszatérülő forgó tőke és véletlen jövedelmek fordithatok a közgyülés utasitása értelmében.

A vagyonkezelést a 3. §-ban emlitett hitelintézet eszközli, e végett ez az egyesület annak vezetésében és ellenőrzésében szerződésszerüleg mind az igazgatóságban, mind a felügyelőbizottságban 1—1 taggal magát képviselteti. Az évi számadás anyagát a nevezett hitelintézet bocsátja az igazgató tanács rendelkezésére. Az összes kifizetések a vagyonkezelő részvénytársaságnál az igazgató tanács elnökének utalványára teljesitendők. Ezekről, valamint az egyesületek javára eszközölt befizetésekről külön jegyzék vezetendő, amely havonként a főellenőr láttamozásával az igazgató tanácsnak bemutatandó. Az egyesület részére nyitott folyó számla negyedévenként lezárandó és annak kivonatát az igazgató tanácshoz a főellenőr terjeszti be.

V. Általános határozatok, átmeneti intézkedések.

13. §. A közgyülés által választott egyesületi főügyész és főpénztáros tisztsége ideiglenes és addig tart, amig a 3. §-ban emlitett hitelintézet megalakul s tisztviselőit megválasztja. Ettől kezdve az egyesületnek itt érintett tisztségeit az emlitett hitelintézet tisztviselői látják el. Ugyanakkor megszünik sorshuzás utján az egyesület közgyülése által választott egyik társelnök és 2—2 választmányi és igazgatótanácsi tag tisztsége is, hogy a lelépő társelnök helyett az egyesület közgyülése a nevezett hitelintézet hármas kijelölése alapján ujat válasszon, a 2—2 választmányi és igazgató tanácsi helyet pedig az emlitett hitelintézet által kiküldött 4 egyén foglalja el.

Ha a kérdéses hitelintézet társasági elnökévé a jelen egyesület elnöke választatnék meg, a társelnök lelépése elmarad.

14. Az egyesület bárhol alakithat céljainak megfelelő fiókegyesületet, amelyek tagjai a főegyesület tagjai s rájuk és a fiókok vezetésére ugy ez az alapszabály, mint a fiókok részére megállapitott alapszabály kötelező.

A fiókoknak megalakulása, valamint megszünése az anyaegyesület hozzájárulása mellett történhetik meg, amit a törvényhatóság első tisztviselőjének be kell jelenteni, aki erről a belügyminiszternek jelentést tesz. A fiókegyesületek alapszabályait a törvényhatóság utján esetről-esetre láttamozás végett a belügyminiszterhez fel kell terjeszteni.

15. §. Az egyesület által ösztöndijban, vagy bármiféle anyagi kedvezményben részesitett egyénektől irásos, kötelező igéretet kell venni az iránt, hogy az anyagi előny pénzértékét kamat nelkül, amint tehetik, egy összegben, vagy évi részletekben visszafizetik öt évi részletben legkésőbben, attól az időtől kezdve, amikor az illető 4800 K évi fizetéshez, vagy ennek megfelelő egyéb jövedelemhez jut.

Kiskoruak ezt a kötelező nyilatkozatot törvényes képviselőjük utján teszik meg. Egyes méltánylandó esetekben a részletfizetéseket az egyesület választmánya kisebb összegre, ennek megfelelőleg néhány évvel hosszabbra is teheti. A kötelező iratba bele kell foglalni azt is, hogy ha a kedvezményezett a tisztesség utjáról letér, vagy az egyesület céljai ellen tesz, az anyagi kedvezmény pénzértékét az adomány kiszolgáltatása napjától számitott 8%es kamattal együtt azonnal vissza kell téritenie.

16. §. Ha a Szövetség az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét tullépné, vagy ha működése az állam, vagy az egyesület tagjainak vagyoni érdekeit veszélyeztetné, a m. kir. kormány az egyesület működését haladéktalanul felfüggeszti s a felfüggesztés után elrendelt vizsgálat eredményéhez képest, a Szövetséget az alapszabályok pontos megtartására utasithatja, vagy esetleg fel is oszlathatja.

Bármely okból következik is be a feloszlás, az ezután megmaradó vagyon, mint „Székely Nemzeti Alap", Udvarhelyvármegye törvényhatóságának kezelésére bizandó és annak évi jövedelme fele részben főiskolai tanulmányokat folytató érdemes ifjak, fele részben a székelység gazdasági, ipari és kereskedelmi érdekeinek támogatására forditandó.

Az „Országos Székely Szövetség" fiókegyesületének alapszabályzata.

1. §. Az „Országos Székely Szövetség" feladatait csak ugy oldhatja meg sikeresen, ha működésének körébe a legszélesebb körben tömöriti a céljaiért lelkesedőket. E végre..... .....
.....lakosait egyesületbe hivja. Ennek az egyesületnek cime: „Országos Székely Szövetség..... .....
.....-i fiókja."

2. §. A fiókegyesület célja azonos a főegyesületével; mindazok a határozmányok, amelyek a főegyesületre meg vannak állapitva, reá is érvényesek. Érvényesek annak megállapitott alapszabályai, amelyeket a szervezéskor pontosan megállapitott körzetben a fiókegyesület hajt végre.

3. § A fiókegyesület megalakitására a főegyesület egy, vagy több megbizottat küld ki, akiknek jelenlétében a helyi érdekeltség egy akkor megválasztott ideiglenes elnök vezetése alatt tanácskozván, elfogadja ezeket az alapszabályokat és a törvényhatóság felterjesztése mellett bejelenti a megalakulást. A felsőbb és legfelsőbb hatóságok engedelmének megérkezése után a főegyesület kiküldötteinek jelenlétében véglegesen megalakul. A főegyesület kiküldöttje, mint ellenőr, jogosult a fiókegyesület minden ténykedésében teljes joggal résztvenni s ennek minden határozatát ellenjegyzi s felterjesztéseit láttamozza.

4. §. A fiókegyesület a maga területén teljesen önálló s az alapszabályok értelmében önállóan és véglegesen intézkedik, hacsak a kiküldött ellenőr a határozat ellen az alapszabályokkal való összeütközés cimén óvást nem tesz.

5. §. A tagokról. A fiókegyesület tagjai a főegyesületnek is tagjai, azért a tagokra nézve a főegyesület alapszabályában megállapitott határozmányok irányadók. A fiókegyesület is annak 4—6. § ai értelmében jár el. A tagok részt vehetnek a főegyesület közgyülésén s jogaik gyakorlásának akadálytalan eszközlése

és a teljesség és ellenőrzés szempontjából az ily tagok névsora minden év vége előtt 8 nappal a központba beterjesztendő.

6. §. A fiókegyesület kormányzását ennek közgyülése, választmánya, felügyelő bizottsága és tisztikara eszközli a főegyesület alapszabályának 7—11. §-ai értelmében a következő módositásokkal:

A választmány és igazgató tanács teendőit — tekintettel a kisebb munkakörre — a fiókegyesület választmánya végzi, amelynek e végre évnegyedenkint legalább egy és a közgyűlést közvetlen megelőzőleg és követőleg még egy-egy ülést kell tartania a főegyesületnél meghatározott módon és berendezéssel. A fiókegyesület választmánya áll a főegyesület kiküldöttén és a tisztviselőkön kivül 12 választott tagból, akik közé 3 alapitó, 3 örökös és 6 rendes tag választandó. A felügyelő bizottságba a helyi egyesület 3 tagot, a központ a maga ellenőrét küldi ki, akik a főegyesületnél emlitett módon alakulnak meg. A választmány elnöke a fiókegyesület közgyülése által erre a tisztre megválasztott elnök, aki egyenlő rangu a főegyesület társelnökével; a fiókegyesületet hatóságok és harmadik személyek irányában képviseli, helyettese a fiók által választott alelnök. Tisztviselők még egy titkár, egy ügyész és pénztáros.

Az elnök, vagy akadályoztatása esetén az alelnök a főegyesület mindenféle ülésén részt vehet és ezért ezekre meghivandó,

A titkár, ügyész teljesitheti mindazokat a teendőket, amelyek a fiókokat illetik és a 11. § ban a főegyesületre megállapittattak. Oly ügyekben, amelyek az egész egyesület egyetemére fontosak. a fiók területén is a főegyesület főügyésze jár el, az ügyész véleménye azonban meghallgatandó.

Az ellenőri kötelességeket a főegyesület kiküldöttje gyakorolja az alapszabályok és a választmány utasitása értelmében.

A pénztáros beszedi a tagsági dijakat, amelyekből az alapitó, örökös, valamint pártoló tagok dijait haladéktalanul a központba terjeszti be, a rendes tagok dijait pedig takarékpénztárilag kezeli; 100 K-t pénztárában tarthat. Kifizetéseket a helyi elnök utalványára teljesithet, azonban a megállapitott költségvetés keretein belül 10 K-án alul utalványozás nélkül is fizethet. A pénztári szabályzatot az egész egyesületre a központi egyesület választmánya állapitja meg.

7. § A vagyonra nézve irányadó a főegyesület alapszabályai

12. § ában tett intézkedés. Az örökös, alapitó és pártoló tagoktól befolyt összegekből keletkező alapitványok a központban elkülönitve kezelendők és a kamatok s más jövedelmek egynegyed része a központot, a többi a fiókokat illeti. E felett és a véletlen jövedelmek ennyi része, valamint a rendes tagok tagsági dijának $^3/_4$ része felett az alapszabályok értelmében a fiókegyesület határoz Ez utóbbiból a központot illet $^1/_4$ rész, mely az év végén a központba beszállitandó.

8. §. Feloszlásra nézve a főegyesület alapszabályainak 7. §-a értelmében lehet határozni, amely esetben az összes vagyon a központra száll, amely azt a fiókegyesület területe érdekében használja fel A feloszlás az ügykezelés ellenőrzése és jóváhagyása szempotjából itt is érvényesek a főegyesület alapszabályainak 7. és 16 §-ai.

A közölt alapszabályban az adja meg a mi céljainkra a fogantyut, amit a 2. és 3-ik § ban mondunk. Az alapszabályban bővebb magyarázat nem adható. A dolog egész terjedelme megérthető, azonban ha a szavak értelmét elemezzük. A cél a székelység, azaz az erdélyi magyarság közgazdasági és társadalmi viszonyainak gondozása és fejlesztése, ösztöndijak és egyéb anyagi segélyek nyujtása. Mindenki tudja, hogy a székelység gazdasági viszonyai távolról sem fényesek. Ezen a téren rendkivüli erőfeszitést kell kifejteni, hogy az elérhetőt elérhessük és népünket oly fokra emeljük, amilyenen előrehaladottabb testvéreink vannak. Legnagyobb a teendő a társadalmi viszonyok megjavitásánál s bár erre van rendelkezésünkre a legnagyobb erő, mégis itt lesz a legnehezebb az orvoslás, mert a szivekkel sokkal nehezebben lehet rendelkezni, mint az anyagi érdekek rugóival. De itt kell megfogni a dolgok kezdetét, mert a társadalmi élet tisztasága, elevensége, demokratikus és szervezett ereje az alap, amelyre a gazdasági javulás utját épiteni lehet. Azonban erre a célra rendelkezésünkre áll, rendelkezésünkre kell állni az egész intelligenciának. Meg kell értenünk, hogy minden értelmiségi réteg csak a népnek tökéletes jóllétén találhatja meg boldogulásának feltételeit. Ahol az értelmiségi osztályok tagjai elkülönzik magukat az egyetemes társadalomtól és összes teendőjük csak mindennapi hivataluk, szoros munkakörük jól-rosszul való beöltésében merül ki, ott a társadalom lassanként rétegekre bomlik és minden tekintetben elveszti ellenállási képességét. Az ilyen társadalmat aztán a különféle társadalmi betegségek ugy támadják meg, mint a lomha, tisztátalan testet a bomlasztó és fertőző csirák s rövid idő alatt ily szervezetnél beáll a pusztulás pillanata. Ily társadalmat és az ezekből alakult nemzetet nem lehet már megmenteni. Mivel pedig az értelmiség az egész nemzet erejének felhasználásával alkotott intézmények segitségével képezhette ki magát és tudományát is csak ugy szerezhette meg, hogy az egész nemzet az ő részére eszközöket adott, be kell látnia, hogy a köteles munkán kivül éppen ugy adnia kell valamit a nemzet munkájához, mint a földmives és más szerény tagja a nemzetnek, a maga csekély ugyan, de az ő viszonyaihoz képest elég terhes adójával hozzájárul azoknak az intézményeknek létrehozásához és fentartásához, amelyeknek az értelmiségi elemek boldogulásukat köszönhetik. Jól mondották ennélfogva a régiek, hogy minden érdem ott kez-

dődik, hol a kötelesség végződik. Tanitók, tanárok, lelkészek, közés magántisztviselők, orvosok, mérnökök, ügyvédek és minden más tagjai a nemzetnek, a társadalomnak, tegyétek magatokat méltóvá az érdemre és jusson munkátokból valami a közdolgoknak s ami fődolog, ne nézzétek mindig azt, hogy mit fizetnek valamely munka elvégzéseért, hanem az első sorban azt, hogy a nemzeti munkához minden ember adjon egy szemernyivel többet, mint amennyivel tartozik De adja ezt értelmes megfontolással, nehogy illetéktelen egyének nem megfelelő célokra használják azt fel. Tehát kövessen oly vezetőket, akiket már a közérdekek becsületes szolgálata arra érdemesnek kitüntetett.

Mi a közölt alapszabály nyomán ugy képzeljük a teendők megkezdését, hogy a régi idők példájára, a 4. §-ban jelzett módon vármegyénként és ennek keretében minden községben összeirnók, célszerüségi szempontból, betüsorban, mindazokat, akik a magyar nemzeti társadalom tagjaivá szivesen számitják magukat és ebben az összeirásban mindjárt megjelöljük azt az egyént, akit a kellő körültekintés után mi annak a kis körnek vezetőjévé tenni óhajtunk és azokat, akiket a vezető munkájához segitő erőül szükségesnek látunk. Ezek együtt lesznek annak a társadalmi és gazdasági szervezkedésnek magjává, amelynek segitségével munkánkat megkezdeni és folytatni akarjuk. És hogy ne legyen a munka sehol tervszerütlen, ahol már van valamelyes szövetkezet vagy altruisztikus másféle magyar (székely) társaság, ha az megfelelő és megnyerhető, azt kell alapul venni. Mig csak lehet, uj társaságokat nem kell alakitani, nehogy az által az erők szétforgácsolásához adjunk káros alkalmat. Ha azonban nincs, vagy a meglévő társaságok nem felelnek meg céljainknak, ott okvetlen alakitani kell ilyent. És pedig, hogy most már visszatérjek az alapszabály 3. §-ához, az Országos Székely Szövetség megalakitása már rövid idő kérdése lévén, annak és az általa alapitott központi hitelintézetnek kötelékében szövetkezetet, fiókot, vagy olyan társaságot kell alakitani, amely az illető helynek legjobban megfelel. Szolgálnunk kell a tagok *hitelének, keresetének, gazdálkodásának* és az erre szolgáló intézményeknek érdekeit; elősegiteni a tagok békés és sikeres munkálkodásának folyását; lehetővé tenni, hogy a nemzet alkotásainak áldásait minden honpolgár egyenlően és lehetőleg szükségeinek megfelelőleg használhassa. Anyagi, jogi s más védelmet és segedelmet nyujtani az arra

szorulónak, leszoktatni a civakodásról és minden rossz szokásról, akit szükséges, szóval: orvosságot nyujtani a társadalmi betegségek ellen.

A Székelyudvarhelyen megalakuló középpont körül az udvarhelymegyei s a többi a mi küzdelmünket érdeklő székhely körül a többi községek járásonkint szervezkedve csoportosulnak. A középponti szerv megfelelő módon képviselteti magát minden alakulásnál, ezért minden olyan gyülekezési alkalmat fel kell használni a mi dolgaink ismertetéséhez, ahol intelligens elemek találkoznak. Igy a tanitó-, jegyzői, megyei vagy más gazdasági országos eféle gyüléseken felolvasásokkal oktatást kell adni a cél és a szervezkedés módjainak ismertetése tárgyában. Legfontosabb a központokban altruisztikus alapszabálylyal pénzintézetet állitani fel. Efféle alapszabályt már mi ki is dolgoztunk és az alapgondolat itt az volt, hogy nem nagyon nagy alaptőkével létre kell hozni oly pénzintézeteket, amelyek a részvénytőke után csak annyi osztalékot adjanak, mint a betét után és az elérhető többi jövedelem feleslegét fordítsák a közölt alapszabályokban megjelölt célok szolgálatára. E végre a Székely Szövetség is létesitett egy pénzalapot, a *Székely Nemzeti Alapot*, és azt minden lehető módon gyarapitja s annak kezelését az illető pénzintézetre bizza. A pénzintézet neve *„Hargita"* lenne és annak ügyésze és pénztárosa, lehetőleg vezetősége lenne a Szövetség és az Alap ügyeinek intézősége a közölt alapszabály értelmében.

Sokan azt mondják, hogy csekély alaptőke nem szolgálhatja kellőleg az itt megjelölt érdekeket Hatalmas, nagy tőkével, legalább 2—3 millióval biró intézménynek kell itt létre jönni, amely aztán a nagy fővárosi intézeteket is megnyerheti az ügy pártolására. Nekünk az a véleményünk, hogy nagy és altruisztikus pénzintézet alapitása az erdélyi szerény viszonyok között lehetetlen. Ha nyerészkedésre vállalkozó intézeteket akarnánk alakitani, a dolog menne valahogy, de mindenesetre a nagy vagyonu embereknek kellene kiszolgáltatni az intézményt és nem hiszem, hogy nyerészkedő céllal alapitott intézményt a mi nemzeti ügyünk szolgálatába ugy tudnánk állitani, ahogy azt a közölt alapszabályok célozzák. Kis és a mi dolgainkért lelkesülő tábor többet ér, mint bármily nagy, de önmagának szolgáló tőkések serege. Már van Désen, Kolozsváron, Maros-Vásárhelyen Közhasznu Takarékpénztár. Ezek megalapitói hasonló alapgondolatból indultak

ki és csak a terjedelmesebb feladat és a Szövetség és a Székely Nemzeti alap szervezetének immár tiz év óta huzódó ügye miatt nem hoztuk mi is létre a Hargitát. Ha a nevezetesebb gócpontokon: Torda, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Déva, Szászváros, Petrozsény, Hátszeg, Nagyszeben, Segesvár, Erzsébetváros, Fogaras, Dicsőszentmárton, Udvarhely, Csikszereda, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Brassó, Besztercze, Bánffyhunyad, s más helyeken 100—400 ezer korona alaptőkével biró takarékpénztár, vagy ahol más nem lehet és nem tanácsos, ott fiók jöhet létre és ha ezeket közös céljainkra már mindjárt kezdetben ugy alakitjuk és a már meglévőket is erre megnyerjük, akkor az ily céllal alapitott pénzintézeteket egy szövetségbe tömöritjük, amelyek egy alapszabálylyal, egyféle szervezettel, közös és felváltva mindenik székhelyen megtartott közgyülésekkel ugy fognak működni, mintha egy intézet volnának és alaptőkéjük együtt 2—3 millió koronát tenne. Azonkivül mindenütt szerveznők a Székely Szövetséget és az Országos Nemzeti Alapot, amelynek tőkéjét mindenütt ezekre a közhasznu pénzintézetekre biznók és nem kételkedhetik senki, hogy széleskörü tevékenységgel, kitartó lelkesedéssel az ily céllal összehozott tőkék, ha egyenként nem is lennének valami nagyok, együtt milliókra mennek. A Hargita és a Szövetség vegye aztán kezébe a nép gazdasági nevelését és szervezését, alakitson védő szárnyai alatt és érdekközösségben álló szövetkezeteket. Segitse vállalatokkal és népszerüsitse azokat. Csak meg kell inditani a dolgot; ha egyelőre csekély is a reménység a nagyobb tőke összehozására, mégis létrejő a nagyobb alap, mert amint van valami, ahhoz már mindig és mindenütt tapad valami. Az igy megindult, mondjuk molekuláris erők feltartóztathatatlanul hatnak. Aki már hozzájutott egy ily nemes irányu tőke kezeléséhez, az nem nyugszik addig, mig maga is valamivel meg nem neveli azt. És ha látják is az emberek, hogy működésünk üdvös, jönni fognak tömegesen, hiszen az erkölcsi erők lehetnek kicsinyek is, de megvan az az óriási előnyük, hogy hatásuk alatt a lélek erőtől duzzadttá lesz, a sziv erőt vesz az agy működésén s addig hajszolja a gyengéket is, amig valami szépet, valami a közre értékeset létre nem hoznak. El lehet-e felejteni, hogy a nehéz gondtól Romániába üzött székely, vagy az Amerikában a szénbányák sötét és halállal fenyegető rémes tárnáiban dolgozó, senyvedő magyar munkás azzal igyek-

szik meghálálni szülőföldjének ételtadó jóságát, hogy a templom valamely céljára, vagy más közcélra hazaküld valamelyes összeget. Ezen felül is mindig hazagondol és jól esik neki, ha szülőföldjéért valami jót tehet, vagy legalább jót kívánhat annak. Igy lesz itt is.

A külön-külön működő érdekeltségek megannyi ügynökségeknek tekintendők, akik dijazás nélkül, de a maguk kis pénzintézetük ügyének előmozditása céljából lankadatlan szorgalommal munkálkodnak céljainkra. Ha nincs valahol valamely iparnak, vagy kereskedelemnek, vállalkozásnak megfelelő képviselője, vagy a társadalom valamely tagozata hiányzik és alkalom nyilik, vagy csinálható arra, hogy ilyen elemek arra a helyre telepittessenek, akkor az a szervezet, amelyet emliténk, azonnal munkához lát és az egész magyar társadalom erejét, támogatását igénybe veszi erre a célra. Ilyen akciót azonban mindig csak a központ előleges tudomásával lehet inditani s kellő megfontolással végrehajtani. Ahol érdekeinket teljesen kielégitő és velünk barátságos más ajku elemek a közszükségletet ellátják, ott nem szabad a békés egyetértést zavarni, mert a különböző polgárok egybeforradását igy jobban lehet előmozditani. Ha azonban ellenséges célzattal mások tesznek ilyet, azzal szemben a központ segitségével a küzdelmet fel kell venni.

A különféle intézmények vezetése és ellenőrzése végett az összes illetékes hatóságokat meg kell avégett keresni, hogy az összes tanitóképzőkben, theológiai akadémiákon *a könyvviteltan* teljes terjedelmében tanittassék. Különösen figyelmeztetjük itt az illetékeseket arra, hogy nem elég akármilyen jóindulatu önként vállalkozóra bizni a könyvviteltan tanitását. Ezen a téren már sok hibát követtek el a dilettánsok alkalmazása által. Itt csak igazi szakember felelhet meg a célnak. Kellő tudás és ügyesség nélkül szükölködő dilettánsok alkalmazása több kárt tesz, mintha semmit sem csinálnánk, mert csak a felületességre szoktatjuk ily tanitással az embereket. Pedig a számvitelnél és annak ellenőrzésénél a felületesség a legnagyobb hiba.

A középiskolai tanuló ifjuság, a polgári, ipari és gazdasági iskolaiak oktatásában is, a fenn elmondott okokból, az eddigieknél sikeresebb oktatást kell adni ebből a tárgyból. A találós mesékkel egyenlő értékü ugynevezett szóbeli feladatok egyenletbe tevésére s más efélékre vesztegetett időt erre lehet forditani és

az igy megnyert tudás egész társadalmi és gazdasági életünkre nézve nagy fontosságu eredményeket fog szülni.

A társadalmi erők ilyen szervezése a legnagyobb védelem nemzeti és emberi szempontból egyaránt véve. A tisztességes és erős társadalom tisztitó, fejlesztő, megtartó erővel bir. Itt nem lehet üres fecsegéssel port hinteni az emberek szemébe, nem lehet a közérdeket félretolva, a közerőket a magánérdekek igájába fogni s lehetővé lesz a kis emberek egyesitett ereje segitségével kellő kereskedelmi szervezetek hiányzása mellett is a termelők rendelkezésre álló produktumai ügyes megszerzése és értékesitése utján az élhetetlen társadalomban fellépő indokolatlan drágaságot mérsékelni és a hiányokat többé kevébbé megszüntetni. Szervezetünk már a rendes taggá létel utján is katonákat soroz a nemzeti társadalom számára. Az évi egy-egy korona s még inkább, ha sikerül ennek megváltására kivinni, hogy a tagok ennek tőkeértékét 20 koronát fizessenek be egyszersmindenkorra, alaptőkét teremt, amely a többi alapok és adományok kamatjával nagyobb alkotásokra jogosit. De az emberek egy célra való egyesitése mindennél fontosabb, mert védelemmé válik s ahol testvéreink, kereső véreink üldözését, bojkottálását vesszük észre idegen ajkuak részéről, ott tudunk majd megfelelő módon és ellenszerrel lépni fel. Papok, tanitók, előljárók hassanak oda, hogy lehetőleg mindenki a Szövetség tagjává legyen, mert a kis emberek ezrei adják kezünkbe az erőt ezekre.

Mindent nem lehet és nem is szabad itt elmondani; a kivitelnél a maga idejében megalkotott ügyrendi utasitások alapján tudunk gondoskodni majd a kellő orvoslási módokról. De jönni kell minden magyar embernek, aki magát művelt hazafinak akarja tartatni és meg kell hozni önként és nem könyörgésre a tőle telhető minimális áldozatot.

Nincs más hátra mint az, hogy a nagy magyar társadalom ne hagyjon el minket. Adjon nekünk a nemzetiségek erőforrásait, a maguk fajrokonai részéről támogató segedelemhez hasonló támogatást. Az ott, a veszélyeztetett pontokon élő nép, különösen az értelmiség, értse meg az idők fordulatát, szeresse önmagát és a nemzeti érdekeket egyformán. Amit a közérdekért tesz, azt önmagáért teszi ott mindenki. Egy jobb jövőért dolgozunk, amikor mulasztásaink kipótolásával jövő magyar társadalmunk létének alapépitményeit rakjuk le. Ugy leszünk igazi emberek, ugy leszünk

gyermekeink, unokáink hálájára érdemesek, ugy várhatjuk, hogy a magyar nemzet minket tisztességes katonáinak, hivatalnokainak, fiainak tartson és ahhoz képest méltányolja érdemünket és adja meg kenyerünket, amily erővel, kitartással, becsületes tudással teljesitjük nemzetvédő, fejlesztő és megtartó kötelességünket.

X. A szervezkedés szempontjai.

Nemzeti hagyományainkat, a magyarság (székelység) elhelyezkedését tekintve és azt is figyelembe véve, hogy Erdélyben a legmagyarabb (95·4%), de egyuttal a legszegényebb törvényhatóság Udvarhelyvármegye, amely éppen közepén fekszik a székelységnek, az előbbi szakasz értelmében vélt szervezkedés munkáját itt kell megkezdeni. Ez azonban nem azt teszi, hogy másutt ne kezdjenek, vagy gyorsabban és jobban dologhoz ne lássanak mint itt. Akárhol, akármit tesznek, az dicséretes lesz és elősegiti ügyünket, én csak indokolni kivánom, hogy miért tettem első helyre Udvarhelyet. A szervezkedést az illető társadalom inditja meg és akármelyik kezdi, dicséret illeti igyekezetét. Mégis arra kell kérnem Udvarhelyvármegye társadalmát, hogy ne hagyja a dolgot laposkőhöz egy hétre, mert az anyaváros méltán akarhatja, hogy a szervezkedésben mindenkit megelőzve, a székelység és az ezt támogató hazafias társadalom összeirását tartalmazó *aranykönyvet*, az ősi Budvár tövében épült anyaszékváros erre alkotott intézete őrizze és ez legyen később a nemzeti gyülések egyik legfontosabb középpontja. De az is erre utal, hogy az alapszabályban székhelyül Udvarhely van megjelölve és csak ujabb tervezet teheti más városunkat is hasonló középponttá. Ezt az ujabb tervezetet is Udvarhely közbejöttével lehet megvalósitani. Kétszeres tehát a felelősség és ha a mostani idő nem is alkalmas a megalakulásra, az erőket csendesen kombinációba kell venni és mindenkit előkésziteni az őt illető szerepre.

Mivel a már ismertetett kettős vonzás a székelységre s különösen Udvarhelyre nagymértékü tevékenységet ró és az ottani értelmiségtől szivós, önzetlen munkálkodást kiván, még egyszer felemlitem, hogy a teendőket a bajok felsorolása után állapithatjuk meg. (350–352. és 435. oldal.)

Megmutattuk, hogy egész erdélyi magyar országrészünkön Udvarhelyvármegyéből áramlik legtöbb lakos el és az odaáramlás

aránylag nagyon kicsiny lévén, népcseréjének vesztesége az egész székelyföldön, sőt egész Erdélyben legnagyobb. Igaz, hogy adataim még 1900-ból valók, mert az 1910-beli kimutatás még nincs közzétéve, de az uj adatok még nagyobb deficitet tüntetnének föl, tehát következtetéseink a mostani helyzetre még inkább ráillenek. Az 1900-adiki népszámlálás szerint Udvarhelyvármegyének népcseréje 10·3% veszteséget mutat. Csiknak 6·5, Háromszéknek vesztesége 6%, ellenben Kolozsvárnak 37·5, Marosvásárhelynek 32·5% nyeresége volt s ez az illető vármegye veszteségét kiegyenliti. A székely törvényhatóságok népe — amint ezt felebb mondottuk — erdély belseje felé áramlik és Marosvásárhely, Kolozsvár egyik célja. 1. *Maros Torda* 57·4%-ben székely népének cseréje ugyan 6·7% tekintélyes 10,528 lélek veszteséget mutat, azonban Marosvásárhely nyeresége 6282 lévén, egészben a veszteség 4246 lélek és ennek nagyobb része oláh, mert a magyarság inkább Marosvásárhelyre megy. A négyezernyi elvándorló elem utja Alsó-Fehér és Kis-Küküllőn át Hunyadvármegyébe vezet részben, részben pedig Tordavármegye mezőségi részén és általában a Mezőségen át Kolozsvár felé. Csekély töredék Budapestre is feljut.

2. *Csik* székely népe Marosszékre s innen Alsó-Fehéren át Hunyadvármegyébe, továbbá Háromszék és Udvarhely futólagos érintésével Brassóba áramlik kisebbik része Marosvásárhelyen és Kolozsváron át Budapestre is eljut

3. *Háromszék* népének vándorlási utját az Olt folyó vezeti. Legnagyobbrészt Brassóban állapodik meg, azonban kis része kimegy Romániába, egy része Fogarason át Szebenbe és Hunyadba is eljut Elég tekintélyes rész megy Marosvásárhely és Kolozsvár városaiba és még több Budapestre.

4 *Torda-Aranyos* népáramlása Kolozsvár felé irányul és ebből az áramból egy töredék Budapestre jut Ez az irány tul nyomólag az aranyosi székely rész levezetője. Másik vándorlási irány Alsó Fehéren át a Maros mentén Hunyad és Szeben felé tart, egyik része meg is áll Hunyadban Ez vegyesen magyar-román, éppen ilyen a Brassóba és Krassó-Szörénybe áramló magyar román vándorló nép is.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy Maros-Torda s még inkább Alsó Fehér (a Maros és Aranyos völgyén) az a terrénum, amelyen át a különböző irányu népáradat össze-vissza keveredve gomolyog, egymáson keresztül gázol s végső eredményben mindkét törvény-

hatóság népszáma változatlanul marad Alsó-Fehér népvesztesége Erdélylyel szemben 99, Torda Aranyosé 367. Az erdélyi népkavarodás tehát végeredményben a nép számát nem változtatja. Azonban mégis nagy figyelmet érdemel az, hogy itt a nép összetétele folyton változván, a magyar kulturális és gazdasági életnek itt kell a buzgó nyüzsgő népáradatot munkába venni és itt lehet és kell akvizíciókat tenni hadseregünk számára (435. old.) Nevezetes, hogy Alsó-Fehér a magyarországi részekkel szemben gyarapodó irányu és ezeket is figyelembe véve, népcseréjét 618 nyereséggel zárja le. Ellenben Torda-Aranyos a magyarországi részekkel szemben még szenvedőlegesebb helyzetben van és népcseréjét az egész országgal szemben 1066 veszteséggel zárja. A hol a népesség legnagyobb mozgásban van, ahol a mozgás folyamán a magyar és nem magyar nép igy keveredik, ott bizonyára a kereseti források kutatása üzi hajtja a népet Ez a nép élni, keresni akar, hogy boldoguljon, másféle célja nincs. Akárki adjon ennek keresetet, boldogulásra módot, ehhez simulni, azzal együtt élni fentartás nélkül óhajtása Minden államférfinak itt kell a népsegités munkáját megfogni s magyar és nem magyar népre egyenlő gondot forditani. Nem szükséges itt semmi magyarositási munkát kezdeményezni, a fődolog, hogy a nép kapjon a gazdasági erőforrásokból vallás és nemzetiségi különbség nélkül keresetet, hogy élhessen nélkülözés nélkül Az a nép, amely elhagyta otthonát, nem lesz ellensége annak a másik népnek vagy forrásnak, ahol boldogulását találta. Annak a népnek nem kell bántani sem nyelvét, sem vallását, a kényszerítő körülmények ugyis eléggé fogják őt szoritani és éppen az a baj, hogy tulbuzgó erőlködéssel ellenszenvessé tették sok helyen a magyarságot a románság előtt s az izgatóknak éppen az lévén érdekük, hogy a magyarságot elkülönitsék a román köznéptől, minden, ami a primitiv nép érzelemvilágát bántja, az izgatók malmára hajtja a vizet és nehezebbé teszi a mi munkánkat. A magyar nemzeti erőforrásokból egyenlően juttatni kell magyarnak, románnak és mindenféle más népnek keresetet, de távol kell tartani mindenféle propagandát, legyen az akármiféle jellegü és nemzetiségü. Ellenben gondozni kell a nép minden viszonyait. Az iskola, a tanszerek legyenek itt ingyenesek, vagy nagyon olcsók és a legkiválóbbak.

A mindennapi élet körülményeinek megkönnyebbitése végett,

amint ezt a diósgyőri gyártelep kiváló vezetősége cselekszi, szervezni kell a forgalom, a hitel, a fogyasztás, sőt a gazdálkodás ügyét, hogy igy a nép ilyen helyeken feltétlenül boldoguljon. Itt lép fel aztán az az alkalom, hogy a vezetőség vegye figyelembe népünk föld és lakás után való sóvárgását, hasson oda, hogy a közelben eladóvá tett, sőt a formailag könnyen elérhető távolabbi birtokokat is a dolgozó népből alakitott csoportok számára szerezze meg. Látjuk, hogy Miskolcz és Diósgyőr vidékén s másutt is a munkás nép, minden segités nélkül, a bankok által nyujtott kölcsönök utján óriási számmal épit lakóházat, annak árát bámulatra méltó kitartással és aránylag rövid idő alatt letörleszti. Még földecskét is szerez ily módon és azt is rövid idő alatt kifizeti. Ezt nevezem én sikeres nemzeti politikának. Itt nem teszünk honpolgár és honpolgár között különbséget, mindenki boldogulni fog. Perlekednie nem kell, iskolája, vallásgyakorlata jóformán ingyenes. A tanulás, együttes gazdasági élet, vállalkozás, szórakozás, sőt még a csapások és azok elviselhetésére nyujtott segitségeink is egy néppé gyurják ezt a konglomerátumot. Ebben a küzdelemben tehát együvé kell szervezni ezt a mozgó népet és együvé kötni a boldogulás egyenlő nyujtása által. A kis gyerekek az iskolába járnak, de szünidőben, ha magukra maradnak, ilyen telepeken tökéletesen elromlanak. Éppen azért ezekre ilyenkor is gondot kell viselni. A gondviselés a munka által történhetik. A már nyugdijba ment munkások és jobb módu kisbirtokosok, vagy az erre a célra szervezett műhelyek megfelelő szervezettel alkalmas segédeszközzé tehetők. Nem időzöm ennél a dolognál, de szükségesnek láttam, ha nem is kimeritőleg, ezt is érinteni.

Hogy a székelyföld népcseréjét félbeszakitva, az erdélyi részek középpontját tüzetesebb tárgyalás alá vettem, annak az oka az, hogy az áramló népség utjában mindjárt értékesiteni akartam tanulmányom előbb adott azt az utasitását, hogy felkeresvén az áramló nép költözésének irányát és célját, ott fogjuk meg a teendők végét mindjárt az ut közben. Az ut, amint láttuk, olyan helyen vezetett keresztül, ahol minden fajnép találkozott. Itt már lehetne és kellene céljainkra sokat tenni. A mozgó nép célját is megtaláltuk a megélhetési alkalmak helyeiben Ezek a megélhetési, mondjuk kereseti alkalmak most Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Brassóban, Szebenben, a hunyadmegyei s más nagy ipartelepeken találhatók meg, sőt éppen Budapesten lelhetők fel Ezek

a célpontok, tudjuk jól, hogy a közintézmények erejéből el vannak látva azokkal a tényezőkkel, amelyre mi sulyt helyezünk. A városok és ipartelepek ezt mind nyujtják, csupán Brassó és Szeben városában kell még nagyobb figyelemmel lenni és a társadalmi szerveknek nagyobb erőt kölcsönözni és a feljebb vázolt irányu, nagyobb munkásságot végezni.

Ezzel aztán reá is mutattunk, hogy a mi szervezkedésünk ugyan a már mondott okokból Udvarhelyen kezdődik, de ennek következőkben tárgyalandó népcseréje utmutatása nyomán folytatódni kell Torda környékén, a Mezőségen, a Küküllők, a Maros mentén s Hunyadban, Brassóban, Szebenben egyenlő gyorsan és erővel.

5. *Udvarhelyvármegyének* tiszta székely népe — amint azt már kimutattuk — rendkivül nagy mértékben hagyja el otthonát a kereseti források irányában. Udvarhelyvármegyében nincs semmi nagyobbnak mondható gazdasági sürítő erőforrás. Városai, Székelyudvarhely és Székelykeresztur, nem birnak oly megkötő erővel, hogy a kereső népet csak részben is meg tudnák állitani. A nép tulnyomólag mezei munkából él és ez a mai fejlettség mellett nem birja megakadályozni az elszivárgást.

Az udvarhelyi nép három irányban áramlik kifelé. A Nagyküküllő folyó mentén Segesvár, Erzsébetváros Medgyes irányába s innen Alsófehéren át Hunyad felé. Aztán Kisküküllőbe és onnan Maros-Vásárhelyre, Kolozsvárra, Budapestre. Végül a Homoród mentén és Erdő vidékén Brassó, Fogaras és Szeben felé. Itt különösen a segesvári pontot kell kiemelnünk, ahol a mi elszivárgó népünket különös gondozás alá kell vennünk, mivel erre van a legnagyobb elszivárgás és itt is, mint azt előbb Erdély közepére mondottuk, mindenféle válogatás nélkül minden eszközt meg kell ragadni, hogy a népnek megélhetési, kereseti viszonyait megjavitsuk.

Nagyon hosszu idő fog eltelni, mig a feljebb vázolt irányok megváltoznak, azért az erdélyi magyarság, a székely nép érdekeinek előmozditására irányuló törekvéseknek belátható időn ezeken a pontokon kell mozogni. Mindenik központ induljon ki a maga helyéről és az elszivárgó nép rokonsági viszonyait felhasználva, az otthoni állapotokkal egyidejüleg az elszivárgó elemeket is vegye gondjaiba.

Meg vagyunk győződve, hogy mindenféle népben van bi-

zonyos tartózkodás ismeretlen népek irányában, azonban sokkal többre tartjuk hazánk mindenféle népét, hogy alapjában gyülölet laknék honfitársai irányában. Egészen másképen van ott, ahol már bünös lelkek elhintették a gyülölet magvát a népek rétegeibe. Ez utóbbiaknál nehezebb a megértést megtalálni s mivel az idegenkedést más ajku intelligens polgártásaink eloszlatni nem segitenek, sőt azt még fokozni igyekeznek, nekünk nem lehet csak a különböző ajkuak összebékitése utánra várni a teendőkkel, hanem meg kell kezdeni a magyar ajkuakkal. És mivel a magyar középponti vonzó erő az erdélyi magyarságra éppen oly ritkitólag hat, mint a román elemre a romániai gazdasági erőforrások vonzó ereje; sőt annyival jobban, mert budapesti középponti vonzó erőnk hasonlithatatlanul hatalmasabb amannál és székelységünk, ha kisebb mértékben is mint hajdan, még a bukaresti hatás alatt is áll és arra felé is kiszivárog és mivel az erdélyi magyar elem kivülről csak igen kis pótlást kap, következik, hogy az erdélyi magyarság csak abban az esetben mutathat fel némi szaporodást, ha a születési esetek gyarapodnak és a halálozási arány a lehető legjobbá tétetik. Részletesebben kimutatva, igaz ugyan, hogy erdély népcseréjének nyeresége 69812, vesztesége 57788, tehát végeredményben 12024 nyereséggel végződik, de ez a nyereségi többlet a hunyadmegyei és más ipartelepek s néhány hivatal, vállalat, vasuti csomópont javára szolgál, ellenben ezzel szemben a négy székely vármegye népcseréjének vesztesége 44325, tehát a törzs magyar lakosság elszivárgás utján való vesztesége csakugyan vérbevágó. Igy hát meg van okolva, ha a születési és halálozási viszonyok megjavitására nézve az emlitett szervezkedésnél kiváló figyelmet kell fektetni. Tehát az orvosi, kórházi, szülészeti, gyógyszerészeti stb. szempontok elsőrendüek.

Egyenlően fontos a jó ivóviz kérdése, ami Udvarhelyen bizony rettenetes. Ezt nem gátolhatja az olcsó savanyuviz, mert itt a népről lévén szó, az nem vehet savanyuvizet. De különben sem pótolja semmi a jó édes ivóvizet.

Alapigazság, hogy a falusi népnek a városba való túlságos betolulása, ha ott kellő készülettel nem birják elhelyezni és munkaerejét értékesiteni, nem vezet a városlakók előnyére. A falusi termelés elveszti munkásait s igy meg is drágul, legfőképen azonban sem minőségre, sem mennyiségre nem bir eleget termelni. Szóval, megbomlik az arány és aki látja, hogy a városban talál-

ható mindenféle mulatságon mennyire kapkod a primitiv nép be is látja, hogy a faluk lassankint áldozatai lesznek a civilizáció emez áldásának. Uri ember nem találhatja meg falun azokat a feltételeket, amelyek csak némileg is kielégitsék a legminimálisabb kivánalmakat is. Ha pedig a falusi nép a mai eléggé elmaradott tudásával magára marad és értelmesebb erők nem irányitják termelését, semmi piaci árut nem állitanak elő, az ily vidék városai nem kapnak semmi eféle cikket, vagy pedig néha nagyon sok van, néha semmi sincs. A városi közönség tehát rászorul más vidék termelésére, más helyről hozatják drágán azt, amit ott könnyen előállithatnának s ami igy a fuvarral is drágább lett. Itt áll elé tehát a szervezkedésnek az a szempontja, hogy a városok vagyonos és kereskedelmileg képzett része vessen gondot a piac szükségleteinek megfelelő termelés szervezésére. (384. old.)

Ilyen szervezetnél a falusi és városi lakosok érdekei összeforrnak, igy falun megmarad a nép, mert keresetet talál és intelligens elemek is találkoznak, akik a faluban szivesen laknak, mert fejlettebb szükségleteit is kielégitheti, lakása egészségesebb s a mellett olcsóbb lesz az élet. Nagyobb kereset'el több kényelmet találhat és nyujthat a ház minden népének, ami aztán azt hozza maga után, hogy cselédet is tud tartani, mert kap. Intelligens elemek aztán itt-ott felfedeznek egyet-mást, ami esetleg valamely ipar alapjává lehet és falun is lesz aztán mindenféle, még ipari termelés is. Megjelenik az egész társadalom kicsiben és könnyebben beáll az az állapot, amit mi még nem ismerünk, de amelyet a fejlettebb külföldtől irigyelünk, pedig mi is előállithatjuk, ha igazán akarjuk.

Ám a székelyföldi viszonyok s az egész erdélyi magyarság felemelésére feltétlenül szükséges volna, hogy a fejlettebb és gazdagabb magyarországi testvérek karolnák fel jobban ezt az országrészt. Bezzeg olvashatjuk, hogy a romániai vagyonos intelligencia valóságosan dédelgeti az itt lakó nyelvrokonokat. Brassó valóságos nyári állomása a romániai vagyonos családoknak. Maga a román király is gyakran megjelenik automobilján, meg-meg jutalmaz egy-egy oláh ficsort. Ez aztán elbeszéli, hogy neki az ő román császárja aranyat adott. A többiek képzelete milliót csinál az egy aranyból és aztán várják, amikor az ő román királyuk eljő, hogy elkergesse a zsarnok magyar urakat. Vajjon, mikor fog a mi szegény népünk látni onnan a magyar alföldről igazi

magyar urakat? Pedig de nagynak, mily óriásnak tartotta népünk a „magyarországi" embereket, mennyi szeretetet várt előbb és amikor eljött a magyar világ és a magyar élet alatt egymás után vezette el a másfelé kormányzott vasut elébb a pénzét, aztán az elvezényelt forgalommal vagyonát, ezzel, aztán régi intézményei, főiskolái és nagyjai pusztulásával elvesztette önbizalmát és jövőjében való hitét is. Ne szónokoljon nekem senki a székely hanyatlásáról, hanem beszéljünk arról, hogy miként teljesiti egy megszerezni óhajtott, idegen országrész testvérnépéért kötelességét a román értelmiség és vagyonos osztály és miképen teljesiti annak megtartásáért a magyar értelmiség és a magyar nagy vagyonuak serege? Miképen ad fényt a román névnek az erdélyiek előtt a román kormányférfiak gyakori megjelenése, buzditást az ellenünk való szervezkedésre és kitartásra, és mennyire nem látunk még páratlan fürdőinkben sem magyar előkelőségeink közül senkit?!

De félre a csüggedéssel! A magyar állam intézményei a mi kezünkben lévén, az eddigi uton fajunk most már gyorsabban fog izmosodni és hiszem, hogy a népek között bünös kezek által emelt elválasztó falak le fognak dőlni és a nemzet minden tagja megleli boldogságát.

A kulturális intézmények oly számmal vannak felhalmozva Udvarhelyen, hogy azokhoz valóban nem sok kell. Azonban megállani még sem szabad s különösen a felnőttek ipari, gazdasági, kereskedelmi oktatását kell szorgalmazni, hogy ebben a tekintetben az erők feleslegéből elláthassa Udvarhely a közel vidék eféle szükségletét.

Aztán a Szövetség és a Hargita és az azzal kapcsolatban létesitendő szövetkezeti hálózattal a Székely Nemzeti Alap körül szervezett nép hozzá foghat nagyobb vállalatok, gyárak alapitásához, közös erővel kezébe veheti mindazokat a vállalatokat, amelyekre most részint ismeret, részint anyagi erő hiányában nem vállalkozhatván, annak hasznában most nem részesülhet. Azonban ezekről most nem irok többet, fentartom azt a megalakulás utáni időre.

Sajnos, megint ugy áll a helyzet, hogy némi késedelmet szenvednünk kell; de ha elvonulnak a fellegek, a kitisztult égbolt alatt annál szebben lehet mindazt megtenni, amire vállalkozni akarunk. Segitsen a magyar nép józan ereje s a magyarok Istene engedje elérni célunkat, hogy legyen ebben a szép hazában egyet-

értés, igazi felebaráti szeretet, művelt, vagyonos, Istent, királyt és hazát szerető, értük és a nemzetért élni tudó és akaró s ha kell azokért mindent feláldozni kész, boldog és megelégedett lakosság. És legyen az minden irányban ugy szervezve, hogy ne csak védekező állásban maradjon, hanem szervezettségéből nyert ereje és készségei tudatában hóditó körutra indulhasson s kelet és nyugat határán a végzet által reá rótt szerepet kifogástalanul betölthesse az egész emberi nem dicsőségére és javára.

Epilogus.

Befejezésül a következőket fűzöm az eddigiekhez. Ennek a könyvnek I—V. és VII—X. fejezetei már régebben készült és tartott felolvasásaim, előadásaim, beszédeim összeállításából keletkeztek. Ebből magyarázható meg, hogy némely dologról több helyen van ismétlés. Nem volt időm ugyanis, hogy egészen átdolgozzam azokat és mivel ismerőseim ismételve sürgették azok közreadását, csupán annyit tehettem, hogy az 1910-iki népszámlálás megjelent adatai alapján némileg kiegészitettem. A VI. fejezet azonban egészen uj dolog. Könyvem erről a tárgyról szóló részletét, amely rövidebb volt ugyan, mint a hogy itt szives olvasóim veszik, de jobban simult a többi részhez, mert megmagyarázta, hogy az első rész (I—V.) szerint a mult, a második (VII—X.) rész szerint a jelen bizonyitékai szerint, amily szükséges más ajku honfitársainkkal a békés együttélés mindnyájunkra, éppen annyira szükségtelen azért a magyarságnak bármiféle hivatalos megbékélést kezdeményezni. Szükségtelen, mert félreértés származhatik belőle és nem békeszeretetnek, hanem félelemnek fogják a konkolyhintők hirdetni és nem fog célhoz vezetni. Másfelől azok alapján kimondottuk, hogy a fejlődés magamagától megoldja javunkra ezt a kérdést. Azonban a munka nyomatása közben folyt le a képviselőházi román paktumvita. Ebben a legilletékesebb elmék nyilatkoztak meg erről a kérdésről. Hozzájárult egy pár hirlapi közlemény is, ami a kérdés terrénumát más oldalról is megvilágitotta és a közönség néhány kiváló egyéniségének felfogását adja vissza, amiért munkám VI. fejezetét eldobtam és ennek helyébe a parlamenti tárgyalás bő kivonatát adtam. Ennek a tárgyalásnak lefolyása igazolja, hogy ebben a kérdésben lényegében a nemzet gondolkodó tagjai egyetértenek. Nincs senki, aki ne óhajtaná román testvéreinkkel a békés együttműködést. Nem is óhajt, őszinte

véleményem szerint, a román nép józan része sem összeütközést, hanem békés munkát. Azonban ez nem a többség Mindennek dacára mi a magunk védelmére csak védekező intézkedések megtételét sürgetjük, mert bátran kimondottuk, hogy a ma is, mint a multban ható erők igazságos és zavartalan működése a mi fajunk fellendülését munkálja, csakhogy a magyar értelmiségnek éppen ugy résen kell állani és éppen ugy kell munkálkodni, mint a más ajku értelmiség teszi. Csak el nem képzelhető *világtörténelmi konflagráció és a mi élhetetlenségünk* fordithatná a fejlődés irányát ellenünkre. *A világtörténelmi konflagráció megérkezett.* A világ eddig békében élt népmilliói kiásták az évezredek előtt elásott harci szenvedelmeket. A két világ óceánjainak partjai között elterülő óriás területen ágyudörgés közt indulnak a harcosok, s paripáik dobogásának s a nyomukban kelt rettentő fergetegnek szivet-lelket megrettentő, de egyuttal felemelő orkánja mását adja borzadalmasabb alakban a hunősök ama harcainak, amelyek éppen ugy a két világ összedobbanását tárták a történelem itélőszéke elé, mint a mostani.

Mi felemelt fővel, tiszta lelkiismerettel megyünk a szent háboruba. Nekünk ez a küzdelem záróköve egy *ezredévi szenvedésnek*, amely *dicső éltet* igér, ha méltók leszünk a nibelungi időkre emlékeztető hős fegyvertársakhoz, vagy *halált* és a nemzetek sorából való kitörültetést, *ha pipogyák* és *egyenetlenkedők* vagyunk.

Amikor ezeket a sorokat *irtam,* felhangzott minden utcánkról a nagy költő éneke: Az nem lehet, hogy annyi szív, hiába onta vért, még jönni fog egy jobb kor, annak jönni kell, mert király, ur, munkás és paraszt immár egymásra talált. Nincs a világnak az a fergetege, amelytől megriadna immár a magyar. Szeretettel öleli ennek a honnak minden fiát, nem gondol többé a multnak semmi félreértésére, semmi sérelmére, egy előtte a cél: kivivni a legutolsó, a megjósolt véres harcot abban a tudatban, hogy nem a világ szinpadáról készül lelépni, hanem a hitvány ellenségtől felidézett vérkeresztségben meg fog ujulni.

Amikor ezeknek a soroknak utolsó *javitását* végzem, áthallatszik hozzám a honvéd kaszárnyából az induló katonák harci dala. A családapák, akik hitveseiket, kis gyermekeiket, a mezőn cséplés közben félben maradt osztagokat, a hiv munkatársakat, mindenüket hagyják hátra, elkeseredett szivvel, villámló szemekkel, lelkesüléssel mennek a diadalutra, tudják, hogy abból még

az elhalókra is a legszebb örök élet, a nemzetre egy dicsőbb uj kor, gyermekeikre pedig nemzeti létünk igazi fényes napja virrad.

Vezesse Isten lépteiteket, dicső hősfiuk! Mi, akik itthon kénytelenittetünk maradni, dolgozunk a haza érdekében, mi is áldozunk: sokunknak mindene, mindenkinek sokja pusztul, de megmarad, meg kell maradnia a szabad, független Magyarhonnak utánunk jövő nemzete számára a nemzeti nagy és dicső lét és a magyar becsület mindenki előtt drága és féltett oltári szentsége.

Javitandók:

36. oldal felülről 2-ik sorban, igy kell olvasni: dicső „ősök pseudo".

37. oldal alulról 14. sorban „máskép" helyett: más kép.

74. helyett 47 oldal, a statisztika 1890, 900, 910-iki tételei a katonasággal, az előbbiek a nélkül értendők. Budapest egész területének lakossága 1869-ben 270685, szaporodása 69 - 910 között 225·2%, Pécsé 108 6, Sopronė 60·8% Helyesbitendők továbbá az egyidejü területváltozásoknak megfelelő lélekszámok a következőkre. A lakosság száma volt 1890-ben: 1900-ban:

Szabadkán	73526	82122
Temesváron	43438	53033
Győrben	23956	28989 és

ez utóbbi szaporodása 890—910 között 52·8%.

137. old. felülről 7-ik sor második szava „és" helyett: is.

311. old. alulról 15. sorban „egyesitéséről" helyett: egyensulyáról.

333. old. felülről az első sorban „felkelők" helyett: figyelők.

355. old. alulról 19. sor „(28)" helyett: (128).

368. old. felülről 5. sorban „megszaporodnak" helyett: megmagyarosodnak.

389. old. alulról 10. sorban „városban" helyett: vármegyében.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 3
I. Törekvésünk célja 6
II. Helyzetünk az országban 11
III. A magyar faj belső ereje 16
IV. A magyarság elhelyezkedése, a fejlődés utja és iránya, teendői 28
V. A magyarság küzdelmének mai állása. Az erdélyi viszonyok 36
VI. A nagy kérdés: Lehet-e remélni kiegyezést azokkal a nemzetiségekkel, amelyek a magyarság ellen averzióval vannak? 49
Hatvanöt éves igazságok 51
A magyar és romániai kultura harca Erdélyben 54
Különböző népkulturák harca Erdély falusi községeiben 59
Románia belviszonyai 64
A magyar nyelv tanitása ellen 68
A romániai magyarok üldözése 71
Hol nyomják el az oláhokat? 74
Levél Nagyszebenből 76
A hazatelepitett csángók kálváriája 84
Oláh dolgok 87
Egy román lap vakmerősége 98
A román nemzeti komité 99
A romániai nemzetiségek köréből 102
A paktum és a magyar kultura 105, 118, 120
A magyarok vagy az oláhok laknak-e régibb idő óta az országban? 109
Erdély őslakói 113
Az oláh középosztály 115

Oldal

Andrássy Románia szerepéről 121
A paktumvita bevezetése. Apponyi interpellációja ... 122
Tisza válasza Apponyi kérdésére 125
Wekerle Sándor a társadalom szerepéről 137
A román megegyezés és Németország 139
A román bizottság tanácskozása 141
A román paktum zátonyon 143
A határozat átadása. Bujanovics interpellációja Tisza beszéde 146
A román tárgyalások megvitatása: Jakabffy javaslata ... 186
Mihályi beszéde és a románok 11 pontja. Tisza válasza 187
Apponyi felszólalása és Tisza válasza erre 208
Gróf Bethlen István beszéde. (Tisza Kálmán véleménye a nemzetiségi politikáról.) 212
Az egységes oláh nemzeti párt programmja és ennek története 218
Sághy Gyula beszéde 229, Mán Lajos 233, Dési Zoltán 234, Berzeviczy Albert 237
Nemzetiségi nyelvek és politikai különállás, az erősebbek nyelvének joga 253
Tisza válasza (Nemzetiségi törvény végrehajthatatlan, nemzetiségi párt elismerése, erdélyi viszonyok) ... 258
Pop-Csicsó 277, Neugeboren 278, Holló 279, Kállay 283, Szabó 284
Ghilány I. báró beszéde (Telepitési politika) 285
Vajda Sándor 291, Mangra Vazul 293, Tisza zárószava 294
Jakabffy Elemér: Az állam egysége és nemzeti jellege 305
Méhely Lajos dr.: Nemzetiség és iskola 308
A főrendek vitája a román kérdésről 311
VII. A középponti és ahhoz csatlakozó magyar nemzeti erőforrások hatása a magyarság fejlődésére 321
Népsűrűség, szaporodás, magyar anyanyelvüek és magyarul tudók: 334. oldal után való táblázat.
A gazdasági erőforrások állomásai 344
A magyar nyelvmedence szélein fekvő gócpontok ... 348
Az egyes távolsági zónákba eső városok szaporodása ... 353
A sűritő gócpontok hatásának hatályossága 356
Budapest környékének szaporodása... 360

Oldal

Budapest környékének és koncentrikusan az országnak elmagyarosodása a gazdasági vonzás hatása alatt ... 366
VIII. Az egyes városok és zónák szerepe és fontossága magyar nemzeti szempontból. Népcsere, kivándorlás ... 377
Bács-Bodrogvármegye fajnépeinek aránylagos fejlődése 390
Befelé sürüsödés és kivándorlás hatása az elmagyarosodásra 396
Erdély népvándorlása ki- és befelé Népcseréje 397
IX. Következtetések és javaslatok 408
Az Országos Székely Szövetség alapszabálya 419
Az alapszabályok alapján való szervezkedés és teendők 430
X. A szervezkedés szempontjai 437
Epilogus 446
Javitandók 449